

The background of the cover is an abstract watercolor painting. It features a dominant red color with various shades of dark red, maroon, and black. The paint is applied in a textured, expressive manner, with some areas appearing more saturated and others more washed out, creating a sense of depth and movement. The overall effect is reminiscent of a bloodstain or a dramatic, somber scene.

Ondska

**— individuell och
kulturell projektion**

**Filmupplevelser analyserade enligt
den analytiska psykologin**

Febe Orést

Febe Orést

Legitimerad sjuksköterska 1978
Distriktsköterskeexamen 1983
Vårdlärarexamen 1991
Teologie kandidat 1998
Filosofie Magister 1998
Arbetar som universitetsadjunkt i religions-
psykologi vid Högskolan i Gävle.

Åbo Akademis förlag
Biskopsgatan 13, FI-20500 ÅBO, Finland
Tfn +358-20 786 1468
Fax +358-20 786 1459
E-post: forlaget@abo.fi
<http://www.abo.fi/stiftelsen/forlag>

Distribution: Oy Tibo-Trading Ab
PB 33, FI-21601 PARGAS, Finland
Tfn +358-2 454 9200
Fax +358-2 454 9220
E-post: tibo@tibo.net
<http://www.tibo.net>

Omslagsbild: Febe Orést
Layout och typografi: Robert Månsson
© Febe Orést 2009

ONDSKA - INDIVIDUELL OCH KULTURELL PROJEKTION

Ondska – individuell och kulturell projektion

Filmupplevelser analyserade enligt den
analytiska psykologin

Febe Orést

Åbo 2009

ÅBO AKADEMIS FÖRLAG – ÅBO AKADEMI UNIVERSITY PRESS

CIP Cataloguing in Publication

Orést, Febe

Ondska – individuell och kulturell projektion :
filmupplevelser analyserade enligt den
analytiska psykologin / Febe Orést. – Åbo :
Åbo Akademis förlag, 2009.

Diss.: Åbo Akademi. – Summary.

ISBN 978-951-765-498-2

ISBN 978-951-765-498-2

ISBN 978-951-765-499-9 (digital)

UNIPRINT

Åbo 2009

Förord

Sedan lång tid tillbaka har jag intresserat mig för hur vi människor påverkas av våra sinnesintryck och framförallt det vi ser och vad de sinnesintrycken sätter igång för processer inom den enskilda individen. Tack vare studenten Anna-Lena Lippert Bergman fick jag tillgång till den film som ligger till grund för hur jag, och förhoppningsvis många fler, kan förstå vad som händer inom människan när hon ser en bild av en person som använder våld för att i förlängningen åstadkomma något annat. Hennes son Johan Lindfors Bergman och hans vän Reza Parza gav mig filmen så att jag kunde visa den i forskningssyfte. Stort tack till er!

Stort tack till prof. Nils G Holm, som fick mig att påbörja och slutföra den här receptionsforskningen. Han nappade, i mitt tycke utan vidare, på min forskaridé och sedan har han på olika sätt stöttat mig under hela processen. Mina kollegor i religionsvetenskapsgruppen, och även andra kollegor på Högskolan i Gävle, har också haft värdefulla betydelser i form av bekräftelse och stöd. Stort tack till prof. David Westerlund, som från början stöttade min forskningsidé. Vidare tackar jag teol. dr, universitetslektor, proffekt, och min biträdande handledare Jari Ristiniemi och teol. lic. Åke Tilander för både det stöd och den uppmuntran ni har givit mig i och under avhandlingsarbetet. Andra personer som har varit viktiga för det vetenskapliga arbetet är prof. Ulrika Wolf-Knuts som har bidragit med en speciell vetenskaplig förståelse angående fenomenet ondska. Docent Siw Illman har redan på ett tidigt stadium läst och kommenterat mina texter samt stöttat mig när det har känts tungt. Hennes dotter och numera docent Ruth Illman har också lagt ner en hel del tid på att ta del av mina trevanden att formulera mig vetenskapligt. Vidare har fil. dr. och universitetslektor Jan Svanberg fört tänkvärda diskussioner om religiösa fenomen och givit tips om nya vetenskapliga rön. När prof. Peter Nynäs kom in i bilden engagerade han sig påtagligt i mitt arbete, som också bidrog till andra perspektiv på det jag hade gjort. Du gav mig också stöd för att jobba vidare. Tack till er alla!

Jag vill också tacka min f.d. prefekt, fil. dr och universitetslektor Tore Nilsson för den möda Du har lagt ner på att läsa *ofärdiga* texter och för att Du skrev den engelska översättningen av sammanfattningen och avslutningen. Vidare vill jag tacka teol. kandidaten, prästen, terapeuten och forskarstudenten Kenneth Berger och fil. dr. och f.d. universitetslektor Git

Jonare för den möda och tid ni har använt till att läsa mina *ofärdiga* texter. Jag tackar också fil. dr och universitetslektor Tomas Axelsson för att Du bjöd in mig till filmfestivalen i Göteborg.

Det är också viktigt att tacka alla er andra vid Åbo Akademi för en fantastisk tid. Det har varit många spännande träffar runt bordet med olika spännande tankeflöden och annat som tillhör en trivsamt och kreativ tillvaro! För att inte tala om alla fantastiska forskarseminarium, som har varit så fantastiska och upplyftande. Och tack till fil. lic. och lektor Sonja Vidjeskog som fick mig att tänka om språket på ett nytt sätt. Tack till fakultetsdirektör Mona Wickström som verkade för att jag skulle få disputationstillstånd, och tack till alla er andra som slet för att avhandlingen skulle kunna granskas den 13/11! Ni gjorde det näst intill omöjliga!

Jag vill också tacka alla mina vänner för att ni har stått ut med mig under den här tiden, och framförallt min make Bo Zättlin, som inte har haft det så lätt. Du stod ut, och det är jag tacksam för! Dessutom är jag tacksam över det stöd jag har fått från barnen i familjen och speciellt Peter Orést som hjälpte mig att göra bilderna i elektroniskt format. Tack till Peter Orést, Annika Nilsson, Johan Orést, Zandra Zättlin, Björn Zättlin och Oskar Orést samt era familjer. Avhandlingen tillägnas er, så att ni kanske kan förstå det obegripliga i att ägna lång tid och djupa koncentrationer åt *klurerier* istället för mänskliga relationer!

Slutligen vill jag tacka Robert Månsson som på kort tid har skapat avhandlingens format, min vän fotografen Mats Holm som har omvandlat min akvarellmålning till en bild som kan tryckas. Slutligen tackar jag Åbo Akademis förlag som ställt sig bakom utgivningen av avhandlingen och även HVS-nämnde vid Höskolan i Gävle, som gav mig visst finansieringsstöd för avhandlingsarbetet

Bergvik, den 9 oktober 2009

Febe Orést

Innehållsförteckning

Förord	5
Inledning	11
Filmen <i>Möte med ondskan</i>	15
Uppgiftsbestämning.....	18
Perspektiv på terrorism och självbombare.....	20
Fenomenet självbombare.....	29
Idealisering genom religionen 29 • Invigas i eller sträva efter martyrskap 31	
Sexuell problematik som underliggande orsak 33 • Självbombare – offer utan	
psykopatologi 33 • Socialisation och hjältedyrkan 36 • Etniskt förtryck - en	
form av nyrasism 38 • "Alternativa soldater" – politiska påtryckningsmetoder 39	
Sammandrag	43
Teoretiskt ramverk och förståelsegrunder	46
Fenomenografi.....	46
Hermeneutiska utgångspunkter för förståelsen av materialet.....	48
Symbolteori.....	53
Stereotypiteori.....	55
Den analytiska psykologin.....	59
Teoretiska begrepp 60 • Arketypteorin 63	
Kritiken av den analytiska psykologin.....	67
Postjungiansk litteratur och forskning.....	70
Min användning av den analytiska psykologin.....	75
Arketyppiska uttrycksformer 77 • Kompleksteorin 80 • Komplexens funktion	
tolkad utifrån ordassociationstestet 81 • Omedvetna komplex – möjlig grund för	
stereotypifiering 82 • Projektioner enligt den analytiska psykologin 84	
Sammandrag	85
Frågeställningar.....	87
Forskningsmaterialet	88
Frågeformuläret.....	88
Insamlingen av forskningsmaterialet.....	89
Valet av grupperna och filmvisningarna.....	90
Materialbeskrivning.....	92
De lokala grupperna 93 • Materialet från högskolegrupperna 95	
Initial bearbetning av materialet.....	102

Sammandrag.....	108
Stereotypier och emotioner	110
Presentation av stereotypierna.....	110
Offer 112 • Aktivitetsinriktning med politiska syften 123 • Jagsvaghet eller bristfällig moralisk utveckling 125 • Bristfällig psykologisk eller mental för- måga 131 • Maktfullkomlighet 132 • Självmordsbenägenhet 134	
Stereotypier – interaktion med omgivningen.....	135
Offerstereotypier 136 • Aktivitetsinriktade stereotypier 143 • Bristfällig psykologisk och mental förmåga 146 • Självmordsbenägenhet 150	
Våldshandlingens inverkan på personers självbeskrivningar.....	152
Sammandrag.....	157
Komplex och arketyper	160
Komplex.....	161
De framtolkade stereotypierna i förhållande till komplex.....	162
Skuggan med implicit persona.....	165
Antihjälten 167 • Vettvillingen 169 • Hämnaren 170 • Gainingen 172 Dåren 173 • Egocentriska mödrar 175 Sammandrag – skugga versus persona 177	
Fader av gott och ont.....	179
Offret 181 • Smitaren 189 • Därfinken 191 • Hotaren 194 Sammandrag – fader visar hän mot gott och ont 196	
Självlet på gott och ont.....	200
Helhet och splittring 203 • Jagsvaghet och omnipotens 209 Sammandrag – projektioner av självet arketyper 214	
Sammanfattning och avslutning	218
Summary and conclusion	229
Bilaga 1	240
Bilaga 2	242
Bilaga 3	243
Källor och litteratur	248
Källor.....	248
Litteratur.....	248
Internet.....	252

Inledning

I den moderna tid som vi lever i är det massmediala utbudet av bilder på och berättelser om våldet i världen av en helt annan karaktär och frekvens jämfört med hur det har varit tidigare. Grymma handlingar som utförs av människor när och fjärran återges dagligen i alla våra medier. Våldsrapporeringarna återkommer mer eller mindre högfrekvent och förmedlas både till dem som är intresserade och dem som är ointresserade av vad som sker i världen. Starka bilder på lemlästade människor åtföljs av berättelser som skildrar våldsdåden, och både bilderna och berättelserna påverkar mottagaren. När det visualiserade våldet kategoriseras som terrorism anges antalet döda, och grupperna bakom våldet beskrivs ofta utifrån etnisk tillhörighet och religionsinriktning. Trots att det allmänna massmediala utbudet av den här typen av våldshandlingar är mycket stort, ges det inte en helhetsbild av vad som förmedlas. Medierna visualiserar en våldshandling och återger den verbalt samtidigt som våldet kategoriseras, men de belyser vanligen inte viktiga bakgrundsfaktorer som hör ihop med de rapporterade våldshandlingarna. Därför får vi sällan möjlighet att förstå en våldshandling i sitt sammanhang.

Mina intryck av den allmänna uppfattningen, nyhetsrapporteringen om och forskningen kring självbombares handlingar är att sådana våldshandlingar kategoriseras som särskilt ondskefulla på många håll i västvärlden. Men jag har också noterat att människor reagerar på, uppfattar och kategoriserar en självbombare och hans eller hennes handling, på varierande sätt. För att få närmare grepp om hur människor reagerar på visualiseringar av denna typ av våld har jag studerat vilka emotioner och värderingar som aktualiseras hos ett antal personer när de har sett en film som gestaltar en självbombare och de avsikter mannen hyser. Min forskning handlar alltså om tankar, känslor och reaktioner som väcks hos människor genom en visualiserad våldshandling. Förhoppningsvis kan en sådan undersökning bidra till en ökad förståelse för människors sätt att reagera på våldshandlingar som de på ett eller annat sätt blir vittne till och tar till sig. Min undersökning bygger på tolkning av ett omfattande intervjumaterial¹ som jag har samlat och bearbetat. Jag närmar mig detta material med hjälp av psykologiska teorier och hypotetiska resonemang. Ett begrepp som jag ofta kommer att använda när jag beskriver och tolkar mänskliga reaktio-

---

1 Bilaga 1 och 2

ner är *projektioner*. Den vanligaste användningen av detta begrepp är att projektion tolkas som en av jagets försvarsmekanismer. Inom ramen för ett sådant resonemang är antagandet att projectionen hos en person upphör efter det att personen ifråga har bearbetat sina psykologiska trauman. Den förståelsen grundar sig på den psykodynamiska skolans bestämning av begreppet. När jag i min analys och tolkning använder begreppet projektion är det med utgångspunkt i den analytiska psykologins synsätt.² Enligt det synsättet är projectionen en naturlig psykisk funktion som genomgående ligger till grund för verklighetstolkningen, för hur vi förstår oss själva och andra. Genom våra projectioner lär vi känna oss själva och andra. En projektion kan förenklat beskrivas som en objektivering av en psykisk dynamisk kraft. Med hjälp av denna dynamiska kraft gör individen sig en bild av tolkade sinnesintryck eller av det han eller hon känner inombords. Projektionerna framträder därpå genom och i bilder som individen uttrycker eller beskriver. Jag belyser användningen av begreppet projektion närmare i kapitlet Teoretiskt ramverk och förståelsegrunder.

I föreliggande avhandling utgår jag allmänt från antagandet att många människor i västvärlden uppfattar en självbombares handling som uttryck för ondska. Man kunde kanske säga att bilden av självbombaren är en projektion av den mest negativa värdering många har. Ondska relateras oftast till religioner, politiska eller ideologiska inriktningar. I de abrahamitiska religionerna objektivieras ondskan gärna som djävulen. Adjektivet *djävulsk* är en översättning av det grekiska *diabolikos*,³ som kommer från verbet *diábolos* som betyder splittra. I de politiska eller ideologiska inriktningarna kan ondskan refereras till tabun eller utopier. Den film som ligger till grund för min forskning har ondska i sin titel. Flera litterära verk liksom forskning kring självbombare och terrorism använder sig av begreppet.

Det finns flera problem med ondskebegreppet eftersom det innefattar en värdering som kan uppfattas olika beroende på vem som använder det. Dessutom används begreppet ofta när människor värderar handlingar utförda av motståndare till sin egen grupp samt kulturfrämmande fenomen.

M. Scott Peck försöker förstå ondskan som uttryck för en kraft som finns både inom och utanför människan. Den kraften strävar efter att utsläcka liv, men den hör inte ihop med de biologiska överlevnadsprocesserna.⁴ Under den tid som studien utfördes beskrev och kategoriserade olika maktthavare och medier ondska på sådana sätt att den kan objektifieras som djävulen eller djävulska fenomen. Därmed är jag inne på den definition av ondska som ligger till grund för min forskning. Den uttrycks under

2 Jung 1993:187-188

3 Nationalencyklopedin, NE under sökordet djävul

4 Peck 1993:40

de tre punkterna som följer. Definitionen utgår från Pecks formulering som åtföljs av en sammanställning av de politiska makthavarnas och mediernas formuleringar av ondska. Den sista punkten i definitionen är en sammanställning av min förståelse av olika politiska eller ekonomiska våldshandlingar, som refereras till ondska eller försvaras som det yttersta goda av någon partisk referent.

- Ondskan är en aktion som utgår ur den kraft inom människan som strävar efter att utsläcka liv eller uttryck för liv.
- Ondska kan objektifieras och uttryckas som handlingar som oftast är utförda i samverkan med djävulen eller likartade fenomen.
- Ondskefulla handlingar kan uppfattas vara och beskrivas som utförda i religiöst syfte, varpå de betraktas som fredsbevarande och sammanförande för en grupp, men fredsomstörtande och splittrande av motståndaren.

Ondska är, enligt min uppfattning, den mest negativa värdering som vi har att hantera både psykiskt och fysiskt. När vi kategoriserar handlingar som ondskefulla sätter detta igång processer både individuellt, nationellt och internationellt. Sådana processer kan vara svåra både att förstå och hantera. Självbombningar är sådana svårförståeliga handlingar. De kategoriseras i första hand som självmord av västerländska massmedier och bland gemene man i samtal om terrorism. Därmed kan det vara givet att de flesta försöker förstå sådana handlingar med utgångspunkt i psykologiska teorier och psykiatriska förklaringsmodeller. De teorier som ofta använts för att förstå självsprängningar har patologiserande förklaringar som förståelsegrund för exempelvis ett självmord. Om vi i stället använder begreppet självbombare är det tänkbart att vi härleder handlingen ur en krigssituation som närmare kan beskrivas som ett ockupationskrig, begynnande inbördeskrig, ett krig mellan tredje världen och västvärlden eller liknande.

Det är även problematiskt att använda prefixet muslimsk och föra ihop det med självmordsbombare eftersom självmord är mycket negativt värderat inom islam. Den kombinationen av religiös tillhörighet och våldshandling kan troligen skapa negativa attityder till och fördomar om muslimer.

Mot bakgrunden av det jag har studerat förstår jag att en självbombares syfte kan vara att göra sig själv till en bomb i ett krig mot en politisk makt som kan vara en ockupationsmakt. Självbombaren riktar sin handling mot ockupationsmaktens och dess allierades olika typer av institutioner. Jag uppfattar varken självmordet eller himmelsfärden som det primära eller yttersta syftet med sprängningen, utan som en krigshandling i ett krig mot en makt som styrs av människor. Vidare kan den makten vara överlägsen den makt som självbombarens etniska, politiska, nationella och religiösa

grupp har. Personen kan vara en typ av soldat som deltar i ett krig mot en övermakt. Var och när bomben ska sprängas både planeras och utförs utan motståndarens kännedom. Sprängningen åstadkommer förödelse bland civila och den riktar sig mot den upplevda motståndarens sociala, religiösa och offentliga institutioner.

De bilder och beskrivningar som framställer självbombare är mångfaceterade. De framställningarna utgör grunden för min uppfattning att självbombare är symbolbärare. Med symbolbärare menar jag att bilden på en självbombare är av sådan karaktär att tolkningarna är många. Tolkningarna som framställs har olika innebörder beroende på vem som tolkar och beskriver bilden. Den framträdande bilden betecknar en symbolbärare oavsett om vi projicerar fram den själv eller om den är visualiserad som en fysisk bild. Vidare ligger bilden till grund för en mängd olika tolkningar och innebörder som kan vara avhängiga betraktarens egen förståelse. Eftersom bilden fungerar enligt denna beskrivning får den en funktion som liknar en symbol. Den symboliska funktionen möjliggör olika objektiveringar genom de egenskaper och värderingar som betraktaren tolkar in i bilden. I teorikapitlet under rubriken *Symboler* finns en redogörelse för hur jag teoretiskt uppfattar att symboler används av och fungerar hos människan i hennes förståelse av sig själv och omvärlden.

Framställningen av tolkningsresultatet bygger på analysen av betraktarens egna begrepp, känslor och värderingar. De intolkade egenskaperna är ett tolkningsresultat som tillsammans med hur karaktärsdragen används utgör en uppfattning. I teorikapitlet, under rubriken Fenomenografi, finns en beskrivning av hur jag här använder termen uppfattning.

I spelfilmen *Möte med ondskan* är ondskan objektiviserad som en individuell och kulturell projektion. Både titeln på och handlingen i filmen grundar sig på en grupps bearbetning av sina känslomässiga reaktioner på attentatet mot World Trade Center år 2001. Bakom filmen står en grupp svenska filmmakare, då verksamma i Göteborg. Deras känslomässiga bearbetning och politiska diskussioner om våldshandlingar i världen utmynnade i denna film. Jag har visat filmen för flera grupper som direkt därefter skrivit om den. Den har fungerat som utgångspunkt för vilka projektioner betraktaren framställer. Våldshandlingen är tidigare värderad och kategoriserad som ondskefull av både medier och olika politiska eller religiösa företrädare, vilket är viktigt att framhålla med hänvisning till att materialet skulle kunna tolkas enligt diskursiv analys.

Härnäst följer en beskrivning av filmen och därpå preciserar jag forskningsuppgiften.

Filmen *Möte med ondskan*

Den film som jag beskriver här är *Möte med ondskan*, av manusförfattarna Johan Bergman Lindfors och Reza Parza i regi av Reza Parza. Filmen börjar abrupt utan varken text eller titel, och den framstår som en privatproducerad videoinspelning där en mörkhårig man sitter i baksätet i en bil som endera videofilmar sig själv eller filmas av någon medhjälpare.

I början på videon tar mannen avsked från sin fru på arabiska och ber henne att bejaka kärleken om hon träffar en ny man. Underförstått vet frun vad hennes make ska göra. Det som följer därefter är riktat till huvudrollsinnehavarens dotter Nora som ska få se filmen först när hon är 17 år.

Nora 17 år och hon ser på videon. Hon filmas bakifrån och från sidan några gånger under filmens gång. Mannens språk skiftar till engelska varpå han berättar om sig själv för dottern. Berättelsen är en visuellt och verbalt beskrivande skildring om vem fadern var och hans politiska ställningstaganden som gick emot landets regim. Han bekräftar sin kärlek till dottern och visar henne ett äpple som han tar en tugga av. Resten av äpplet stoppar han ner i en påse som ska skickas till Noras mor, med syfte att kärnorna ska planteras och blir ett träd utanför Noras fönster. För att bekräfta faderskapet visar han upp en sko som Nora har använt den första tiden i livet. Vidare säger han: Detta är också din far. Därpå drar han ner dragkedjan på sin jacka och där finns ett midjebälte med bomber, vars design och tillverkning härleds till Europa. Han berättar att han ska gå ut och spränga sig själv och flera tusen andra som har samlats på stadion bakom hans parkerade bil. Därefter säger han att han inte bryr sig om att andra dödas, för att i nästa andetag säga att han inte vill dö. Berättelsen fortsätter med en förklaring till varför han ska spränga sig själv på stadion. Landets politiska ledning beskrivs som en diktatur som även mördar egna oppositionella medborgare. Självsprängningen rättfärdigas utifrån att den i framtiden kommer att påverka de politiska makthavarna i riktning mot ett demokratiskt styre. Filmen framställer en idé om att våldet utövas för att påverkar andra att verka för politisk förändring, med demokrati och frihet för folket som en framtida konsekvens.

I kommunikationen med Nora uppmanar fadern henne att tänka självständigt och alltid ställa sig frågan varifrån maktens pengar kommer. Han berättar vidare att han skänkt pengar till sin egen politiska grupp som framstår som en befrielsegrupp och ber också Nora att bli hans efterföljare. Filmen avslutas med att mannen stiger ur bilen.

Första gången jag såg filmen var när Sveriges Television, SVT, visade den med en efterföljande debatt. Filmens syfte var att skapa en debatt om varför vi gör skillnad mellan regeringars terroristhandlingar och enskilda

individens terrordåd. Filmmakarna ställde frågan varför vi tror att bomber från flygplan eller fästade på kroppar är lösningar på världens problem och varför vi hycklar om att människovärdesprincipen gäller för alla människor.

Debatten som följde var mycket aggressiv, och de debattörer som ville diskutera filmens syfte seriöst blev påhoppade av de övriga deltagarna som stereotypifierade självbombaren. Jag undervisade en grupp studenter som läste djuppsykologi samtidigt som filmen skulle visas i SVT. Jag bad studenterna att titta på filmen och skriva ner hur de uppfattade filmen. De skrev framförallt om olika personliga trauman och svårigheter i sina liv. Filmen beskrevs och diskuterades indirekt utifrån det egna samhällets normer och värderingar. Detta uppfattade jag som ett uttryck för att vi påverkas individuellt av visualiserade våldshandlingar oavsett om våldshandlingen visas implicit eller explicit. Om det är så att det visualiserade våldet ingriper i människors egna liv, så kanske det även påverkar människorna i deras möten med andra och, kanske, framförallt i mötet med människor som liknar våldsverkare som har visualiserats i medierna.

Eftersom vi dagligen matas med bilder och berättelser om våldet i världen är det viktigt att studera hur vi påverkas av våra perceptioner, hur vi tolkar dem och hur vi återger våra tolkningar. Min uppfattning är att bilden av en våldshandling i de flesta sammanhang berör människor djupt och på ett individuellt sätt. Därför är det viktigt att studera hur den inverkar och vad som kan aktualiseras hos betraktaren samt hur han eller hon återger sina upplevelser. Min forskning kan utgöra en annan vinkling på religionsbetevetenskaplig receptionsforskning. Jag presenterar här befintlig och utvald forskning och därefter övergår jag till min forskningsuppgift.

Alf Linderman har noterat att det finns ett ökat intresse för massmedial receptionsforskning. Orsaken till detta är bl.a. den ökade insikten om hur mottagaren är medskapande i kommunikationen. Detta har också bidragit till ett ökat intresse för kvalitativa aspekter och metoder.⁵ Hans forskning inordnas under semiotiken och grundar sig på gudstjänstdeltagande via television och frågan hur deltagarnas tolkningar sammanföll med deras religiösa bakgrund. Den kognitionella tillhörigheten utgjorde en kulturell referensram i bedömningen av och förståelsen för gudstjänstens form och innehåll. Det meningssystem som hänförs till ett sociokulturellt meningssystem samtidigt som det också finns avvikelser från detta.⁶ Vidare använder individen ett internaliserat språk som är menings-

---

5 Linderman 1996: 21

6 Linderman 1996: 184

skapande, och förståelsen av perceptionen kan inte uttryckas med andra språk än de som deltagaren behärskar.⁷

Peter Nynäs har forskat om hur människor har påverkats och har tolkat radioandakter utifrån ett religionspsykologiskt perspektiv.⁸ Han kom å ena sidan fram till att receptionen kan utgöra ett samspel mellan olika mentala konstellationer som också utgör utvecklingsmässiga möjligheter. Det innebär att upplevelsen formas på en djuppsykologisk nivå enligt både specifika och varierande sätt. Å andra sidan fångas upplevelsen upp eller tolkas genom olika sociokulturella raster.⁹ Detta kan ställas i relation till Tomas Axelssons forskning kring hur olika personer har påverkats av olika spelfilmer. Hans initiala forskning är en enkätstudie bland en utvald filmpublik i vilken han diskuterat sambanden mellan vissa sociala faktorer och attityder till film. Vidare har han intervjuat 13 personer om deras favoritfilmer. I tolkningen av materialet använder han ett *sociokognitivt inspirerat schemateoretiskt tolkningsredskap*, som han åskådliggör i en bild. Han menar att film påverkar individen enligt följande:

Filmens fabula [berättelse] skapas således av individen i ett samspel mellan en yttre konstnärlig impuls - sujeten - och en internaliserad kognitiv tolkningsrepertoar.¹⁰

Axelsson kommer fram till att spelfilmer kan innefatta gestaltningar av existentiella spörsmål. Gestaltningen kan därmed förstärka och förankra individens existentiella uppfattningar och moraliska ideal.¹¹

Sammanfattningsvis betonar Lindermans forskning det semiotiska perspektivet och lämnar frågan om avvikelser från det kulturellt givna relativt öppen. Axelsson betonar samspelen mellan en yttre impuls och en internaliserad kognitiv tolkningsrepertoar. Nynäs markerar det djuppsykologiska inslaget i form av mentala konstellationer i samspel med kulturella ramar.

I jämförelse med det djuppsykologiska perspektivet i ovan nämnda receptionsstudie kan min forskning, som har ett jungianskt perspektiv, om möjligt skapa en djupare psykologisk förståelse för hur bilden kan påverka betraktaren. Filmen är en visualiserad våldshandling som redan på förhand är kategoriserad som ondska. Därmed kan den möjligtvis vidare lyfta fram vilka djupstrukturer som är aktiverade i informanternas tolkning.

Filmen har visats för åtta olika grupper i åtta olika sammanhang. Direkt efter filmvisningen har titarna skrivit om den i ett frågeformulär. Jag har

7 Linderman 1996: 192

8 Nynäs 2007

9 Nynäs 2007: 194

10 Axelsson 2008: 66

11 Axelsson 2008: 233

självt deltagit i filmföreläsningarna och funnits kvar efteråt för en diskussion med de berörda.

Utbildningsnivån bland deltagarna varierar från personer med sju- till nioårig skolgång till grupper som har medlemmar med akademisk examen. Tre personer hade sett filmen tidigare, men de övriga deltagarna kände inte till titeln på filmen och alla var oförberedda på vad de skulle se.

Det material jag har att tillgå är anteckningar från personer som sett filmen tillsammans med mig. Anteckningarna ger upplysningar om personernas ålder, kön, uppväxtförhållanden, tidigare utbildning. De har också antecknat om de anser sig vara religiösa eller inte, varför de befinner sig i sitt sociala sammanhang och vilka deras personliga intentioner är. Textmaterialet som behandlar filmen innehåller föreställningar om våldet i världen och tankar om vad våldet grundar sig på. Texterna om självbombaren varierar från en fåordig karaktäristik till längre beskrivningar av en eller flera karaktärer. Beträktarens känslor finns beskrivna implicit eller explicit. Värderingarna av handlingen uttrycks explicit i så gott som allas texter. En schematisk beskrivning av materialet finns i kapitlet Materialbeskrivning. En mera fullständig beskrivning av materialet som också är tolkad enligt stereotyper finns arkiverad i Folkloristiska arkivet vid Åbo Akademi.¹²

Med detta forskningsmaterial som grund kommer jag att beskriva och sträva efter att förstå hur ett antal människor som tagit del av filmen *Möte med ondskan* har påverkats av den. Med hjälp av teoretiska överväganden från framförallt den analytiska psykologin kommer jag att analysera hur personerna uppfattar, karaktäriserar och stereotypifierar självbombaren och hans handlande. Detta beskriver jag närmare i uppgiftsbestämningen.

Uppgiftsbestämning

Det finns en hel del forskning om våld av skiftande slag. Många forskare spekulerar i våldet som sådant eller i den som utfört ett våldsdåd. Min infallsvinkel är att försöka förstå och belysa hur medierat våld uppfattas av den som på ett eller annat sätt blir vittne till det. Min forskning går ut på att ställa några frågor till ett material som jag har samlat in och att bearbeta dessa frågeställningar så meningsfullt som möjligt med hjälp av teorier och begrepp.

Materialet består av skriftliga redogörelser för en filmupplevelse som ett antal personer har lämnat in efter att ha tagit del av en spelfilm om en självbombare.

---

12 IF 2008/6

Uppgiften är att med dessa redogörelser som material och med vissa teoretiska överväganden, främst från den analytiska psykologin, ge perspektiv på problematiken genom att:

1. beskriva och förstå hur ett antal människor som har tagit del av spelfilmen om en självbombare uppfattar och stereotypifierar filmens självbombare och hans handlande
2. närmare undersöka, identifiera och beskriva i första hand de emotioner som filmperceptionen aktualiserar hos betraktaren och att belysa deras roll i tolkningsprocessen
3. närmare belysa frågan hur perceptioner och tolkning av våldshandlingar påverkar betraktarens självförståelse
4. analysera om och i så fall hur betraktarens kontext färgar ovannämnda perceptioner och tolkningar.

Det våld som utövas av människor i världen, i det egna samhället eller i den egna gruppen kan påverka oss så starkt eller djupt att det kan göra oss benägna att nedvärdera grupper av människor genom ett visuellt deltagande. De perceptioner av våldshandlingar som är förenade med individuella emotioner som i sin tur är kopplade till värderingarna kan ligga till grund för hur vi karaktäriserar, kategoriserar och stereotypifierar andra människor. Detta kan även leda till en indelning av mänskligheten enligt etnisk tillhörighet, religionstillhörighet eller socialgrupp. Därmed gör vi en värderande indelning av mänskligheten i *vi* och *dom*.

Mina teoretiska utgångspunkter för analysen och tolkningen är framförallt hämtade från C. G. Jungs arketypteori, komplexteori och projektions-teori. Jag använder också symbolteori och stereotypiteori. Det teoretiska förhållningssättet medför att jag behöver ta hänsyn till informantens beskrivna sammanhang. Enligt teorin, som egentligen ligger till grund för ett terapeutiskt förhållningssätt, är det informanten som har tolkningsföreträde till de slutsatser jag kommer fram till. Den uppgiften är alltför omfattande för att kunna vara möjlig i den här forskningsuppgiften, som i det här sammanhanget är en metodfråga. Därför är min strävan att förhålla mig så trogen som möjligt till de anteckningar jag har att tillgå och därmed undvika spekulationer om individerna bakom de redovisade anteckningarna.

För att skapa en förståelse för bredden på forskningen kring terrorism och självbombare följer här en tematisk redovisning. Den börjar med allmänna reflektioner kring begreppet terrorism som därefter övergår i en tematisk redovisning av forskning kring fenomenet självbombare.

Perspektiv på terrorism och självbombare

Robert A. Pape har dokumenterat samtliga självbombningar som han funnit rapporterade i medier efter självsprängningen i Libanon den 18 april 1983. Då sprängde en bilförare i en bombladdad bil den amerikanska ambassaden i Beirut.¹³ I dag uppfattas den handlingen som riktad mot USA och Israel eftersom Israel med hjälp av USA hade invaderat Libanon året innan.¹⁴ I värderingen av självbombsattentat noterar Pape att sådana bedöms av många som människans allra grymmaste våldshandling.¹⁵

Självbombningar har utövats sedan 1980-talet. I västvärlden är det tro- ligen attacken mot World Trade Center den 11 september år 2001 som har blivit eller är den handling människor relaterar till i rapportering och diskussioner om självbombare. Jag minns flygattacken mycket väl och att jag tänkte: nu blir det krig. Dagen efter följde jag nyhetssändningarna i SVT. Varje halvtimme visades samma bilder av flygplanens inflygningar i skyskraporna. Förövarnas etniska och religiösa tillhörighet diskuterades i både tidningar, radio och television. Världen delades in i en god värld med USA som det yttersta goda och en ond värld som härleddes till islam och framförallt Usama bin Ladin. President Georg W. Bush sade att det var ondskan som låg bakom handlingen. Ondskan relaterades implicit till islam. I västvärlden värderades handlingarna som ondskefulla handlingar.

Nedan följer ett exempel på hur handlingarna mot Word Trade Center uppfattades och beskrevs efteråt, enligt formuleringen på Vita husets hem- sida:

Iraq continues to flaunt its hostility toward America and to support terror. The Iraqi regime has plotted to develop anthrax, and nerve gas, and nuclear weapons for over a decade. This is a regime that has already used poison gas to murder thousands of its own citizens -- leaving the bodies of mothers huddled over their dead children. This is a regime that agreed to international inspections -- then kicked out the inspectors. This is a regime that has something to hide from the civilized world.

States like these, and their terrorist allies, constitute an axis of evil, arming to threaten the peace of the world. By seeking weapons of mass destruction, these regimes pose a grave and growing danger. They could provide these arms to terrorists, giving them the means to match their hatred. They could attack our

13 Pape 2003:357, O'Kane 2007:xii, http://www.cooperativerecearch.org.context.jsp?item=a041883beirutbombings_sökdatum_2007-07-04

14 http://www.cooperativerecearch.org.context.jsp?item=a041883beirutbombings_sökdatum_2007-07-04

15 Pape 2003:34

allies or attempt to blackmail the United States. In any of these cases, the price of indifference would be catastrophic.^{16 17}

Vita huset och dess allierade delade in mänskligheten i de goda resp. de onda och de civiliserade resp. de ociviliserade människorna. Länder som Afghanistan, Irak, Iran och Nordkorea utpekades som *The Axis of Evil* av Vita huset,¹⁸ ett uttryck som i Sverige översatts till *ondskans axelmakter*.

Flygattacken mot World Trade Center låg till grund för att USA fick många andra regimer i väst att gå med på krig både i Afghanistan och i Irak. Många länder gick in i en allians där det blev legalt att bomba, döda och fängsla människor i andra kulturer med syfte att skapa fred och demokrati för invånarna i Afghanistan och Irak. USA med allierade stater startade kriget mot terrorismen.

Terrorism har alltid politiska syften, och det är ett mycket problematiskt begrepp att använda som utgångspunkt för diskussioner. Västvärldens eget fredsperspektiv och fortsatta expansion har varit i fokus för bevakning och rapportering av sådana våldshandlingar. Därmed kan det vara nödvändigt att lyfta fram olika definitioner av terrorism och den kontext varifrån respektive definition härstammar.

Terrorismen i världen har studerats inom olika discipliner, men det finns ingen klar och entydig definition av begreppet som alla skulle vara överens om.

Inom EU har politikerna stiftat lagar mot terrorism och terroristbekämpning utifrån en mångtydig definition av begreppet. Definitionen är formulerad på EU:s svenska hemsida och lyder:

[...] ett antal uppräknade brottsliga handlingar blir betraktade som terrorism om de kan skada ett land eller en internationell organisation allvarligt. Handlingarna ska dessutom ha begåtts i något av dessa syften: injaga fruktan i en befolkning, tvinga ett land eller en internationell organisation att agera på ett visst sätt, destabilisera eller förstöra de politiska, sociala eller ekonomiska strukturerna i ett land eller en internationell organisation.

De handlingar som definitionen täcker är bland andra: mordförsök, kidnappning, förstörelse av offentlig egendom, flygkapning, vapentillverkning, utsläpp av farliga ämnen, allvarliga angrepp mot en persons fysiska integritet eller hot om att utföra någon av dessa handlingar.¹⁹

16 <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/20020129/-11.html> sökdatum 2007-05-02

17 Clark Richard A. 2007 En beskrivning inifrån Vita huset om hur man där diskuterade flygattacken den 11/9 och olika attacker utförda av USA eller andra.

18 <http://www.dn.se/Dnet/jsp/polopoly.jsp?d=577&a=139177> sökdatum 2007-05-02

19 http://www.eu-upplysningen.se/templates/EUU/StandardRight/Template_2490.aspx sökdatum 2007-06-01

Enligt den här definitionen kan många olika typer av handlingar klassas som terroristhandlingar.

Inom FN finns det heller inte någon entydig definition av begreppet. Den lyder:

Alla handlingar med uppsåt att döda, eller allvarligt skada, civila eller icke-stridande när målet är att terrorisera en befolkning eller förmå en regering eller internationell organisation att handla, eller avstå från att handla, på ett visst sätt.²⁰

Enligt FN:s definition kan olika typer av våldshandlingar som beordrats och sanktionerats av regimer i västvärlden vara terrorism.

Inom vissa politiska organisationer och forskningskretsar diskuteras i dag regeringsstyrd terrorism som en typ av terrorism. Den andra typen av terrorism är den individ- eller gruppstyrda terrorismen. Det kommer jag tillbaka till i den här översikten, men innan dess lyfter jag fram det amerikanska försvarsdepartementets terrorismdefinition. Den lyder:

[...] the unlawful use of -- or threatened use of -- force or violence against individuals or property to coerce or intimidate governments or societies, often to achieve political, religious, or ideological objectives.²¹

Det finns alltså många olika definitioner på terrorism, och det innebär att det är en svårighet att använda begreppet i forskningssammanhang.

Jag uppfattar att det finns både individ-, grupp- och regeringsstyrd terrorism, men västvärldens medier lyfter fram den individ- eller gruppstyrda terrorismen. Politiker i västvärlden klassificerar politiska våldshandlingar om de är utförda av individer eller grupper som har sin religiösa tillhörighet i islam som terroristhandlingar. De våldshandlingar som exempelvis USA med allierade utövat och utövar i Irak²² handlar om att tvinga ett land att agera på ett visst sätt, skada eller förstöra de politiska, sociala eller ekonomiska strukturerna i landet. Dessa handlingar är terroristhandlingar enligt EU:s, FN:s och det amerikanska försvarsdepartementets terrorismdefinitioner, men de kategoriserades inte som terrorism av västvärldens nationer och medier. Argumentationen bakom dessa våldshandlingar var att USA skulle skapa demokrati i Irak. Därmed legitimerades kriget i Irak och kriget mot terrorismen av västvärldens regimer och medier. De sprängatentat som irakier själva arrangerar mot institutioner och grupper som kan

20 http://www.fn.se/faq_answer.asp?nodeid=108&faqcatid=7&iLev=1&HasChild=0 sökdatum 2007-06-01

21 <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/teach/alqaeda/glossary.html> sökdatum 2007-06-01

22 De allierade staterna namnges på: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/03/20030327-10.html> sökdatum 2008-10-08

relateras till USA eller USA-understödda verksamheter beskrivs däremot som terroristattacker i västvärldens nyhetsrapportering.

I dag finns det en hel del forskning kring terrorism och självbombare. Det finns olika vetenskapliga traditioner som har beskrivit och analyserat terrorism och i synnerhet självbombare. Den forskning jag bedömer som relevant för det fenomen jag studerar grundar sig framförallt på forskning om självbombare. Redovisningen är tematisk. Varje tema grundar sig på hur jag har tolkat respektive forskares slutsatser och resultat i förhållande till metod. Men först lyfter jag fram en kort redovisning av den terrorismforskning jag bedömer som relevant som bakgrundförståelse för den här avhandlingen. Urvalet som presenteras är tänkt som grund för att skapa förståelse för de perspektiv och den bredd som råder inom forskningen kring terrorism och självbombare. Vidare ger den en inledande beskrivning av detta forskningsfält som leder vidare till min forskning om självbombare. Det som lyfts fram är till viss del den forskning som kan ha fått stor betydelse för hur allmänheten, politiker och i viss mån studenter kan ha påverkats i sitt tänkande om terrorism och självbombare. Därmed övergår jag till en redovisning av den utvalda forskningen.

Jonathan Peste har studerat terrorism utifrån olika religiösa perspektiv. Den terrorismdefinition han använder sig av är terrorism- och upprorsforskaren Bruce Hoffmans, som lyder:

[...] terrorism as the deliberate creation and exploitation of fear through violence or the threat of violence in the pursuit of political change. All terrorist acts involve violence or the threat of violence. Terrorism is specifically designed to have far-reaching psychological effects beyond the immediate victim(s) or object of the terrorist attack. It is meant to instil fear within, and thereby intimidate, a wider 'target audience' that might include a rival ethnic or religious group, an entire country, a national government or political party, or public opinion in general. Terrorism is designed to create power where there is none or to consolidate power where there is very little. Through the publicity generated by their violence, terrorists seek to obtain the leverage, influence and power they otherwise lack to effect political change on either a local or an international scale.²³

Peste förkortar denna definition så här:

[...] avsiktligt skapande och utnyttjande av rädsla genom våld och hot om våld i syfte att uppnå politisk förändring.²⁴

²³ www.nytimes.com/books/first/h/hoffman-terrorism.html sökdatum 2007-06-01

²⁴ Peste 2003: 16

Utifrån den definitionen diskuterar han sambanden mellan religion och terrorism. Vidare går han igenom terrorismforskning inom olika discipliner och lyfter fram olika uppfattningar om hur religiös terrorism skiljer sig från annan. Enligt Peste kommer de flesta forskare fram till att orsakerna till terrorismen hör ihop med sociala och ekonomiska missförhållanden, motstånd mot statlig auktoritet och utländsk ockupation samt mot den rådande världsekonomin. Religionen spelar en roll i förhållande till detta.²⁵ Pestes studie är en fältstudie av det som sker på Internet och som kan hänföras till terrorism. Han studerar *Cyberwar* som innebär en krigföring mot elektronisk information och *Netwar* som innebär att sprida propaganda, information och desinformation via Internet.²⁶ I sin slutdiskussion tar Peste upp vad han förstår som terrorismens grogrund, som oftast är specifika tolkningar av konflikter och reaktioner på aktuella missförhållanden. De motåtgärder som han föreslår är: en analys av hur terrorismen uppkommer; politiska analyser och ställningstaganden för att motverka terrorismens grogrund, och att skapa informations- och forskningscentrum, dvs. soft power som tar sin utgångspunkt i mänskliga rättigheter. På lång sikt är den viktigaste motåtgärden ekonomisk utjämning och politiska insatser som leder till ett ökat välbefinnande i de samhällen där terrorismen har sina rötter.²⁷

Scott Atran har forskat kring självbombare. Detta intresse vaknade efter den 11/9 2001. Han ger följande motivering för sin forskning:

President Bush's speech on September 11th and the next he gave on September 20th before Congress. I thought, "What utter nonsense"-- this idea that these people were crazed or they're doing it out of despair or hopelessness. The whole history of these kinds of acts goes against this. I decided to write an article and get it into the scientific press, because governments, I believe, would take up what their scientists tell them, since there is a huge respect for science.²⁸

Atran inleder sin artikel med en diskussion kring terroristbegreppet och hur det definieras i USA. Han kritiserar också användningen av begreppet eftersom det saknar enhetlig definition. I USA finns det två officiella definitioner av terrorism. Den ena är från år 2001 och den är skriven för en avdelning som lyder under det amerikanska utrikesdepartementet,²⁹ som gör statistiska analyser för att därefter ta ställning politiskt och vidta åtgärder. Den lyder:

25 Peste 2003: 23ff

26 Peste 2003: 64

27 Peste 2003: 274f

28 <http://discovermagazine.com/2003/oct/featdialogue/> sökdatum 2007-06-26

29 the U.S. Department of Global Terrorism

The term "terrorism" means premeditated, politically motivated violence perpetrated against noncombatant targets by subnational groups or clandestine agents, usually intended to influence an audience.³⁰

Atran diskuterar definitionen utifrån olika kontexter och menar att vissa militära handlingar som utförts av den amerikanska armén är terrorism per definition.³¹

Den andra definitionen är formulerad av den amerikanska kongressen och lyder enligt följande:

[...] "act of terrorism" means an activity that-(A) involves a violent act or an act dangerous to human life that is a violation of the criminal laws of the United States, or that would be a criminal violation if committed within the jurisdiction of the United States or of any State; and (B) appears to be intended (i) to intimidate or coerce a civilian population; (ii) to influence the policy of a government by intimidation or coercion; or (iii) to affect the conduct of government by assassination or kidnapping.³²

Eftersom det, enligt Atran, finns minst två officiella definitioner på terrorism, innebär det att begreppet kan tillämpas med stor flexibilitet. Den statsstyrda terrorismen kan även rymmas inom ramen för dessa definitioner.

Den brittiska definitionen av terrorism, i svensk översättning, är:

[...] tillgripande av eller hot om en handling som är våldsam, skadlig eller förstörande och som avser att påverka statsledningen eller skrämma allmänheten i syfte att främja en politisk, religiös eller ideologisk sak.³³

Robert Fisk beskriver hur begreppet terrorism har använts i nyhetsrapportering och olika politiska sammanhang. I västvärlden används det som ett särskiljande mellan den muslimska världens gerillasoldater och frihetskämpar i förhållande till västvärldens. När terroristbegreppet infördes fungerade det som en karaktäristik av fienden. Genom den användningen av begreppet sattes det punkt för alla diskussioner om politisk och ekonomisk orättvisa som underliggande orsak bakom vissa våldshandlingar.³⁴

---

30 Atran 2003:1534

31 Atran 2003:1534

32 Atran 2003:1534

33 Chomsky 2005:201

34 Fisk 2007: 83

Fisk belyser framförallt hur begreppet har använts i nyhetsrapportering av våldsdåd i Mellanöstern utifrån att våldsdåden karaktäriseras enligt förövarnas religionsinriktning och etnisk tillhörighet. De våldshandlingar som framförallt karaktäriseras som terroristhandlingar är sådana som utförts av muslimer med arabiskt ursprung. Vidare lyfter han fram hur likartade våldshandlingar som var utförda av västerlänningar har karaktäriserats.

När västerlänningar med kristen eller judisk religionstillhörighet har utfört våldsdåd beskrivs dåden som att offren utsatts för en tragedi. Han exemplifierar detta genom att beskriva hur Baruch Goldsteins attentat i Hebron år 1994 kategoriserades i västvärldens massmedier. I den massmediala beskrivningen omskrevs stora delar av massakern som en tragedi av lägre rang. Fisks uppfattning om rapporteringen och omskrivningarna är följande:

[...] mer än femtio palestinier hade dött i Hebron. – siffran var korrekt. Efter att Goldstein hade huggit ner mer än tjugofyra palestinier och sårat upp till 170 andra i moskén, som var nedstänkt av blod, öppnade israeliska soldater eld mot och dödade minst tjugofem ursinniga palestinier utanför som kastade sten på dem och försökte bryta igenom arméns spärr [...] Inom trettiosex timmar omarbetade Associated Press de statistiska uppgifterna. [...] Goldstein själv hade bara mördat tjugonio palestinier – och detta blev sedan "slutsiffran" för blodbadet. De andra tjugofem döda blev något som ströks, [...] självmordsmördarens identitet undergick ännu en mystisk förändring [...] Goldstein var israel [...] israelisk reservsoldat [...] judisk bosättare. Bill Clinton följde samma som tidigare amerikanska regeringar när en israel, och inte en palestinier, gjorde sig skyldig till en massaker. Han beskrev [...] "ett avskryvärt mord" [...] "en fruktansvärd" tragedi [...] Offren var inte offer för terrorism utan för en tragedi.³⁵

Han lyfter fram hur medierna rapporterar om och karaktäriserar våldsverkaren och våldsdåden i förhållande till västvärldens politiska ställningstaganden som kan relateras till allierade stater. Längre fram i boken skriver han om Usama bin Ladin, varpå han tar ställning mot våldsdåden, oavsett vilka de utförs av.

Rosemary H. T. O'Kane har studerat terrorism och skrivit en historisk översikt över ämnet utifrån flera perspektiv. Hon går igenom olika typer av attacker där personer har offrat sina egna liv och börjar med zeloterna i Masada som protesterade mot romarnas ockupation av Palestina. Vidare beskriver hon terrorismen som styrd utgående från både individer, grupper och nationer och samtliga attacker har tydliga politiska syften. De

35 Fisk 2006: 504, 2007:448

förklaringar som visat sig finnas bakom handlingarna är människors protester mot ockupationsmakter och kolonisationer. Bland de senare får nationalismen en framträdande betydelse. Grunden för den internationella terrorismen härleds till olika stater som kan framstå som neokolonisationer, alltså en ny form av en kolonialmakt. Hon lyfter också fram USA:s politiska roll i världen och olika terrorattacker som Förenta staterna har varit inblandat i.³⁶

Eftersom historikern Bernard Lewis är en nyckelperson när det gäller att formulera och förstå uppfattningar om och förklaringar till terrorism har jag tagit del av hans mest refererade verk, *The Crisis of Islam* och *The Assassins*. Båda verken är tydligt partiska gentemot islam. I forskningen om assasiner använder han sig av dokument skrivna av européer som rest genom de områden där assasiner levde och verkade.³⁷ Deras framställningar problematiserar inte. Vidare hänvisar han i texten till Hasan as-Sabahs självbiografi, som inte finns men antas ha funnits tidigare. De källor han använder bygger på muntliga berättelser som framställer assasiner som lönnmördare.³⁸ Den informationen finns inte i den löpande texten utan i en not i slutet av verket. Utifrån Lewis källor har han karakteriserat Hasan as-Sabah som fanatiker driven på flykt var helst han försökte vara verksam. Lewis forskningsresultat har fått och får konsekvenser eftersom andra forskare och ledande politiker citerar och refererar verken som om de presenterar en bestående sanning om en grupp människor.

I en essä skriver Clark R. McCauley om problemet med i att konstruera terrorism och försvar mot terrorism.³⁹ Den grupp som tidigare karakteriserades som terrorister uppfattas inte som terrorister i en senare tid.⁴⁰ Detta exemplifieras med bl.a. sandinistgerillan som tidigare kategoriserades som terrorister och genom detta legaliserade USA en krigsföring mot dem.

Enligt min uppfattning är terroristbegreppet problematiskt eftersom det innefattar en stark negativ värdeladdning och används både funktionellt och kontextuellt. Genom begreppet användning försvåras diskussioner om våldet i världen oavsett om det är individ-, grupp- eller statsstyrt. Terroristbegreppet är alltid förenat med politiska syften, men det förmörkar vår förståelse av orsakerna bakom våldshandlingarna. Begreppets laddning försvårar också öppna diskussioner om både religioner och förtryck av vissa etniska grupper i världssamhället. Och många staters krigshandlingar faller under sin egen definition av begreppet.

36 O'Kane 2007. Ett kort referat av hela boken.

37 Lewis 2003: 142ff

38 Lewis 1967: 39, 148

39 McCauley 2004:4 http://www.sscc.org/spet11/essays/mccauley_text_only.htm sökdatum 2004-01-04

40 McCauley 2004:1

Sammanfattningsvis kom Peste fram till att grogrunden för terrorism är fattigdom och orättvisa. Rättvisa och ekonomisk omfördelning av resurser kan vara de åtgärder som kan motverka terrorismen. Atran kommer fram till att politiska makthavare beaktar viss terrorismforskning för olika politiska ställningstaganden. Han lyfter fram det problematiska med terroristbegreppets olika innebörder och vilka forskningsresultat som tas i beaktande. Vidare har han belägg för och påvisar hur och varför politiska och militära aktioner faller under sin egen definition av begreppet terrorism. Fisk lyfter fram begreppets relativitet och påvisar detta genom exemplifieringar. Vidare påtalar han att begreppet används med utgångspunkt i vilka grupper av människor beskrivaren vill karaktärisera som terrorister.

Forskningen kring terrorism kan också vara tendentiös. Den forskning som politiska ledare gynnas av, som exempelvis Lewis, lyfts fram medan exempelvis Atrans forskningsresultat ignoreras. O'Kane lyfter fram olika syften med terroristhandlingar och sådana har, nästan uteslutande, sin referens i grupper som anser sig ockuperade av andra makter. Hon lyfter även fram regeringsstyrd terrorism, och där beskriver hon framförallt USA:s militära attacker i Latinamerika som hon anser var internationell terrorism. Detta framhåller också McCauley som diskuterar terroristbegreppets relativitet.

Begreppet terrorism och dess definitioner används som ett politiskt maktfördelningsverktyg som möjliggör ett legaliserande av krigshandlingar mot andra länder. De ledande nationerna och deras makthavare legaliserar sina egna attacker mot sådana grupper och nationer som för en form av befrielsekamp mot den världspolitik som råder. Dessa slutsatser grundar jag på att USA med allierade, under de senaste decennierna, har invaderat och fört krig utifrån sitt eget tolkningsföreträde av terroristbegreppet. Den eller de som innehar den politiska makten och de ekonomiska resurserna styr över vilka våldshandlingar som kategoriseras som terrorism resp. befrielseattack. Utifrån min genomgång av terrorismforskning förstår jag att terroristbegreppet med dess mångdimensionella tolkningsmöjligheter används som ett begrepp, som har definierats och formulerats för att bevara den världspolitiska ordning som råder. De grupper eller nationer som är *obekväma* eller *kräver rättvisa* kan utsättas för materiella sanktioner och i värsta fall ockupationskrig, som därefter kan legaliseras genom en hänvisning till kriget mot terrorismen.

I mina studier av den publicerade forskningen om terrorism och självbombare har jag förstått att självsprängningar är de terroristhandlingar, per definition, som uppfattas som de allra värsta av alla våldshandlingar. Det är fallet i synnerhet om självsprängningen utförs av en person som har arabiskt ursprung eller är muslim.

Min forskning handlar om hur människor i Sverige uppfattar en självbombare i en spelfilm. Jag utgår från att det finns skillnader mellan hur människor i en svensk kontext uppfattar en självbombare i en spelfilm, i jämförelse med hur uppfattningarna kan vara bland dem som har en empirisk erfarenhet av en självbombning.

Närmast kommer jag att belysa hur en självbombare kan uppfattas och beskrivas inom olika vetenskapliga traditioner och bland journalister som har satt sig in i och i viss mån tagit del av fenomenet.

Fenomenet självbombare

Redovisningen av forskningen kring fenomenet självbombare följer en tematisk ordning i stället för en kronologisk. Tematiken grundar sig på de slutsatser som resp. forskare har kommit fram till enligt min tolkning av forskningsresultaten. Vidare är tematiken i viss mån också redovisad utifrån olika vetenskapsområden.

Idealisering genom religionen

James W. Jones har studerat självbombare och religion ur ett psykologiskt perspektiv. Han diskuterar fenomenet med utgångspunkt i psykoanalys-teori och objektrelationsteori. Jag väljer att lyfta fram hans slutsatser eftersom de kan användas som diskussionsunderlag för andra forskares slutsatser om självbombare.

Jones framhåller att det idealiserande perspektivet, som finns i alla religioner, kan bidra till att olika typer av handlingar verkställs. I religionerna finns det alltså ett ideal som hör ihop med en yttersta strävan. Vidare diskuterar Jones det idealiserade perspektivet utifrån Heinz Kohuts teoretiska utveckling av begreppet narcissism. Jones kommer fram till att idealiserande perspektivet hör ihop med narcissism och därför får idealiseringen en avgörande betydelse för den transformerande kraften i den religiösa erfarenheten. Utifrån detta kan religiösa fanatiker befinna sig i ett idealiserande tillstånd där den religiösa erfarenheten blir en förstärkande faktor för handlandet.⁴¹

Jones relaterar idealiseringen vidare till Winnicotts teori om ett skapande lekområde och han diskuterar den överföring och transformation som kan äga rum genom leken. Lekområdet kan betraktas som ett fenomen som genom sin karaktär medför en känsla av helighet hos deltagarna. Därmed är religionen en potential för tidigare erfarenheter som ligger på en mycket tidig utvecklingsnivå och sträcker sig framåt mot integrerande och trans-

---

41 Jones 2002: 6f

formerande nivåer som utvecklar människan. Transformationen är en pågående mänsklig utvecklingsprocess, inte en regression. Det rituella och lelandet har en viktig betydelse för vår transformation eftersom leken spelar en väsentlig roll i vår konstruktion av den sociala verkligheten.⁴² Lekandet är ett fenomen med en speciell beskaffenhet som inkluderar både givande och tagande. I det tillståndet råder ett dialektiskt förhållande mellan idealisering och realism, vilket också innefattar en psykologisk sinnesstämning, som kan förknippas med den romantiska kärleken.⁴³

Jones diskuterar lekområdet och leken i lekområdet och karaktäriserar detta tillstånd som *det heliga* enligt Rudolf Otto. I Jones resonemang uttrycks erfarenheten som:

Implicitly or explicitly, a vision of God, like that found in *The Cloud of Unknowing*, as an object of desire. The necessity of splitting is terribly lessened, creating an opportunity for a more complex religious experience in which transformation might take place without either infantilization or terror against the self and others.⁴⁴

Jones uppfattar erfarenheten av det heliga som att människan erfar ett möte med gud, som är en förhöjd livskänsla som innefattar polariteten skräckinjagande och fascinerande,⁴⁵ men han bestrider att det är en infantilisering

Eftersom religionen på den transitiva nivån kan fungera som leken i lekområdet ligger det nära till hands att se att religionerna kan innefatta både en kreativ och en destruktiv sida. Det ligger också nära till hands att förstå det dramatiska och engagerande berättandet av hjälteberättelser i anslutning till ett sammanhang som ett fenomen som kan härledas till lekområdet. Därmed borde också berättandet kunna skapa känslan av helighet, enligt min uppfattning. En hjälte är ju en typ av idealisering av en person som utfört en handling som i tolkningen sätts samman med ett specifikt sammanhang i en specifik berättelse. Om deltagarna då kan uppleva något ytterligare, som stärker deras eget sammanhang, skulle det kunna skapa känslan av helighet hos samtliga närvarande.

Jag går därmed över till olika tolkningar av fenomenet som kan ligga till grund för uppfattningar om hur självbombare erhåller ett postumt martyrskap.

---

42 Jones 2002: 88ff

43 Jones 2002:121

44 Jones 2002:122

45 Otto har beskrivit det heliga enligt följande: *mysterium tremendum et fascinosum*

Invigas i eller sträva efter martyrskap

Iris Jean-Klein menar att en självbombare i en speciell kontext kan bli martyr senare. Den sprängda invigs i martyrskapet genom familjemedlemmar-
nas berättelser om personen i samband med begravningsritualen.⁴⁶ I det sammanhanget är det framförallt mödrarnas berättelser om sönerns goda sidor som tillförs berättelsen om självbombaren. Den tillförda berättelsen, menar Jean-Klein, ligger till grund för att självbombaren framstår som en martyr för människorna i gruppen. Med detta som grund uppfattar jag att den postuma personbeskrivningen är en porträttering som innehåller både goda och fruktansvärda egenskaper.

Historikern och islamologen Raphael Israeli menar att det är missvisande att kalla självbombare för självmordsbombare eftersom det inte handlar om ett självmord. Han menar att den process som föregår sprängningen avviker från de processer som föregår ett självmord. Utifrån detta myntade han år 1997 begreppet islamikaze och argumenterar om dess innebörd på följande sätt:

[...] islamikaze in organization, ideology, execution of the task, posthumous glory, and historical backgrounds of self-effecting loyalty, murderous fanaticism (samurai and *fida'i*, kamikaze and *shahid*) and culture of shame. It is therefore proposed to adopt the appellation of Islamikaze to describe them, combing their inner Islamic motivation and vacation with the other outward attributes of their fellow islamikaze.⁴⁷

Handlingen kan därmed förstås utifrån en specifik martyrideologi som inordnas under eller är sprungen ur islam. Vidare gör han en åtskillnad mellan judisk-kristna martyrer och muslimska martyrer. De judisk-kristna martyrererna är offer för en yttre aggression där tron var orsaken till att de tillfogades skador och lidanden. Bland människor som är muslimer finns det en inre aggressivitet som ligger som grund för att *the perpetrators*, d.v.s. förövarna, offer sig själva. Den uppfattningen utgör förståelsegrunden för begreppet islamikaze.⁴⁸ Självsprängningen och dödandet av andra är en del i en process som slutligen leder till martyrskap, som inom islam är hierarkiskt. Det högsta martyrskapet belönas genom att martyren får njuta sexuellt av de 72 jungfrurna i paradiset.⁴⁹ Därmed utesluter Israeli, enligt min mening, kvinnliga självbombare från martyrskapet.

46 Jean-Klein 1997: 85-107

47 Israeli 2003:78

48 Israeli 2003:433

49 Israeli 2003:433

Den 16/4 2004 höll Israeli en föreläsning i Stockholm vilken Amnesty stod bakom. Där beskrev han sin uppfattning om självbombare, som grundade sig i hans forskning. I den hade han kommit fram till att självbombare var unga stabila människor som samarbetade i grupper och var muslimer. Vidare offerar de sig själva för att skada andra och i synnerhet judar. De belönas i himlen med en jungfru som blir oskuld om igen efter varje samlag. Dessutom finns det ingen alkoholbegränsning i paradiset något som också är ett eftersträvanvärt delmål för unga muslimska män. Israelis ståndpunkter fick många av deltagarna i Stockholm att reagera mycket negativt och de ifrågasatte hans forskningsresultat.⁵⁰

Forskningsmaterialet som Israeli menar att han grundar sin forskning på är följande: elektroniska dokument skrivna av araber och muslimer, elektroniska dokument skrivna av israeler, sajter och publikationer på Internet, västerländska medier, publicerade artiklar och böcker. Dessa dokument kan tolkas olika beroende på tolkarens egen kontext och förståelse. De sajter och publikationer som Israeli hänvisar till är mestadels skrivna av västerlänningar och publicerade i den västerländska världen. De artiklar som han bygger sin forskning på är från medier som är publicerade i Amerika och London. Nyhetsartiklarna är framförallt utgivna i USA och de forskningsartiklar han refererar till och citerar är publicerade i Israel och USA. En forskare som återkommer flera gånger i referaten är Bernard Lewis.

De redovisade tolkningarna av varför en självbombare blir martyr har alltså framställts olika av två forskare från två vetenskapliga fält och olika personliga sammanhang. Jean-Klein har studerat fenomenet utifrån ett antropologiskt perspektiv. Metoderna var fältstudier bland och intervjuer med palestinier i Ramallah. Israeli har studerat fenomenet utifrån ett religionshistoriskt perspektiv och framförallt som islamolog med utgångspunkt i hur fenomenet kan tolkas, beskrivas och analyseras med hänsyn till ett västerländskt perspektiv.

Enligt redovisad forskning framträder självbombaren postumt som martyr, men grunderna för martyrskapet uppfattas olika av forskarna. Jag anser att det kan vara troligt att mödrarnas berättelse om sönerns goda sidor kan vara en bidragande orsak till att en person ska kunna betraktas som martyr. Vidare kan jag förstå Israelis slutsatser utifrån hans forskning som grundar sig i västerländska mediers beskrivningar. Jag har dock svårt att förlika mig med generaliseringarna i forskningsresultaten. Där framställs självbombare som hatiska hämnare med en orealistisk övertygelse om vad som sker i paradiset, och att västvärldens normer för alkoholkonsumtion och sexualitet framställs som delmål inför martyrskapet. De slutsatserna

50 <http://www2.amnesty.se/ap.nsf/0/D8DF7ED8BB8CFFF12C1256E78004B4E57?opendocument> sökdatum 2007-10-23

är kanske också avhängiga av västvärldens rapporteringar och föreställningar om muslimers önsknningar.

En självbombare som postumt blivit martyr kan utifrån olika typer av forskning uppfattas på skilda sätt. Resultatet av forskningen beror på materialet som har studerats och den metod som forskaren har använt. Det postuma berättandet om självbombaren som en god person kan troligen ligga som grund för rimliga tolkningar av hur inträdet i martyrskapet går till i självbombarens egen kontext.

Sexuell problematik som underliggande orsak

Mark Juergensmeyer har forskat kring självbombare utifrån ett religionspsykologiskt perspektiv. Forskning beskrivs i form av flera fallstudier av religiöst våld med utgångspunkt i kontexten.⁵¹ Han har intervjuat Dr Rantisi som anser att *självmordsbombare* har valt martyrskap och menar att det pågår ett krig i Mellanöstern.⁵²

När Juergensmeyer diskuterar män som spränger bomber relateras betendet till männens sexualitet. Han menar vidare att den *religiösa terrorismen* hör ihop med unga mäns försvårade möjligheter till sexuellt utövande i ett samhälle med sociala sexuella restriktioner. Den sexuella frustrationen skapar en fascination för vapen med fallisk form som exploderar på det sätt som de unga männens sexualitet är förhindrad att göra. Däremot har de som martyr möjlighet att leva ut sin sexualitet med de 72 jungfrur som tar emot dem då de träder in i paradiset.⁵³

Jag uppfattar att Juergensmeyers slutsatser kan ha sin grund i både hans uppfattning om hur männen tror om paradiset och den teori han använder i sin analys. Han kommer fram till att människors behov av att uttrycka sina sexuella behov övergår till en personlig problematik när kulturen och de religiösa tolkningsmodellerna innehåller sexuella tabun. Han tolkar självbombarnas beteende med utgångspunkt i psykoanalytisk teori. Psykoanalysen grundar sig på idéer om att människors sexuella hämning leder till psykologiska problem, och den riktar sig framförallt till människor i västvärlden som söker hjälp för sina psykologiska problem.

Självbombare – offer utan psykopatologi

Clark McCauley menar att varken de som spränger sig själva eller de som kategoriseras som terrorister behöver ha någon psykopatologi. Han tar sin utgångspunkt för diskussionen kring terrorism utifrån följande citat:

51 Juergensmeyer 2003:7

52 Juergensmeyer 2003:74

53 Juergensmeyer 2003: 201

[...] the use or threat of violence, by small groups against non-combatants of large groups, for avowed political goals.⁵⁴

McCauley sammankopplar våldshandlingarna med både terrorister, poliser och militärer. Han menar att personer som finns inom de grupperna har kapacitet att utföra terroristhandlingar oavsett om de tillhör en grupp eller är anställda av en makthavare. Det är handlingen, att utöva våld mot icke stridande personer, som han har som grund för sitt resonemang:

[...] we have to face the fact that normal people can be terrorists, that we are ourselves capable of terrorist acts under some circumstances. This fact is already implied in recognizing that military and police forces are eminently capable of killing non-combatants in terrorism from above.⁵⁵

Han menar vidare att:

Every normal person believes in something more important than life. We have to, because, unlike other animals, we know that we are going to die. We need something that makes sense of our life and our death, [...] The closer and more immediate death is, the more we need the group values that give meaning to life and death. These values include the values of family, religion, ethnicity, and nationality - the values of our culture. Dozens of experiments have shown that thinking about our own death leads us to embrace more strongly the values of our culture ("terror management theory").⁵⁶

I McCauleys essä om terrorismen ställer han sig tveksam till hur begreppet har konstruerats och är kritisk till forskare som bedömer terrorister som patologiska personligheter. Han anser inte att det är någon större skillnad mellan polisers, militärers och terroristers våldshandlingar då de riktar sig mot icke stridande personer och grupper. Jag tolkar att hans förståelse av terrorism bygger på att människor har en inställning till, förståelse för och uppfattning om att det finns något som har högre värde än det egna livet. Speciellt när människor lever under olika former av utsatthet. Ju närmare och ju mer omedelbart en människa befinner sig döden, desto större är dels hennes behov av nära relationer med familjen och gruppen, dels hennes behov att ha religionen som ett vidare relationsobjekt.

---

54 McCauley 2004:1

55 McCauley 2004:2

56 McCauley 2004:2

Terrorismen framställs av McCauley som en ny konstruktion av vad som tidigare betraktades som kriminella brott. Genom den konstruktionen har lagstiftningen och därmed polisen övergått till att föra krig mot något som antas finnas i stället för att söka efter och straffa kriminella. Kriget mot terrorismen handlar om att bestraffa hela grupper med utgångspunkt i vad några personer från den gruppen har gjort, i stället för att ge enbart den ansvariga straff. Han menar också att terrorister vill bli uppfattade som representanter för alla som känner att USA har dominerat, förödmjukat och bidragit till att muslimer har blivit dödade. Men terroristerna är inte ansvariga för att deras handlingar projiceras på alla som sympatiserar med vad de har åstadkommit. Därför är det vår uppgift att inte acceptera uppfattningen om att terrorister är ledare för en miljard muslimer.⁵⁷

Niccolo Caldararo har skrivit en artikel om självbombare. Han kritiserar de forskare som bygger delar av sin forskning på Lewis beskrivning och karaktäristik av assasinerna. Därefter kritiserar han Lewis som sammankopplar självbombare med assasiner.⁵⁸ Han härleder i stället fenomenet till beskrivningar av Machiavelli, som menade att en furste måste vara lögnaktig, svekfull, mordisk och skoningslös i sin strävan att utvinna och bevara makten. Därpå hänvisar han till Gibbon som forskat om de västeuropeiska korstågen under sen medeltid och renässansen. Vidare lyfter han fram Durkheims teori om att centrala sociala fenomen inte kan reduceras till psykologiska fenomen. Själv mord måste förstås med utgångspunkt i sociala regler och socioekonomisk status i relation till andra komplexa faktorer.⁵⁹ Han menar också att det är irrelevant att associera självbombares handlingar till assasinerna, med hänvisning till att fenomenet finns i beskrivet som ett västeuropeiskt beteende i både historiska och skönlitterära verk. Han kritiserar medier som beskriver vissa sidor hos självbombarna i Mellanöstern som sjukliga. Mediernas personbeskrivningar är vilseledande omdömen som patologiserar muslimer och araber. Det som sker i dag har skett tidigare, men i dag sker det med förfinade vapen som åstadkommer en helt annan dödlighet än de tidigare vapnen och metoderna. Men medierna står för urvalen av och inställningarna till handlingarna, som övriga människor tar del av.⁶⁰

Min tolkning av Caldararos artikel är, att han går emot forskare som bedömt självbombare som patologiska personligheter. Han är starkt kritisk till att många forskare använder Lewis beskrivning av assasinerna som utgångspunkt för sina resonemang om självbombare. Vidare är han

---

57 McCauley 2004:4

58 Caldararo 2006:123

59 Caldararo Niccolo, 2006:124-125

60 Caldararo Niccolo, 2006: 129-130

mycket kritisk till hur medierna väljer ut och beskriver självbombningar eftersom detta leder till ett patologiserande av både muslimer och araber.

I en tidigare artikel, *The Origins and Nature of Fundamentalism in Society* har Caldararo kritiserat andra antropologer för hur de härleder och förklarar fundamentalism. Hans vetenskapliga hållning är att diskutera religiösa fenomen i förhållande till den kontext de uppträder i.⁶¹

Enligt min tolkning av McCauleys och Caldararos resonemang och slutsatser är terroristernas handlingar en typ av offerhandling, som postumt kan leda till en form av martyrskap. Det kan handla om förödmjukade människor som anser sig vara kränkta av framförallt USA, med hänvisning till att deras sociala och politiska situationer beskrivs i termer av maktlöshet mot en dominerande världsmakt. Utifrån detta kan maktlöshet och kränkning vara känslomässiga erfarenheter som ligger till grund för både offer och ett kommande martyrskap. Personerna i fråga har inte någon form av patologi, däremot har handlingarna sin grund i speciella omständigheter.

Socialisation och hjältedyrkan

Jerrold M. Post, Ehud Sprinzak och Laurita M. Denny har gjort en sociologisk studie bland fängslade palestinier som misslyckats med sina självsprängningar. De menar att religiösa självbombare under pojkestadiet har haft islamistiska terrorister, profeten Muhammad eller t.ex. Abdullah Azzam som förebilder för sitt rolltagande. Sekulära självbombare har haft sekulära hjältar som sina förebilder. Författarna diskuterar betydelsen av socialisationsprocessen och rolltagandet där den sociala aktiviteten och det sociala engagemanget utgör de viktigaste influenserna bakom handlingarna. Kampens mål var att uppnå både religiös och demokratisk frihet. Både de religiösa och de sekulära självbombarna tillhörde en grupp eller en organisation som fungerade som en komprimerande reflektor för den personliga identitetsutvecklingen. Den kunde också relateras till gruppens identitet. Vidare menar de att gruppens ledare ger dem order, något som rättfärdigar handlingen.⁶²

Ett problem i deras slutsatser är att de inte tar hänsyn till och beskriver palestiniernas situation på Västbanken och i Gaza. När de skriver att ledarens order rättfärdigar handlingen kan det leda till att läsaren får en föreställning om att självbombare saknar egen vilja eller är manipulerade av sina ledare. Det är en förenklad förklaring enligt min mening. Därför diskuterar jag i det här sammanhanget rolltagandet som en del i människors socialisationsprocess. Rolltagande är allmänt beskrivet som en process

61 <http://www.human-nature.com/nibbs/02/history.html> sökdatum 2007-06-16

62 Post, Spinzak, Denny 2003: 170 ff

där vi tar olika roller i olika sammanhang. Enligt den symboliska interaktionismen sker rolltagandet genom barnets imitation av signifikanta andra, vilket visar sig i leken under senare utvecklingsstadier. Genom imitationen i förhållande till den generaliserande andra utvecklas jagmedvetenheten, de allmänna värderingarna och moralreglerna som gäller i barnets kontext.⁶³ Hjalmar Sundén diskuterar rolltagande utifrån Meads teori och definierar det som en process i vilken personen ser eller förutser den andras beteende. Därmed är rollerna både spelmönster och referensramar för varseblivningar.⁶⁴ Vidare har Nils G Holm kompletterat Sundéns rollteori med ett djuppsykologiskt perspektiv. Det perspektivet innefattar en kolossal mängd minnesdata, som också kan vara omedvetna och som ständigt bearbetas.⁶⁵ I Holms beskrivning av Sundéns rollteori bestämmer han den som perceptuell.⁶⁶

I läsningen av teorier om rolltagande har Holm närmat sig Mead. Mead menar att människan är en aktiv individ som deltar i en ständigt föränderlig process, och alla inneboende egenskaper visar sig i beteenden som vi väljer i olika situationer. Våra beteenden är inlärd genom socialisationsprocesser som är kulturellt betingade, och alternativen vi väljer är integrerade i oss. Individens ska förstås som *I* och *Me*. *I* är det aktiva i oss och vårt handlande. *Me* är allt som individen samlat under sin levnad i form av normer och moral. Nuet är det viktiga i interaktionen samtidigt som de tidigare erfarenheterna är aktiva och deltar i den. Genom detta är vi hela vår historia, deltar i nuet och interagerar verbalt, med gester och i övrigt med olika typer av artefakter, vilket påverkar vår föreställningsvärld.⁶⁷

Med hänvisning till forskningen av Post, Sprinzak och Denny kan det även finnas ett hjälteideal som kan relateras till en ideologi. De tar upp Che Guevara som ett exempel på en hjälte inom socialismen. Min uppfattning är att sådana hjälteberättelser kan fungera på samma sätt som religiösa hjälteberättelser. När människor lever under svåra omständigheter, kan förmodligen politiska eller ideologiska hjälteberättelser fungera på samma sätt som religionernas heliga berättelser eftersom de också innehåller hjälteskildringar. Alla självbombare är inte religiösa, men de flesta har troligen en ideologi som de relaterar till i sina ställningstaganden inför olika typer av handlingar. Därför kan ideologier fungera som religioner om hjälteberättelserna kan förknippas med ideologin.

63 Giddens 1994: 218-219

64 Sundén 1959: 53

65 Geels [1999]. 2001: 94-95

66 Holm 2006: 32

67 Giddens 1994:219

Etniskt förtryck - en form av nyrasism

Beverley Milton-Edwards och Peter Hinchcliffe har studerat problematiken i Mellanöstern. De diskuterar skillnaderna mellan folkgrupperna gällande religion och attityder, som ligger till grund för att de är deltagare i konventionella krig. Vidare diskuterar de hur palestinier har kommit i kläm i olika typer av konflikter och att all form av kommunikation har lett fram till en demonisering av resp. parts fiende.⁶⁸

Konflikten för palestinier är enligt författarna snarare etnisk-politisk än religiös. I början av bildandet av staten Israel myntade Chaim Weizman den etniska konflikten genom att säga: *A country without a people for a people without a country.*⁶⁹ Den utsagan och hur den användes i den politiska retoriken innebar en nedvärdering av palestinerna och en upphöjning de blivande israelerna. De lyfter fram de underliggande problemen i Mellanösternfrågan och avslutar med en problematisering av USA:s krigföring i Irak.

I världssamhället har det konstruerats en kulturell hierarki, där vissa kulturer och etniska grupper beskrivs som mer utvecklade i förhållande till andra. Därför väljer jag att härnäst referera Gerog M. Fredricksons rasismforskning. Jag har således svårigheter att värja mig för att viss publicerad forskning om självbombare kan ligga till grund för det fenomen som kan betecknas som en form av nyrasism.

Fredrickson riktar sitt intresse framförallt mot områden som rasism och etnicitet. Han har kommit fram till att den rasism som råder i dag är en nyrasism. Den innebär en karaktäristik av den andre som förtingligar och essentialiserar hela kulturer. Kulturen får samma funktion som rasbegreppet hade tidigare.⁷⁰ Vidare menar han att konflikter som tidigare förknippats med rasbiologisk ideologi tenderar att på 2000-talet yttra sig i religiösa skillinjer. Konflikter mellan olika grupper av människor som tidigare skulle ha diskuterats med utgångspunkt i begreppen rättvisa och mänskliga rättigheter uttrycks inom nyrasismen som ett religiöst krig.⁷¹

Motiven bakom dagens krigshandlingar mot muslimska länder och grupper samt sättet som människorna i dessa områden beskrivs på kan diskuteras utifrån och rymmas inom Fredricksons förståelse av nyrasism. Det är möjligt att göra även med den forskning om självbombare som inte tar hänsyn till självbombarens kontext och inte heller diskuterar självbombarnas problematik med hänvisning till makt – maktlöshet och mänskliga rättigheter.

68 Milton-Edwards, Hinchcliffe 2004:10

69 Milton-Edwards, Hinchcliffe 2004:23

70 Fredrickson 2005:125ff

71 Fredrickson 2005:132

”Alternativa soldater” – politiska påtryckningsmetoder

Christoph Reuter har fokuserat på hur självbombare och självbombsattentat kan förstås ur ett psykologiskt perspektiv. När Reuter diskuterar självbombare utgår han från deras egen kontext. Vidare lyfter han fram olika föreställningar om hur ett självbombsattentat går till. Han menar att det finns föreställningar om ledare som skickar ut en person ur en självbombskommandostyrka för att spränga sig själv. Men det handlar också om att journalister, politiker och psykologer uppfattar självbombare som fanatiker eller galningar som är övertygade om paradistanken och de 72 jungfrurna som tar emot självbombarna i en sexuell akt i paradiset. Reuter argumenterar mot dessa idéer och söker förklaringen och förståelsen ur självbombarens egen kontext. Han kommer fram till att självbombsattentatets effekter är lika beroende av reaktionerna i den egna gruppen som av reaktionerna i den grupp bombningen riktat sig mot. Attentaten i sig sprider rädsla och får motståndaren att vedergälla med än hårdare metoder. Men attentaten kan enbart existera så länge drivkrafterna är starka nog och får tillräckligt med näring för att människorna ska uthärda det omänskliga som dåden utgör och leder till. Reuter menar vidare att självbombarna vill bli hjältar postumt, få framträda på bild, påskynda sitt lands befrielse eller uppfylla guds vilja. Han diskuterar också den martyrtidition som finns inom islam, de många berättelser om hur personer blivit martyrer och vilken betydelse skildringarna kan få bland människorna som tar del av dem.⁷² Det senare exemplifieras med de unga iranska pojkarna som i sin befrielsekamp gick i döden i sin marsch mot den irakiska armen år 1984. Pojkarna ropade: *Ya Karbala! Ya Husayn! Ya Khomeyni!*⁷³ Den marschen tillsammans med ropen kan, enligt min uppfattning, liknas vid ett rituellt beteende som innehåller ett mantra. När en människa befinner sig i ett rituellt tillstånd upphör kanske självbevarelsesdriften att gälla.

Björn Kumm har studerat terrorism genom att göra flera nedslag i beskrivningar av olika typer av krigshandlingar. Han relaterar terroristbegreppet till statsterrorism resp. gruppterrorism.⁷⁴ Vidare diskuterar han självbombare med utgångspunkt i deras kontext och beskriver dem som välutbildade och kunniga personer, som lever ett liv jämförbart med vem som helst i västvärlden. Samtidigt som deras levnadssätt är västerländskt är de också muslimer och de kan ha sina rötter i en speciell kultur. När Kumm diskuterar terroristaktioner menar han att dessa är ett uttryck för existentiell vanmakt, men personerna befinner sig inte i underläge. Däremot

72 Reuter Christof 2003:15ff

73 Reuter Christof 2003:55

74 Kumm Björn2005:26

har många av handlingarna som kategoriserats som terroristhandlingar sitt ursprung i en ren och skär desperation.⁷⁵

Kumm diskuterar terrorismen i förhållande till hur den framstod i USA efter den 11/9 2001. I den diskussionen deltog den franske filosofen André Glucksmann, som ansåg att männen bakom attentatet var *stadshatare* och stadsmördare som ville omintetgöra demokratin.⁷⁶ Utifrån den bedömningen menade han att staden symboliserade demokratins vagga för männen bakom dådet. Deras beteende var ett utslag av modern nihilism och psykopatologi. Diagnostiken grundar sig på Freuds teorier.⁷⁷ Det resonemanget går Kumm emot och poängterar att den nihilistiska förklaringsmodellen uppstod i Frankrike under franska revolutionen. Nutida våldsdåd kan inte jämföras med sådana som utförts någon annanstans i världen i en helt annan tid och under helt andra förhållanden. Den kan inte appliceras på dem som utför terroristattacker i dag. Glucksmanns argumentation sker utifrån Freuds idéer om, att ett samhälle har sin grund i en kollektiv synd, att våldshandlingarna omskakar statens grundvalar och påskyndar samhällets sönderfall och att alla medborgarna tappar modet. Den argumentationen går Kumm också emot.⁷⁸

Mattias Gardell har studerat hur politisk islam har vuxit fram och hur globaliseringsidéen har påverkat den. Studien bygger på granskningar av politiska dokument, tidigare forskning, granskning av hur medier har beskrivit politiska handlingar och händelser samt intervjuer. Utifrån detta framhåller han att politisk islam inte är en enhetlig ideologi utan en samlingsbeteckning för olika strömningar inom islam. Dessa för fram religionen som den grund ett samhälle bör vila på. Därmed blir islam en politisk möjlighet som kan spåras till människors reaktioner på kolonialmakternas dominans över olika kulturer och att kolonialmakterna egentligen var företagsstyrda. Vidare beskriver han hur kolonisationen och den europeiska expansionen hör ihop med tillgången till ökad militär teknologi. Det framgår tydligt hur militär överlägsenhet och makt hör ihop med ekonomiska intressen. Sedan belyser han idéerna om den överlägsna europeiska rasen och hur dessa ligger till grund för olika förklaringar av skillnader mellan olika etniska grupper. Utifrån detta konstaterar han att kolonialmakternas beskrivningar av islam, muslimer och hur de producerade kunskap om muslimers religion, samhälle och mentalitet bygger på ett rasbiologiskt tänkande. Enligt det tänkandet finns det ontologiska skillnader mellan människor i öst och väst. De skillnaderna ledde till en civilisationskris

75 Kumm 2995:24-25

76 http://www.svd.se/dynamiskt/kultur/did_15171824.asp sökdatum 2008-10-09.

77 Kumm 2005: 242ff

78 Kumm 2003:264

inom den arabiska världen eftersom den har varit en högt stående civilisation. Det som hände i kulturen återspeglade sig i hur människorna hade förhållit sig till religionen, och detta öppnade vägar för självständiga tolkningar av Koranen.⁷⁹

Längre fram skriver Gardell om bildandet och utvecklingen av det muslimska brödraskapet i Egypten. Brödraskapet verkade för utbildning bland de fattiga, som därigenom skulle få arbete och möjligheter till inkomster. Hassan al Banna, som var dess grundare, ifrågasatte varför muslimer skulle orientera sig efter de gränser som kolonialmakten hade satt, när de i själva verket hade religionen som fungerade över nationsgränserna. Den nationella frihetskampen definierades med utgångspunkt i islam, inte i relation till de nationella gränserna. De idéerna sökte Banna stöd för, vilket resulterade i att Egyptens ulama, d.v.s. textlärd, tolkade Koranens ijthad som en befrielsekamp. Hans avståndstagande från de västerländska ideologierna berodde på att de innehöll exploateringstankar, rasism och klassförtryck. Brödraskapets idéer innefattade demokratiska val av personer, inte partier. De förkunnade mäns och kvinnors lika rättigheter till utbildning och meningsfullt arbete. I slutet på 1930-talet byggde de upp ett vapenförråd och gjorde väpnade insatser i Palestina. Kung Faruq uppfattade dem som ett hot, och framförallt var de ett hot mot skapandet av den israeliska staten. Banna mördades av kungens säkerhetspolis.⁸⁰

Gardell konstaterar att marknadsfundamentalism och islamisk fundamentalism är fenomen som sammanfaller i tiden. Människor i tredje världen har förblivit tredje världens människor och för dem kan återgången till islam vara en oprövad möjlighet.⁸¹ Han slår håll på västliga föreställningar genom sina beskrivningar av: politiska ageranden; mörkläggningar av fakta och av spelen bakom kulisserna. Han lyfter fram hur medierna använder sig av religiösa prefix när de beskriver negativt värderande handlingar som utförs av muslimer. När kristna, däremot, utför fruktansvärda handlingar saknas religiösa prefix. Vidare diskuterar han islamofobins idéhistoria, utveckling och återkomst som tydliggör hur religion och politik kan höra ihop. Sedan lyfter han fram västerländska ledares rasistiska uttalanden om muslimer och hur spökskrivare under pseudonym kan skapa förakt mot muslimer. Många inflytelserika personer har uttalat sig nedlåtande om muslimer. Några av dem som nämns är evangelisten Pat Robertson, historikern och krönikören Daniel Pipes, evangelisten Jerry Falwell och

---

79 Gardell 2005:15-24

80 Gardell 2005:59-68

81 Gardell 2005:166-169

historikern Bernard Lewis. Enligt Gardell ligger den senare bakom förordandet av Ashmed Chalabi som Iraks president.⁸²

Gardell beskriver hur människor i olika delar av världen reagerade på attacken den 11/9 2001. Vissa ansåg att attacken var guds straff medan de som hade varit utsatta för interventioner från USA jublade. Vidare skriver han om bin Ladins uppväxt, studier och politiska ställningstaganden samt hur han beskrivits i västerländsk media. Dessa demoniserar honom medan fattiga och de som tidigare har utsatts av västerländska makter upphöjer honom till skyarna. Eftersom bin Ladins roll får olika innebörder beroende på beskrivarens kontext har han, enligt min uppfattning, en symbolisk funktion.

Med hänvisning till Gardells studie är det svårt att avfärda diskrimineringen och demoniseringen av muslimer och han har hållbara belägg för det han lyfter fram. Studien är ett viktigt bidrag till förståelsen av hur en demonisering går till. Den lyfter fram hur makt, politik och religion vävs samman och hur det främmande kan beskrivas och utnyttjas för opinionsbildning. Vidare beskriver den hur vi människor genom skrämselfunktioner, stereotypifierar och generaliserar. Den beskrivningen av andra människor är en form av essentialisering av den andra, som troligen grundar sig i vår oförmåga att förstå människor i andra kulturer. Och det kanske är just därför vi inte protesterar mot och ställer oss bakom olika makthavares beslut om sanktioner och krigföringar mot människor utanför den västerländska kulturen, utan att ta reda på hur det egentligen förhåller sig. För de som vill lyfta fram människors lidanden krävs det både mod, protester och kunskap, eftersom de som protesterar och ifrågasätter riskerar att förlora både respekt och position. Eftersom det kan vara så, är det förhållningssättet intressant att diskutera utifrån Fredricksons teori om nyrasism.

Robert A. Pape, forskare inom politisk vetenskap, menar att självbombarna utför sprängningarna utifrån logiska strategier för att åstadkomma politisk förändring. Han har dokumenterat självsprängningar från år 1980 och framåt och lyft fram vilka politiska förändringar dessa har åstadkommit. Pape kritiserar ledande experters bedömningar av självbombarna som patologiska personligheter, ensamstående män, socialt isolerade grupper eller utbildade individer. Han menar följande:

[...] suicide terrorism has three properties that are consistent with above strategic logic but not with irrational or fanatical behavior: (1) *timing* – nearly all suicide attacks occur in organized, coherent campaigns, not as isolated or randomly timed incidents; (2) *nationalist goals* – suicide terrorist campaigns are directed at gaining control of what the terrorists see as the national homeland territory,

82 Gardell 2005:200-210

specifically at ejecting foreign forces from that territory; and (3) *target selection* - all suicide terrorist campaigns in the last two decades have been aimed at democracies, which make more suitable targets from the terrorists' point of view. Nationalist movements that face nondemocratic opponents have not resorted to suicide attack as a means of coercion.⁸³

Genom att hänvisa till vilka attacker som dokumenterats och vilka resultat självbombsattacker gav i form av förändringar för den egna gruppen argumenterar Pape för ovanstående ståndpunkter.

Robert Fisk beskriver hur den västerländska nyhetsrapporteringen har karakteriserat och beskrivit olika palestinier som sprängt sig själva och vilka konsekvenser rapporteringen har fått för människors uppfattning om palestinierna. I nyhetsrapporteringen är det enligt Fisk en tydlig diskriminering där israeliska mord och räder bagatelliseras och de palestinska demoniseras.⁸⁴

Sammandrag

De forskare som har kommit fram till att grogrunden för terrorism, som självbombare inordnas i, hör ihop med sociala och ekonomiska missförhållanden och kan ha sin grund postkoloniala maktförhållanden. Handlingar som kategoriserats som terroristiska riktar sig mot statlig auktoritet eller utländsk ockupation och mot den rådande fördelningen av naturtillgångar och ekonomiska resurser. Våldskategoriseringen gagnar vissa stater och främst västvärlden. Forskare som har detta som utgångspunkt för sina utredningar av terroristkategoriserat våld, har även problematiserat terrorismbegreppet per definition. Vidare har de lyft fram begreppets politiska agenda, var, när och hur begreppet uppkom som ett politiskt verktyg samt vilka som har tolkningsföreträde av våldshandlingen. De diskuterar även begreppets relativistiska innebörd och konsekvenser. Deras framställda karaktäristik av och diskussioner kring självbombare kan inordnas under stereotyper som offer, martyrer, hjältar, motståndsmän – kvinnor, revolutionärer och rebeller.

Vissa av dem som citeras och refereras i redovisningen hör hemma inom religionsbeteendevetenskap resp. religionshistoria. De har kommit fram till att terrorismen har sin grund i vissa etniska och religiösa grupper ärvda, inlärdade eller normativa beteenden. Med sitt material och sina metoder kommer de fram till tolkningen att islam är en religion med ett

⁸³ Pape 2003: 347

⁸⁴ Fisk 2007: 413-414, 448- 449, 467, 472, 501-503. Valda sidor och kapitel utifrån sökordet självmordsbombare.

normativt system som kan skapa sexuella problem hos framförallt unga muslimska män. Det resultatet är baserat på en psykoanalytisk tolkning av självbombarnas handlingar. Beteendet uppfattas bero på de sexuella restriktioner och tabun som finns i muslimska samhällen. Den religionshistoriska forskningen som baserar sig på västerländska mediers beskrivningar av självbombare kommer fram till att muslimer är ett aggressivt och avundsjukt folk. De egenskaperna är själva grunden för terrorismen och självbombsattentaten. Andra forskare diskuterar islam som grunden för terrorism och förklarar självbombarnas handlingar som en belöning i paradiset. Belöningen består av åtnjutande och utlevande av de sexual- och alkoholtabun som annars råder i muslimska samhällen. När psykoanalysen används som teoretisk utgångspunkt för att diskutera orsakerna bakom svårbegripliga våldshandlingar, blir resultatet en sexuell problematik. Om forskningsmaterialet består av västvärldens massmediala beskrivningar, förklaringar och värderingar av självbombare och terrorism blir resultatet ett destillat av de uppfattningarna. Därmed framträder uppfattningar som en sanning, och resultatet blir en demonisering av både personerna och grupperna bakom attentaten.

I den redovisade forskningen råder det olika uppfattningar om orsaker bakom självbombarnas rolltaganden. Dessa uppfattningar kan relateras till olika perspektiv som kan vara:

- maktlöshet och kränkningar som leder till uppror hos grupper och individer där terrorister kan vara alternativa soldater och använda attentaten som politiska påtryckningsmetoder
- islam som en aggressiv religion som skapar aggressivt beteende bland människorna
- sexuella tabun i gruppen och samhället som leder till psykologisk patologi med våldsamt beteende som en konsekvens
- beteende som kan vara normalt för människor i och under speciellt utsatta situationer.

På gruppnivå, och som en konsekvens av någon av ovanstående orsaker, kan upptagandet av rollen förknippas med olika berättelser. De berättelser som författarna relaterar till är kända historiska berättelser, som kan härledas till etniska, kulturella och geografiska faktorer. Berättelser som anses kunna utgöra en grund för självbombares rolltagande är följande:

- martyr- och offerberättelser från den judiska kulturen och Masada
- rebell- och hjälteberättelser från den västeuropeiska kulturen
- martyr- och offerberättelser från centrala Irak

- martyr- och offerberättelser från nordvästra Iran
- martyr- och offerberättelser från krig mellan Iran och Irak
- hjälte-, martyr- och offerberättelser ur ett politiskt eller religiöst perspektiv bland palestinier.

Hur en självbombare därefter blir kategoriserad beror på hur och om forskaren diskuterar handlingen utifrån självbombarens kontext, forskarens förståelse av den kontexten, vilken teori forskaren använder för att förklara eller förstå handlingen och hur forskaren uppfattar handlingens syfte.

Rolltagandet kan förstås utifrån Jones teoretiska analys av terrorism, som mynnar ut i en teoretisk diskussion där han tolkar självbombarnas handlingar. Den roll de tar kan ha sin grund i en upplevelse av det heliga som han uppfattar enligt Otto. Under det tillståndet kan en person uppfatta situationen som ett faktiskt och reellt möte med gud eller det gudomliga. Därmed kan den upplevelsen ligga till grund för självsprängningen. Jones tar sin utgångspunkt för resonemanget i Winnicotts teori om leken och lekområdet.

De presenterade forskningsresultaten hör delvis ihop med forskarnas material och de teorier och metoder som de använder i analysen. Resultaten kan även höra ihop med forskarens uppfattning av problematiken kring terrorism och fenomenet självbombare. Det finns således många olika uppfattningar om både terrorism och självbombare.

Ett viktigt fenomen bakom självbombarens rolltagande är, enligt min genomgång, berättelserna om likartade handlingar. Rolltagandet innebär att en människa tar en specifik roll i ett specifikt sammanhang. Några exempel på olika roller som finns i alla kulturer är lärarrollen, modersrollen och fadersrollen. Sådana roller är kulturellt bundna och de formas, överlämnas och anläggs genom de kulturella berättelserna enligt en process. Processen kräver mänsklig närvaro i form av nära relationer, förebilder, imitationer av och interaktioner mellan människor. Rollerna vi antar finns muntligt, är skriftligt traderade och visualiserade i konsten. Därigenom får de en väsentlig funktion i rolltagandet.

De teorier som används i analysen av forskningsmaterialet leder till ett specifikt resultat. De teorier jag använder mig av i analysen är relativa och de värderingar som framträder ska relateras till den beskrivna personens egen kontext. Alltså måste forskarna vara förtrogna med informanternas kontext, ha en förståelse för den problematik som kan vara aktuell i deras sammanhang utan att för den skull generalisera. I min analys kommer jag således att lyfta fram informanternas kulturella kontext då anteckningarna analyseras. Därefter kan de teoretiska slutsatserna diskuteras. Jag går nu vidare och presenterar det teoretiska ramverket.

Teoretiskt ramverk och förståelsegrunder

Detta kapitel är ägnat åt att beskriva och förklara de teorier och begrepp som jag använder mig av i tolkningen och analysen av det insamlade materialet. Jag börjar med en redovisning av de vetenskapsteoretiska inriktningarna detta arbete kan inordnas under. Därefter beskrivs de teorier jag har använt mig av i analysen, som först görs utifrån ett kognitivt perspektiv och avslutas med en djuppsykologisk analys enligt arketypteorin. För att skapa struktur i materialet har jag använt mig av fenomenografisk metod. När jag läst texterna har jag tänkt i enlighet med denna forskningsinriktning.

Fenomenografi

Fenomenografin har vuxit fram som en forskningsinriktning inom hermeneutiken. Vi finner den bl.a. inom en grupp forskare vid Pedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet. De forskare som grundade den är Ference Marton och Lennart Svensson. Till dem anknöts Roger Säljö, Lars-Owe Dahlgren och Jan-Erik Perneman. Fenomenografin började användas som forskningsinriktning inom olika utbildningsområden som pedagogik, tillämpad inlärningspsykologi och studiefärdighet.

Enligt Svensson ska fenomenografi i första hand betraktas som en forskningsinriktning som definieras genom vad som är forskningens objekt och syfte. Fenomenografin är en *beskrivning av koncepten omkring oss*, där fenomenens innebörd är en del av och en enhet inom människors tänkande. Forskningsobjektet är alltså hur människor tänker kring fenomen i vår omvärld. När människan *riktar sitt tänkande till* ett objekt antas tanken ha sin grund i en referens till objektet. De enheter som framträder i tänkandet kallas uppfattningar. Det forskningsmaterial som forskningen riktar in sig på är alltså sådana uppfattningar.⁸⁵ Därefter fokuseras tänkandets innehåll enligt hur det uttryckts i innehållsframställningar. Tankandet grundar sig på *vad* och *hur* och är riktat mot speciella teman om innebörder. Innebörder är uppfattningar som visar hän mot något utöver det som finns här och nu.

---

85 Svensson 1993: 34 Fenomenografi och kontextuell analys

Uppfattningarna betecknar en insikt om innehåll, innebörd eller förståelse. Uppfattningen pekar ut ett föremål eller, som jag menar, en intentionell handling. Föremålet eller handlingen framstår som en enhet av *vad* och *hur* eller ett integrerat *vad* och *hur* som samtidigt kan åtskiljas. Samtidigt som *vad* och *hur* kan åtskiljas, verkar de konstituerande för ett intentionellt föremål eller en intentionell handling.⁸⁶

Som ett exempel på hur en uppfattning kan lyftas fram ur en text använder jag här ett citat från en av mina informanter, och därefter beskriver jag hur jag har tänkt. Sedan redovisar jag vilken uppfattning som framträder.

En desperat man som ville göra något åt demokratin. [...] till dottern att föra kampen vidare. [...] Desperat. Mannen som inte har någon som helst utväg på grund av att ingen lyssnar, han blir inte hörd. Vill att omvärlden skall lyssna. [...] Arg! För att det inte finns någon som helst logik i att människor skall behöva dö. För att han la sin ångest på dottern (Maje).

Till detta citat ställer jag frågan: Hur uppfattade Maje handlingen? Vad har handlingen för syfte? Jag tänker alltså på Majes uppfattning om intentionerna med handlingen, som är att skapa demokrati. Hon beskriver uppfattningen att omvärlden inte beaktar människans politiska frihetskamp. Ignorerandet och förtrycket skapar desperation hos mannen. Desperationen leder till att människor dödar sig själva och andra i syfte att åstadkomma demokrati. Det svar jag finner på frågan *vad* är: kamp för demokrati som det yttersta syftet. Svaret på frågan *hur* är: utförandet har att göra med en personlig desperation som beror på att ingen beaktar de rådande förhållandena, varpå han gör sig hörd genom handlingen.

Marton menar att människors omvärldsuppfattningar har två beskrivningsnivåer. Den ena nivån kallas första ordningens perspektiv och består av de fakta som kan observeras utifrån. Den andra ordningens perspektiv rör hur någon upplever något. Det fenomenografiska perspektivet är ett andra ordningens perspektiv.⁸⁷

Med utgångspunkt i fenomenografien lyfter jag fram hur informanterna upplevde mannen och handlingen i filmen de såg. Jag tar hänsyn till deras upplevelser av vad de har sett. Dessa upplevelser ligger delvis som grund för min strukturering av kategoriseringarna av svaren, som därefter visar hän mot framtolkade stereotypier.

När jag har karaktäriserat intrycken utifrån texterna och de korta satser som finns i materialet har jag haft hjälp av fenomenografien, eftersom den

86 Kroksmark 1993: 168

87 Larsson 1986: 12f

visar på ett integrerat *vad* och *hur*. Genom detta *vad* och *hur*, har jag därefter sökt efter vilken stereotypi uttrycksformen kan hänföras till.

Svensson menar att empiriska undersökningar om uppfattningar ska beskrivas som inriktade på hur innebörder uppfattas av en person angående en avgränsad enhet som betraktas som en helhet.⁸⁸ Det beskrivande är att återge det centrala innehållet i uppfattningarna om fenomenens innebörd.⁸⁹

Den beskrivande karaktären kommer att klargöras av mig genom tolkning och förklaring. I läsningen av svaren på frågorna har de mest väsentliga citaten och referaten lyfts fram för att därefter redovisas enligt min tolkning. I tolkningen har jag fört samman texterna från skribenterna med olika karaktärer, som genom informanternas beskrivning av sig själva har utgjort en stereotypi. Beskrivningen av stereotypin inordnas under hur den är definierad i Nationalencyklopedin, NE. Att jag valt NE:s definitioner beror på att jag vill hänvisa till den svenska generella definitionen, som NE presenterar. Därefter har jag lagt till känslan som namngivits i texten eller som framträtt implicit genom den värdering av handlingen som uttrycks i texten.

Mikael Alexandersson menar att den fenomenografiska forskningsinriktningen kan utvecklas i riktning mot hermeneutiken. Detta hänvisar han till Mikael Ulvens skrift⁹⁰ och därmed kan den forskningsinriktningen utvecklas till en *hermeneutisk fenomenografi*.⁹¹ Under den användningen av fenomenografien kan min metod och mitt angreppssätt inordnas. I tolkningen av texterna är det forskarens förståelse som ligger till grund för hur han eller hon analyserar och tolkar materialet för en vidare strukturering. Därmed följer en beskrivning av hermeneutiken.

Hermeneutiska utgångspunkter för förståelsen av materialet

Hermeneutikens huvuduppgift är att tolka. Tolkning av texter har långa traditioner, men hermeneutiken lovar varken de rätta tolkningarna eller ovillkorligt goda tolkningar. Däremot är den ett rimligt alternativ för att pröva hur en handling kan tolkas.⁹² Enligt min förståelse av hur jag har gått tillväga i tolkningen av materialet är den utförd utifrån en hermeneu-

88 Svensson 1993: 35 Fenomenografi och kontextuell analys

89 Svensson 1993: 35-36

90 Ulvens begrepp *hermeneutisk fenomenografi* har Alexandersson hämtad från *The essence and existence of phenomena*

91 Alexandersson 2006: 132

92 Helenius 1990: 69-70

tisk utgångspunkt, som redovisas senare i den här texten. I den redovisningen ingår också beskrivningar av hur skribenterna har tolkat frågorna i frågeformuläret.

René Gothóni menar att förståelsen är vår orientering i tillvaron och människans grundläggande förhållningssätt till sig själv, andra och den omgivande tillvaron. Vidare är verbet förstå nära förknippat med både inse och insikt. Samtidigt kan det också vara förknippat med en sinnlig retning.⁹³

De frågor som jag har ställt om filmen är: Vad såg du? Hur uppfattade du filmen? Vad kände du när du såg filmen? Frågorna formulerades så utifrån att många inte reflekterar över skillnaderna mellan innebörderna i verben se, uppfatta och känna. För många personer kan resp. verb få samma betydelse som verbet förstå. I materialet visar det sig att verbet se har uppfattats eller tolkats som: se, förstå, uppfatta eller som en emotion. Lika är det med de övriga verben i frågorna.

Den betydelse begreppet förstå kan ha, med utgångspunkt i kulturella fenomen, har många vetenskapsteoretiker och filosofer diskuterat i relation till naturvetenskapens metoder, som istället syftar på att finna orsaker och förklara. Den åtskillnaden mellan vetenskaperna gjordes av Dilthey, under sent 1800-tal. Han menade att kulturfenomenen kan förstås inifrån som meningsbärande enheter. Det perspektivet på hermeneutiken kritiserades av framförallt Martin Heidegger och Hans-Georg Gadamer. De menade att tolkarna av kulturella fenomen närmar sig det de vill förstå genom en förförståelse, vars instrument är inlevelsen. Men tolkarna befinner sig också inom en kontext eller vetenskaplig krets som bestämmer och begränsar förståelsen. Därför måste uttolkarnas förförståelse och tradition utmanas och konfronteras genom en växelverkande dialog med materialet.⁹⁴

Ulla Sjöström menar att hermeneutikens syfte är att söka efter kunskap om: *människan som en intentionell varelse i existentiell mening*⁹⁵

Beskrivningen av människan som en intentionell varelse i världen återkommer i de flesta hermeneutiska verk.⁹⁶ Den stämmer också överens med min egen förståelse av människan.

I frågeformuläret finns det frågor som implicit kan relateras till personens intentioner eftersom det innehåller en fråga om varför hon befinner sig inom den dåvarande verksamheten och en fråga om hur hon tänker om sig själv i framtiden. I min tolkning av texterna försöker jag att förhålla mig till hur informanterna förstår handlingen i filmen. Varje individ uppfat-

93 Gothóni 2002: 16-17

94 Gothóni 2002 :7-9

95 Sjöström: 1994: 77

96 Vikström: 2005: 21

tas var för sig beskriva filmen utifrån sitt unika sammanhang. Det förhållningssättet stämmer med Ulla Sjöströms beskrivning av det hermeneutiska förhållningssättet.

Alvesson och Sköldberg delar in hermeneutiken i tre huvudområden. Dessa är: den objektiverande hermeneutiken, den aletiska hermeneutiken och den praktiska hermeneutiken.

Min tolkning av informanternas alster kan hänföras till den *aletiska hermeneutiken*. Inom det tillämpningsområdet är historiciteten det centrala i tolkningen. Det betyder att uttolkaren ska vara väl förtrogen med materialet utifrån det historiska eller verkliga sammanhanget. Det förutsätter att historiskt förmedlade *föreställningar* tillämpas i en samtid av uttolkaren, som också projicerar tolkningen mot framtida planer, förhoppningar och annat. Varje tolkning innehåller därmed förfluten tid, nutid och framtid som sammanbundna moment, som förmedlas genom språket.⁹⁷ Vidare försätter sig tolkaren i en dialogsituation med texten genom att lyssna till den och därefter aktivt ställa frågor till den. Ur svaren från de aktivt ställda frågorna börjar en ny fråga träda fram, och genom den nya erfarenheten startar processen om.⁹⁸

Det som är gemensamt för samtliga skolbildningar inom hermeneutiken är en medvetenhet om att varje tolkning är förankrad i och beroende av tolkarens egen kontext och att ingen tolkning sker förutsättningslöst. Vidare är det också nödvändigt att uttolkaren förstår de koder, förkortningar och speciella uttryck som används för att begripa den kommunikation som tolkas. Dessutom är det även viktigt att beakta de olika gemenskaper vi själva tillhör eftersom dessa påverkar tolkningen av materialet.⁹⁹

Björn Vikström menar att det är viktigt att uppfatta tolkningsprocessen som en spiral, i vilken tolkaren i sin läsning har en viss förståelse för helheten eftersom de enskilda förståelserna påverkar helheten. Vidare är varje tolkning nyskapande eftersom den utförs i en ny kontext. Varje människa tar utgångspunkt för sin tolkning i en historisk kontext, där varje enskild tolkning realiserar en liten del av de olika betydelseerna i texten som innefattas. Slutligen gör betydelse i denna kedja att texten upplevs som alltmera meningsfull.¹⁰⁰

De texter jag har att tillgå är skapade av personer i olika grupper där var och en befunnit sig i en specifik livssituation. Vid en ytlig bedömning kan den enskilda gruppen betraktas som homogen, men vid en närmare granskning skiljer sig medlemmarna inom varje grupp från varandra på

97 Alvesson & Sköldberg: 1994: 136

98 Alvesson & Sköldberg: 1994: 137

99 Vikström 2005: 21-24

100 Vikström 2005: 54

olika sätt. Dessutom genomgår varje individ olika utvecklingsprocesser i interaktion med omgivningen. Den utvecklingen finns inte beskriven i någon text. Genom texterna har jag förstått att uppfattningarna och föreställningarna om självbombare sällan sammanfogas inom en gemensam språklig referensram. De ord och begrepp en deltagare har använt i sin text har vid en första läsning haft en betydelse. När jag genom en djupare läsning har sökt efter ytterligare förståelse, där den personens värderingar och emotioner har tillförts, har texten fått en annan betydelse. När jag där- efter har förstått texten med utgångspunkt i personens egen kontext kan, i vissa fall, den tidigare tolkningen av texten ha fått en annan innebörd. Genom de olika läsningarna har jag kommunicerat med texten varpå de tidigare uppfattningarna förändras till en ytterligare förståelse.

Vikström hänvisar den hermeneutiska tolkningsprocessen till Riceour, vilket de övriga författarna också gör. Utifrån detta synsätt har uttolkaren en position som både åskådare och aktör. Mottagandet av texten är redan på förhand en tolkande aktivitet och sålunda en skapande verksamhet. Kunskapen som genereras av forskaren kommer till i tolkningsprocessen. Den upptäcks och skapas genom det mottagande lyssnandet och i skapandet av de språkliga formuleringarna av förståelsen.¹⁰¹

Men utgångspunkt i hermeneutiken vill jag också beskriva hur jag förstår mina informanter. De kan beskrivas som elever eller studenter. Det speciella med att vara elev, befinna sig i en arbetsmarknadsåtgärd eller att vara student är att situationen kan upplevas som ett mellanrum eller en övergång till något annat. En studiesituation är delvis avskild från det som har varit och till det som ska komma. Vidare är min förståelse av människan dynamisk. Vad en person beskriver, uppfattar och känner ska förstås utifrån den personens kontext vid just det tillfället. Detta förhållningssätt utgör en metodfråga som bygger på att jag utgår från den momentana upplevelsen. Utifrån den bygger jag mina tentativa tolkningar utan spekulationer om resp. persons totala individuationsprocess.

Min uppfattning av utbildningssammanhanget är grundad på egna och andras student- och lärarerfarenheter. Den bygger även på andra människors berättelser om och egna erfarenheter av att vara i en arbetsmarknadsåtgärd. Genom den erfarenhet jag har uppfattar jag att människor som går en utbildning är speciellt påverkbara. Under den tiden sker det olika former av personlig utveckling på både kognitiv och emotionell nivå och vidare kan den bestå av nya rolltaganden.¹⁰² Sammanhanget är en *temporärt annorlunda* livssituation som är utdragen över tid. När personen lämnar sammanhanget har det skett en förändring. Jag förstår det sammanhanget

101 Vikström 2005:57

102 Orést 2007:69 ff

som ett *existentiellt mellanrum*.¹⁰³ Hur jag tänker om det existentiella mellanrummet är samtidigt en beskrivning av hur jag uppfattar filmbetraktarnas situation när de deltog i den här studien.

Det existentiella mellanrummet kan liknas vid en form av övergång från ett livssammanhang till ett annat och kan vara ekvivalent med både de normala livskriserna och den traumatiska krisen. Båda kriserna leder till mänsklig mognad med hänvisning till att de ger individen ökad kunskap och insikter om livets förutsättningar. Mognaden i sig innehåller motstridiga aspekter i form av pessimism och optimism. Den pessimistiska aspekten innebär ökade kunskaper om livets begränsningar och döden som ett oundvikligt fenomen. Optimismen innefattar människans möjligheter till gemenskap med och närhet till andra som leder till förändring och utveckling för både individen och samhället.¹⁰⁴

De som har deltagit i studien befann sig då i en ny kontext som endera var självvald eller mer eller mindre påtvingad. Livssituationen kan betraktas som ett personligt och socialt mellanrum som kommer att leda till något annorlunda än det som är och har varit. Personerna som deltog hade lämnat ett socialt sammanhang i form av ett arbete, tidigare yrke, en tidigare period av arbetslöshet, en gymnasieutbildning eller något liknande. Några av dem hade också lämnat ett land för att skapa sig en ny tillvaro i ett främmande land. Andra befann sig delvis inom sin vanliga kontext och studerade på deltid för att exempelvis komplettera tidigare utbildningar, förkovra sig inom sitt yrke eller för att lära känna sig själva lite bättre. Att befinna sig i det existentiella mellanrummet betyder en övergång från ett sammanhang till ett nytt. Därför kan det likna en övergångsrit, men den är utdragen över tid.

Vidare är min förståelse av den enskilde deltagaren processinriktad. Vad personen har skrivit vid undersökningstillfället är endast representativt för det tillfället. Min uppfattning är att alla människor omgestaltas och omgestaltar, och därmed förändras också deras uppfattningar och reaktioner. Den uppfattningen av deltagarnas existentiella sammanhang ligger som grund för min förståelse, och den genererar ytterligare förståelse av de texter jag har analyserat.

För att förstå utifrån ett kulturellt och individualpsykologiskt plan har jag använt symbolteori. Vilken teori jag valt och motiven bakom valet redogör jag för under nästa rubrik.

103 Den sammansatta termen existentiellt mellanrum har jag använt mig av i min förståelse av situationer som exempelvis skilsmässa eller när en person får information om att denna har en dödlig sjukdom som eventuellt kan botas.

104 Cullberg 1976: 98

Symbolteori

I symbollexikonet skrivet av Vincent Morse Cooper beskrivs symboler som de äldsta och ursprungligaste uttrycksformerna för olika sidor av vår verklighet. Det som symboler avslöjar om verkligheten kan inte uttryckas genom något annat språk.¹⁰⁵

Ingvild Saelid Gilhus och Lisbeth Mikaelsson skriver om symboler. De menar att symboler används som sammansatta tecken med komplexa och flytande betydelser.¹⁰⁶ Carl G. Liungman påpekar att ordet symbol kommer från det grekiska ordet *symbolon* som betyder att föra samman.¹⁰⁷

Nils G. Holm har vidareutvecklat Hjalmar Sundéns rollteori till en symbolteori. Genom sin forskning kom Holm fram till att vi, via symbolerna, bygger upp vår verklighetsuppfattning. Den givna verkligheten kan inte skapas på något annat sätt. Symbolerna kan indelas i olika typer av symboler utifrån deras funktion. *Grundsymbolerna* uttrycker de mest elementära och grundläggande betydelserna för mänskligt liv. De har också en avgörande betydelse för människans identitetsskapande och inre mognad och hör ihop med referenser till liv och död. Vidare kan grundsymbolerna indelas i *fenomensymboler*, *situationssymboler* och *rollsymboler*. Fenomensymbolerna kan representeras av naturen och naturkrafter. Situationssymbolerna kan representera födelse, död, bröllopet och resan. Och rollsymbolerna är symboler för de roller och relationer som ingår i våra mänskliga förhållanden. De symbolerna kan utgöra dikotomier som exempelvis manligt - kvinnligt, hjälte – skurk etc.¹⁰⁸

Holm förklarar att vi människor har en djuppsykologisk sfär, som han benämner vårt *inre existensrum*.¹⁰⁹ I det existensrummet finns minnen av erfarenheter som kan hänföras till olika tillfredsställda grundläggande psykologiska behov. Här finns också våra minnen som kan vara känslor av utsatthet, marginalisering och kränkningar. Sådana minnen har ofta bildmässiga former med tydliga emotionella uttryck, och därmed är de en uppsättning symboler. I det *yttre existensrummet*, som är vår omgivning, finns alla genrer av berättelser och olika konstarter som kan fungera som en öppning till de inre erfarenhetsstrukturerna. Den sammankoppling som uppstår mellan det inre – och det yttre existensrummet skapar mening, leder till mognad och tillväxt hos individen.¹¹⁰

---

105 Cooper 1990:5

106 Gilhus, Mikaelsson 2003:125

107 Liungman 1999:3

108 Holm 2006:22

109 Begreppen det inre resp. det yttre existensrum är myntade av Nils G Holm.

110 Holm 2002:263

Valerie DeMarinis framhåller att alla människor använder symboler och har ritualer, men det är inte självklart att vare sig symbolen eller ritualen uppfattas som sådana. Om vi däremot skulle utgå från meningsskapande aktivitet och beskriva vilka föremål och handlingar som ingår i den aktiviteten, blir det lättare att förstå vilka föremål och handlingar som fungerar i likhet med symboler och ritualer.¹¹¹ DeMarinis beskrivning av symbolerna kan, enligt min uppfattning, ha en referens i Winnicotts framställning som lyder:

[...] filthörnet [...] symboliserar ett delobjekt, t ex bröstet [...] när barnet använder symbolism kan det redan klart skilja mellan fantasin och verklighet, mellan inre objekt och yttre objekt [...] oblaten i det heliga sakramentet, som en symbol för Kristi lekamen [...]¹¹²

Med det senaste som grund, ansluter jag mig till att när symboler i det inre existensrummet möter och sammankopplas med de kulturella uttrycksformerna kan endera harmoni eller disharmoni skapas hos individen. Om det yttre sammanhanget stämmer överens med de inre symbolerna borde interaktionen skapa mening. Men om det råder diskrepans mellan det inre och det yttre borde den skapa ett momentant psykologiskt kaos som leder till att individen intar en position av flykt eller försvarsberedskap.

Symbolerna har en viktig funktion i det mänskliga livet och därmed i det kulturella sammanhanget. Genom att använda oss av symboler utvecklas vi vidare och skapar olika typer av handlingsberedskap för mänsklig aktivitet.

Symbolism adds a new value to an object or an act [...] symbolic thought opens the door on to immediate reality for us, but without weakening or invalidating it [...] a system of correspondence and assimilations.¹¹³

Symboler skapar något ytterligare i förhållande till vad som visar sig eller framträder. Genom symbolerna uppstår en ny verklighet utifrån deras korrespondens med, eller assimilation i, ett psyke eller ett medvetande. En symbol är något ytterligare, eller är och gör något ytterligare i förhållande till vad som visar sig i bilden.

111 DeMarinis 1998: 53

112 Winnicott 1981: 22f

113 Cirlot 1993: xiv

Stereotypier kan utgöra en form av utkristalliserade symboler. Därför är det viktigt att lyfta fram stereotypiteorier, som används som ett struktureringsinstrument av forskningsmaterialet.

Stereotypiteori

I följande text gör jag en kort beskrivning av stereotypiteorier och inom vilka forskningsområden sådana oftast används. Beskrivningen börjar med Walter Lippmans stereotypiteori, därefter följer en kort beskrivning av hur stereotypier används inom forskningen i dag.

Begreppet stereotypi används sedan år 1922 om människors tolkning och förståelse av andra människors beteenden och uttrycksformer. I den bemärkelsen myntades begreppet av Walter Lippman, som var journalist och fotograf. Han beskriver perception och tolkning av icke-familjärt beteende eller främmande företeelser enligt följande:

For the most part we do not first see, and then define, we define first and then see. In the great blooming, buzzing confusion of the outer world we pick out what our culture has already defined for us, and we tend to perceive that which we have picked out in the form stereotyped for us by our culture.¹¹⁴

Det sker alltså en omedveten perception som också samtidigt definieras. Det är således definitionen som ligger till grund för vad vi ser, och den definitionen är kulturellt grundad.

När Lippman diskuterar stereotypier är han influerad både av John Dewey och Jung. Han refererar Deweys verk *How we think*, som menar att en människa som ställs inför en problemsituation blir handlingsblockerad. I det reflektiva har tänkandet referenser i det förflutna och det antagna kommande, vilket är föregripande eller förutsäggande.¹¹⁵ Vidare refererar han till Jungs ordassociationsteori med hänvisning till noterna i de teoretiska utlägggen. Jag kommer senare, under rubriken *Komplexeorin*, att presentera ordassociationsteorin.

Inom den kognitiva socialpsykologin bedrivs forskning kring omedvetna stereotypier och fördomar. Studierna sker utifrån två perspektiv. Det ena är hur vi tänker, det andra är hur vi känner. Stereotypiforskare menar att stereotypier och fördomar grundar sig i mänskliga behov som behöver tillfredsställas. Både stereotypierna och fördomarna finns latent inom alla människor och vägleder människan i tillfredsställandet av olika psykolo-

114 Lippman 1922. Hämtat på Internet under sökordet Walter Lippman. Sökdatum 2009-09-21
Texten till *Public Opinion* finns där i sin helhet. Citatet kommer från kapitel 5.

115 Dewey 1910

giska, sociala och existentiella behov. De vägleder även i sökandet efter grupptillhörighet eftersom vi behöver förstå och kontrollera vår verklighet samtidigt som det ger oss en känsla av både överlägsenhet och tillit. Vi gör, genom stereotypifieringen, snabba och värderande bedömningar av omvärlden. Därmed framstår sådana bedömningar som ett faktum. Detta har skapat idéer bland stereotypiforskare om att vår värderande kategorisering av omvärlden är en omedveten process.¹¹⁶

Jag instämmer delvis med de forskare som menar att den värderande kategoriseringen är en omedveten process. Enligt min uppfattning kan den även vara medveten, men grundad i en affekt, vars ursprung kan ligga på en omedveten nivå. Dessutom behöver inte en stereotypi vara en negativt värderande bedömning. Den kan även vara positivt värderande och grunda sig i en omedveten känsla som är positiv utifrån ett värderande perspektiv, som t.ex. idoldyrkan.

Rupert Brown har konstaterat att stereotypier är laddade med både positiva och negativa värdeomdömen. De förra skapar romantiska, idealiserade bilder och de senare bilder av fienden.¹¹⁷ Men den allmänna uppfattningen är, enligt min mening, att stereotypier är de negativa värderingarna som ligger till grund för kategoriseringar.

Ruth Illman har granskat aktuell stereotypiforskning och hennes framställningar ligger som grund för det jag närmast lyfter fram. Referaten i den här texten är min tolkning av hennes teoretiska beskrivningar av stereotypeteorier och den kritik hon formulerar mot de teorier hon granskat. Illmans huvudsakliga forskningsmaterial baserar sig på dagboksanteckningar skrivna av studerande i Stockholm och Åbo. Anteckningarna skrevs under deras praktikplatsbaserade studier vid internationella, mångkulturella och mångreligiösa, industriella byggprojekt. Hon analyserar dagboksanteckningarna med utgångspunkt i stereotypiteori.

Illman har gått igenom flera stereotypiteorier som hon kritiserar. Hon har en kronologisk struktur på teorierna, som hon diskuterar både systematiskt och tematiskt. Utgångspunkter för diskussionerna är *stereotypiernas form*, *stereotypier som kognitiv nödvändighet* och *stereotypier som instrument för tolkning och meningsskapande*. Hon kommer fram till att den sociala tolkningsinriktningen inom stereotypiforskningen anser att stereotypierna fungerar som *tolkningsmodeller* för våra perceptioner. De hör ihop med den personliga kontexten, individuella tolkningen, känslor, motivationer, värderingar och makt.¹¹⁸

116 <http://www.psychology.lu.se/enheter/SocCog/Project.asp> Sökdatum 2007-05-21

117 Brown 1995: 82

118 Illman 2004:97ff

De som anser att stereotyper fungerar som en kognitiv nödvändighet menar att de utgör en kognitiv ekonomi i en generaliseringsprocess. De är förenklade informativa bilder som reducerar informationen om personen till hanterbara modeller som används i generaliseringsprocesser. Vidare framträder de genom människans behov att förenkla den mångfacetterade miljö vi lever i.¹¹⁹ Stereotyper anses av vissa kognitionsforskare vara nödvändiga, eftersom de hjälper människan att sortera den dagliga informationen för att slutligen ta ställning till informationens innebörd.¹²⁰

En grupp stereotypiforskare använder stereotyper för att göra statistiska jämförelser som sedan relateras till kulturell tillhörighet. Detta ställer sig Illman mycket tveksam till eftersom vare sig kulturer eller människor är statiska enheter. Den tveksamheten bottenar i hennes uppfattning om att kulturer är levande och föränderliga fenomen; människorna i kultureerna är föränderliga varelser som lever i komplexa sammanhang. Vissa forskare menar att stereotypierna kan fungera som en förståelsegrund för hur vi uppfattar den inre människan, och detta ställer sig Illman också tveksam till. Hon menar att stereotypifieringar är en del av de mänskliga sociala processerna som förändras över tid genom människans omtolkning av sin situation.¹²¹ De är viktiga för människans identitet eftersom identiteten delvis skapas genom *annanheten*, där *annanheten* fungerar som en individuell strukturering genom de binära motsatsparen av karaktärsdragen.¹²²

Begreppet stereotypi har beskrivits av Illman utifrån ett historiskt perspektiv. Slutligen lyfter hon fram det teoretiskt enligt Worchel och Rothgerber. Enligt dem ligger fem olika dimensioner till grund för stereotyper. De dimensionerna är: *innehåll* – stereotypins karaktärsdrag och beskrivning; *kategorisering* – vem eller vilken grupp stereotypin beskriver; *homogenitet* – stereotypins innehåll av föreställning om gruppens inre likhet som även kan variera; *tolkning* – som skapar mening för de övriga dimensionerna och slutligen *betydelsefullhet* – stereotypins centrala kärna i de övriga dimensionerna. Utifrån detta diskuterar Illman svårigheterna med och böjelsen för att använda kategorier i forskningen. Hon menar att kategorierna snarare kan vara belastande för tolkningen av materialet, än upplyftande och upplysande. Därför väljer hon i sin forskning en enklare typologisk indelning av sitt material där hon i stället fokuserar på större helheter. Hon menar att förhållningssättet ger en förståelse av materialet som inkluderar den enskildes mångdimensionella kontext och det gemensamma perspektivet bakom dagboksskildringarna.¹²³ I en senare artikel

119 Illman 2004: 101

120 Illman 2004: 103

121 Illman 2004:104

122 Illman 2004: 107

123 Illman 2004: 112 f

kommer Illman fram till att stereotypier är en del av den kognitiva reper-toaren. De är både automatiska reaktioner och dynamiskt kontextbundna bilder som individen använder för att skapa mening i sitt interpersonella sammanhang.¹²⁴

Mitt forskningsmaterial har tillkommit genom en studie som liknar de experiment som många stereotypiforskare utför, men den skiljer sig även från dem. De experiment som stereotypiforskarna vanligtvis utför brukar basera sig på en typ av ordassociationstest. Testet består av givna ord som försökspersonerna direkt associerar kring. Associationerna formuleras därefter endera skriftligt eller muntligt. Orden som används beskriver inget sammanhang men de kan kopplas till sammanhang av den som deltar i testet. Svaren presenteras gärna i tabeller eller liknande.

Likheten mellan min studie och stereotypiforskarnas är att ingen av deltagarna fick någon förhandsinformation om vad de skulle se. Deltagarna i min studie beskriver emellertid fördröjda associationer som är nedtecknade i frågeformuläret, vilket utdelades först efter filmvisningen. Innan de svarade på frågorna om filmen blev de temporärt avledda från filmen genom frågorna om dem själva. Frågorna om filmen ger heller inte svar på deras direkta associationer eftersom de uppmanades att svara på: vad de såg, hur de uppfattade det sedda och vad de kände när de såg filmen.

Min studie eller mitt experiment bygger på en given berättelse som är visuell. Det som visas är bilder av människor som betraktaren kan förhålla sig till på olika sätt. För kvinnornas del är det teoretiskt möjligt att identifiera sig med en ung kvinna som visas i bild några gånger. Männerna däremot har en teoretisk möjlighet att identifiera sig med huvudrollsinnehavaren och även modern utifrån förälder – barnrelationen. Men identifikationen är avhängig av betraktarens inställning till självbombarens omständigheter och handlingar. Filmen ger också betraktaren möjlighet att stärka den egna känslan av personlig identitet och kulturell tillhörighet genom den *annanhet* som huvudrollen kan företräda, eftersom filmen beskriver ett tänkt och möjligt annat sammanhang.

Det finns alltså stora likheter och skillnader i utförandet av min studie och gängse stereotypiforskning. De experiment som utförs i dag inom stereotypiforskningen liknar det ordassociationstest som Jung gjorde bland sina klienter. Men det testet användes som ett hjälpmedel inför den terapeutiska processen i syfte att finna analysandens personliga komplex och därigenom påskynda bearbetningen av material i det personligt omedvetna.

Jag använder däremot stereotypier som ett struktureringsverktyg för att i bearbetningen av informanternas beskrivningar få:

---

124 Illman 2006: 111

- en uppfattning om vad personen beskriver som orsak bakom handlingen
- en beskrivning av hur personen uppfattar självbombarens karaktärsdrag
- förståelse för vad informanten kände när han eller hon såg filmen
- begrepp för hur informanten värderade det sedda.

De stereotyper som jag kommer att lyfta fram ur mitt material bygger på informanternas uttryckta värderingar och emotioner samt förståelsegrunden bakom handlingen. Jag utgår från hur informanten beskriver bakgrunden till varför en självbombare väljer eller påtvingas den handlingen, vilket eller vilka karaktärsdrag som framträder i texten. Det ställer jag i relation till den känsla och värdering som uttrycks implicit eller explicit i texten. Jag utgår även från hur informanten beskriver sig själv. I vissa fall tar jag inte hänsyn till filmbetraktarens uttryckta stereotypi eftersom skribenten egentligen beskriver en annan stereotypi än den namngivna.

Vid en litteratursökning utgående från sökordet Martin Bäckström som är en av stereotypiforskarna vid Lunds universitet, fann jag ett personlighetstest som är snarlikt C. G. Jungs typologitest.¹²⁵ Hur de kognitiva teorierna och metoderna skiljer sig från den analytiska psykologins är en ny forskningsfråga, väl värd att studera. Den analytiska psykologin står nu i tur att beskrivas.

Den analytiska psykologin

Den analytiska psykologins grundläggande teori är att människans psyke består av det medvetna, personligt omedvetna och kollektivt omedvetna. Jaget, som är centrum i medvetandet, är en sammanställning av föreställningar som korresponderar utåt mot omvärlden och inåt mot det personligt omedvetna och det kollektivt omedvetna. Jag har valt att använda den analytiska psykologin som ett teoretiskt redskap för att förstå hur det som visar sig i det yttre existensrummet påverkar människan i det inre. Utifrån den påverkansprocessen kan jag ställa frågan: Vilka plan och strukturer aktiveras i den påverkansprocessen? De storheter som Jung räknar med i människans psyke kallar han arketyper. Jag beskriver dem närmare under rubrikerna Arketypteori och Arketyppiska uttrycksformer.

De begrepp som används inom den analytiska psykologin varierar inom litteraturen som är gängse och accepterad inom såväl den analytiska psykologin som psykologin generellt. Jag beskriver därför begreppen under nästa rubrik och försöker visa hur jag har förstått dem och hur jag använ-

125 [http://www.pimahb.se/web3/\(imodsbuyy5ovb2yt1oph0fbc\)/loggainEng.aspx](http://www.pimahb.se/web3/(imodsbuyy5ovb2yt1oph0fbc)/loggainEng.aspx) sökdatum 08-03-05

der dem i min teoretiska analys av svar från informanterna i den här forskningen.

Både den analytiska psykologin och Jungs personlighet är kritiserad av flera forskare. Detta kommer att lyftas fram under rubriken Kritik av den analytiska psykologin.

Den jungianska litteratur som publiceras i dag innehåller framförallt beskrivningar av hur legender, sagor, myter och andra texter används i det terapeutiska sammanhanget. Berättelserna utgör en av flera terapeutiska metoder, vilket redovisas under rubriken Postjungiansk litteratur och forskning. Där redovisas också ett axplock av forskning som använder sig av den analytiska psykologin för att fördjupa sig i hur fenomenen i det yttre hör ihop med människans inre processer. Under rubriken Presentationen av min användning av den analytiska psykologin följer en beskrivning av hur jag förstår och använder teorierna.

I min läsning om stereotyper fann jag likheter med komplexeorin. Därför följer en beskrivning av komplexeorin enligt Jung. För att läsaren ska förstå hur begreppet projektion används i den kommande analysen beskrivs min användning av begreppet under en senare rubrik. Kapitlet avslutas med en precisering och konkretisering av mina frågeställningar. Därmed övergår jag till en kort beskrivning av de teoretiska begreppen.

Teoretiska begrepp

Jaget är en *komplex faktor* i det medvetna och utgör medvetandefärens centrum. Det är jaget som är subjektet för personliga medvetna processer och framgångsrika anpassningsprocesser.¹²⁶ Medvetandet är en relation mellan psykiska fakta och jaget. Jaget kan beskrivas som en sammansatt medvetenhet om kroppen, tillvaron och personens minnesdata. Termen minnesdata betyder den personens föreställningar om vem personen är över tid. Därmed är jaget sammansatt av psykiska fakta, som drar till sig innehåll från det omedvetna och intryck utifrån. När innehållen från det omedvetna och intryck utifrån kommer i kontakt med jaget blir de medvetna för individen. Jaget ska förstås som centrum för uppmärksamheten och begären och det utgör medvetandets centrum.¹²⁷

Jaget är en funktion i det medvetna. Den funktionen kan beskrivas som att jaget riktar den psykiska energin utåt mot objekten och inåt mot *självet*. Därmed skapar jaget en personlig medvetenhet om vem och hur den personen själv är, en medvetenhet som jag benämner självkänsla. Självkänslan är individens egen uppfattning om sig själv och den uppfattningen kan delvis bekräftas av och genom andra personer.

126 Jung 1994: 13ff

127 Jung 1994: 73f

Det som jag kallar självkänsla skiljer sig från självkänedom, som är mycket mer än självkänsla. Jag förstår och använder begreppet *självkänedom* enligt Jungs beskrivning, som innefattar en *inre utvecklingsprocess*. I den utvecklingen medvetandegörs många olika personlighetskaraktäristiska, och under den processens fortskridande ska *animus – anima* bli medvetandegjord. Förloppet benämns *individuationsprocessen* och startar först efter det att personen har bearbetat och medvetandegjort det personligt omedvetna. Därefter finns det möjlighet för den inre utvecklingsprocessen att starta, något som oftast sker i medelåldern och fortsätter livet ut. I den här forskningen, som är ett momentant nedslag i människors livsprocess, kan jag i enstaka fall diskutera ett stadium i personernas individuationsprocess utifrån deras bakgrundsbeskrivning. Mitt huvudsyfte är dock inte att visa under vilket stadium i processen den enskilde informanten befinner sig utan hur de påverkades i den momentana situationen, som också kan utgöra en sekvens av deras totala livsutveckling.

Nästa begrepp som beskrivs är *Skuggan*. Skuggan är en arketyp i det personligt omedvetna och den består av sådana egenskaper som vi förnekar att vi själva har. De egenskaperna projicerar vi på individer av samma kön. Omedvetna skuggprojektioner tydliggörs genom den affektiva laddning de är behäftade med. När och om människan blir medveten om att hon har samma egenskaper, som hon har projicerat på andra av samma kön, upphör de omedvetna skuggprojektionerna.¹²⁸

Jag förstår skuggprojektionerna som affektiva projektioner av karaktärsdrag eller egenskaper som projicerats ut från en person som har samma genus som den personen de projiceras på. När projektioner har förlorat sin laddning fortsätter individen att projicera, men då projiceras inte den omedvetna skuggan och därför uteblir den känslomässiga affekten. Därmed kan den andra individen framstå och bli bemött som den person den är, just då. Jag lämnar här vidare diskussion kring skuggans arketyp för att senare, under rubriken Arketypteorin, beskriva en tänkbar skuggprojektion. Skuggan är en arketyp i det personligt omedvetna som behöver belysas i relation till persona, som är den roll vi påtar oss och lever igenom. Både skuggan och persona hör ihop med det personligt omedvetna resp. det kollektivt medvetna. Därför följer härnäst en beskrivning av det personligt omedvetna.

Det *personligt omedvetna* är ekvivalent med begreppets betydelse inom den psykodynamiska skolan. Det är den del av psyket som innehåller erfarenheter som vi förträngt eller ignorerat, av olika anledningar. Innehållet hör ihop med de värderingar och normer som råder inom familjen och den

egna kulturen.¹²⁹ Enligt min uppfattning innehåller det personligt omedvetna erfarenheter av beteenden och egenskaper som värderas negativt inom den egna familjen och gruppen. Den negativa värderingen av olika egenskaper är grunden för de sidor som är personligt omedvetna. Vidare är innehållet också personliga trauman som kanske inte uppfattats som traumatiska för andra, men för den som upplevt det som ett trauma. Det personligt omedvetna har en ytterligare aspekt i det att det är en förbindelse mellan det kollektivt omedvetna och kollektivt medvetna. Den senare aspekten hör ihop med jagets funktion i relation till omgivningen, d.v.s. det kollektivt medvetna.

Det kollektivt medvetna är, enligt Jung, psykiskt innehåll som framträder hos många individer i ett samhälle. Vidare innefattar det allmänna begrepp, förklaringar och uttryck för livsåskådningar och religioner, som också ligger till grund för hur vi förhåller oss till oss själva och till andra.¹³⁰ Det kollektivt medvetna är vårt sätt att vara i vår kultur. Min egen beskrivning av det kollektivt medvetna är en grupps sätt att leva, beskriva och förstå sig själv. Till sitt omfång och djup innefattar det både materiella kulturyttringar och sätt att formulera sig naturligt inför och med andra människor. Det kollektivt medvetna är således en typ av raster för hur olika egenskaper och karaktärsdrag visar eller beskriver sig i människokollektivet.

Det kollektivt omedvetna däremot är enligt Jung något gemensamt för alla människor. Dess innehåll är arketyper som på dess djupaste nivå kan förstås som människornas gemensamma psyke, vilket betyder att det finns en grundläggande psykisk struktur som är gemensam för alla människor. Vidare kan det kollektivt omedvetna inte heller kontrolleras av viljan. När det kollektivt omedvetna är aktiverat hos en hel grupp beskriver Jung det som allmän galenskap eller som en mental epidemi hos den gruppen,¹³¹ eller varför inte nationen.

Då det kollektivt omedvetna är aktiverat i en grupp kan, med hänvisning till det förra, detta leda till krig, revolution eller liknande. Ett tänkbart exempel på en aktivering av det kollektivt omedvetna är enligt min uppfattning kriget mot terrorismen. I det kriget har flera nationer gått samman och söker efter fenomen som inte är objektifierade. Samtidigt som flera makter mobiliserar inför olika typer av invasioner i de länderna, mobiliserar människorna krafter för att förgöra trupper som invaderar landet. Den ömsesidiga processen förefaller vara omedveten.

---

129 Jung 1994: 106

130 Jung 1993: 168

131 Jung 1994: 112ff

Som jag beskrev tidigare består det kollektivt omedvetna av arketyper. Jung har även kallat arketyper för bilder eller idéer. Dessutom finns det en arketyper för alla arketyper: *självets* arketyper.

Många psykoanalytiker och forskare har kritiserat Jung för arketyperna självet, som även fått andra benämningar av honom själv. De benämningarna är *eidos*, *idén*, eller bilden för alla våra föreställningar om den högsta enheten eller totaliteten. Självets arketyper är idén eller bilden för den enhet och helhet som beskrivs i monoteistiska eller monistiska tros- eller tolkningssystem.¹³² Eftersom självets arketyper är arketypernas arketyper, och därmed den samlade mängden av alla arketyper, är det väsentligt att lyfta fram vilka de viktigaste arketyperna är och hur de fungerar enligt teorin.

För att skapa teoretisk förståelse för hur arketyperna fungerar kommer jag att exemplifiera några arketyper genom att lyfta fram citat från mitt forskningsmaterial. De citaten kommer att följas av en kort teoretisk diskussion. De viktigaste arketyperna kan beskrivas olika inom litteratur som beskriver den analytiska psykologin. Jag kommer endast att hänvisa till några verk som bidragit till min teoretiska förståelse av dem och deras funktioner. De verk jag citerar och refererar är framförallt delar av Jungs egna verk i svenska översättningar samt de texter som finns i David M. Wulffs religionspsykologiska samlingsverk. Därmed övergår jag till att beskriva de viktigaste arketyperna, hur jag har förstått dem och använder dem.

Arketyperteorin

David M. Wulff har i sitt psykologiska översiktsverk beskrivit den analytiska psykologin. Varför jag hänvisar till det verket beror på dess lättåtkomlighet och läslighet. Wulff kommer fram till följande angående arketyperna:

Among the typical motifs known in human experience, a few stood out of for Jung as particularly important, including the PERSONA, the SHADOW, the ANIMA and ANIMUS, the mother, the child, the wise old man, and the self. These archetypes are often reflected in personified forms. Objects, abstract figures, situations, places, and processes can also give expression to them.¹³³

Jung själv menar att *personan* är en tillfälligt antagen inställning, ett funktionskomplex som skapats genom anpassning och personlig bekvämlighet.¹³⁴ Jag är benägen att ansluta mig till Wulffs ståndpunkt eftersom *perso-*

132 Jung 1994: 55

133 Wulff 1997: 427

134 Jung 1993: 193

nan är motsatsen till den personliga skuggan. Med hänvisning till att skuggan är en arketyp så måste också personen vara en arketyp. Den är, enligt min tolkning, den arketyp som jaget är benäget att identifiera sig med. Jag förstår personen, enligt Jungs resonemang, som anlagd genom jagets bekvämlighet och vidare genom en anpassning till det kollektivt medvetna i en form av en sublimeringsprocess av icke önskvärda egenskaper och behov. Personen är arketypen för den roll som individen tar, med utgångspunkt i den egna kontexten.

Här nedan lyfter jag ut ett citat från mitt material för att ge ett exempel på hur en persona kan beskrivas. Därefter diskuterar jag citatet för att sedan beskriva hur en persona kan uppfattas utifrån citatet.

[...] jag vill hjälpa barn som har problem. En avskryvård handling av en far till sin dotter [...] jag vill vara en förstående och bra människa både i yrket och i privata livet. Men dessa handlingar vi såg i filmen kommer jag förmodligen ha svårt att förstå (Alve 36-40år).

Ur citatet framträder egenskaper som den hjälpsamme fadern, som vill hjälpa barn att lösa sina problem. Här framställs en förstående och hjälpsam man som utför goda handlingar både professionellt och privat. Däremot kan han inte förstå de handlingar som han såg i filmen. Han uttrycker också att han troligen inte kommer att förstå dessa handlingar. Den persona som framträder är en man som stämmer överens med den gode fadern i en kultur där det råder jämlikhet mellan kvinnor och män i omvårdnaden av barnen. Personen är en roll eller antagen inställning som enligt texten framträder som den gode omvårdaren, problemlösaren och den förstående mannen.

Eftersom skuggan är motsatsen till personen, men av samma genus, kan den våldshandling som implicit beskrivs i filmen fungera som den ovan beskrivne gode faderns personliga skugga. I texten framkommer det att Alve känner avsky inför mannen, mannens handling och bedömer att filmen till dottern är *idiotisk*. Det framstår som om allt som hör ihop med mannen i filmen värderas negativt av Alve. Därför skulle de egenskaperna kunna betraktas som en personlig skugga som även lägger ett mentalt filter över en framtida förståelse av varför en självbombare utför dådet.

Skuggan är alltså den arketyp som innehåller polära egenskaper i förhållande till personen. Grunden för detta resonemang bottnar i att skuggan utgör personans polära egenskaper. Sådana egenskaper eller sidor hålls tillbaka av jaget. Därmed tolkar jag även personen som en arketyp, som jaget identifierar sig med och har motsatta egenskaper i förhållande till skuggan.

När Jung beskriver en mänsklig funktion eller ett mänskligt fenomen gör han det genom en dikotomi. Han polariserar: manligt – kvinnligt, ont – gott, gud – djävulen etc. Så gör han även i fråga om kropp och själ. I hans beskrivning av kroppen som feminin framstår själen som maskulin och vice versa. Eftersom *anima* är den maskulines själsbild, så är *animus* den femininas.

Själen är vår inre inställning och den förhåller sig som ett komplement till vår yttre inställning. Om jaget identifierar sig med personan är själen omedveten, och det som är omedvetet projiceras därmed på andra individer. Därmed projiceras själsbilden på en verklig person som blir föremål för passionerad kärlek eller intensivt hat.¹³⁵

Det är således själen arketyp eller själsbilden som ligger till grund för våra kärleksrelationer och hatobjekt av motsatt genus. Självt förstår jag *anima* – *animus* enligt egenskaper som utifrån en speciell kontext kan hänföras till genus. De egenskaperna kan egentligen benämnas kvinnliga resp. manliga oavsett kön.

De arketyper som är viktigast för människans personliga utveckling är *anima* resp. *animus*. Den arketypen ska medvetandegöras genom den inre utvecklingsprocessen, vars slutgiltiga mål är att genom själen arketyp medvetandegöra självet arketyp. Den utvecklingen sker i en bestämd ordning och benämns *individuationsprocessen*.¹³⁶

I min beskrivning av arketyperna väljer jag bort beskrivningen av *anima*, d.v.s. mannens själsbild med hänvisning till att det enligt min tolkning av teorin inte kan framträda några animaprojektioner i materialet. Huvudrollsinnehavaren i filmen är en man och den enda kvinna som visar sig i filmen är dottern. Eftersom *anima* framträder som kvinnliga egenskaper hos män utgår jag i fråga om det är spekulativt att söka efter sådana projektioner i materialet. Visserligen framstår självbombaren enligt flera texter som ett hatobjekt men då väljer jag att använda mig av skuggans arketyp som analytiskt verktyg. Däremot är det viktigt att lyfta fram mannens själsbild som en prägling av hans moder och betydelsefulla kvinnliga relationsobjekt i de närmaste relationerna. Eller varför inte, människor som under mannens uppväxt fungerat moderligt och varit omhändertagande oavsett kön.

En kvinnans själsbild d.v.s. *animus* präglas av hennes fader, vars egenskaper ligger till grund för hennes åsikter. Dessa framstår som naturliga för henne eftersom de sällan problematiseras.¹³⁷ Jung beskriver således att

135 Jung 1993:193ff

136 Individuationsprocessen finns beskriven i Jungs samtliga verk. Det är en inre utvecklingsprocess som pågår livet ut och den ska inte förväxlas med det psykodynamiska begreppet *integrerad person*.

137 Jung 1995: 189 ff

det som inte problematiseras uppfattas som naturligt. Så är även min uppfattning, d.v.s. det självklara och naturliga tas för givet och undgår problematiseringar.

Jung menar vidare att animus innehar rollen som mördare eller rövare i berättelser, sagor och myter. Men animus kan också vara länken till arketypen självet genom en skapande aktivitet.¹³⁸ De beskrivningar eller bilder som Jung anser vara representanter för animus är alltså förenklade problematiseringar av egenskaper eller karaktärer som projiceras på maskulina personer med en laddning som han beskriver som passion eller hat.

För att förstå hur animus fungerar, enligt Jung, lyfter jag fram en tänkbar animusprojektion från materialet som ett exempel. Citatet som lyfts fram och därefter tolkas, är tänkt som en beskrivning av hur en animusprojektion kan uttryckas. Vidare är citatet också tänkt att skapa förståelse för vilken funktion animus kan ha för individen. Därför väljer jag ett citat från en kvinna ur materialet.

[...] inte kan förstå mig på eller ens respektera. [...] Bombmannen som håller på lämna en sista hälsning till sin fru och dotter via en videospelning. Först en vanlig familjefar som visste att han skulle dö. [...] när det visade sig [...] så kände jag en obehaglig negativ känsla. Där framstod han som en hel hjärntvättad människa som försökte förklara sin handling som om det skulle vara tillåtet. När ska terrorismen försvinna ur jordens yta. (Eve).

I citatet framstår kommentarerna som om Eve riktar dem till sig själv. Hon för ett resonemang med sig själv om mannens roll, som om hon försöker tydliggöra den egna fadersnormen och hennes fadersideal. Hon riktar intrycken inåt och när de passerar genom hennes egna normer för acceptabelt beteende färgar hon dem med de egna normerna, varpå de projiceras på mannen med en motsatt värdering. Hon känner avsky, enligt min tolkning av texten, och den handlar om att en familjefar spränger sig själv och många andra. Hennes resonemang om att mannen måste vara en hjärntvättad person utesluter att han har handlat efter eget övervägande. De personer som antas fungera som han eller har sådana karaktärsdrag har blivit manipulerade till detta.

Den manliga huvudrollen i filmen kan, enligt min tolkning, vara kongruent med mördarroller i berättelser, sagor och myter. I förhållande till detta kan beskrivningen och karaktäristiken av huvudrollsinnehavaren fungera som ett objekt för en animusprojektion för vissa kvinnor. Den är en bild av en man som skulle kunna vara förenad med en känsla av intensivt hat. Men den kan också fungera som en bild för motsatta känslor, dvs. föräls-

138 Jung 1995: 193

kelse, varpå kvinnan kanske upplever att hon kunde rädda honom från de manipulativa krafterna.

Mitt resonemang ovan är teoretiskt och tänkt som grund för att skapa en förståelse för hur jag uppfattar att en animusprojektion fungerar.

Hur kvinnans animus resp. mannens anima uttrycks beror på individens yttre inställning, som finns beskriven i Jungs personlighetstypologi. Jag för inga typologiska resonemang i min framställning, eftersom jag enbart har tillgång till personernas anteckningar om filmen.

För att återgå till citaten från informanterna så framträder personen och därmed den personliga skuggan i Alves text. I Eves text framträder animus. De egenskaper som beskrivs är motsatserna till gängse normer och värderingar i Sverige under den tid studien utfördes, och skuggan är det vi förnekar som egenskap. Skurken eller mördaren kan uppfattas som animusprojektioner. De manliga ideal som finns i en kultur skapar en kollektiv skugga. Den aktiverar mannens personliga skugga men hos kvinnan aktiveras hennes själsbild dvs. animus. Det förklarar jag närmare längre fram, men först efter den följande redovisningen. Den består av både personlig och teoretisk kritik angående Jung och hans teori bygge, och beskrivning av postjungiansk litteratur och forskning.

Kritiken av den analytiska psykologin

Den analytiska psykologin är kritiserad av många. Även Jung själv är kritiserad med utgångspunkt i hans personlighet och hur han har uppfattats av vissa forskare, studenter såväl som klienter.

Richard Noll kritiserar Jungs teorier. Han menar att den jungianska litteraturen beskriver Jungs liv som en lyckad individuation. Vidare menar han att boken *Mitt Liv* är en kultlegend som har givit upphov till delade meningar om transcendenten och förlösningen. Transcendenten är enligt Noll det kollektivt omedvetna och förlösningen är individuationen.¹³⁹ Han likställer den analytiska psykologin med en modern mysteriereligion. Den aktiva imaginationen kritiserar som terapeutisk metod eftersom den får patienterna att känna sig som gudar och uppleva det gudomligas uppenbarelse inom sig själva.¹⁴⁰ Längre fram tar han upp berättelser om hur Jungs lärjungar blev chockade över att Jung frågade om gud fanns inuti dem eller utanför dem.¹⁴¹ Vidare kritiserar han den jungianska faktilittera-

---

139 Noll 1997: 26f

140 Noll 1997: 246

141 Noll 199:311

turen, som han framhåller vara skriven för att främja analytikerns ekonomi och sociala status.¹⁴²

Aktiv imagination innebär ett tillstånd som kan liknas vid en vakendröm. Under det tillståndet kan personen iakttä medvetna tankar och handlingar samtidigt som hon har tillgång till föreställningar, fantasier och emotioner som vanligtvis inte är tillgängliga för medvetandet.¹⁴³ Den försätter personen i ett tillstånd där hon målmedvetet kan upptäcka arketyper genom en syntes av det medvetna och det omedvetna.¹⁴⁴ Utifrån den beskrivningen är den enligt min uppfattning ett viktigt moment under en terapeutisk session.

Olav Hammer kritiserar Jungs förståelse av och diskussioner kring alke-
min enligt följande:

Längst gick kanske C G Jung, som menade att alltsammans var en kryptisk om-
skrivning av alkemisternas själsliga och andliga självförverkligande.¹⁴⁵

Jung har kritiserats utifrån personliga, teologiska, filosofiska, och psykolo-
giska utgångspunkter av Raimar Keintzel. Han menar att Jungs föreställ-
ning om det kollektivt omedvetna var utgångspunkten för att Jung hade
idéer om att han var en avkomma till Goethe.¹⁴⁶ I boken *Jung i våra liv*
skriver Eugene Pascal att Jung inte tog ryktena om att hans farfar var ett
utomäktenskapligt barn till Goethe på allvar.¹⁴⁷ Det finns alltså skilda upp-
fattningar om hur Jung relaterade sig till Goethe.

Vidare skriver Keintzel att Jungs hypotes om begreppet *synkronicitet* be-
ror på hans ständiga och latenta rädsla för sin egen upplösning.¹⁴⁸

Begreppet synkronicitet betyder:

[...] ett meningsfullt sammanträffande i tiden av två yttre händelser eller av en
yttre och en inre händelse i vilket det inte finns något kausalt sammanhang.¹⁴⁹

Samtliga begrepp, hur de används och den analytiska psykologin i sin hel-
het kritiserar negativt av Keintzel.

Paul Moxnes har forskat inom organisationspsykologi. Den forskningen
redovisas utifrån olika typer av djuproller som har sin referens i arketyper.

142 Noll 1997: 321f

143 Stevens 199: 29

144 Jung 1995: 364

145 Hammer 1999: 50

146 Keintzel 1994: 39

147 Pascal 1994: 13

148 Keintzel 1994:81

149 Hark 1997: 225

Innan han redovisar sin forskning kritiserar han Jung, som han menar var en splittrad och osympatisk person. Splittringen ligger till grund för det mesta av Jungs teoribygge och visar sig i uppdelningen persona – skuggan och anima – animus. Begreppet självet anser han vara oklart samtidigt som det var Jungs helhetsuppfattning av människan. Vidare anser Moxnes att Jungs personlighet kastar en skugga över hans teoribygge.¹⁵⁰ Men han menar också att Jungs splittring hjälpte honom att förstå väsentligheten av integrering.¹⁵¹ Moxnes beskriver arketypen som en elementartanke och en emotionell erfarenhet. Den är en:

[...] inre bild av en allmänmänsklig känslomässig erfarenhet av stor betydelse för människor oavsett samhällsförhållanden. Arketypen är en form utan konkret innehåll. [...] I denna form kan det mesta hållas, men arketypen förblir hela tiden densamma.¹⁵²

Vidare menar han att arketypen är upphovet till stereotypa tankemönster och människors fördomar.¹⁵³

Demaris S. Wehr diskuterar kritik av den analytiska psykologin. Hon menar att den analytiska psykologin har byggt bron mellan psykologin och sociologin. Den påvisar hur människans psyke reflekteras i samhället, som är en kulturspecifik uttrycksform för att värna och tillfredsställa allmänmänskliga behov. Hon anser att det kollektivt omedvetna omsluter all mänsklighet. Den jungianska psykologin bedömer hon som meningsskapande eftersom den inte reducerar mänskligt beteende till patologi, utan tenderar att betrakta psykiska symtom som en obalans i psyket. Den innefattar en visdom som har avgörande betydelse för förståelsen av både världen och individen.¹⁵⁴

Jag är medveten om att Jungs personlighet ifrågasätts och används som ett mönster för hur teorierna kan kritiseras. Självfallet kan hans teorier kritiserar eftersom de kan vara svåra att förstå och kan förstås på olika sätt. Arketypeteorin har även reviderats av Jung själv och därför kan den tolkas olika beroende på vilken text läsaren tar del av och vad läsaren projicerar in i teorin. Och alla teorier är skapade i ett speciellt sammanhang och just därför är det viktigt att förstå kontexten, för att därefter kunna applicera teorin i ett nytt sammanhang.

---

150 Moxnes 1999: 32

151 Moxnes 1999: 35

152 Moxnes 1999: 28

153 Moxnes 1999: 30

154 Wehr 1988: 7f

Postjungiansk litteratur och forskning

Den postjungianska litteraturen består av en mängd olika typer av litteratur. Spektrat är från teoretiska utredningar av någon del av teorierna till litteratur som är ämnad som förklaring och utveckling av Jungs teorier. Det finns även en mängd postjungiansk litteratur som är tänkt som självhjälp för intresserade läsare. Den litteraturen är också beskrivningar av terapeuters metoder och resultat.

Ivar Alm har studerat Jungs verk. Han bedömer Jungs verklighetsuppfattning som dualistisk,¹⁵⁵ men enligt min mening är den idealistisk eftersom han uppfattar att den sanna verkligheten ligger bortom den sinnliga erfarenheten. Just därför är det lätt att kritisera Jung när han skriver eller säger att han är empiriker. Han uppfattade det omedvetna som en verklighet och att vi alla hade det gudomliga inom oss, förutsatt att vi förstod oss själva på det sättet.

Andrew Samuels är en bland dem som utrett de olika inriktningarna inom den analytiska psykologin och han jämför dessa med andra psykologiska inriktningar. I utredningen av arketypteorin och komplexeorin kommer han bl.a. fram till följande:

[...] teorin om arketyper och dess språk passar både till kulturell analys och till analysens användning som en klinisk variant av strukturalismen. [...] ett problem med det medfödda, med strukturerna [...] är att det personliga elementet förs in, inte som en faktor av likvärdig betydelse, utan som en bisak eller biföreteelse.¹⁵⁶

Han anser att det arketypiska inte finns i det som betraktas utan i betraktarens öga och i det som samspelar med bilderna. Det arketypiska utgör den emotionella aspekten av iakttagandet. De har cybernetiska¹⁵⁷ förtecken som verkar enligt förenande krafter och skapar mening.¹⁵⁸

Samuels delar in den analytiska psykologin i den utvecklingsorienterade och den arketypiska skolan. Han kommer fram till att båda inriktningarna framhåller att individuationen är en livslång process som påbörjas i spädbarnsåldern, därefter sker det en differentiering och slutligen en integrering av personens olika egenskaper. Samuels tar även upp bildens betydelse, som inom den arketypiska skolan används som ett medel för att väcka direkta emotioner. Den tolkade bilden är framställd genom de

155 Alm 1973: 21

156 Samuels 1994: 72

157 Cybernetik är enligt Filosofi Lexikonet en styrningsteori där man med matematiska metoder utforskar kommunikationstekniska problem.

158 Samuels 1994: 83

inre bildernas verkan och samspel med de yttre bilderna. Inom den utvecklingsorienterade skolan arbetar man terapeutiskt utifrån idéer om att omedvetna bilder leder till emotion och affekt, som tillsammans förhindrar eller underlättar olika mänskliga förhållanden.¹⁵⁹ Genom detta sker det, enligt min uppfattning, en differentiering, som bidrar till att individen skapar sig en fungerande persona som har sin polaritet i skuggans arketyp.

Inom den analytiska psykologin har bilder en avgörande betydelse. Den betydelsen tydliggörs i det terapeutiska sammanhanget genom *amplifikationer* av berättelser, skrönor, sagor och myter.

Begreppet amplifikation betyder att göra större. Den metoden har använts av både Freud och Jung. Först interpreteras bilden eller en persons berättelse om en problematik och därefter amplifieras den, vilket betyder att den jämförs med likartat material.¹⁶⁰

Sylvia Brinton Perera har under olika teman författat ett antal mindre verk. Varje tema representerar en psykologisk problematik och en beskrivning av hur den terapeutiska processen har fått sin lösning. Bland dem utgör syndabocksproblematiken ett tema. En annan problematik blir representerad av den sumeriska gudinnan Inanna.

I syndabockstemat amplifierar Perera klienternas berättelser och jämför dessa med olika berättelser i Gamla Testamentet som beskriver rituella offer. Genom amplifikationen blir analysanden medveten om sin egen syndabocksproblematik. En svårighet i skriften *Syndabocken* är hur Pereras använder de analytiska begreppen. Hon menar att syndabockarna bär andras skuggor¹⁶¹ och därmed känner de sig sämre än andra. Redan på nästa sida kallar hon skuggan för komplex och preciserar det som syndabockskomplexet. Längre fram i texten använder hon begreppen:

[...] *skuggbärande jag* som endast har *personen att förlita sig på* [...] *en oäkta persona* [...] skyddar individen från att befatta sig med offerjagets hjälplöshet när det hotas av överjagets fördömanden.¹⁶²

I min läsning av Pereras texter framstår hennes teoretiska användning av begreppen snarlik Karen Horney's teori och begrepp. Horney har vidareutvecklat Adlers teori om maktkomplex. Hon menar att ett beteende, som benämns *search of glory* eller *ärelystnad*, hör ihop med och är en neurotisk jagutveckling som är orsakad av ett maktkomplex. Det beteende komplexet har skapat leder vidare till alienation.¹⁶³ Enligt Horney har människan

159 Samuels 1994: 359

160 Jung 1985: 120

161 Perera 1992: 6

162 Perera 1992: 34f

163 Horney 1974: 15

tre typer av jag, som är *The actual Self* eller det *aktuella jaget*, det *idealiserade jaget* som är en patologisk utveckling av *det sanna självet*. Det sanna självet benämner hon även själen. Den senare ska utvecklas under den personliga mognaden och livsresan.¹⁶⁴ Förlusten av det idealiserade jaget ligger bakom den sorg en person kan känna under en terapeutisk process.

I *Inannas resa* interpreterar Perera vissa texter ur Diane Wolksteins sammanställning av Samuel Noah Kramers uttolkning av kilskriffter från den sumeriska kulturen.¹⁶⁵ Därefter lyfter hon fram drömmar hos kvinnor som hon amplifierar enligt flera teman i inannamyten.¹⁶⁶ I texterna tydliggörs de beskrivna personernas behov av relationsobjekt som genom berättelsen och det terapeutiska sammanhanget skapar en transformativ grund för både terapeuten och analysanden.

Anita von Raffay har arbetat terapeutiskt med drömanalys av klienternas drömmar. I hennes skrift citerar hon drömmar från klienter som hon därefter amplifierar med hjälp av olika myter där likartade symboler och teman beskrivs. Boken är upplagd enligt en rit. Först beskriver hon underjorden som sedan följs av nedstigningen och kallelsen. Nedstigningen är en form av förberedelse¹⁶⁷ för den personliga differentiering som äger rum i underjorden.¹⁶⁸ I drömmar om underjorden, som symboliserar det själsliga, finner människan frihet att leva efter nya mönster som handlar om att vara sann emot sin egen natur.¹⁶⁹ I den skriften används inte någon specifik terminologi, men jag som läsare kan konstatera att den beskriver en differentiering, assimilering av den personliga skuggan och ett medvetandegörande av inre personliga egenskaper som tidigare varit omedvetna. Den processen sker genom de egna drömmarna som nedtecknas och amplifieras tillsammans med en terapeut för att analysanden ska skapa en ytterligare förståelse och acceptans av sin egen personlighet.

I Sverige är det vanligt att de som har fördjupat sig i den analytiska psykologin arbetar med drömmar och drömanalyser. Centrum för Jungiansk Psykologi, CJP har drömtydningsutbildningar. De ger också ut litteratur med olika terapeutiska fokus, som är skriven av jungianska terapeuter.¹⁷⁰ Det gemensamma för litteraturen är att författarna använder sig av bilder

164 Horney 1974:1, 21-36, 94-104

165 Översättningen av kilskrifterna till engelska och därefter till svenska finns i boken *Inanna himmelens och jordens drottning*. Vissa delar av myten finns i en tidigare svensk översättning med titeln *Nedstigning Texter kring en myt* av Maria Bergom Larsson.

166 Perera 1992. Boken är upplagd enligt olika teman som i vissa fall kan representera en jagstärkande terapi och enligt andra teman är det en bearbetning av den personliga skuggan och även animus.

167 von Raffay 1994: 20-23

168 von Raffay 1994: 42-56

169 von Raffay 1994: 81f

170 <http://www.cjp.se> sökdatum 2008-10-16

och olika typer av berättelser som amplifieras som ett led i den terapeutiska processen. Jean Shinoda Bolen använder sig av olika gudinnor som kan fungera som överförande relationsobjekt i en jagstärkande terapi för kvinnor¹⁷¹ och om olika grekiska gudar som kan fungera likvärdigt för män.¹⁷² Connie Zweig är redaktör för en samling artiklar som behandlar femininitet och hur det feminina förändras. Samtliga författare amplifierar analysanders erfarenheter och använder sig av ett symboliskt språk i sina redogörelser. De begrepp som hör ihop med den analytiska psykologin kan användas olika av olika författare. Men varje artikel har ett värde eftersom den beskriver hur kvinnor kan uppfatta sig själva och sitta fast i olika kvinnoroller.¹⁷³ Peter Tatham har använt sig av den analytiska psykologin som grund för sina beskrivningar av den nya manligheten. Han menar att det moderna samhället har bristfälliga initiationsriter för ungdomar i deras övergång till vuxenlivet. Den terapeutiska situationen bedöms fungera som en initiationsrit som leder människan vidare i den personliga utvecklingen, men samhället saknar mönster för hur personen kan återupptas i kollektivet efter terapin.¹⁷⁴ I beskrivningen av männens utveckling använder sig Tatham av olika mytologiska berättelser som en analogisk framställning av hur män kan utvecklas till nya manligheter. De männen har integrerat både feminina och maskulina sidor i sin personlighet.

Ira Progoff har studerat den analytiska psykologin utifrån flera perspektiv. Han menar att den analytiska psykologins väsentligaste perspektiv är att teorin ger möjligheter till holistiska studier av människans psykosociala utveckling.¹⁷⁵ Hur han menar kommer att lyftas fram efter redovisningen av den postjungianska forskningen.

Owe Wikström har i verket *Brott och straff* anlagt den analytiska psykologin på Dostojevskijs romanfigur Raskolnikov. Wikström kommer fram till hur den klivne genom individuationen blir en hel personlighet.¹⁷⁶

Hjalmar Sundén har analyserat Erik Axel Karlfeldts diktning utifrån persona och anima. Han har också analyserat Strindbergs *Infernokris* och Camus förhållande till kristendomen enligt självet arketyper. Vidare har Pär Lagerkvists romanfigur Tobias analyserats enligt anima. Därpå analyserar han *Frågornas bok* av Heliga Birgitta utifrån att hennes biktfaeder Magister Mathias fungerade som Birgittas animus.¹⁷⁷

171 Bolen 1992. Boken är tematiskt upplagd och Bolen delar in de grekiska gudinnorna i olika grupper med utgångspunkt i karaktärsdrag och funktioner.

172 Bolen 1993. Bokens indelning bygger på aspekter i gudavärlden som därefter reflekteras i olika aspekter av fadersarketyper.

173 Zweig 1993

174 Tatham, 1993:17f

175 Progoff 1953: 30

176 Wikström 1982

177 Sundén 1981

René Gothóni har anlagt den analytiska psykologin på Carl Robert Sederholms liv och verk. Genom det teoretiska förhållningssättet upptäcks övergången mitt i livet då Sederholm lämnar sin militära persona, tar sig an arbetet med skuggan och övergår från försvarare till den initiativrike handlingens man. Med åren blir Sederholm personlighet alltmer tänkande, som då framställer de eviga frågorna. Mötet med självet analyseras fram utifrån Sederholms dröm om en förening av Europas enskilda stater som skulle försvara rättvisan och värna om sanningen. Här framträder den integrerade personen som förstod nödvändigheten av ett integrerat yttre.¹⁷⁸

Åke Tilander har studerat komplext teorin. Det material som studerats är Carl Gustav Jungs självbiografi. Med utgångspunkt i det verket studerar och belyser Tilander uppkomsten, utvecklingen och upplösningen av ett komplex.¹⁷⁹

Den forskning som redovisas härnäst är ett litet axplock ur det som finns publicerat. Jag väljer ett antal publicerade artiklar som har ett visst samband med den forskning jag kommer att redovisa. Eli Weisstub och Esti Galil-Weisstub har med hjälp av den analytiska psykologin analyserat drömmar bland israeliska och palestinska barn. De palestinska barnen bodde på västbanken. Det material de analyserade är skapat av Bilu, Y. och Nasef, Y. De förra kommer fram till att drömmarna bland barnen i den arabiska sektorn är till 50 % kulturellt influerade i förhållande till 20 % hos barnen från den judiska sektorn. Hos de judisk-israeliska barnen upprepades det politiska våldet i deras drömmar i form av en arabisk terroristattack som utspelades i deras hem.¹⁸⁰ De palestinska barnen drömde att de var offer för, och genom, en aggressiv dominans. Både flickorna och pojarna drömde att de dog en martyrdöd.¹⁸¹ Utifrån innehållet i drömmarna diskuterar Weisstub och Galil-Weisstub det kollektivt omedvetna. De menar att det personligt omedvetna såväl som det kollektivt omedvetna innehåller komplex. I det kollektivt omedvetna tenderar komplexen till att bli repetitiva eftersom både kulturen och arketyper undergräver en form av predisposition. Det repetitiva sker genom de sociala, kulturella och personliga filter som fyller komplexet med bilder eller idéer som uttrycks medvetet.¹⁸² Till deras artikel vill jag knyta ett citat från en forskare som deltog i en psykiatrikonferens i Stockholm år 2002. Där beskrev en israelisk psykiatriker de effekter dödandet och självbombare hade i israeliska barns liv. Nästa talare slängde sitt manus och sade följande i talarstolen:

---

178 Gothóni 1996

179 Tilander 1990

180 Weisstub, Galil-Weisstub 2004: 149

181 Weisstub, Galil-Weisstub 2004: 150

182 Weisstub, Galil-Weisstub 2004: 152

[...] her presentation on the suffering of Israeli children, my Israeli colleague has succeeded in describing what Palestinian children are suffering from to a large extent [...] they are the eternal victims of wars and conflicts. If Israeli children experience fear of going to school because of suicide bombings, Palestinian children are frightened of going to school out of fear of coming back to find one of their relatives killed or their homes bulldozed or bombarded[...] (El-Sarraj 2002).

El-Sarrajs tal är, enligt min uppfattning, ett uttryck för den kollektiva skuggan, som Weisstub benämner komplex. Slutligen menar båda författarna att det är viktigt att urskilja de kulturella komplexen för att förstå hur sådana fungerar bland grupper och i gruppers psykiska liv. Vad som menas med komplex förklaras under en särskild rubrik i det här kapitlet.

Graham Richards har studerat den analytiska psykologin med utgångspunkt i att C. G. Jungs teori har blivit marginaliserad och ställd utanför den akademiska traditionen. Den första i modern tid som har granskat Jung är, enligt Richards, Sonu Shamdasani, som menar att Jung hade en central position i skapandet av den vetenskapliga psykologin. Richards gör en tillbakablick i den litteratur Ira Progroff har skrivit om den analytiska psykologin. Samtidigt jämför han Shamdasanis texter med Progroffs ståndpunkter. Han menar att både Progroff och Shamdasani kom fram till att Jungs uppfattning av det spirituella är jämförbart med Durkheims teori om att sociala fakta kan utöva ett tvång på individen. Men Jung var psykiatriker och därför studerande han individen, varpå han kom fram till att det individuella psyket är sprunget ur det omedvetna och har sin parallell i det socialt medvetna som har sina referenser i den omedvetna sociala sfären.¹⁸³

I dag finns det en hel del forskning som använder den analytiska teorin som ett verktyg för att förstå olika mänskliga fenomen. I en sökning på sökmotorn Sociological Abstracts med kombinationen av sökorden *analytical psychology*, *collective unconscious*, *archetypes* fann jag 240 publicerade rapporter. Med samma sökord på sökmotor PsycARTICLES fann jag 439 publicerade artiklar. Härmed avslutar jag hänvisningarna till aktuell forskning kring eller med hjälp av den analytiska psykologin och övergår till en presentation av hur jag använder den som teoretiskt ramverk i analysen av materialet.

Min användning av den analytiska psykologin

Eftersom den analytiska psykologin har använts och används olika i många verk presenterar jag här hur jag använder teorin

¹⁸³ Richards 2008: 108 ff

Jung menar att arketyper är ekvivalenta med föreställningar som kan associeras till det poetiska språkbruket. Arketyperna är en fantasibild som framträder genom en omedveten fantasiverksamhet. Arketyperna framträder mer eller mindre abrupt i medvetandet och kan likna en hallucination eller en vision, utan att för den skull vara patologisk till sin karaktär. Däremot ersätter aldrig arketyperna verkligheten och den kan alltid skiljas ut från den perceptuella verkligheten. Den är en komplext sammansatt produkt som är enhetlig till sin karaktär. De föreställningar och fenomen som arketyperna kan härledas till, är de mytologiska motiv som kan vara gemensamma för människor i alla tider.¹⁸⁴

En arketyperbild är bilden av en psykologisk funktion som kan *representera en instinkt för en viss handlingsberedskap*. Den är *transcendental till sitt väsen och förbunden med en numinös känsla*.¹⁸⁵ Arketyperns bildspråk kommer från och är beroende av intryck från omvärlden, men bildspråket representerar psykologiska funktioner.¹⁸⁶

Erfarenheten av en arketyperbild är förenad med affekt och mening, även när den inte kan förstås utanför sitt sammanhang. Det är också svårt att fritt kommunicera arketyper till andra.¹⁸⁷

Enligt Jung är arketyperna representerade i form av olika roller i myter och legender. De framställs i form av gudar, hjältar, skurkar, trollkarlar och andra typer av gestalter. De är avbildade eller formulerade föreställningar, som uttrycks i gestalter och de fyller bestämda funktioner i berättelsen, och är en del av ett sammanhang. De kan även utgöra grunden för ett sammanhang eftersom en berättelse kan vara centrerad kring en arketyper. Jag uppfattar de mytologiska motiven som mänskliga aktiviteter som kan äga rum i vilket samhälle som helst under vilken tid som helst. Men aktiviteterna beskrivs och uttrycks olika beroende på det kulturella fältet, d.v.s. det kollektivt medvetna. Genom berättelserna får arketyperna således en viktig funktion för både individen, den egna gruppen, samhället och motståndare till den egna gruppen. Eftersom bilden representerar en instinkt för en viss handlingsberedskap möjliggör den olika typer av projektioner. I återgivandet av berättelsen kan den därmed utgöra en källa för överföring av känslor till både lyssnaren och läsaren eller väcka känslor hos dem. Hur arketyperna uttrycks beskriver jag under nästa rubrik.

---

184 Jung 1993: 127ff

185 Jung 1992: 362

186 Jung 1996: 243ff

187 Nagy 1991: 167

Arketyfiska uttrycksformer

Enligt Jung är myter välbekanta uttrycksformer för arketyper. Han menar att myterna uttrycker de specifikt präglade formerna av karaktärer som det har berättats om under långa tider.¹⁸⁸

De verksamma arketyperna är enligt Jung: skuggan, anima – animus, fadersarketypen, modersarketypen, barnet och självet.¹⁸⁹ De olika arketyperna visar sig i form av gudar, gudinnor, hjältar, skurkar, madonnor, horor, religionsstiftare, djävulen och gud.

När Jung diskuterar alkemins betydelse för alkemistens inre utveckling, som för Jung är en inre psykologisk utveckling, refererar han till hur arketyper kan visa sig i den alkemiska praktiken. Genom betraktande framträder då:

[...] obestämdheten eller mångtydigheten hos arketypen, vilken representerar en sanning som är enkel men kan uttryckas endast med hjälp av ett stort antal bilder.¹⁹⁰

I enlighet med ovanstående kan en bild som aktiverar en arketyf beskri-vas olika av olika betraktare. I beskrivningarna av den arketyfiska bilden tillskrivs bilden en mängd skiftande egenskaper som hör ihop med att arketyfen är mångtydig i sin uttrycksform.

Jung förutsätter att det finns en gemensam existens av ursprungliga bild-potentialer i det kollektivt omedvetna, vilka är arketyper. Arketyperna i sig är symboliska produkter, som omformas i det kollektivt omedvetna.¹⁹¹ Det kollektivt omedvetna är alltså en psykisk funktion som omformar våra symboler, men symbolerna uttrycks genom individen som är en etniskt och kulturellt präglad person. Arketyper är psykiska strukturer med specifika former och bilder, vilka också har funktionella betydelse för allt som hör ihop med ett mänskligt sammanhang, som återfinns tiderna igenom.¹⁹²

Som jag förstår, är arketyfen både en individuell, kulturell och univer-sell bild som representerar en instinkt. Den individuella bilden hör ihop med den familjära och kända sidan av den inre driften. Den bilden inne-håller beskrivningar av modern, fadern, fienden d.v.s. skuggan och upp-fattningar om själens vara eller inte vara och hur själen kan höra ihop med en gudsbild.

---

188 Jung 1995: 104

189 Wulff 1997: 427 Fadarsarketyfen är mitt tillägg och jag har dessutom utslutit den Vise Gamle mannen eftersom jag anser att den senare hör ihop med fadersarketyfen.

190 Jung 1996: 401f

191 Jung 1995: 126

192 Jung 1995: 92

Det kulturella uttrycket för arketyper är den allmänt accepterade bilden av hur en mänsklig funktion framställs i det egna sammanhanget. Fadern och modern kan t.ex. beskrivas olika i olika grupper samt innehålla en kollektiv beskrivning som också uttrycks i lagar som reglerar barnalstrandet och vård av barnen. Den universella och grundläggande funktionen hos arketyper är dess representation och verkställighet av en eller flera mänskliga funktioner, som till sitt yttersta är instinkter. Funktionen har funnits, finns och kommer alltid att finnas bland och inom människor. Vidare är den en mänsklig funktion eller ett mänskligt fenomen som i sitt yttersta kan hänföras till gott eller ont, gud eller djävulen beroende på individens kontext. Det senaste motsatsparet har sin referens i den kollektivt beskrivna gudsbilden. Och den kollektiva gudsbilden kan även relateras till självet arketyper.

När Jung beskriver självet gör han det enligt följande:

Alla psykiska företeelser hos människan. [...] är endast potentiell empiriskt och därför i samma grad ett *postulat*. Det omfattar med andra ord sådant som kan bli föremål för erfarenhet och sådant som inte, respektive ännu inte kan det.¹⁹³

Självet arketyper är en grundläggande psykisk funktion hos människan. Den bestämmer och grundlägger människans möjliga verklighetserfarenheter. Därmed är självet en möjlig förutsättning för olika typer av erfarenheter, även av sådant som ännu inte har upplevts. Självet är individens psykiska helhet, som består av både medvetet och omedvetet innehåll. Jung skriver så här om begreppet självet:

[...] den psykiska helheten, som består av såväl medvetet som omedvetet innehåll, är ett postulat, så är dess begrepp *transcendent*, ty det förutsätter på empiriska grunder existensen av omedvetna faktorer och karakteriserar därmed en entitet som endast delvis kan beskrivas, men till andra delar förblir oigenkännlig och omöjlig att avgränsa.¹⁹⁴

Enligt min tolkning menar Jung att begreppet i sig innefattar en empiri som ligger bortom den direkt observerbara sinnliga världen. Hans hypotes om självet arketyper utgår från att det omedvetna är en realitet. Självet omedvetna egenskaper påverkar perceptioner som endast delvis kan beskrivas. Samtidigt kan andra faktorer som hör ihop med perceptionen förbli oidentifierade och avgränsade. Vidare menar Jung att självet visar sig i drömmar i form av olika djuproller:

193 Jung 1993: 202

194 Jung 1993: 202

[...] framträder i drömmar som konung, hjälte, profet, frälsare eller som en helhetssymbol som cirkeln, fyrhörningen, *quaduratura circuli*, korset [...] en *complexio oppositorum*, en enhet av motsatser [...] som en enad dualitet [...] ¹⁹⁵

Självets arketyp kan vara identisk med en människas gudsbild.

När Jung diskuterar ondskan för han argumentationen på två olika nivåer: den socialpsykologiska och den individuellt psykologiska. Han diskuterar ondskan utifrån den kristna gudsuppfattningen som värderar gud som god. Den godheten, som härleds ur den egna gudsbilden, kan ligga till grund för hur vi förhåller oss till övriga religioner. Med hänvisning till att antivarelsen är en inbyggd arketyp kan andra religioner eller ideologier karaktäriseras som ondskefulla eller tendera att beskrivas i ondskefulla drag. Det är också viktigt att förstå att gudsbilden för Jung är ett psykologiskt fenomen.

Jung menar vidare att det är nödvändigt att förstå den andra sidan av gudsbilden för att få förståelse för ondskan. Han menar dessutom att människans relation till gud hör ihop med att människan medvetandegör en gudsbild, *självets* alltså. Jung diskuterar alltså gud som ett psykologiskt fenomen när han relaterar gudsbilden till självets arketyp. Det är alltså på en psykologisk nivå som arketyperna självet hör ihop med gud och gudsbilden. Vidare är självet arketyperna för hela personligheten, samtidigt som arketyperna är bilden eller idén bakom en funktion. ¹⁹⁶

Den karaktär självets arketyp har är numinös, vilket innebär att självet är något kraftladdat annorlunda som kan beskrivas som det heliga enligt Rudolf Otto. Han menar att det heliga är både *mysterium tremendum et fascinans*. Det handlar således om att självet i sina uttrycksformer representerar karaktärer som är både fruktansvärda och fascinerande.

I mitt material finns det många personer som har upplevt både känsla av fruktan och fascination när de såg filmen. Därför kommer jag här att lyfta fram några citat som kan ha sin härkomst i självets arketyp med hänvisning till självets numinösa karaktär.

[...] sorglig men ändå hemsk (Aftis). [...] en som kan älska men också döda (Ada). [...] både hemsk och ganska sorglig (Amis). [...] den är hemsk, gripande och fruktansvärd (Bellan). [...] hat, aggression, vemod och sorg (Bille).

De känslor som nämns i citaten kan ha sitt ursprung i det numinösa Jag uppfattar det numinösa som en dikotomi. De yttersta polerna inom dikoto-

¹⁹⁵ Jung 1993: 202

¹⁹⁶ En kort analys av boken Svar på Job av C.G. Jung.

min utgör två skilda förutsättningar som är nödvändiga för numinositeten. Polariteten sorgligt och hemskt kan också vara ett motsatspar som kan tolkas som det numinösa. Vidare kan hat och sorg vara ett annat motsatspar i en emotionell polaritet.

Grunden för ovanstående resonemang är min uppfattning att hat driver människan till att rikta sin psykiska energi utåt, samtidigt som sorgen får henne att rikta den psykiska energin inåt. Den numinösa erfarenheten innehåller en emotionell polaritet som förbereder olika typer av handlingsberedskap under ett och samma tillfälle. Det fruktansvärda kräver flykt, varpå den psykiska energin leder till en aktivitet som riktar sig utåt och bort. Det fascinerande innebär däremot att objektet drar den psykiska energin till sig, varpå personen blir uppslukad av bilden eller fenomenet.

Problematiken i det här sammanhanget är att Jung å ena sidan skriver att arketyper är specifika former ur ett sammanhang som finns beskrivet tiderna igenom, samtidigt som han skriver att arketyperna uttrycks både individuellt och etniskt. Därför är det viktigt att poängtera att arketyperna uttrycks genom individen i dennes speciella kontext. Därmed framträder bilden av arketyperna olika både hos olika individer och i olika kulturer. Eftersom arketyperna är en symbolisk produkt får den också många olika innebörder för olika betraktare.

Arketyper och symboler har stora likheter, som kan vara fruktbara att lyfta fram. Jag kommer att exemplifiera likheterna med hjälp av forskningsmaterialet. Den symbolbeskrivning som jag ämnar använda i min analys och teoretiska diskussion är Holms. Jag kommer att med utgångspunkt i arketypteorin diskutera arketyper i relation till Holms beskrivning av grundsymboler, fenomensymboler, situationssymboler och rollsymboler. Båda teorierna ska alltså användas för att belysa mitt material. Vidare kommer jag att diskutera komplex enligt den analytiska psykologin. Därför redogör jag för kompleksteorin härnäst.

Kompleksteorin

Komplex som psykologiskt begrepp uppfattas och används olika inom psykologins skilda inriktningar. Vanligtvis, och även allmänt, används begreppet som en kategorisering av en mindrevärdighetskänsla. Här skiljer sig den analytiska psykologin från de övriga inriktningarna.

Enligt Jung är *komplex* psykiska energiladdningar som kan vara medvetna eller omedvetna. I *det personligt omedvetna* finns komplex i form av energiladdningar som hör ihop med ett psykiskt innehåll. De är en form av psykiska element som har grupperat sig kring ett känslöbetonat inne-

håll. Komplexet består av ett kärnelement vars ena faktor är en betingad erfarenhet som är relaterad till omgivningen. Den andra faktorn är en immanent, d.v.s. naturlig disposition hos individen. Sekundärt finns associationer som är skapade runt kärnelementet.¹⁹⁷

Enligt Jung är det karaktäristiska för kärnelementet dess *känsloton*, som är en affektiv betoning som inrymmer en *värdekvälité*. Vidare har kärnelementet en *konstillerande* kraft av samma *energetiska värde* som känslotonen. Den skapar en *specifik konstellation av psykiska innehåll*.¹⁹⁸ *Känsloton* betyder något affektivt, en negativ emotion eller negativ känsla. Den emotionen har, enligt Jung, en *värdekvälité*. Jag uppfattar att våra värderingar delvis styr våra handlingar. Det som är värdefullt ligger som grund för människans strävan efter mening och deltagande i sammanhang; vilja att erövra olika typer av positioner och erhålla olika typer av materiella tillgångar. Negativa värderingar leder till att personen strävar efter att ta sig ur eller ifrån situationen eller sammanhanget.

Begreppet *värdekvälité* är också problematiskt eftersom värde kan betyda egenvärde eller instrumentella värden. Egenvärden har ett värde i sig medan instrumentella värden leder till att egenvärden uppnås. Jag exemplifierar här arbete resp. studier i förhållande till egenvärde resp. instrumentellt värde: Om ett arbete har ett egenvärde kan studier ha ett instrumentellt värde eftersom studierna troligen leder till ett framtida arbete. Studier kan också ha ett egenvärde och då kan arbetet ha ett instrumentellt värde eftersom arbetet genererar pengar som möjliggör en finansiering av studierna. De värden som framstår som instrumentella för vissa människor kan alltså vara egenvärden för andra.

Komplexens funktion tolkad utifrån ordassociationstestet

Jung var inte intresserad av att ta reda på vilka komplex hans klienter hade. Däremot var han mycket intresserad av vilka spår komplexen satte hos dem, vad komplexen gjorde med människorna och hur de inverkade i deras medvetna livsföring.¹⁹⁹ Med hänvisning till att komplexen påverkar människan testade Jung sina klienter med ett ordassociationstest, som aktualiserar den personens komplex.²⁰⁰ Hans syfte var att finna den kortaste vägen till klientens personligt omedvetna.

Ordassociationstestet består av en mängd ord. De associationer som orden kan väcka hör ihop med mänskligt liv och välkända ting. De asso-

197 Jung 1994: 300

198 Jung 1994:300ff

199 Jung 1994: 162

200 Jung 1994: 333

ciationsexempel Jung framställer är; vapen, pengar, makt; kärlek, mat och dryck; religion och annat som hör ihop med mänskligt liv. Orden berör komplexet, som i sig är samlat psykiskt innehåll. Innehållet kännetecknas av en karaktäristik, smärtsam känsloton och något som är personligt omedvetet. Komplexet är med andra ord känslomässiga erfarenheter, som av olika orsaker har glömts bort.

Testet består av ca.100 ord. Utförandet av testet sker på följande sätt: En person läser orden i testet samtidigt som en annan person klockar tiden mellan det uttalade ordet och testpersonens associationer. Både associationerna och tidsfördröjningen nedtecknas och därefter görs testet om.²⁰¹

Komplexen hör ihop med både de fysiska, sociala, psykiska och existentiella livsprocesserna. Ord som hör ihop med vapen eller associeras till vapen kan väcka starka emotionella reaktioner hos individer som deltagit i ordassociationstestet. Därmed borde det finnas komplex som kan relateras till att leva, att döda eller att bli dödad. Liv och död skulle kunna vara de yttersta polerna inom samma komplex. Det komplexet torde motsvara livet i dess naturliga livsprocesser. De uttrycksformer eller intrycksformer som aktiverar komplexet kan förmodligen uttryckas eller komma till uttryck genom olika former av handlingar. Men hur handlingarna uttrycks av individen har troligen sin grund i den personliga erfarenheten och det aktuella sammanhanget.

Makt och pengar är exempel på ord i testet som också väcker starka reaktioner och aktiverar ett komplex. Både makt och pengar kan diskuteras utifrån moraliska aspekter som rättvisa – orättvisa, jämlikhet – rangordning i många olika led. Andra ord som används i testet är kärlek, mat, dryck, religion och välkända attribut samt andra välkända ting.

Jag förstår sambandet mellan omedvetna komplex och stereotypifiering enligt en process som beskrivs under kommande rubrik.

Omedvetna komplex – möjlig grund för stereotypifiering

Komplexen i det personligt omedvetna kan inte identifieras och beskrivas som stereotyper enligt min uppfattning. Däremot kan omedvetna komplex ligga till grund för negativa stereotypifieringar. Hur jag tänker om detta ska jag beskriva härnäst.

Jag förstår ett komplex som en mänsklig funktion eller en funktion bakom den psykiska energiladdning som kan väckas när vi t.ex. försvarar våra mänskliga rättigheter. Komplexen framstår som en typ av känslomässiga fundament som finns inom var och en av oss. De framstår som en inre

---

201 Jung 1994: 121ff

drift eller ett mänskligt fundament, som ligger som grund för olika typer av reaktioner som i de yttersta uttrycksformerna handlar om vår strävan efter mänskliga rättigheter. Dessa fundament är aktiverade i kampen för rättvisa, alla människors lika värde, den enskildes autonomi och integritet. Vidare är de aktiverade för att människan inte ska skada sig själv eller andra, i värnandet om rätten till liv och för att lindra mänskligt lidandet. Därmed kan de omedvetna komplexen höra ihop med erfarenheter av kränkningar av olika slag, som också kan relateras till de formulerade mänskliga rättigheterna, som ska gälla för både grupper och enskilda individer. Kränkningarna har sedan förträngts till det personligt omedvetna, som utgör en isolerande kapsel kring den starka psykiska energiladdningen som komplexet innehåller. Den inkapslade energiladdningen kan kanaliseras vidare om den inte vidrörs av sensorisk stimulans utifrån. Men när den vidrörs friställs den psykiska energin varpå den tränger igenom det individuella och kulturella tolkningsrastret som skapar en bild eller formulering. Den bilden eller formuleringen framträder i beskrivningen som en stereotypi.

Med andra ord, när en perception eller en ordassociation vidrör ett komplex frigörs den psykiska laddningen. Den friställda energiladdningen kanaliseras därmed med sin fulla kraft mot objektet eller subjektet som vidrört det omedvetna komplexet. Det som framträder i bild eller som beskrivning av objektet framställs oftast som negativt värdeladdade karaktärsdrag.

Jung menar att komplexen består av psykiska fragment, som har uppkommit genom traumatiska inflytanden eller vissa oförenliga tendenser i människans närmiljön.²⁰²

I alla tider och i alla kulturer finns det tendenser i mänskligt beteende som är oförenligt med både familjära och gängse normer. Om en person har utsatts för ett trauma som hör ihop med en kränkning, som jag förmodar att alla personer gjort någon gång, utvecklas alltså ett komplex i det personligt omedvetna.

Jung fann att komplexen gjorde intrång i de viljemässiga intentionerna och störde medvetandets verksamhet. De gav upphov till minnesstörningar och blockerade associationsflödet. Därför uppfattade han komplexen som självständiga dynamiska enheter. Deras inverkan på beteendet var som om nytt innehåll eller nya erfarenheter hade skapats i det omedvetna. Enligt Jung har de *konstallerats*²⁰³ i det personligt omedvetna, innan de inordnas i det medvetna. Det betyder att de har skapat ett nytt mönster eller en konfiguration i det omedvetna. Komplexen kan också uppträda i perso-

202 Jung 1994: 383

203 Begreppet konstallerat är hämtat från Jung.

nifierad form och i synnerhet som arketytiska figurer, varpå personen kan påverkas genom en identifikationsprocess.²⁰⁴ Jag förstår komplexen som både medvetna och omedvetna. När de är medvetna såväl som omedvetna innehåller de en psykisk laddning som får människan att skapa en beredskap för olika typer av handlingar. De beskrivs eller kategoriseras som en funktion och har en latent beredskap för avståndstagande från eller tillmötesgående av mänskligt beteende. Vidare förstår jag att komplexen hör ihop med den personliga skuggan och arketyperna i det kollektivt omedvetna i enlighet med hur de framställts i Jungs egna översatta texter.

Arketyperna uppfattar jag som symboliska bilder för mänskliga funktioner, vilka framträder som kulturspecifika roller och fenomen, som framställs olika i olika kulturer. Vidare anser jag att arketyperna innehåller en mängd olika stereotyper, som har olika laddningar beroende på betraktarens kontext och hur vi lärt oss tolka just den sensoriska beröringen. Med sensorisk beröring menar jag i det här sammanhanget alla sinnliga intryck.

De beskrivna teorierna kommer att användas i min teoretiska analys av materialet. Min användning av begreppet projektion är också hämtad från den analytiska psykologin. Hur begreppet beskrivs inom den teorin skiljer sig från hur andra psykologiska teoribildningar beskriver projektioner. Därför är det väsentligt med en beskrivning av den analytiska psykologins, och därmed min, användning av projektionsbegreppet. Efter den beskrivningen kommer en sammanställning av de teorier jag använder mig av i analysen, för att därefter lyfta fram mina frågeställningar som jag söker svar på i materialet.

Projektioner enligt den analytiska psykologin

Projektion kan betyda en av jagets försvarsmekanismer. När vi har bearbetat psykologiska trauman slutar vi att projicera på andra. Den beskrivningen är den alldagliga och den psykodynamiska uppfattningen av begreppet projektion. Men jag menar att vi projicerar hela livet och att projicera är vårt sätt att förstå oss själva och andra. Genom projektionerna utvecklas både självkännedom och kunskaper om våra medmänniskor.

Enligt den analytiska psykologin är en projektion ett subjektivt innehåll som läggs in i ett objekt, d.v.s. i en annan person.²⁰⁵

Eftersom vi människor utvecklas hela livet är det naturligt att projicera. Det finns olika typer av omedvetna projektioner men alla hör ihop med arketyperna. En skuggprojektion innebär att vi projicerar egna förnekade egenskaper på personer av samma kön. Och eftersom skuggan är kulturellt betingad kan det vara den personliga skuggan som vi projicerar på

204 Jung 1994: 383 f

205 Jung 1993: 187

människor av samma kön i en annan kultur. Det kan exempelvis vara så att svenska kvinnor som tycker om att visa sin kropp, projicerar förtryck på kvinnor som bär slöja. Sådana projektioner hör ihop med att vi själva kan uppfatta och beskriva oss som fria från förtryck. De kvinnor som har och vill ha sin kropp täckt kan exempelvis projicera sexuell lösaktighet och förtryck på lättklädda kvinnor. Därmed kan nordiska kvinnor anses så förtryckta att de tvingas visa sina kroppar för vem som helst. Hur det än är finns det alltid någon form av förtryck, men vi är obenägna att uppfatta det egna förtrycket, som vi både utövar och utsätts för, och tillstå att det finns.

Projektioner grundade i arketyperna anima – animus innebär, enligt Jung, en projektion av vårt omedvetna själsinnehåll och den projiceras ut på en annan individ av motsatt genus. Jag menar däremot att den är en projektion av omedvetna egenskaper som kan genusbestämmas. Men sådana projektioner hör ihop med våra hatobjekt, förälskelser, passioner och kärleksrelationer samt med personer som inte behöver vara det motsatta könet.

Det finns även ett samband mellan modersarketyperna – fadersarketyperna och anima – animus. Genom anima – animus medvetandegör vi självet arketyperna och den arketyperna kan representeras av vår gudsbild. Och självet är arketyperna för den yttersta godheten och ondskan. Det inrymmer en emotionell polaritet, som alla kollektivt omedvetna arketyperna gör.

När jag skriver om projektioner ska de förstås som ett naturligt sätt att relatera sig själv till andra och andra till sig själv. Därmed övergår jag till en sammanfattning av de teorier jag använder mig av i analysen av materialet.

Sammandrag

Den teoretiska ansatsen i föreliggande avhandling börjar med en redogörelse för fenomenografin som forskningsmetod. Den är en inriktning som hör till hermeneutiken, som innebär en så noggrann tolkning och närläsning som möjligt av själva textmaterialet. Därefter tar jag upp symbolteori. Symbolerna strukturerar eller formar det yttre existensrummet i varje kultur. På samma sätt formas det i människors inre existensrum uttryck, som kan kallas symboler. Vi människor måste helt enkelt kommunicera de stora och livsavgörande frågorna via symboler. Vidare kan symbolformationerna uppfattas som stereotypier, varför det också blivit viktigt att här redogöra för stereotypiforskningen.

Sammanfattande kan om den analytiska psykologin sägas följande: Jaget är subjektet för perceptioner och tolkning av de utifrån kommande sinnestrycken. Det har en medvetenhet om kroppen, en uppfattning om om-

världen och människorna i den. Det använder sig också av minnesdata om processerna både i den yttre världen och i personens inre värld. Därmed är jaget sammansatt av personens medvetna psykiska fakta över tid. Vidare drar jaget till sig innehåll utifrån såväl som från det omedvetna. Jaget ska också betraktas som centrum för uppmärksamheten, begären och utgör medvetandets centrum. Jagfunktionen är i allra högsta grad involverad i en människas tolkningar av handlingar och händelser i världen samt i tolkandet av de egna biologiska och fysiologiska processerna.

Enligt Jung är det kollektivt omedvetna gemensamt för alla människor, och det är på den nivån som arketyperna finns i form av psykologiska strukturer. De strukturerna är former för olika psykologiska funktioner. Jag tolkar alltså en arketyper som en struktur för en psykologisk funktion.

Jag förstår vidare att de arketyperiska uttrycksformerna är kulturbundna, att de framställs och beskrivs genom det kulturella filtret, alltså det kollektivt medvetna. Vår egen familj och vår grupps sociala värderingar, normer och uttrycksformer är det filter eller raster som den personliga skuggan framträder genom. Därigenom blir den en motpol till personen. Personen är den roll en person har antagit och beskriver sig som. Den rollen, inklusive dess kulturellt tillhörande artefakter och uttryck, är en uttrycksform för den rollen i en given kultur. Om jag i analysen ska lyfta fram texter som kan tolkas som persona resp. skugga måste jag alltså ha tillgång till en beskrivning av den personliga kontexten.

Vidare kommer jag att lyfta fram vissa komplex. En persons omedvetna komplex har jag förstått som en möjlig grund för negativa stereotypifieringar.

I läsningen av Jungs texter tolkar jag de omedvetna komplexen som sammanhängande med det personligt omedvetna, vilka på den kollektivt omedvetna nivån hör ihop med vissa arketyper. När de byggs upp på den individuella nivån hör de omedvetna komplexen ihop med olika typer av kränkningar som personen troligen har utsatts för. Kränkningen finns på den personliga nivån, men det jag är intresserad av är den arketyperiska nivån. Ur materialet kommer jag att lyfta fram en tänkbar aktiverad arketyper och hur den aktiverade arketyper formade den framprojicerade bilden.

När jag söker efter vilka projektioner åskådaren lägger in i bilden av självbombaren utgår jag från informantens beskrivningar av det sedda, hur personen har förstått bakgrunden till handlingen och vad han eller hon har känt under filmperceptionen. Det framställda blir således en kulturellt beskriven bild som framträder som något annat än det som visats i filmen. Den projicerade bilden kan inte direkt reproduceras utifrån beskrivningarna utan tolkning. Om beskrivningen innehåller karaktäristik, känslor och värderingar kan bilden däremot framstå som en form av stereotypi. Med

detta som en sammantagen förståelse kan därför en eller flera stereotypier framträda ur materialet. De stereotypier som tolkas fram, kommer därefter att diskuteras i relation till komplex och arketyper.

Frågeställningar

Min utgångspunkt för de personer som hade sett filmen *Möte med ondskan* är att var och en av dem har sin bestämda upplevelse av filmen, d.v.s. en personlig referensram för tolkning och förmedling av tolkningen. Utifrån detta ställer jag följande frågor till mitt material:

1. Vad projicerar filmbetraktaren in i bilden av självbombaren i filmen?
2. Vilka känslor hos betraktaren väcker filmen?
3. Hur uppfattar informanten självbombaren i filmen?
4. Vilken stereotypi framträder, med utgångspunkt i frågorna 1-3?
5. Hur påverkar filmens handling filmbetraktarens beskrivning av sig själv?
6. Hur påverkar aktuella våldshandlingar i världen, nationen och det egna samhället filmbetraktarens stereotypifieringar av en självbombare?
7. Vilken blir skillnaden mellan att förstå materialet med utgångspunkt i begreppen stereotypier resp. arketyper?

Därmed är det på sin plats att materialet presenteras. Den presentationen sker med utgångspunkt i hur insamlingsprocessen har fortskridit och hur materialet har växt fram.

Forskningsmaterialet

Det här kapitlet är en beskrivning av forskningsmaterialet. Den första delen utgör en beskrivning av hur jag har gått tillväga i insamlingsprocessen. Den andra delen är en schematisk beskrivning av svaren i frågeformulären med fokus på texternas längd och innehåll.

Min forskningsuppgift är att med filmreception i nedtecknat material: beskriva och förstå hur människor uppfattar och stereotypifierar en självbombare och hans handlande: att identifiera de emotioner som perceptionen aktualiserade; att belysa hur emotionerna är relaterade till filmen och inverkar på tolkningsprocessen. Det föreställningsinnehåll som aktualiseras i informantens upplevelse och tolkning ska noteras och tolkas. Det föreställningsinnehållet lyfts fram för att närmare kunna belysa frågan om hur perceptioner och tolkning av våldshandlingar påverkar betraktarens beskrivning av perceptionen. Slutligen med en vidare referensram ska jag reflektera över hur bestämda tolkningar av våldshandlingar förhåller sig till mänskliga förutsättningar. Det material jag har insamlat ska ge svar på frågeställningarna som avslutar det föregående kapitlet. Därmed övergår jag till en beskrivning av hur insamlingen av forskningsmaterialet har gått till och börjar med att beskriva frågeformuläret. Därpå följer en beskrivning av materialinsamlingen.

Frågeformuläret

De frågor som ställts i frågeformuläret är allmänna frågor om kön och ålder samt i vilken typ av samhälle personen hade vuxit upp, vilken erfarenhet han eller hon har av förtryck under uppväxten och slutligen om de uppfattar sig religiösa, och i så fall vilken tillhörighet. Därefter ställs frågor om tidigare utbildning och varför de befinner sig i resp. utbildning eller verksamhet. Frågorna om filmen är: Vad såg du? Hur uppfattade du filmen? Vad kände du när du såg filmen? Slutligen finns frågan: Hur tänker du om dig själv i framtiden?²⁰⁶

De första frågorna ställdes för att jag skulle få en uppfattning om individens egen kontext för att förstå om och hur personernas karaktäristik och emotioner hör ihop med deras bakgrund. Därmed skulle jag kunna få en

²⁰⁶ Frågeformulären biläggs i bilaga 1 och 2.

djupare förståelse för hur de beskrev filmen. De frågor som ställdes om filmen var öppna frågor. Motivet till detta var att personerna skulle kunna vara återberättande, karaktäriserande och värderande samt emotionella i sina svar utan styrning genom färdiga svarsalternativ.

Jenny Winter diskuterar ostrukturerade resp. strukturerade svarsalternativ som refereras till resultatredovisningen. Fördelen med ostrukturerade frågeformulär är att den tillfrågade får formulera sina egna svar. Men öppna frågor kräver att de tillfrågade är starkt motiverade att svara och har färdighet i att uttrycka sig skriftligt. De vanligaste svaren på öppna frågor är mycket sällan mer än ett ord eller en mening. Forskaren kan därmed inte räkna med att få en fullständig beskrivning av det som studeras samtidigt som fylliga svar innebär svårigheter i både sorterings- och kategoriseringsarbetet.²⁰⁷ Det var jag medveten om när jag strukturerade frågeformuläret.

Frågeformuläret hade ett försättsblad med information om studien och anonymiteten, en siffra som kod och en rad där deltagaren kunde välja att skriva sitt namn och telefonnummer. Koden återkom på varje blad. Utifrån numren upprättades en kodningslista och bredvid resp. kod skrevs en pseudonym vars initialbokstav är identisk för hela gruppen. Svaren i formulären är ordagrant avskrivna och stavfelen har fått kursiv stil.

Insamlingen av forskningsmaterialet

Här beskrivs hur jag har gått till väga i insamlingen av forskningsmaterialet, som består av filmreceptioner nedtecknade i de beskrivna frågeformulären.

Filmen är visad av mig för åtta olika grupper vid åtta olika tillfällen. De olika grupperna är här indelade i två huvudgrupper som benämns de *lokala grupperna* resp. *högskolegrupperna* som därefter är indelade i undergrupper. De lokala grupperna benämns *komvuxgruppen*, *vårdgymnasiegruppen* och *arbetsmarknadsgruppen*. Högskolegrupperna är benämnda *religionspsykologigruppen*, *religionsvetargruppen* och *lärarutbildning A, B och C*.

Varje person inom resp. grupp har tilldelats en pseudonym vars initial är identisk för den gruppen.

I tolkningen och analysen av materialet är religionspsykologi- och religionsvetargruppen sammanslagen under namnet *religionsgrupperna*. De övriga grupperna är en gemensam benämning för dem som är sammanslagna till en enda grupp.

---

207 Winter 1985: 41

Valet av grupperna och filmvisningarna

Initialt valde jag ut två grupper elever vid ett vuxengymnasium och en tredje grupp i en arbetsmarknadsåtgärd.²⁰⁸ Personerna levde i en liten stad i Mellansverige där utbildningsnivån bland kommuninvånarna var bland de lägsta i Sverige. Vidare var arbetslösheten mycket hög och invandrartätheten låg. De parametrarna skulle kunna utgöra faktorer bakom fördomar om andra människor. En annan parameter som var viktig var den yttre våldskontexten. Den var följande: USA hade påbörjat *kriget mot terrorister* i Afghanistan och de hotade dagligen att invadera Irak, som ansågs inneha massförstörelsevapen; skydda och nära terrorister.

Kontaktvägen till de lokala grupperna var genom personliga möten med de ansvariga för verksamheterna. Under respektive träff beskrev jag min forskning för dem, därefter bestämdes tid för filmvisningen. Ingen av dem som såg filmen var informerad om vad de skulle se, men de hade fått information om att en person skulle komma och visa en film i forskningssyfte samt att deltagandet var frivilligt.

Jag behövde ytterligare material för att förstå vad som skedde med individen när den såg filmen. Därför valde jag att visa filmen för religionspsykologigruppen. Personerna i den gruppen var välutbildade, som jag ansåg som en viktig aspekt. Den yttre kontexten hade också förändrats med hänvisning till att USA och deras allierade krigade i både Afghanistan och Irak.

Läroutbildning A och B valdes ut eftersom medierna dagen innan rapporterade om ett mord, en flickas försvinnande och att Anna Lind hade knivhuggits. De våldshandlingarna bedömde jag som mycket relevanta parametrar.

Valet av religionsvetargruppen hade sin grund i att den kursen startade den 10/9 2003, då det i Sverige utfördes flera uppmärksammade våldshandlingar, som fick dödlig utgång. Min tanke var att studenterna skulle ta upp våldshandlingarna som utfördes samtidigt med kursträffen.

Läroutbildning C valdes ut som en referensgrupp till de övriga med hänvisning till tidsförskjutningen. Filmen visades den 11/9 2004. Några tjejtjejer hade en kort tid innan attackerat en skola där många barn dödades. I medierna diskuterades USA:s krigföring i Irak och deras lögner om Iraks stora arsenaler av massförstörelsevapen. Irakier hotade Danmark med repressalier eftersom de deltog i kriget mot Irak.

208 Den arbetsmarknadsåtgärden var riktad till arbetslösa personer som inte hade några dagar kvar av ekonomisk ersättning från Arbetslöshetskassan. Efter att de hade varit verksamma i arbetsmarknadsåtgärden under ett år fick de nya dagar från Arbetslöshetskassan.

De högskolegrupper som har deltagit i den här forskningen har gått två olika typer av utbildningar. Religionsvetargrupperna är studenter som deltog i distansutbildningar.

Distansutbildning är en samlingsbeteckning för olika former av distans mellan studieort och studenter. Den här distansutbildningen ges via telebild. Undervisningen bedrivs från ett lärosäte som är ett centrum för hela utbildningen. Kursens föreläsningar och seminarier utgår från en sändningsstudio där föreläsaren eller seminarieledaren samt ett antal studenter har samlats. Övriga deltagare finns i telebildstudior runt om i landet, i andra länder eller också tar studenten del av sammankomsten i efterhand genom en bandad version. Kommunikation mellan deltagarna är muntlig via flera telebildstudior, per telefon och genom e-post. Kontakterna mellan deltagarna medger både anonymitet och öppenhet, integritet och utelämnande samt gemenskap eller marginalisering. Den som inte kommunicerar via sin telebildstudio har inte visat sig för vare sig kursledaren eller de övriga, men kursledaren blir ett känt ansikte för alla kursdeltagare.

Lärarstudenterna gick en campusutbildning som innebär ett fysiskt möte på plats enligt traditionell utbildning. Därför har de olika grupperna sett filmen under olika fysiska förutsättningar som jag betraktar viktiga att ta hänsyn till.

Inför samtliga filmvisningar hade jag spelat fram videon till själva handlingen. Innan filmen startades informerades jag deltagarna om min forskning, som handlar om hur vi tänker om och formulerar det vi ser samt att deltagandet var frivilligt.

De lokala grupperna fick informationen: den som inte vill delta kan välja att inte se på filmen eller att, efter filmen, inte besvara frågorna i frågeformuläret samt att jag skulle vara på plats efteråt för en eventuell diskussion. Jag gav dem även mitt telefonnummer ifall någon skulle vilja prata med mig om filmvisningen eller om något annat som hörde ihop med mitt besök. I de andra grupperna var jag kvar efteråt eftersom jag var deras lärare. Även de informanterna fick mitt telefonnummer.

För lärarutbildningsgruppernas del var det obligatoriskt att se filmen eftersom den utgjorde ett underlag för ett påföljande seminarium i etik. Den som inte ville delta som informant i forskningen kunde lämna frågeformuläret obesvarat. Filmen diskuterades senare med utgångspunkt i etiska principer och teorier. För religionsgruppernas del diskuterades filmen utifrån dagens tema enligt schema.

Ingen, förutom de som sett filmen tidigare, kände till filmens titel. Direkt efter handlingens slut stängdes videon av och därefter delade jag ut frågeformuläret.

I alla grupper, förutom arbetsmarknadsgruppen, bads deltagarna stanna kvar i rummet fram till att samtliga hade skrivit färdigt, därefter följde en paus på 20 minuter. Vid återsamlingen visades slutet på filmen. Det innehåller filmens titel och det upprop som beskrivs i introduktionen under rubriken *Filmen – Möte med ondskan*. I arbetsmarknadsgruppen var det ingen person som ville se slutet av filmen.

Materialinsamlingen har skett genom vissa utvalda nedslag bland personer i olika utvalda grupper. Inom varje lärarutbildningsgrupp var utbildningsnivån relativt homogen, men den skiljer sig markant mellan de lokala grupperna och religionspsykologi- och religionsvetargrupperna.

Personerna som befann sig i respektive grupp gjorde det under olika förutsättningar. De som ingår i komvuxgruppen studerade av fri vilja eller genom krav från olika samhälleliga institutioner. Personerna i vårdgymnasiegruppen hade framförallt valt utbildningen själva. Personerna i arbetsmarknadsgruppen deltog i verksamheten som det enda alternativet till fortsatt ekonomisk försörjning. För vissa av dem var verksamheten en avslutande arbetsgemenskap inför en kommande pensionering. För religionsgrupperna del var kursen ett fritt val som grundade sig på personliga intressen i ämnet och intresset för egen utveckling. Vad det gäller lärarstudenterna var utbildningen ett fritt val som baserade sig på olika orsaker, men samtligas intentioner var att bli lärare.

I relation till hur de olika grupperna skiljer sig blir frågan om och hur det visar sig i materialet. Därmed kommer jag att presentera materialet utifrån hur personer i respektive grupp har beskrivit filmen och en schematisk beskrivning av texternas omfattning.

Materialbeskrivning

I den här delen av kapitlet beskriver jag materialet schematiskt. Det presenteras utifrån respektive grupp och i den kronologiska ordning materialet insamlades. Beskrivningen fokuseras på texternas längd och innehåll, baserat på svaren i frågeformuläret. Därefter följs en redovisning av om svaren innehåller namngivna eller implicita emotioner och värderingar. Värderingar betyder här ett omdöme, en åsikt om personerna i filmen som grundar sig i en uppfattning om intentionerna bakom handlingen. Vidare redovisar jag om filmens handling tycks påverka skribentens beskrivning av det framtida sammanhanget.

De lokala grupperna

Flera personer i *komvouxgruppen* var invandrare och läste svenska på en grundläggande nivå. De personerna har endast svarat på frågorna om sin bakgrund. 24 personer såg filmen. Tre kvinnor lämnade inte in frågeformuläret. Tre kvinnor lämnade in obesvarade formulär. Frågorna om filmen har besvarats av nio kvinnor och fyra män. De skribenterna är födda i Sverige.²⁰⁹ Deras pseudonymer har initialbokstaven K. När en persons anteckningar citeras finns det fingerade namnet efter respektive citat. I referaten finns namnet i samma stycke.

En kvinna har bestämt självbombaren som terrorist. Hon har skrivit följande:

[...] en film som visade hur en man blev terroristen. Terroristen ville spränga sig själv och många människor som var på stadion. Det var hemskt. Jag är emot terroristerna i hela världen. Vi måste kämpa mot dem för våra barns skull [...] fri i världen (Krista).

Enligt det här citatet beskriver inte Krista något karaktärsdrag mer än en vilja att spränga sig själv och andra. Hon har bestämt stereotypin utan att formulera karaktärsdragen bakom den. Det jag bedömer som hennes uppfattning är att vårt motstånd och kampen mot terrorister kan leda till frihet.

Texterna som handlar om filmen består till största delen av kortare eller längre meningar om vad de såg, uppfattade och kände. Det exemplifieras av följande text:

[...] kämpade för demokrati och spelade in ett avskedsvideo till sin dotter. [...] att spränga sig själv och andra, är ärligt talat meningslöst. Som död kan man inte kämpa. [...] onödigt lidande. Alla stöder inte fascistregimer. [...] spelar med för att överleva. [...] kan han ha sprängt sina egna. Ärligt talat mycket korttänkt. [...] faktiskt upplysande. Avsky inför vad som skulle hända (Kjell).

Informanterna har i de flesta fall nedtecknat en självbeskrivning som de relaterar till handlingen i filmen. Den person som har skrivit citatet ovan har beskrivit sig själv enligt följande:

Skall alltid släss för friheten och demokratin, men inte på det sättet som i filmen (Kjell).

---

209 Bilaga 3, tabell 1.1

Kjell har han karaktäriserat mannen som en mycket korttänkt kämpe. Den negativa värdering som han nämner i texten är meningslöshet. Han formulerar också emotionen avsky som har sin referens i vad handlingen leder till. Frihet och demokrati framstår som egenvärden som motiverar en kamp, men Kjell beskriver inte hur han anser att den kampen ska utföras. Begreppet eller värderingen avsky är även en beskrivning av en emotion som i det här fallet kan vara avsmak, motvilja, hat, vämjelse, aversion, äckel etc.

Ingen i gruppen har beskrivit filmen så att läsaren kan skapa sig en bild av den. Däremot innehåller samtliga svar en karaktäristik av huvudrollsinnehavaren; en bedömning och värdering av handlingen samt uppfattningar om handlingen. De flesta har även formulerat vilka emotioner filmen aktualiserade. När emotionerna inte är namngivna kan de utläsas genom informanternas värderingar av handlingen.

Vårdgymnasiegruppen består av 15 kvinnor som har fått pseudonymer med initialen V. I det materialet är samtliga bakgrundsfrågor besvarade.²¹⁰ Svaren om filmen består av kortare eller längre meningar om vad personerna såg, uppfattade och kände. I samtligas svar finns det en eller flera karaktärer beskrivna och alla värderar mannen eller handlingen i filmen. I de flestas texter finns det beskrivna emotioner, som riktas utifrån dotterns eller mannens situation eller handlingens framtida konsekvenser. Samtliga i gruppen har beskrivit sina framtidsvisioner.

I den här gruppen är det en person som har beskrivit filmen enligt följande:

Jag såg en man som satt i en bil och filmade sig själv. Mannen i bilen spelade in ett band med hans avskedsbrev till hans dotter, eftersom han snart skulle dö i ett spränggattentat som han själv arrangerat (Vana).

Genom hennes korta beskrivning kan läsaren affirmera en likartad bild, men långt ifrån den som visas i filmen.

Vita och Vanda har bestämt mannen som terroristen. Vickan är krigsflykting, men inte från Mellanöstern. Det enda hon har skrivit om filmen är att *den handlar om en situation mellan liv och död*.

I *arbetsmarknadsgruppen*²¹¹ ingår 18 personer med könsfördelningen sju kvinnor och elva män. De har fått en pseudonym med begynnelsebokstaven S. Majoriteten av medlemmarna har en låg utbildningsnivå, som kan ligga till grund för hur de har kommenterat filmen. De uteblivna eller korta svaren kan även bero på att de varit verksamma inom yrken där skrivan-

210 Bilaga 3, tabell 1.2

211 Bilaga 3, tabell 1.3

det inte har tränats. Det kan även handla om personliga protester mot den påkomna situationen och ett uttryck för att inte vilja delta i studien, med hänvisning till den information jag gav dem innan filmvisningen.

Materialet består av korta texter. De flesta har svarat på bakgrundsfrågorna, men färre har beskrivit sina framtidsvisioner. Flera personer har skrivit kommentarer om filmen med ett ord. Några har skrivit lite längre kommentarer i form av kortare meningar. Sex frågeformulär innehåller inga kommentarer om filmen.

En person har skrivit ett svar som är omöjligt att relatera vidare, men det tycks handla om ett personligt trauma. Den texten lyder:

Jag mår illa eftersom filmen och julen inte håller ihop. Människor behöver trygghet!!!! Upprörda känslor. [...] Jag har ingen framtid. Lever en dag i sänder för livet är underbart, när man lever som man lär (Saba).

Det finns en text i materialet som är beskrivande. Den lyder:

[...] en man som satt i en bil och tog farväl av sin fru och sin dotter. Han hade bundit fast sprängämnen runt sin kropp. Han skulle spränga sig själv och andra till döds. Han bad sin dotter att fortsätta hans arbete mot det onda (Sandra).

I de övriga anteckningarna är det framförallt karaktäristiken och värderingarna som är framträdande. Några texter från kvinnorna tillsammans med diskussionen de förde efter filmvisningen kan användas i den tolkningen som hänförs till stereotypier. De analyseras vidare enligt arketypteorin. Den diskussion jag syftar på finns beskriven i samband med att den analyseras enligt skuggans arketyper.

De svar som innehåller anteckningar om filmen har bearbetas vidare. Hur jag har gått tillväga i tolkningsprocessen beskrivs under rubriken Initial bearbetning av materialet.

Därmed övergår jag till en schematisk beskrivning av materialet från högskolegrupperna.

Materialet från högskolegrupperna

De här texterna börjar med en beskrivning av materialet från lärarutbildning A, B och C. Därpå framställs religionspsykologi- och religionsvetargruppernas material. I redogörelsen följer jag samma principer som den tidigare beskrivningen utgick ifrån, men den följer en ordning med hän-

visning till grupp i stället för kronologi. Det beror på att materialet senare kommer att analyseras utifrån grupper.

Materialet från lärarutbildningsgrupperna

Lärarutbildning A består av 31 personer med könsfördelningen 24 kvinnor och fem män. Samtliga har besvarat frågeformuläret.²¹² Deras pseudonymer har initialbokstaven A. Berättelserna om dem själva handlar om varför de har valt utbildningen. De består oftast av en mening som uttrycker att de tycker om och vill arbeta med människor och framförallt barn. Några informanter tar upp det ämne som de är intresserade av och hur de har tänkt arbeta med det i framtiden. Vissa har skrivit att de har upplevt förtryck under sin uppväxt. Förtrycket relateras till hur olika grupper inom samhället förtryckte andra.

I den här gruppen har samtliga besvarat frågorna om filmen och alla har karakteriserat mannen i filmen. Texterna består av längre eller kortare meningar om vad de såg, uppfattade och kände. Fyra kvinnor har beskrivit filmen enligt följande:

En far som spelade in en video av sig själv strax innan han skulle begå ett stort dåd. Han har inte träffat dottern på 10 år, och nu sitter han där, berättar för henne hur han ska göra och varför (Addis 26-30 år).

[...] en far som tog farväl av sin fru och dotter. Han skall spränga sig själv i en folkmassa för det hade varit ett "demokratiskt val" med ett parti. Han tog upp ett äpple och bet i det som sedan skulle skickas till dottern. Han sa 3 visdomsord till henne, ingen skulle sätta sig på henne, tänka själv för det var det viktigaste vapnet mot fienden. Han bevade ner rutan och man hörde folkmassan utanför. Till slut sa han "Jag älskar dig Nora" och klev ut ur bilen. Han visade även vad han har innanför tröjan, 4 stycken avlånga bomber, det var tysk teknologi, belgiskt krut och italiensk design (Ann 18-25 år).

En man som sätter på videokameran för att spela in ett band åt sin fru och sin dotter. Mannen är en självmordsbombare. Han sitter och pratar om hur mycket han tycker om sin fru och sitt barn. Mest barnet tror jag. Äpplet han håller i verkar viktigt för honom. Han skickar det till sin dotter, som ser detta då hon är 17 år (Akina 26-30 år).

Jag såg en man som lämnade ett meddelande till sin familj genom ett videoband. Han lämnar det strax innan han ska genomföra ett terrordåd. Genom att ha klätt sig själv med "bomber" skall han gå in på *stadion* med mycket folk och utlösa bomberna (Apeti 18-25 år).

Jag valde ut den här gruppen med utgångspunkt i de våldshandlingar som utfördes i Sverige dagen innan. De som relaterar till det våldet implicit är Adona 26-30 år, Adana 31-35 år och Aina 36-40 år. Amis 18-25 år uttrycker våldet enligt följande:

För mig har sånt här känts ganska avlägset och som att det är sånt som inte händer här. Men nu kan man ju undra efter vad som hände igår. Jag känner ändå inte en så stor oro här hemma men jag tror inte att det kommer att sluta (Amis).

De våldshandlingar Amis relaterar till kan vara mordet i Arvika, försvinnandet av flickan i Hudiksvall eller knivdådet mot Anna Lind.

En man i gruppen kände olust. Den känslan hade sin referens i dagens datum:

Olustigt med tanke på datumet 11 september. Samtidigt en irritation över en värld som faktiskt skapar människor som känner sig tvingade att göra detta, alla dessa kan inte vara galna. Den förklaringen är alldeles för enkel, men är tyvärr den som hörs mest i framförallt västvärlden (Aron).

Aron har uppfattat att den underliggande orsaken bakom självbombningarna är världspolitiken. Men han ifrågasätter att västvärlden karaktäriserar självbombarna som galna.

I den här gruppen har sex kvinnor och två män bestämt mannen i filmen som självmordsbombare. Som terrorist betecknades han av två kvinnor och en man.

Materialet från gruppen består av kortare eller längre meningar om vad informanterna såg, hur de uppfattade och vad de kände. Några har beskrivit filmen och alla har lyft fram en eller flera karaktärer hos mannen i filmen. De emotioner som personen har känt är både uttryckta i texten och underförstådda.

Lärarytelse B består av 25 personer med könsfördelningen 13 kvinnor och tolv män.²¹³ De som ingår i gruppen har tilldelats pseudonymer med initialbokstaven *B*. Materialet består av mycket korta självporträtt, som oftast består av en mening där de uttrycker varför de ska bli lärare. Vissa av dem lyfter också fram sina egna intressen. Några av informanterna har uppfattat att det fanns förtryck där de växte upp. I de svaren beskriver de sin uppfattning om vad förtryck kan vara. I beskrivningarna av framtidsperspektivet är det några berättelser som kan hänföras till hur skribenten uppfattar sig själv. Den berättelsen förstärker informanternas beskrivningar av självbombarens karaktärsdrag eller hur han uppfattas.

Samtliga deltagare har besvarat frågorna om filmen och alla har karaktäriserat mannen. De texter som materialet består av är kortare och längre meningar om vad de såg, hur de uppfattade och vad de kände. Två kvinnor och två män har beskrivit filmen enligt följande:

[...] en man i en bil, som hade bomber samlat kring kroppen. Han gjorde en videoinspelning till sin fru och till sin dotter, som skulle se det 10 år senare. Han förklarade sin kärlek till dem, ville också bl.a. att frun skulle hitta en ny man o att dottern skulle tänka själv. Berätta att han skulle ta livet av sig själv och tusentals andra i en demonstration (Benita).

[...] en man som gjorde en sista hälsning till sin fru och dotter, genom att videofilma sig själv. Han var väldigt rak på sak och berättade i detalj vad han skulle göra och hur han skulle utföra det, och varför. Han hade sprängladdning satt fast över hela kroppen under jackan (Brita).

[...] en man som spelade in sig själv. Han skulle skicka bandet och ett äpple till sin fru och dotter som levde i något annat land. När han pratat färdigt på bandet så skulle han gå till stadion och spränga sig själv och därmed döda många oskyldiga människor, det var val och flera valdeltagare skulle hålla tal på stadion. Han berättade saker för sin dotter som han ville att hon skulle ta med sig genom livet (Birger).

En man i en bil som skulle ta självmord genom att spränga sig och andra. Men innan det så spelade han in på ett band en hälsning till sin fru och dotter om varför han gjorde detta (Buster).

Jag valde ut den här gruppen med utgångspunkt i de mord som utfördes dagen innan i Sverige och som en referensgrupp till den förra. Mordet på Anna Lind var känt och det diskuterades under förmiddagen. I svaren från Biggan 46-50 år, Brita 18-25 år och Blossom 18-25 år framställs den våldshandlingen i texten eller mellan raderna.

Mannen i filmen är stereotypifierad som självmordsbombare av två kvinnor och fyra män, som självmordsbombare och terrorist av Blossom och Bertil. Några har beskrivit filmen och alla har lyft fram en eller flera karaktärer hos mannen i filmen. De emotioner som respektive person har känt uttrycks i texten eller mellan raderna.

Läroarbildning C består av 44 personer med könsfördelningen 36 kvinnor och åtta män. De har tilldelats pseudonymer med initialen *E*.²¹⁴ Materialet består av något längre personbeskrivningar än de förras. I deras frågeformulär finns en fråga om tidigare sysselsättning, som saknades för de förra läroarbildningsgrupperna. Under den frågan berättar de om tidigare studier och arbeten. Några personer beskriver egen erfarenhet av

214 Bilaga 3, tabell 1.6

förtryck under uppväxten, vilket kommer att lyftas fram i analysen. De som är religiösa hänför religiositeten till religion eller samfund.

Elva kvinnor och tre män har bestämt mannen som självmordsbombare. Elisa har bestämt honom som självmördare och massmördare. Vidare är han bestämd som terrorist av tre kvinnor och två män; som självmordsbombare och terrorist av två män.

Tolv personer har beskrivit filmen. Deras beskrivningar citeras här. Den text som är mest beskrivande citeras först och den minst beskrivande sist. Jag redovisar de citaten för att läsaren ska förstå att den sedda filmen beskrivs mycket selektivt. Därmed citeras samtliga beskrivningar här:

Jag såg en man med utländsk bakgrund som satt i en bil utanför en byggnad full med folk. Bilen befann sig i en stad som var i nattens skede. Utanför bilen kunde man höra folkets röster från byggnaden. Mannen i bilen filmade sig själv, han berättade för sin dotter & hustru att han älskade dem och om vad han skulle göra efter filmen och varför. Han manade även dottern till att fortsätta med hans projekt och sa åt henne att alltid tänka på sig själv. Mannen i fråga åt även ett äpple, som han la i kuvertet som sedan skulle skickas till modern och dottern. Äpplet skulle modern plantera hemma hos dem (Elsy).

[...] en far som tog farväl av fru och barn via en videoinspelning. Där han för dottern förklarade att han snart om 12 min skulle spränga sig själv och många fler i bitar, just för att han kände sig själv förtryckt, överkörd. Han verkade inte se någon annan utväg. För han var ångerfull, skämdes och verkade inte vilja dö. Han uppmanade dottern att alltid tänka själv och inte låta sig styras. Dottern som nu var 7 år skulle inte få se sin den förrän om 10 år, då hon blivit 17 år (Emada).

En film där en man pratade in ett meddelande till sin fru och barn. Han skulle ta sitt, andras liv för att försöka förändra något som inte blivit förändrat inom politik på 35 år. Han bad om förlåtelse till sin dotter och ville att hon skulle fortsätta kampen (Egita).

En man som satt i en bil och skulle spränga sig själv i en folksamling. Hans dotter tittade på ibland, föreställde han sig (Ektina).

En man som tog farväl av sin dotter. Han hade en massa sprängämnen på sig (Eber).

Jag såg en man som satt i en bil, och blev filmad. Han gjorde en film som sen skulle skickas till hans fru och barn (Ebon).

En pappa som fick tillfälle att samtala med sin dotter som han inte träffat på ca 30 år. De satt i en bil och pappan skulle precis ta självmord (Ebis).

En man som satt i en bil och gjorde en film till sin fru och dotter om varför han gjorde som han gjorde Och dottern som satt och såg filmen (Eda).

En man i en bil som talade till sin dotter om att han skulle ta livet av sig (Elis).

En man i en bil (Edina, Ektina).

Citaten ovan är de beskrivande texterna om filmen. Inget citat ger en fullödlig beskrivning av filmen, men några är innehållsliga. De flesta beskrivningarna lämnar det mesta av tolkningen till läsarens egen föreställningsförmåga. I vissa beskrivningar finns det också en bestämning av en stereotyp. Alla texter innehåller en eller flera karaktärsdrag, som tillsammans med informantens känslor och kontext kan tolkas enligt en eller flera stereotypier. Några texter kan utgöra en förändrad uppfattning om vilka etniska grupper som kan ligga bakom det politiska våldet i världen, som går under benämningen terrorism. De karaktärsdrag som beskrivs angående orsak bakom och syfte med våldshandlingen är fler än i de föregående grupperna. Det som skiljer ut den här gruppen från de övriga redovisas särskilt i kapitlet där tolkningen hänförs till stereotypier. Därmed övergår beskrivningen till religionsgruppernas texter.

Materialet från religionsgrupperna

Religionspsykologigruppen består av elva personer med könsfördelningen sju kvinnor och fyra män. Varje medlem har en pseudonym med initialen J. Samtliga har besvarat de frågor som var tillgängliga för dem.²¹⁵ De som fanns i sändningssalen besvarade frågorna enligt frågeformuläret. De som fanns i olika telebildstudior i landet skickade över svaren som e-post eller i brev.

Två av de medverkande hade fått ett frågeformulär där de två sista frågorna saknades. Personernas känslor kan tolkas fram utifrån de värderingar som är framställda i deras texter, men deras framtida intentioner kan inte utläsas ur texten.

Materialet består i de flesta fall av ett antal meningar under varje fråga och i några fall av en längre sammanhängande berättelse. De som har deltagit via telebild och skickat sina svar till mig har i vissa fall en längre berättelse.

I texterna har de flesta namngivit de emotioner som aktualiserades hos dem när de såg filmen, och i flera texter namnges motstridiga känslor.

Jana har skrivit en text på 2 A4-sidor där hon diskuterar det politiska läget i världen; vad hon tycker om politiken i muslimska länder och kriget i Irak. Längden på hennes text skiljer sig mycket från de övrigas och den är indirekt beskrivande. Hon tar upp att filmen utspelar sig i ett muslimskt land eftersom skuggan av en beslöjad kvinna syntes på husväggen vid den parkerade bilen. För övrigt nämner hon mannen och dottern Nora. Den

²¹⁵ Bilaga 3, tabell 1.7

övriga texten som ger den indirekta beskrivningen är en diskussion kring kriget i världen och vad hon tycker om vissa våldshandlingar

Fyra kvinnor har beskrivit filmen. De beskrivningarna är följande:

En ung flicka som tittar på ett videoband om sin far. En far som sitter och berättar om sitt livsavgörande beslut (Jonna).

[...] en man, en far, med utländskt ursprung som ville ta farväl av sin fru och dotter. Mannen hade dynamit runt sin kropp (Jenny).

En engagerad, känslös man som bestämt sig själv för att döda sig själv i ett självmordsattentat. Han använde 13 minuter till att tala till sin fru och sin dotter och låta videofilma sig. Sittande i en parkerad bil talade han in i kameran innan han tog adjö och gick ut. Filmen slutade när han stängde dörren (Jessie).

En man som satt i baksätet på en bil. Han spelade in en avskedsvideo till sin fru och främst, sin dotter (Jetta).

Självbombaren i filmen har bestämts som självmordsbombare av Jetta, men av Jana som terrorist och självmordsbombare. Den situation filmen beskriver är karaktäriserad som ett självmordsattentat av Jessie.

En av personerna i gruppen har skrivsvårigheter. I den texten är flera ord hopskrivna till ett ord och ett antal ord har ett antal olika stavfel. När den texten citeras är den korrigerad.

Samtliga texter från den här gruppen har analyserats enligt kognitiv teori och hänförs till stereotypier och vidare enligt arketypeteorin.

Religionsvetargruppen består av 16 personer med fördelningen 14 kvinnor och två män. Varje individ har ett fingerat tilltalsnamn med initialen *M*. Materialet består i de flesta fall av längre meningar om filmen.²¹⁶ En kvinna har besvarat frågorna som gällde henne personligen, men inte frågorna om filmen. Flera informanter har skrivit mer om sig själva än om filmen.

I flera av svaren om filmen är det många som beskriver delar av filmen. En person för en dialog med huvudrollsinnehavaren där hon ställer honom till svars för det han ämnar göra. Mannen i filmen är bestämd som självmordsbombare av Maud, Maria, Mia och Meya. Men i Mauds text uttrycks stereotypin *självordsbombare* i svaret på frågan om hennes framtidsvisioner.

Svaren från den här gruppen skiljer sig från de övriga gruppernas vad det gäller berättelserna om informanterna själva. En person berättar om egna tankar på självmord och en annan berättar om en anhörig som tog sitt liv. Jag bedömer att både personskildringarna och berättelserna om anhöriga är viktiga att lyfta fram. Den här gruppens berättelser ges ett framträdande utrymme eftersom jag bedömer dem som speciellt värdefulla för

216 Bilaga 3, tabell 1.8

förståelsen av hur den egna kontexten kan visa sig i det aktuella tolknings-sammanhanget.

Texterna från den här gruppen kommer också att återges och analyseras enligt kognitiv teori och vidare enligt arketypteorin. Därmed kommer de att utgöra en stor del av det slutliga resultatet i avhandlingen. Eftersom jag kände flera av personerna sedan tidigare är det väsentligt att poängtera att det som jag har analyserat är enbart de uppgifter som är dokumenterade i frågeformuläret.

Forskningsmaterialet är mycket omfattande. Många forskare skulle troligen redovisa de olika svaren i form av tabeller, kurvor och övriga hjälpmedel för att åskådliggöra resultatet visuellt och schematiskt. Den redovisningsmetoden har jag också varit frestad att använda, men då skulle jag inte få några djupare svar på mina frågeställningar eller de syften jag har med denna studie. Därför har jag strävat efter en djupare förståelse för respektive informants text genom olika typer av närläsningar, som grundar sig på den hermeneutiska forskningstraditionen.

I bilaga 3 finns tabeller som visar på antalet deltagare utifrån kön och ålder och hur många av texterna som har analyseras vidare. Därefter följer en tabell där alla grupper redovisas utifrån kön och åldersgrupp och hur många svar från respektive som är tolkade och redovisade enligt stereotyper. Den följs av tabeller som visar vilkas texter som tolkats enligt skug-gans arketyper, fadersarketyper och självets arketyper.

För att klargöra hur jag har behandlat forskningsmaterialet följer en beskrivning av hur jag har bearbetat både de obesvarade och besvarade frågeformulären. Därefter beskrivs hur jag genom olika läsningar av texterna har fått ny förståelse för vad skribenten har uttryckt. Utifrån den ramen kan den här forskningen granskas vetenskapsteoretiskt och diskuteras.

Initial bearbetning av materialet

Hur jag har hanterat frågeformulären och materialet initialt är beskrivet under rubriken Frågeformuläret. De avskrivna svaren, inklusive frågorna, skrevs ut i pappersformat och därefter bearbetades de gruppvis enligt fenomenografisk metod, som beskrivs i teoriavsnittet.

Den avskrivna texten lästes först med följande fråga i tankarna: Vilken karaktär eller vilka egenskaper beskriver informanten i sin text? Karaktären noterades vid sidan av respektive informants text. När jag hade gått igenom samtliga svar från respektive grupp läste jag texten igen. Då ställde jag frågan: Hur förstår skribenten bakgrunden till självsprängningen? Genom svaret på den frågan förändrades karaktären på självbombaren. När jag därefter använde mig av den benämnda karaktären som fanns beskriven

i texten och jämförde den med NE:s beskrivning, förändrades karaktären igen. I de fall jag var tveksam till om det var rätt karaktärsdrag jag hade tolkat fram ur texten, ställde jag karaktäristiken i relation till värderingen i texten. Då kunde karaktäristiken återigen förändras, och i vissa sammanhang förändrades karaktären när skribentens emotioner lades till beskrivningen. I vissa fall var emotionerna en förstärkning av den förståelse som skribenten har beskrivit.

Jag har således försökt att förstå vad informanten har beskrivit med hjälp av hans eller hennes känslor, värderingar med hänvisning till orsaker bakom och syftet med handlingen. Därefter har jag beaktat informantens personliga kontext, den allmänna kontexten ur ett samtidsperspektiv och hans eller hennes intentioner och farhågor, i en strävan efter att förstå vilken typ av stereotypi som informanten kan uppfattas beskriva för läsaren. Hur bearbetningen har gått till beskrivs härnäst utifrån två informanters texter som också citeras. Den är även en exemplifiering av hur jag använder mig av den hermeneutiska ansatsen i tolkningen av materialet.

Texterna som citeras är skrivna av två personer ur två olika lärargrupper som såg filmen den 11/9 2003 resp. den 11/9 2004. Den allmänna kontexten finns beskriven där respektive grupps yttre kontext delges. Jag börjar med en redovisning av hur texten var framställd i sitt första renskrivna skick och avslutar med den tolkning som visar hän mot en eller flera stereotyper. Varje text behandlas var för sig. Texten från lärarutbildning A ligger som grund för hur jag har gått tillväga i tolkningen och hur jag har kommit fram till vilken stereotypi den kan hänföras till. Därefter lyfter jag fram en text från lärargrupp C.

Anna 18-25 år. Har vuxit upp på landsbygden. Uppfattar att det inte fanns något förtryck där hon växte upp. Uppfattar sig inte som religiös.

Har valt utbildningen: Jag har alltid haft många barn omkring mig i min uppväxt och jag minns min uppväxt som en underbar tid.

Såg: jag såg en man som led, en man som älskade livet och jorden men visste att världen är/var ond. Jag såg en man som trodde på sin sak, även om den var rätt eller fel för enligt andra.

Jag såg en man som älskade sin familj.

Uppfattade: Fylld av sorg och smärta.

Filmen var en bra skildring av den andra sidan. "Vi" skulle antagligen kalla denna man för en terrorist, men kan man verkligen stämpla honom för det[...] Enligt mig gör han fel, men för att förstå varför alla ondska händer i världen tror jag att man behöver se sådant som denna film. Även "terroristen" är en människa.

Kände: Jag kände medkänsla för mannen, folket på stadion, frun och dottern.

Hopplöshet är en känsla som också dyker upp men även rädsla.

Om framtiden. Om mig själv tänker jag att jag börjar finna mitt eget "jag", desto mer som händer och sker, gott och ont, så börjar jag få en bättre självuppfattning.

Om framtiden känner jag att den inte ser ljus ut, kanske för mig och mina barn och barnbarn, men världen ser inte ut som den en gång gjorde.

Jorden är en underbar plats, men världen är så fylld av ondska. Även fast jag skriver detta ser jag ljust på framtiden.

I den första bearbetningen skrev jag uppfattningen och stereotypin för hand på en papperskopia. Därefter har jag skrivit följande i ett word-dokument:

Beskriver inte. Stereotyp: martyr

En man som led, som trodde på sin sak även om det var fel för andra. En skildring av den andra sidan. En som strävar mot ondskan i världen.

Hon kände medkänsla för mannen och alla drabbade. Hon kände även hopplöshet, rädsla, sorg och smärta. Filmen väckte existentiella frågor inom henne. Hon diskuterar om mannen som terrorist och ifrågasätter detta begrepp. Hon anser att han gör fel, men filmen gjorde att hon kunde förstå varför självbombningar utförs.

Hon berättar vidare att hon lär känna sig själv genom att förstå andra.

Om mig själv tänker jag att jag börjar finna mitt eget "jag", desto mer som händer och sker, gott och ont, så börjar jag få en bättre självuppfattning.

Om framtiden känner jag att den inte ser ljus ut, kanske för mig och mina barn och barnbarn, men världen ser inte ut som den en gång gjorde.

Jorden är en underbar plats, men världen är så fylld av ondska. Även fast jag skriver detta ser jag ljust på framtiden.

Efter den första genomläsningen tolkade jag Annas uppfattning som *att mannen led och strävade mot ondskan* som ett karaktärsdrag som kan hänföras till martyren. Jag tolkade hennes namngivna känslor som existentiella och att hon uppfattade sig själv som en person som förstod mannen utifrån hans egen kontext.

Utifrån den beskrivna tolkningen använde jag martyr som sökord i NE, där det beskrivs som: *blodsvittne, dvs. den som får plikta för sin tro.*

I den första tolkningen bedömde jag att de karaktärsdrag som finns beskrivna i texten visade hän mot martyren. När jag funderade vidare och förde en dialog men både Annas text och NE:s började jag tänka i andra banor. Jag ställde frågan: Hur skiljer sig martyrer inom islam från martyrer inom kristendomen? En martyr inom islam beskrivs enligt följande:

[...] den som oskyldigt dödas för sin tros skull, särskilt den som faller i det heliga kriget (jihad) i försvaret av islam. Martyrskapet i denna mening spelar en särskilt stor roll inom shia [...]

Med den beskrivningen som en förutsättning ställde jag mig frågan: Är det korrekt att beskriva en bild på en levande person som en martyr, som är en postum storhet? Därmed ställde jag mig tveksam till att karaktärisera en bild på en levande person som en martyr. Genom detta resonemang ändrade jag uppfattning om syftet med självsprängningen. Därmed redovisas den slutliga tolkningen som hänförs till stereotypi. Den citeras nedan:

Nästa text är också en stereotypi som kan relateras till offer, närmare bestämt ondskans offer. Den texten är skriven av Anna som är 18-25 år. Hon har vuxit upp på landsbygden och hon ska bli lärare eftersom hon har positiva erfarenheter, från sin uppväxt, av att ha många barn omkring sig. Om framtiden skriver hon, att hon börjar finna sitt eget jag. Ju mer som händer, av gott och ont, hjälper det henne att få en bättre *självuppfattning*. Hennes och hennes familjära framtid är ljus, men inte generellt, eftersom världen är fylld av ondska. Det hon har skrivit om filmen är följande:

jag såg en man som led, en man som älskade livet och jorden men visste att världen är/var ond. [...] en man som trodde på sin sak, även om den var rätt eller fel för enligt andra. [...] en man som älskade sin familj. [...] en bra skildring av den andra sidan. "Vi" skulle antagligen kalla denna man för en terrorist, men kan man verkligen stämpla honom för det[...] för att förstå varför alla ondska händer i världen tror jag att man behöver se sådant som denna film. Även "terroristen" är en människa (Anna).

Hon anser att han gjorde fel, men hon kände medkänsla för mannen, folket på stadion, frun och dottern. De känslor hon namnger explicit är: Fylld av sorg, smärta och hopplöshet men även rädsla.²¹⁷

Min slutliga tolkning som visar hän mot stereotypi blev ondskans offer, som också offerar sig mot ondskan. De känslor som hon namnger är till viss del motstridiga och därför leder de troligen till olika typer av handlingsberedskap.

Den text jag valt ut från lärargrupp C är skriven av Elis. Den avskrivna urkunden citeras här:

²¹⁷ Ur tolkningsmaterialet där alla texter som går att hänföra till stereotypi ingår. Materialet finns arkiverat vid Åbo Akademi för en eventuell granskning.

Elis 18-25 år. Har vuxit upp i en mindre stad. Uppfattning om förtryck under uppväxten: Fanns förtryck. Bor inte så mycket med invandrare. De som bor där blir utsatta för rasism.

Huvudsaklig sysselsättning tidigare:

Skäl till studierna: Vill bli lärare. Har vikarierat som det tidigare.

Om filmen.

Såg: En man i en bil som talade till sin dotter om att han skulle ta livet av sig. Ett självmord där många andra, oskyldiga skulle bli offer.

Han hade redan bestämt sig och ångrade sig inte.

Uppfattade: Ganska abstrakt. Fick grepp om det hela men ändå inte. En känsla av att allt var planerat under en längre tid. Oberäkneliga terrorister

Kände när han såg filmen: Att man vet att det finns terroristorganisationer som slår till lite då och då. Jag förstår inte hur man kan vilja ta sitt liv på ett sådant sätt. Tycker han om sin dotter så mycket så gör han det inte lättare genom att ta sitt liv. Varken för honom själv eller henne.

Tankar om sig själv i framtiden: Jag är nöjd om jag får vara frisk och kry. Men ändå har jag förhoppningar på att "lyckas".

Med tanke på att jag var nära döden som väldigt liten så är det viktigast att må bra. Jag sätter alltid träning och motion framför skola. Men ingenting av dessa ska behöva bli lidande.

Den första tolkningen är följande:

Beskriver lite. Kategoriserar självmördaren och dennes offer och därmed massmördaren, som talade till sin dotter om att han skulle ta livet av sig. Ett självmord där många andra, oskyldiga skulle bli offer. Han hade redan bestämt sig och ångrade sig inte. En känsla av att allt var planerat under en längre tid. Oberäkneliga terrorister. [...] vet att det finns terroristorganisationer som slår till lite då och då. Jag förstår inte hur man kan vilja ta sitt liv på ett sådant sätt. Tycker han om sin dotter så mycket så gör han det inte lättare genom att ta sitt liv. Varken för honom själv eller henne (Elis).²¹⁸

I den här tidiga tolkningen har jag beaktat självmordet och massmordet. Därefter har jag sökt i NE med sökorden massmördare och självmördare. De definieras enligt följande:

Massmördaren – en person som mördar alla sina offer (minst tre) vid samma tillfälle eller inom en kort tidsram (några timmar). En massmördare känner sig ofta misslyckad som människa. Det kan exempelvis gälla att han/hon inte klarar

²¹⁸ Den texten finns i mitt eget arbetsmaterial.

av att hantera sina misslyckanden i sin strävan efter att nå framgång i skolan eller arbetslivet. Skulden för denna äregirighet måste då läggas på någon, vilka då får betala med sina liv.

Självmördare – en person som tar livet av sig själv.

Efter en djupare läsning av Elis text i förhållande till hur massmördaren och självmördaren definieras i NE, har jag fört en dialog med Elis text. Den dialogen har mynnat ut i följande sammanställning som också innehåller ett antagande om hur filmen kan ha inverkat på honom, med hänvisning till hans korta livsberättelse:

Elis text har varit svår att hänföra till stereotypi, varpå jag läst den många gånger. I de läsningarna har jag fört olika dialoger med texten. Jag började fundera över vad han berättade för mig om mannen i filmen och därmed framstod berättelsen, som en berättelse om en vettvilling. Jag använde begreppet som sökord i NE, där definitionen är: *vettlös person som handlar helt omdömeslöst*.

Därefter funderade jag över narcissisten, som beskrivs enligt följande i NE, med tillägg från *Dynamisk psykiatri* av Johan Cullberg:

en personlighet med brister i regleringen av libido så att det egna självet ständigt behöver förstärkas och rent av förhärligas. Det som utvecklas är ett grandios själv som dominerar individen. Den dominansen får personen till att orientera sig i tillvaron genom en idealisering av dem som speglar självet och ett förakt för andra. Det egna misslyckandet resulterar inte i ökade ansträngningar utan i kritik av andra, vilka kan utsättas för förakt. En narcissistisk person är ytterst kritikkänslig, vilket gör att en vän som uttrycker kritik plötsligt betraktas som en fiende. Sådana narcissistiska karaktärsdrag är vanliga och kan i olika grad vara utarmande för personligheten. Termen narcissism används också mer allmänt om en självbespeglade livsstil med en framträdande egoism och förakt för andra, hänsynslöshet och ytlighet.

Den slutliga tolkningen av Elis svar är följande:

Narcissisten eller vettvillingen finns som stereotypi i Elis text. Elis är 18-25 år, har vuxit upp i en mindre stad. Han har vikarierat som och vill bli lärare. Det han skriver om förtrycket kan tolkas olika. Endera var det invandrarna som utsattes för förtryck och rasism eller svenskarna som bodde i invandrantäta områden. Han skriver:

Fanns förtryck. Bor inte så mycket med invandrare. De som bor där blir utsatta för rasism (Elis).

I framtidsbeskrivningen anger han att han är han nöjd om han får vara frisk och kry, men han hoppas att *"lyckas"*. Det hör ihop med att: *jag var nära döden som väldigt liten*. Därför är träning och motion högre prioriterat än skolan, men inget av det ska behöva bli lidande. Hans bedömning av mannens karaktärsdrag är:

En person har som talade till sin dotter om att han skulle ta livet av sig. Ett självmord där många andra, oskyldiga skulle bli offer. Han hade redan bestämt sig och ångrade sig inte. En känsla av att *allt var planerat under en längre tid*. *Oberäkneliga terrorister*. ... vet att det finns terroristorganisationer som *slår till lite då och då*. Jag förstår inte hur man kan vilja ta sitt liv på ett sådant sätt. Tycker han om sin dotter så mycket så gör han det inte lättare genom att ta sitt liv. Varken för honom själv eller henne (Elis).²¹⁹

Det finns motsägelser i den här anteckningen. Mannen har bestämt sig och ångrar sig inte och handlingen är planerad under en längre tid. Därefter bedömer Elis att mannen är oberäknelig och att det finns terroristorganisationer som slår till då och då. De bedömningarna är motsägelsefulla. Han har inte benämnt några känslor, men med utgångspunkt i den motsägelsefulla bedömningen kan det vara disparata känslor som ligger bakom. Med hänvisning till att han var nära döden barn kan filmen ha aktualiserat det minnet eller berättelsen om det, vilket även kan ligga till grund för hur han bedömer mannen.

De tolkningar som beskrivs genom exemplen är två beskrivningar av hur tolkningsprocessen har gått till. Samtliga texter som har tolkats för att vidare hänförs till stereotypier är bearbetade enligt de framställda exemplen. Den bearbetningen är arkiverad vid Åbo Akademi.²²⁰

Sammandrag

Det material som kommer från de lokala grupperna är i de flesta fall korta svar, som i vissa fall består av enstaka ord. I andra svar varierar textmassan från kortare till längre meningar. Innehållsligt kan svaren hänförs till emotioner, karaktäristik av självbombarens personlighet, värderingar och uppfattningar om orsaker bakom självbombarens handling eller vad den åstadkommer. De informanter som har besvarat frågorna om filmen har oftast beskrivit eller namngivit ett eller flera karaktärsdrag och en förstå-

219 Finns i dokumentet som är arkiverat vid Åbo Akademi, enligt tidigare not.

220 IF 2008/6

else av mannens handling. Den varierar och beskrivs utifrån karaktäristik eller politiska utgångspunkter. I de flesta texter uttrycks värderingar, som utgår från de bedömda karaktärsdragen, den egna kontexten eller det världspolitiska läget. De flesta texter beskriver emotioner som i vissa fall benämns. I andra fall kan de läsas in mellan raderna. Förståelsen av handlingen tydliggörs genom informantens beskrivning av mannens situation eller genom beskrivningen av hur självbombarens problematik ska lösas. De flesta anteckningarna från de här grupperna har en sådan karaktär att de kan analyseras enligt kognitiva teorier och föras hän till stereotyper. Det behandlar jag i kapitel fyra.

I texterna från *lärarutbildningsgrupperna* har alla besvarat bakgrundsfrågorna och frågorna om tidigare verksamhet. Svaren på varför de valde lärarutbildningen har skiftat mellan de olika lärarutbildningsgrupperna, vilket beror på frågeformulären. Den grupp som har beskrivit sig själv mest är lärarutbildning C. Deras texter om filmen rör sig från kortsvar till några meningar under varje fråga. Alla svar innehåller emotioner, ett eller flera bedömda karaktärsdrag hos självbombaren och självbeskrivningar som kan höra ihop med hur de har uppfattat självbombaren i filmen.

Materialet från *religionsgrupperna* innehåller texter som framförallt namnger eller beskriver emotioner. De flesta texterna anger ett eller flera karaktärsdrag hos självbombaren och värderingar av handlingen eller handlingens tänkbara verkningar. Vidare innehåller det flera utförliga beskrivningar av uppfattningar bakom och syftet med handlingen. Det innehåller också personbeskrivningar som är mer omfattande än de övrigas.

Sammanfattningsvis kan jag konstatera att det material som är insamlat fungerar väl att använda för att fullfölja forskningsuppgiften. Det innehåller beskrivningar som gör det möjligt att förstå hur människor uppfattar, karaktäriserar och stereotypifierar en självbombare och hans handlande. Materialet har en sådan karaktär att det är möjligt att närmare identifiera de emotioner som perceptionen aktualiserade. Därmed övergår jag till analysen materialet. Den sker först utifrån kognitiv teori och redovisas genom att inordnas och sammanställs under olika stereotyper. Därefter följer en djupare analys enligt arketyp teorin.

Stereotyper och emotioner

I det här kapitlet analyseras valda delar av materialet framförallt med utgångspunkt i stereotypeteorier. Den här genomgången utgör både en första analys och en strukturering av det omfattande materialet.

Lippman menar att stereotyper är en omedveten perception som också samtidigt definieras. Definitionen är kulturellt grundad och den anger vad vi ser.²²¹ Illman kommer fram till att stereotyper är en del av den kognitiva repertoaren. De är både automatiska reaktioner och dynamiskt kontextbundna bilder som individen använder för att skapa mening i sitt interpersonella sammanhang.²²² Min analys baserar sig på bådas slutsatser, men jag använder stereotypierna framförallt som ett struktureringsverktyg. Stereotypierna utgör därmed en tolkning av en uppfattning om *vad personen* beskriver som orsak bakom handlingen som har iakttagits. Vidare används de som en beskrivning av *hur självbombarens* karaktärsdrag uppfattas. Med utgångspunkt i att stereotypierna också innefattar en emotionell nivå lyfts känslorna fram i den här analysen. Slutligen används den teorin för att lyfta fram informanternas värderingar av den sedda bilden.

De stereotyper som jag kommer att lyfta fram ur materialet bygger på informanternas uttryckta värderingar, emotioner och förståelsegrunder bakom handlingen. Jag utgår från hur informanten beskriver bakgrunden till varför en självbombare väljer eller påtvingas handlingen och de karaktärsdrag som han har tillskrivits. Detta ställer jag i relation till den känsla eller värdering som uttrycks implicit eller explicit i texten. Jag utgår även från hur informanten beskriver sig själv. I vissa fall tar jag inte hänsyn till filmbetraktarens uttryckta stereotypi eftersom skribenten karakteriserar en annan än den namngivna. Därmed övergår jag till en redovisning av de stereotyper som jag funnit genom analysen. Den redovisningen initieras med en redogörelse för hur tolkningen presenteras.

Presentation av stereotypierna

Vid analysen av materialet har jag kommit fram till ett antal stereotyper som jag redovisar i det följande. Stereotypierna utgör rubriker i förelig-

221 Lippman 1922. Hämtat via Internet under sökordet Walter Lippman. Sökdatum 2007-05-21 Texten till Public Opinion finns där i sin helhet. Citatet kommer från kapitel 5.

222 Illman 2006: 111

gande avsnitt. Dessa är: Offerstereotyper, Aktivitetsinriktade stereotyper med politiska syften, stereotyper grundade i Jagsvagheter eller bristfälligt moralisk utveckling, Bristfälligt psykologisk eller mental förmåga, Maktfullkomliga stereotyper, och Psykiatriska diagnoser som kan uppfattas leda till självmord.

I presentationen av tolkningen redovisas i första hand texter från religionsgrupperna förutom under rubriken Aktivitetsinriktade stereotyper med politiska syften, vars skribenter tillhör lärarutbildningsgrupperna. Med detta urval av texter vill jag undvika alltför många upprepningar av informanternas likartade framställningar och särskilt sådana som kan uppfattas som alltför spekulativa. Jag gör även urvalet för att läsbarheten ska vara god och för att det väsentliga i mina analyser klart ska framgå av texten.²²³

Vissa av texterna från de övriga grupperna diskuteras längre fram i kapitlet. Den diskussionen redovisas under rubriken Stereotyper – interaktiv formulering av mening och mål.

De stereotyper som jag har tolkat fram, baserar sig på hur stereotypin beskrivs i *NE*. Sådana som motsvarar psykopatologiska karaktärer och som är bristfälligt beskrivna i *NE* är kompletterade med beskrivningar ur psykologisk och psykiatrisk litteratur, då de är framtolkade ur materialet. Jag har valt *NE* som källa därför att min forskning vänder sig till människor i Sverige som kan ha en allmän uppfattning om en självbombare. Den allmänna definitionen av olika stereotyper är formulerad i *NE*. Fokus i den här forskningen är inriktad på hur den enskilde TV-tittarens, tidningsläsarens eller lyssnarens emotioner kan påverka personen. Därför är analysen inriktad på deltagarnas tolkningar av och föreställningar om våldsvärkare och våldshandlingar. Informanternas återberättade föreställningar om mannen i filmen kan skapa en annan känslomässigt laddad stereotyp hos mottagaren av berättelsen.

Tillvägagångssättet i analysen har beskrivits i det förra kapitlet. Den argumentation jag gör för om varför en uppfattning inordnas under en bestämd stereotypi är tänkt att ge en förståelsegrund för olika svårigheter som stereotypifieringen kan innefatta.

I redovisningen finns informantens pseudonym i referaten, där jag i kursiverad stil lyfter fram speciellt betydelsebärande och värdefulla ordalydelser i enlighet med informantens egen text.

223 I Bilaga 3, Tabell 2.1 finns en sammanställning av de antal svar från resp. grupp som tolkats och redovisas under stereotyper i detta kapitel.

Offer

De stereotyper som redovisas här är olika typer av offer. Dessa är: självoffer genom andlig svaghet, onskans offer, ideologiskt offer, religiöst eller politiskt offer, offer för nationen, frihetsoffer, offer genom maktlöshet som även leder till desperation och slutligen den religiöse krigaren. Jag presenterar de olika offerstereotypierna i tur och ordning.

Självoffer genom andlig svaghet är den offerstereotypi Maj och Meta har karaktäriserat. Maj är 41-45 år, konstnär och utbildad inom design och animation. Hennes huvudsakliga arbete har varit att göra filmer. Hon läser kursen för sin egen utveckling. Hon har gått igenom mycket i sitt liv och levt i olika typer av samhällen. De existentiella frågor som berör hennes eget liv är följande:

Jag tycker att det är väldigt viktigt att fortsätta leva även om det känns frestande att dö ibland. [...] vill tänka självständigt. Det finns också belöning bakom gränserna man gått igenom själv (Maj).

I beskrivningen av filmen karaktäriserar hon mannen som plågad och därför stod han inte ut med samhällets orättvisor. Den handling han ska utföra, anser hon, grundar sig i en desperation. Men den är en riktad offerhandling för bland annat dotterns framtid. Maj kände ett starkt medlidande med mannen som inte orkade leva i det *falska* samhället. Vidare anser hon att det är viktigt att leva vidare hur svårt livet än känns, men det kräver andlig styrka.

Ordet andlig kan tolkas varierande. I det här sammanhanget tolkar jag det som viljestyrka. Majs uppfattning om handlingen är att den bottenar i samhälleliga orättvisor i kombination med svag vilja. Om mannen hade haft en starkare vilja skulle han inte ha offrat sig själv. De känslor som uttrycks är *medlidande* eller empati.²²⁴ Empatin verifieras genom Majs självberättelse.

Meta är 46-50 år och hon har vuxit upp på landsbygden. Hon minns att det var oviktigt vilken person hon var under uppväxten. Däremot var andras uppfattningar om henne viktiga, vilket var tungt för henne. Hon arbetar som handläggare på en socialförvaltning, men är sjukskriven. Kursen som hon går uppfattas av henne som en möjlighet till ökad självkänedom. Hon bedömer att mannen vill leva men han kan inte, som tokar jag förtvivlad och frustrerad. Hon har också karaktäriserat mannen som en person som blivit offer genom förtrycket. Handlingen relateras till eller har sitt ursprung i att mannen *har det svårt, är andligt svag* eller *förtryckt*. Hennes

²²⁴ Enligt Ne är Empati', inlevelseförmåga att kunna leva sig in i en annan människas känslösläge och behov.

känslor var ilska och vanmakt. Enligt både Maj och Meta anser mannen att det inte finns några oskyldiga människor och det har fått honom att förlora orken, varpå han struntar i att han dödar andra.

Metas uppfattning om mannen är:

[...] en förtvivlad man som försöker begå självmord och samtidigt döda många människor. [...] ber sin hustru och dotter om ursäkt eftersom han vill leva men inte kan. [...] ber dottern fortsätta någon form av frihetskamp. Jag kände ilska och vanmakt. Efter några ordentliga livskriser ser jag just nu inte speciellt ljust på mig själv och framtiden (Meta).

Framtidsvisionen innehåller ingen positiv beskrivning. Det hör troligen ihop med det dåvarande sammanhanget, då hon hade gått igenom några ordentliga livskriser. Hennes hälsotillstånd kan ha inverkat på vad och hur hon uppfattade mannen som. Nästa offerstereotypi som presenteras är onskans offer.

Onskans offer är framtolkad ur Maddes och Mauds texter. Resonemanget som följer är tänkt som ett förtydligande av hur jag kommer fram till den typ av offer det handlar om. Jag börjar med en personbeskrivning.

Madde är 51-55 år. Hon är upp vuxen på landsbygden och i en mindre stad. Hon har varit studievägledare. Hon är kristen och mycket välutbildad. Vidare har hon läst religionspsykologi och läste kursen som ett komplement till det ämnet. Hon uttrycker en uppfattning om att förtrycket kan vara orsaken till att människor slutar reflektera över sina handlingar och därför kan de spräng sig själva och andra. När hon såg filmen blev hon rädd och rös; hon kände stor smärta och stor sorg. Hennes känslor är till viss del motstridiga. Inför framtiden känner hon stor oro och ångest, som framställs enligt följande citat:

Någon gång skall väl människor, djur och natur [...] Jag är RÄDDx [...] men någon gång..efter att verkligen ha skådat och känt onskan så kanske det kommer en annan kraft (Madde).

Hon har en personlig erfarenhet av något fruktansvärt, varpå hon kände fruktan. Den formuleringen tillsammans med hennes känslor ligger till grund för min tolkning, som är onskans offer. Filmen har förflyttat henne till en psykisk nivå där hon försöker beskriva ett kommande sammanhang där alla levande varelser kan leva i harmoni med varandra. I nästa stund känner hon rädsla och relaterar till onskan. I den situationen kan den linjära tiden ha upphört att gälla.

Maud är 36-40 år; kommer från en välbärgad familj som bodde i ett industrisamhälle. Hon berättar om föräldrarnas verksamhet, familjens ställning i samhället och om sin mormor som invandrade från Tyskland under 1:a världskriget samt att hon är troende och tillhör Svenska kyrkan. Hon har ofta privata och filosofiska samtal med gud. Hon har en gymnasieutbildning i omvårdnad sedan tidigare.

I framtidsvisionen beskriver hon sig själv som en obotlig optimist, att framtiden är ljus, spännande, utforskad och påverkbar. Hon studerar för att kunna arbeta som handläggare på migrationsverket. I tankarna om arbetet hoppas hon kunna hjälpa flyktingar till ett tryggare liv i Sverige och att de så småningom ska kunna flytta tillbaka till sina hemländer och bli politiker eller liknande.

När det gäller filmen såg hon:

Smärta, rädsla, hat, mörker, ondska, ett offer, men även tro, hopp och kärlek (Maud).

Hon uppfattade den som:

Verklig, skrämmande, grym, sorgsen (Maud).

Och hon kände:

Meningslöshet, hopplöshet, förtvivlan, sorg. Vi världens folk kan inte fortsätta på detta vis!!! (Maud).

De känslor hon tolkade in hos självbombaren var motstridiga och de ligger till grund för min tolkning, som är offer. Ondskans offer är min precisering, vilken grundar sig på hennes bedömning av att mannen kände smärta och bar på hat samt att han levde i en mörk tillvara där ondskan fanns med. Sedan formuleras tro, hopp och kärlek, och därmed övergår stereotypin onskans offer till den som offerar sig själv för en god framtid. De känslor som hon tillskriver sig själv är motstridiga och de ligger till grund för många olika typer av handlingsberedskap.

I läsningen av texterna har jag kommit fram till att de som lyfter fram ondskan också relaterar den till ideologi eller religion. Nästa text innehåller tankar om hur människor kan tänka om ondska. Med den texten exemplifierar jag hur en uppfattning som visar hän mot en stereotypi kan övergå från en till en annan sådan.

Ideologiskt offer som övergår till onskans offer är min tolkning av hur Jetta, 41-45 år, uttrycker våldshandlingens bakomliggande orsaker. Hon började

kursen av nyfikenhet. Innan dess var hon arbetslös. Hennes framtidsperspektiv är att hon *ska försöka se positivt på framtiden* och se livet från den *ljusa sidan*. Hennes karaktäristisk av mannen, värderingen av handlingen och känslor uttrycks i citatet som följer.

[...] att offra sitt liv för sina och sin förmodade grupps politiska åsikter [...] förvirring och en obehaglig känsla. [...] dystert [...] enklaste vore att se honom som en galning – men det är också ett sätt att skärma av sig från "det svarta" som faktiskt finns (Jetta).

Citatet talar för att mannen ett offer för en politisk ideologi och därmed blir han ett ideologiskt offer. Han ville att dottern skulle *följa hans väg* och *misstro alla andra människor*. Hon bedömde att mannen hade en dystert och tragisk omvärldsuppfattning. Hon har bestämt mannen som självmordsbombare.

Filmen gjorde henne förvirrad och hon fick en obehaglig känsla. I texten framträder *det svarta*. Hon har också strukit under ordet *svart* på ett annat ställe där det är ett adjektiv. De synonymer som i texten kan ersätta ordet svart är svårt och ondskefullt. Mannen kan uppfattas som ett offer för en ideologi, vars utopi hör ihop med fenomen som kan inordnas under ondskan.

De framtidsförhoppningar Jetta har, är följande:

Jag hoppas att jag upplever mycket kärlek och många roliga stunder i mitt liv, att jag kommer att hitta ett arbete jag trivs med och utvecklas i, att jag kommer att få se många nya spännande platser i världen och att jag träffar många trevliga och spännande människor! (Jetta).

I framtidsvisionen beskriver hon sig själv i passiva ordalag. Det som händer med henne styrs av andra utanför henne. Jag tolkar att mannen i filmen har berört henne på en mycket djup känslomässig nivå.

I materialet finns det en likartad beskrivning av en uppfattning. Den är formulerad av Jan, 51-55 år. Han är verksam som föreläsare, egen företagare och pastor; han läser kursen som ett medel för att kunna fördjupa och bredda sig inom själavård. Hans karaktäristik av mannen i filmen lyder:

En stackars man som sökte övervinna sin maktlöshet, och som förlorat en självkritisk hållning till verkligheten. Frustrerande [...] att mannen inte sökte annan dialog än det yttersta maktspråket. [...] ondskan kan förblinda både gärningsmän och offer [...] alla behöver försoning och läkedom (Jan).

Självbombaren uppfattas som en maktlös stackare. De karaktärsdragen innefattas enligt min tolkning i offerstereotypin. Ondskan framställs som ett yttre fenomen som kan förblinda både gärningsmän och offer. Den uppfattningen tolkar jag som ondskans offer. Begreppet stackaren är en värdering som innebär ett underordningsperspektiv. De känslor som kan förknippas med en stackare är att tycka synd om. Den känslan tillsammans med frustrationen, som innebär att vilja men inte kunna, kan låsa fast människan i den intagna positionen och därmed uppstår det en typ av maktförhållande.

Den framtidsvision som Jan formulerade är:

Låta min inre livsprocess ha sin väg och frihet. Låta mitt liv bli en mötesplats för många. Om jag förmår skall jag ta tid för mer studier (Jan).

Det som händer med honom styrs inifrån eller utifrån och han vill låta det ske. Den beskrivningen innehåller en form av både underordning eller underkastelse och öppenhet i förhållande till en större makt. Om han orkar eller kan ska han *ta* tid till mera studier. Det aktiva som uttrycks i texten är att *ta tid*.

Den nästkommande offerstereotypin grundar sig på uppfattningen att mannen offrar sig för religionen eller politiken. Stereotypin *religiöst eller politiskt offer* är framtolkad ur Julles, Megs och Mirras texter. Den första texten är skriven av Julle, som är i 40-årsåldern. Han är intresserad av mystik, religiösa idéer, psykologi, filosofi och hur människor i världen har det samt miljöfrågor. Han har varit med om en mycket svår trafikolycka. Hans självbeskrivning är följande:

[...] ca. 10 år sedan, från att ha varit ett kolli till bra mycket mer (Julle).

Han har arbetat inom en högteknologisk sektor och läser kurser av nyfikenhet. Hans framtidsperspektiv är:

Hjärtlig, fantastisk och enastående genom alla upplevelser som kommer och går. Det kommer att bli en otroligt spännande framtid. Av allt som kommer och går och om man inte identifierar sig med sin omvärld. Inte apatiskt men bevitnande (Julle).

Om filmen har han skrivit:

[...] hopplöshet, tragik, tappat tron på livet, religiös *okunnighet!* *Fanatism!* Realistisk och välgjord. Jag vill bara gråta (men jag identifierar mig inte med innehållet i filmen) (Julle).

Vid en första anblick karaktäriserar texten en religiös eller politisk offerhandling. När jag därefter utgår ifrån uppfattningen att mannen har tappat tron på livet, känner hopplöshet och känslor av tragik blir det en annan stereotypi. Den uppfattade sinnesstämningen tillsammans med bedömningen *religiös okunnighet* och *fanatism* utgör grunden för min första tolkning, som är fanatikern. Men när jag utgår ifrån Julles sorg övergår fanatikern till offer.

Nästa skribent har bedömt mannen och handlingen enligt följande:

[...] att spränga sig själv och var medveten om att många människor skulle dödas. Att det var viktigt för honom att utföra dådet. [...] politisk och fanatisk anledning. [...] meningslöst att offra många liv för att förändra (Meg).

Jag tolkar Megs text som ett uttryck för uppfattningen att handlingen grundar sig i en religiös fanatism, som har politiska förändringar som framtida och yttersta syfte. Meg har skrivit att hon *kände* att handlingen var meningslös; och *bedömde* självbombaren som egenmäktig, maktfullkomlig och diktatorisk. I hennes bedömning läser jag in vrede eller ilska. De känslor som hon uttrycker är meningslöshet, som leder till ett tillbakadragande av ställningstagande. Den underförstådda vreden leder till att gå emot.

Enligt Mirras text är handlingen en offerhandling med politiska eller religiösa mål, som uttrycks i följande citat:

[...] det där med bomberna ville jag inte ta till mig. [...] finns fler sidor än en även i en handling som kan tyckas ond. [...] tyckte synd om honom, i början. [...] *drevs av något större än han själv*. Frustrationen kände jag igen, viljan att förändra. [...] bomberna, inte kan förstå eller acceptera (Mirra).

Hon uppfattar också att handlingen är en kamp som drivs på av något utanför mannen, som i sin tur överlämnar den till dottern, varpå hon värderar handlingen. När hon skriver kommer hon fram till att en ond handling också har andra aspekter. Hon tycker synd om mannen och känner den frustration som hör ihop med att vilja förändra men inte kunna. I den beskrivningen känner hon med mannen. Därpå skriver hon, *att hon varken kan förstå eller acceptera handlingen*. Men egentligen har hon förstått att handlingen grundar sig i en vilja att förändra, men inte kunna, och att handlingen har flera aspekter.

Nästa text beskriver en person som *offrar sig för nationen*. Den är skriven av Jonna, 18-25 år. Hon är mycket intresserad av beteendevetenskap och läser kursen för att komplettera andra studier. Hennes framtidsperspektiv är att om fyra år bli färdig med studierna, och då hitta något som hon verkligen vill jobba med.

I karaktäristiken av mannen bedömer hon hans känslotillstånd och funderar över bakgrunden till handlingen:

Sorgsen, väldigt mörk och nedstämd [...] vemodig [...] undrade vad som fått denna man att lämna sin familj för att offra sig för sitt land (Jonna).

Enligt texten offrar sig självbombaren för sitt land. Därefter funderar Jonna över orsakerna bakom; varför mannen lämnar familjen och offrar sig för sitt land. Hon uppfattar att mannen är både beslutsam, ledsen och uppgiven, och hon själv kände sorg och vemod. I en närläsning av texten tydliggörs empatin för dottern i filmen.

I bedömningen av filmen har hon skrivit följande:

[...] även fast filmen var vemodig så tyckte jag att man kunde se ett ljus i allt det mörka (Jonna).

Handlingen beskrivs som en del i en process som leder till något bättre i framtiden och därmed talar den för en typ av frihetsoffer.

Frihetsoffret är framtolkat i texterna som är skrivna av Maria, Mona och Maje. Maria är 26-30 år, och hon har vuxen upp i en mindre stad. Begreppet förtryck existerade inte i hennes tankevärld under hennes uppväxt, men som vuxen bedömer hon att det fanns förtryck i familjen. Under tonårstiden var hon engagerad djuraktivist; och hon beskriver sig själv som någon form av eklektiskt troende. I beskrivningen av filmen har hon skrivit:

Jag såg en man som gick in i en bil och talade in ett videoband till sin fru Merjam och sin dotter Nora. Utanför bilen var det ljud och färger, känsla av livlig stadsgata, inne i bilen mörker. Han förklarade för sin fru att han var ledsen, inte kunde komma tillbaka till dem, att hon skulle vara fri att finna en ny livskamrat, och inte glömma äpplet och att resten av filmen var menad till Nora. Sedan förklarade han för Nora varför han i syfte att befrämja utvecklingen av demokrati i sitt land skulle göra ett självmordsattentat bland människor som samlats för att fira det förment fria valet och uppmuntrade henne att tänka själv, vara medveten om människors ekonomiska intressen, fortsätta hans kamp. Han sa att han älskade henne och visade ett äpple vars kärnor mamman skulle plantera för att lämna ett spår av Noras far till Noras framtid (Maria).

Hon bedömer filmen som både stark och sorglig. Hon kände ilska över alla typer av destruktivitet, våldshandlingar, och den vanmakt mannen i filmen måste ha känt. Vidare skriver hon att *tårarna välldes upp* men hon *höll dem tillbaka*. Hon hoppas kunna härbärgera både sina mörka och ljusa sidor. Vidare känner hon tacksamhet över att inte vara så utsatt som mannen i filmen, varpå hon kände *skuld* för sin egen bekvämlighet och tacksamhet.

Men utgångspunkt i Marias beskrivning tolkar jag att handlingen uppfattas ha sin grund i en känsla av vanmakt. Utifrån den känslan offerar mannen sig i syfte att främja den frihet demokrati innefattar. Hennes emotioner var empati för mannen och ilska över allt våld som existerar i världen.

Mona är 46-50 år. Hon har vuxit upp på landsbygden. Hennes uppväxt är präglad av jantelagen, som hela hennes familj tvingades lyda under. Hennes mormor ansågs som en ovärdig person, vilket berodde på att hon var lärare, men inflyttad, som försökte förändra saker och ting byn. Även Monas far och make är inflyttade bybor. Mona går kursen för att den *kändes* tvungen och den kompletterar hennes tidigare studier. I texten bedömer hon hur mannen mår psykiskt. Vidare bedömer hon hur den grupp han uppfattas tillhöra står i förhållande till andra grupper. Det efterföljs av hennes känslor och beskrivningar av hur hon själv fungerar:

[...] en *olycklig man* [...] tar avsked [...] försöker i filmen rättfärdiga sin handling [...] Det är vi mot dom. [...] gjorde sig själv till *hjälte, offer, på samma gång* och gav sig rätt att bedöma en situation [...] utifrån sitt eget sätt att uppfatta. [...] inuti mig skriker en röst [...] att *sätta sig till doms över* andras liv [...] blev *otroligt illa berörd. Sorg och sorg igen.* [...] *känner skräck* också [...]våld föder våld. *Upptäcker då att jag själv är den här mannen i filmen* [...] jag är oerhört bra på att ta på mig skuld. [...] känner rädslan som den föder hos mig så följer en depressiv känsla (Mona).

Den mest framträdande stereotypin i texten är frihetsoffret, som samtidigt gör sig själv till hjälten. I samband med karaktäristiken kände hon sig illa berörd, sorgsen, skräckfylld; fick skuld-känslor och blev nedstämd. Hennes känslor är motstridiga och mobiliserar energi för olika typer av handlingsberedskap inför flera motstridiga handlingar. De handlingarna är: gå ifrån; stanna kvar och rikta energin inåt för att sörja; flykt, och sedan fastläsning genom skulden.

Maje har skrivit en likartad text. Den lyder:

[...] desperat man som ville göra något åt demokratin. [...] dottern att föra kampen vidare. Desperat. [...] *som inte har någon som helst utväg på grund av att ingen lyssnar*, han blir inte hörd. [...] omvärlden skall lyssna. Arg! [...] inte finns någon

som helst logik i att människor skall behöva dö. [...] la sin ångest på dottern. Hans ego är inte bättre än förtryckarnas (Maje).

Hon såg en desperat man som vill göra något för demokratin. Självsprängningen är den enda väg han finner för att andra skall lyssna på honom. Majes uppfattning av vad och hur är dubbelbottnad. Å ena sidan beskriver hon frihetsoffret, å andra sidan beskriver hon desperadon som hon likställer med förtryckaren. Hon menar också att mannen överför sin ångest på dottern. Hon känner ilska eftersom människor ska dö. Jag tolkar att hon känner empati för dottern. För fadern känner hon antipati och ilska. Den här texten kan karaktärisera både desperadon och frihetsoffret. Men jag har bestämt den som frihetsoffret. Nästa text däremot är bestämd som både offer och desperado.

Offret och desperadon är framtolkade ur Jessies och Johns texter. Enligt Jessies text har handlingen politiska grunder, och den är ett uttryck för vad som kan ske med människor som är maktlösa:

[...] tragiskt gripande film om *desperation och hopplös maktlöshet*. En fin känslig människa som inte ser någon annan utväg än att spränga sig själv och så många andra som möjligt. En mycket sorglig skildring som *visade hur kluven och förvirrad en människa kan bli*. Han älskade sin dotter mycket, han visade ånger för en handling han gjort en gång då han stängde dörren i stället för att försöka hjälpa då en 7-årig skottskadad flicka grät. Men nu säger han att han inte bryr sig ett dugg om att många pappor o mammor o t.o.m. barn, kommer att dödas av hans attentat (Jessie 41-45 år).

Jessie kände empati och sorg över hur smärtsamt livet kan bli för vissa människor. Hon blev troligen lite förvirrad eftersom hon hade svårt att förstå hur mannen tänkte och kände. Mellan raderna läser jag även in en förtvivlan. I framtidsvision tar hon upp vikten av att skapa sig ett meningsfullt liv och att hon ger sina barn goda minnen och styrka. Hon har även beskrivit filmen lite; och hon bedömer att handlingen är ett självmordsattentat.

Nästa text är skriven av John. Den innehåller fler stereotyper än den förra. Mannen är enligt texten ett offer, som är *dumt eftergiven*, och en desperado som också är indoktrinerad, som jag benämner manipulerad. Text innehåller flera motsägelser, som ligger till grund för att jag stereotypifierar uppfattningen som både offer och desperado.

[...] djupt engagerad människa som givit upp [...] hans egen flathet, maktlöshet och otålighet, desperation. Behov att ha något att tro på. Indoktrinering, utan-

förskap gör att han väljer att göra en fasansfull handling. Samtidigt som han är god make och far. Kort sagt en människa, som enligt mig gör oförsvarlig handling. Jag uppfattar filmen som en stor antivåldsfilm. En berättelse om en människas val (John).

De känslor som framträder mellan raderna är obehag och genom bedömningen *fasansfull handling*, kan han även ha känt rädsla.

I nästa text är *desperadon* mer framträdande än i de tidigare. Den är skriven av Jana, som är författare. Ytterligare beskrivningar av hennes kontext finns i ett kommande avsnitt där texten analyseras enligt fadersarketyper. Den delen av texten som jag diskuterar utifrån stereotyper är följande citat:

[...] känna både en stark avsky och samtidigt kan jag ta till mig hans känsla av maktlöshet och hans oerhörda trötthet på förtrycket. När man inte tror att man har något alternativ att förändra världen omkring sig, kommer känslan av maktlöshet, och ur den desperationen som följer kan man antingen ge upp eller ta till oerhört desperata och drastiska åtgärder (Jana).

I texten framträder *desperadon*. Emotionerna som nämns är stark avsky, samtidigt som hon kunde känna mannens maktlöshet och hans oerhörda trötthet över det existerande förtrycket. Jana menar att maktlöshet föder desperation som kan leda till uppgivenhet och oerhört desperata och drastiska handlingar. Hon kände stark avsky i samband med perceptionen. När hon sedan sätter sig in i mannens situation känner hon empati, varpå hon också känner den *maktlöshet* och *oerhörda trötthet* mannen uppfattas känna genom det förtryck som råder. De känslor som hon namnger är egentligen motstridiga. Och den uppfattning hon har om maktlöshet innebär att de utsatta kan i en förlängning utföra motstridiga handlingar.

De andra texterna som tydliggör *desperadon* är skrivna av Malte och Manne. Båda citeras här:

Sorg över hur människor behöver ta till våld för att kunna styra över sina egna liv (Manne). En desperat människa som lever i förtryck. [...] människor ibland kan välja vägar som inte anses som acceptabla i "civiliserade" samhällen. [...] hur situationen kan se ut för människor som vill ha rättvisa. Hur jobbigt det kan vara när det inte finns en annan utväg (Malte).

Manne kände empati för mannen med hänvisning till han kände sorg över att vissa människor behöver ta till våld för att kunna styra över sina liv. Manne är den enda i gruppen som inte beskriver självbombaren utifrån

karaktärsdrag. Däremot uttrycker han sorg över att vissa människor behöver ta till våld för att kunna styra över sina liv. Den sorgen bottnar i empati. Maltes resonering tyder också på empati. Han sätter sig in i mannens situation och uttrycker att våldshandlingen var *jobbig* för självbombaren.

Den sista stereotypin som är inordnad under offerstereotyper är den religiöse krigaren. Både krigare och soldater är egentligen en form av offer. Soldater offerar sig för sitt land men de är psykologiskt påverkade till att tro att de ska överleva och att uppdraget har ett demokratiskt och fredligt syfte. Utifrån den uppfattningen, som är min, har jag inordnat den religiöse krigaren under offerstereotyper.

Den religiöse krigaren är framtolkad ur den text som Jack har nertecknat. Han är 41-45 år; han arbetar med inom en sektor som kan relateras till folkhälsoarbete, arbetsmiljö och rehabilitering av långtidssjukskrivna. Han läser kursen för personlig utveckling och kompetensutveckling inom arbetet. I arbetet gör han följande:

[...] att försöka medverka i att skapa ökad medvetenhet kring individens hälsa och livssituation, så att personen och chefen upplever att det råder balans mellan krav i arbetet och förmåga/möjlighet att svara upp mot dessa krav (Jack).

Han beskriver sin arbetsuppgift som en strävan efter balans mellan en chefs uppfattning om en arbetstagares prestationsförmåga i relation till de ställda prestationskraven.

I förhållande till de övriga skribenterna för han ett annorlunda resonemang om filmen. Det lyder:

[...] en fundamentalist som på olika sätt försökte rättfärdiga sitt handlande genom att tala om och beskriva kampen mellan de onda och de han stod för de goda. [...] Att han blandade in sin familj i sitt tal beskriver bara hur långt vissa människor som blir fundamentalister är beredd att gå för att bli martyrer. Kampen mellan arketyperna fortsätter i det "heliga" kriget. [...] världen är en stor neurotisk skådeplats, där alla medel är tillåtna för att bekämpa den andra sidan som man betecknar som ond. Oskyldiga människor måste dö för att upprätthålla en balans [...] Gäller även naturligtvis USA:s roll i många krig (Jack).

Den texten kan tolkas som den religiöse krigaren som bekämpar ondskan och även som en religiös offerhandling. Vidare har han skrivit att oskyldiga måste dö för att det ska råda en balans mellan gott och ont. Senare uttrycker han att fundamentalister är beredda att gå långt för att bli martyrer. Men när målet för handlingen är martyrskapet är det inte ett offer i

religionens namn. Utifrån det resonemanget tolkar jag Jacks text som den religiöse krigaren.

Jack namnger inga känslor, men han uttrycker att filmen var gripande och därmed har han troligen känt empati för någon eller för samtliga som filmen handlar om. Hans självbeskrivning är lika sammansatt som hans uppfattning om självbombaren och martyrskapet.

Aktivitetensinriktning med politiska syften

De stereotyper som redovisas här kommer från de övriga grupperna, alltså de som inte karakteriseras som religionsgrupper. Texterna uttrycker självbombarens aktiva handlande.

Frihetskampen är karakteriserad av två kvinnor och en man. Ada kände förtvivlan och medkänsla. De känslorna leder till samma form av handlingsberedskap. Biggans karaktäristik visar hän mot *frihetskampen* med utgångspunkt i hennes uppfattning om orsakerna bakom och *hämnnaren* utifrån syftet med handlingen. Hon inte uttryckt några känslor och jag finner heller ingen aggressivitet eller sorg i hennes sätt att formulera sig. Däremot skulle de framlyfta karaktärsdragen kunna ha sin grund i olika motstridiga känslor som: att tycka synd om; känna rädsla samt sympati och sorg. I stället för en beskrivning av vad hon kände har hon nämnt *svårigheter* som hon har haft *de senaste tio åren*. Genom en bearbetning av dem, har hon blivit stärkt. Vidare påtalar hon vikten av att människor bearbetar sina egna svårigheter, vilket kan tala för att hon uppfattar detta som en annan lösning på kampen för frihet.

Kjell, 46-50 år, har stereotypifierat *demokrati- eller frihetskampen* som använder felaktiga metoder. Han känner avsky för metoden. De egna vedertagna metoderna i kampen för demokrati och frihet bekräftas som goda utifrån Kjells värdering av självbombarens metod. Den texten analyseras senare enligt arketypeteorin.

Rebellen är karakteriserad av tre kvinnor och en man. Aftis kände sorg över familjens benägenhet och rädsla inför handlingen. De känslorna leder till olika handlingsberedskap som: att sörja med familjen och genom rädslan fly från sammanhanget. Agata fick ångest och kände sig illa till mods. Arja var kluven eftersom hon kunde förstå en handling som hon inte accepterar; samtidigt kände hon ilska över att mannen inte *brydde sig* över att han dödade fäder och mödrar. Den kluvenhet hon kände beror troligen på att handlingen utgjorde en moralisk konflikt. Slutligen Sam som riktade sina känslor till olika nivåer. Han blev gripen av filmen, kände sorg över hur samhället fungerade och sympati för dottern i filmen.

*Demokratiomstörtaren*²²⁵ är karaktäriserad av Elisa som kände sorg, ilska, hat och var mycket upprörd. De emotionerna är motstridiga men de flesta av dem leder till en handlingsberedskap för angrepp mot och försvar av; samtidigt som sorgen riktar den psykiska energin inåt.

Den stereotypi som benämns *krigshetsaren* är hämtad från Kristas anteckningar. Enligt hennes bedömning av filmen kan hon ha känt rädsla.

Hämmare är karaktäriserad av fem kvinnor och två män. Addis blev gripen, och kände både frustration och vrede över handlingen. Hon kände också flickans maktlöshet och ångest. De känslorna är disparata och förbereder olika typer av handlingsberedskap. Beryll kände sorg över dotterns situation och ilska som hon riktar mot våldshandlingen, som kommer att leda till ytterligare hämndaktion från motståndaren. Barbro blev deprimerad och fick en klump i magen. Den klumpen kan ha sin grund i motstridiga känslor, men den kan även vara ett fysiologiskt svar på en sorgereaktion, som också kan hänföras till den sorg som utlystes via SVT innan filmen visades. Både Eivor och Emada skriver först om sina känslor inför mannens handling, därefter diskuterar de faderns handling utifrån dotterns perspektiv. Emada blev upprörd över att fadern hämnas sina förtryckare. Hennes känslor kan även ha sin grund i hennes uppfattning, som är att fadern sviker dottern. Hit hör också hennes känslor av förakt som riktar sig mot fadersbilden och därigenom förringar hon honom. Den tolkningen grundar jag på följande citat:

[...] om det var min pappa, skulle jag vilja se det. Och det tror jag faktiskt inte. Det skulle inte få mig att må bättre över det han gjorde (Emada).

Om hon var dottern skulle hon inte velat veta av att fadern hade visat sig såsom mannen i filmen. I relation till hennes ställningstagande tolkar jag hennes känslor som likartade de känslor som uppstår vid förlorad heder. För hennes del framstår faderns betydelse som mycket väsentlig i bekräftelsen av henne. Eivor däremot blev förbannad när hon såg filmen, samtidigt som hon *verkligen lider med* dottern. Både Emada och Eivor har formulerat motstridiga känslor som leder till olika typer av handlingsberedskap, men de riktar sina känslor mot olika fenomen. Alf däremot uttrycker mental trötthet, men mellan raderna uttrycks både hat och vrede samt förtvivlan och sorg. Jag tolkar mental trötthet som dränerad på psykisk energi, men tröttheten kan även vara en kroppslig reaktion på motstridiga känslor. Den

225 Begreppet *demokratiomstörtare* finns inte i NE, däremot finns begreppet samhällsomstörtaren. Genom en härledning ur begreppet samhällsomstörtaren för jag detta hän mot syftet med handlingen. Därav begreppet demokratiomstörtaren.

senare texten kommer att analyseras enligt arketypteorin. Börje har inte namngivit några känslor, men jag tolkar in en sorg i hans text.

Härnäst redovisas stereotyper som har sin grund i jagsvaghet eller bristfälligt moralisk utveckling.

Jagsvaghet eller bristfälligt moralisk utveckling

Under den här rubriken diskuteras citaten och referaten från informanterna utifrån olika typer av jagsvaghet eller bristfälligt moralisk utveckling. De första texterna innehåller tolkningar som har sin referens i den oansvarige eller hämnaren. Därpå följer texter som kan återges som den egoistiske, svekfulle och ansvarslöse fadern. De som redovisas därefter har tolkats som borderlinepersonligheten.²²⁶ Sedan följer de texter som har tolkas som psykopaten²²⁷ och slutligen stackaren.

Den oansvarige eller hämnaren har karaktäriserats av Jane, 46-50 år, som är högt utbildad inom teknik. Hon har arbetat inom olika områden inom en högteknologisk industri. Hon läser djuppsykologi för att *komma i från det tekniska*, och för att komma in i *nya tankebanor*. Hon har inte skrivit något om sina framtidsvisioner. Om filmen har hon skrivit följande:

[...] säger adjö till sin fru och dotter. [...] att hon skall hitta en ny man att leva med [...] *menar det inte*. [...] *ångrar att han inte brydde sig tidigare då en 17-årig flicka knackade på hans dörr och bad om hjälp då hon var skjuten med gummikulor*. Otäck. Han försöker även att få dottern att göra samma sak om hon hamnar i en likartad situation. Jag kan inte sätta mig in i hans tankar. [...] tyckte jag synd om alla tre, men sedan kändes det bara sorgset och äcklat (Jane).

Citatet kan tolkas som den oansvarige och hämnaren. Jane uppger att fadern försöker påverka dottern att göra samma sak som han, om hon kommer i samma situation. Den uppfattningen tolkar jag som en beskrivning på hämnaren. Enligt NE är hämnaren en *person som utkräver hämnd för egen eller annans räkning*.

Jane uttrycker flera känslor. Hon tyckte att filmen var otäck och där är rädslan den troliga känslan. Hon tyckte synd om alla tre och därefter kände hon sorg och äckel. Synonymer till äckel är avsky, avsmak, vämjelse, aversion och illamående. Med utgångspunkt i de uttryckta känslorna är det hämnaren som är den troligaste stereotypin, men hon karaktäriserar också hycklaren, eftersom *mannen inte menar det han säger till sin fru*.

Hennes känslor som i viss mån motstridiga kan ha bidragit till hennes fysiska äckelkänslor. Jag tolkar således att motstridiga emotioner kan leda

226 Cullberg 1986: 174-190

227 Cullberg 1986: 198-202

till en fysisk påverkan som legaliserar ett avståndstagande från engagemang.

Egoisten, den svekfulle och ansvarslöse fadern är kategoriserad av Minna, 35-39 år. Hon har vuxit upp på landsbygden, där det inte fanns något förtryck i samhället, men väl i den egna familjen. Hon beskriver sin uppväxt enligt följande:

Min pappa var väldigt svartsjuk, så mamma höll sig mest hemma. Jag förstår att hans rädsla för att mista henne gjorde honom sådan och att han inte hade stort värde själv. Han hade väldigt stort kontrollbehov på oss barn, överbeskyddande. När han blev sjuk var jag 12 år. Då var det första gången jag såg/kände att han tänkte ta sitt liv, vilket han bekräftade några månader efteråt. Sedan hände det 2 gånger till när han bad mig "ordna hem saker" för att han skulle kunna ta självmord. (han trodde nog ej att jag förstod.) Sista gången han bad mig att hjälpa honom dö, var jag 24 år. Förutom att han varje midsommar, jul och påsk sa att detta var den sista [...] han skulle fira med oss! Att han nog skulle dö om jag flyttade hemifrån. Han var sjuk i 15 år innan han fick ro. Ändå när jag ser tillbaka på min barndom tänker jag på hur kärleksfullt jag haft det trots allt. Vi kramades mycket, pappa slog oss aldrig, inte ens ett nyp i nacken. Talade alltid om hur fina, bra och duktiga vi barn var. Så jag är ändå glad för att jag fått erfarenheten att bo med en *sjuk* pappa som gjort att Jag är den Jag är i dag (Minna).

Hon beskriver sin religiositet som:

[...] en tro, vördnad, respekt, kärlek till Gud, Universum och allt levande. Jag är en del av Gud oavsett jag vill eller ej och sedan är det upp till mig att värda min skatt för då kan universum bli läkt och helt (Minna).

Den beskrivningen av religionen vill jag gärna tolka som en gnostisk religionsförståelse med utgångspunkt i: *del av Gud* och att *läka universum till helt*.

Minna är homeopat, zonterapeut och massör. Hon kallar sig själv för en mångsysslare som är intresserad av hur allt påverkar henne. Hon har valt kursen som en möjlighet till att få en ny förståelse för hur vi människor påverkas på olika plan. Framtiden benämner hon som underbar oavsett vad som händer. I framtidsvisionen tar hon upp det som har varit och att många erfarenheter är bearbetade. Hon bekräftar därefter att hennes liv har givit henne en meningsfull kunskap; insikt i innebörden — och värdet av att vara ärlig mot sig själv.

[...] kan alltid välja att leva kvar i mina rädslor och tro att andra styr mitt liv, men det vore ju att ljuga för mig och andra (Minna).

Hon uttrycker att hon ser ljusst och kärleksfullt på framtiden. Hennes utveckling anges enligt följande:

[...] gör det jag förstår och har kunskap om för att hitta vägen hem till mitt sanna JAG (Minna).

Den text som handlar om filmen är följande:

[...] en mörk gränd, en bil, en man som spelade in ett meddelande till sin hustru/sambo och sin dotter. Dotterns bakhuvud när hon såg filmen. Filmen var tryckande, sorgsam, förtvivlan och en förfrågan om förlåtelse och förståelse (Minna).

De känslor och mentala tillstånd hon namnger är tryckande, sorg som närmade sig gråt, förtvivlan, aggressivitet, ilska, separationsångest samt förvirring. Hennes förtvivlan hör ihop med mannens sätt att ta farväl, som förhindrade frun från att påverka honom. Hon blev arg för att mannen lade över meddelaransvaret om hans död på modern. Den förvirring hon kände berodde på att hon förstod att mannen var trött på förtrycket, samtidigt som separationsångesten blev den övertagande känslan. Ilskan relaterar hon till det egoistiska i att välja bort sitt liv, varpå hon ställer frågan: *för vem?* Den frågan talar för att Minna bedömde dottern som viktigare än allt annat och att handlingen var ett svek mot henne.

De stereotyper som uppfattningen kan refereras till är den egoistiske, svekfulle och ansvarslöse fadern.

Minna har erfarenhet av att vara dotter till en far som tog sitt liv. Därför kan det ligga nära till hands att hon identifierar sig med Nora. Hon förstår även att modern fick problem med informationsansvaret om faderns död; svårigheter i omsorgen och omvårdnaden av dottern samt i försörjningen av familjen.

I de övriga grupperna har tre kvinnor och en man karaktäriserat egoisten. Sonja blev illa berörd. Elsy, som beskriver mest av alla i den gruppen, kände ilska och upprördhet. Därefter ställer hon mannen till svars för hans handling. Det sättet att hantera en situation tyder på en vrede som mobiliserar psykisk energi, varpå hon förbereddes för att ta itu med mannen. Kamma kallar mannen för fegisen. Men enligt hennes uppfattning dödar mannen sig själv för att få som han vill och därmed är det *egoisten* eller *egocentrikern* hon karaktäriserar. I Sverige finns det ett slentrianmässigt uttryckt för självmord, vilket pekar ut den som tar sitt liv som en fegis som smiter från sitt personliga ansvar. Den bedömningen används när vi människor inte orkar engagera oss i det som har skett. Kamma blev förbannad,

som är en försvagad vrede. Den känslan är helt adekvat i relation till den framtolkade stereotypin. Slutligen nämner jag Sölve som kände trötthet.

Nästa stereotypi som hör ihop med jagsvaghet är *borderlinepersonligheten*.²²⁸ Texten är skriven av Jannit, 36-40 år. Hon är högutbildad inom naturvetenskap och har arbetat med både forskning och utveckling. Hon har varit sjuk under en tid med diagnosen utmattningsdepression. Hon går kursen för att lära känna sig själv och få förståelse för olika mänskliga beteenden. I framtidsvisionen har hon inte beskrivit något. Det citat som följer är hennes karaktäristik av mannen i filmen:

För mig verkar mannen vara *kluven i sitt inre*. Han visar både hat, förtryck, skam och självförakt samtidigt som han uttrycker stolta känslor för det han ska göra. [...] först arg [...] förstår inte den övertygelse (Jannit).

När en person beskrivs som kluven i sitt inre, är det nära till hands att hänföra den karaktäristiken till *borderlinepersonligheten*. Den karaktären skiljer sig från den schizofrena personligheten genom *borderlinepersonlighetens* realitetsuppfattning, som den schizofrena saknar. *Borderlinepersonligheten* har följande karaktärsdrag:

Identitetsstörning med subjektiv tomhetskänsla, motsägelsefull självuppfattning och svårigheter att ha en kontinuerlig, nära relation till en medmänniska. Bakom identitetsstörningen finns en splittring som väsentligt försvar. [...] på grund av tendensen till projektiva identifikationer svårigheter eller oförmåga att skilja mellan de goda/onda impulserna hos det egna jaget och dem hos omgivningen.²²⁹

Med utgångspunkt i både Jannits karaktäristik och det senare citatet bedömer jag att *borderlinepersonligheten* är en adekvat stereotypi, som främst är en psykiatrisk diagnos, men den används i Sverige som en nedsättande stämpling.

De emotioner Jannit har namngivit är att hon *först blev arg*. De känslor som avlöste ilskan är inte nedskrivna. Däremot skriver hon att hon har svårt att förstå att mannen är övertygad om att han gör rätt. Hon uppfattar också att mannen uttrycker olika motstridiga känslor, som kan vara ett uttryck för att också hon kan ha känt både rädsla, vrede och ilska samt förakt, men det uttrycker hon inte, utan stannar av i namngivandet av de egna känslorna. Den hanteringen av situationen kommer jag att utveckla längre fram i texten.

228 Cullberg 2000: 51

229 Cullberg 1986:182

Psykopaten är nästa stereotypi. Den är tolkad utifrån den text Mari, 46-50 år, har skrivit. Hon är gestaltterapeut och läser kursen för att få nya perspektiv på omvärlden. Hon är också intresserad av antroposofi. Hon har beskrivit filmen på följande sätt:

[...] en man i baksätet på en bil som talar till sin dotter då 7 år [...] en kvinna tittar på filmen [...] då 17 år (Mari).

Maris beskrivning av emotionerna är: *motstridiga känslor och mycket ilska*. Istället för att framställa sina känslor för hon en monolog som hon riktar till mannen i filmen. Den citeras här:

Titta inte bort när du påstår dig älska mig, hur kan jag då lita på dig. Och – om du nu älskar mig – spräng då inte dig själv och andra i luften utan VAR med mig och visa mig din kärlek [...] han förefaller kall. Han går sin död till mötes (Mari).

Hon ställer många olika frågor som hon riktar till mannen i filmen. De handlar om sambanden eller det motsägelsefulla mellan: kärlek – döda – dödas. Hon förstår inte hur motsägelsefulla människor fungerar. Därefter tänker hon kring mannens beteende och ställer frågor följande frågor: Hur har mannen påverkats av den unga flickan som han stängde dörren för? Om han har påverkats av hennes död, hur har då det påverkats hans samvete? Är självsprängningen en hämndattack mot dem som sköt flickan?

I Maris text är det mycket vrede som uttrycks i resonemangen. Den stereotypi som framträder är psykopaten, men det kan även vara hämnaren. Den tolkningen grundar jag på hennes uppfattning, att mannen är kall; att hon ställer honom till svars för att han inte ger henne sin kärlek; att hon inte förstår hur en som säger sig älska också kan döda.

Där hon skall svara på frågan om framtidsperspektivet skriver hon:

Jag undrar om jag hade vågat riskera mitt, mina barns liv om jag hade varit i en situation där jag kunnat hjälpa med risk för döden. Som exempelvis judar i koncentrationsläger eller i andra sammanhang. [...] en klok och vis kvinna med värme och ett lustfyllt liv med stimulerande människor omkring mig. [...] alltid sett mig själv som tuff och kavar och framåt tjej men blivit mjukare och blödigare efter att jag blev mamma. [...] Jag ser att jag lever ett liv i och fullt av värde (Mari).

I framtidsvisionen förflyttar hon sig till svunnen tid, för att därefter beskriva hur hon har förändrats under sitt liv. Den beskrivningen leder fram till tiden nu, som slutligen mynnar den ut i hur hon tänker om sig själv i

framtiden. Det tidsperspektiv som innefattar då – nu – framtid är en beskrivning av den heliga tiden, som även kan beskrivas som ett tillstånd där den linjära tiden har upphört.²³⁰

Fadersrollen i filmen har enligt min tolkning aktiverat Maris modersroll, därför kommer hennes text att analyseras enligt arketypeteorin.

Psykopaten har också karaktäriserats av fyra andra kvinnor. Två av dem tillhör vårdgymnasiegruppen. Enligt Adeles text saknar mannen skuld-känslor. Hon kände ilska, men även en hel del vrede, som uttrycks mellan raderna. Kvinnorna som tillhör vårdgymnasiegruppen uttrycker varken känslor eller värderande beskrivningar förutom den som är inbyggd i karaktäristiken, som även kan ligga till grund för en tolkning av känslorna.

Den sista stereotypin under den här samordnande rubriken är *stackaren*. Den är karaktäriserad av Meya, 41-45 år. Hon har vuxit upp i en storstad, har en gymnasial utbildning inom omvårdnad samt några andra kurser på gymnasienivå. Hon går kursen av eget intresse. Hennes framtidsperspektiv är beroende av hur hon mår den dagen, men för det mesta är hon positivt inställd till den. Hennes uppfattning om självbombaren i filmen är följande:

[...] tragisk man som från början såg sjuk ut. Han förklarade sin kärlek till sin dotter och varför han måste göra det han skulle göra. [...] var egoist [...] en tragisk liten man som inte såg någon annan utväg (Meya).

Enligt NE kan ordet tragisk användas i två betydelser om personer. De är mycket sorgliga på ett uppseendeväckande sätt eller att en person vars öde eller dylikt är sorgligt. Den senare betydelsen hänförs till Martin Luther King. I det här sammanhanget är den förra betydelsen mest sannolik, vilken också styrks genom bedömningen att mannen såg sjuk ut. Det uttrycket är värderande karaktärsdrag om personer och används enligt NE som ett uttryck för personer som har: *inneboende dåliga kvalitéer ofta om något som tänks som en organism eller e.d.*

Eftersom mannen även har karaktäriserats som egoist kan den karaktären också utgöra en uppfattning att mannen har bristfälliga psykiska kvalitéer, som förhindrar tankar på andra strategier än den valda. Den stereotypin är en stackare.

Meya har inte namngivit eller formulerat några känslor. Med hänvisning till den stereotypi hon har karaktäriserat har hon troligen tyckt synd om mannen, som också utgör en form av underordning.

Bristfällig psykologisk eller mental förmåga

Samtliga texter under den här rubriken är skrivna av personer från lärarutbildningsgrupperna. De personerna är jämförelsevis unga människor på väg mot ett yrke som lärare.

Den *svекfulle fadern* är en tolkning av Blossoms och Ebons karaktäristik. Blossoms text vittnar om uppfattningen att självbombaren inte tog hand om en flicka i nöd. Filmen var en förklaring av det meningslösa våldet som utövades. Hennes emotioner var mycket starka. Hon beskriver dem så här:

[...] så förbannad när jag såg den. Olust, obehag, ville skrika! (Blossom).

Blossoms text har varit svårtolkad. Det beror på att hon använder många olika karaktärsdrag i beskrivningen av mannen. Slutligen har den *svекfulle fadern* blivit den avgörande stereotypin.

De känslor Ebon har uttryckt är besvikelse över mannens val av handling. Hon riktar en känsla av besvikelse mot honom, med hänvisning till att han behövdes hemma hos dottern istället för att döda andra. Den känslan riktas även mot modern eftersom hon inte skyddar dottern från vetskapen om vad fadern har gjort. Besvikelsen övergick sedan till obehag och ilska. Hon kände även rädsla med hänvisning till att filmen var hemsk. Den moderligt omhändertagande och beskyddande sidan aktualiserades hos henne.

Narcissisten är karaktäriserad av två män. Bamir bedömer sin egen kunskap om andra kulturer som bristfällig, men sedan utgår han ifrån att handlingen utförs för att mannen ska bli sedd. Han är själv tacksam för att han slipper bo i ett land där självsprängningar sker. Enligt Elis karaktäristik kan stereotypin även vara vettvillingen. Han har själv bestämt mannen som terroristen, vars karaktärsdrag är motsägelsefulla. Han har inte beskrivit eller namngivit några känslor, men han berättar att han var nära döden som litet barn. Den berättelsen skulle troligen aldrig ha berättats om inte filmen hade aktualiserat en situation som kan relateras till både liv och död.

Ektina tillstår sig ha fördomar om *filmer från den kulturen*. De emotioner hon formulerar är sorg över vad som skedde med familjen och de utsatta på stadion. I texten framträder en irritation som är riktad mot mig med hänvisning till att jag har utsatt henne för både filmen och frågorna om den.

Dåren är karaktäriserad av Kersta, Bertil och Billy. Kersta kände sorg över att det finns människor som fungerar som en sådan. Bertil däremot kände ilska som riktas mot handlingen och sorg över att mannen valde den

handlingen. Billy tyckte synd om mannen samtidigt som han kände ilska som riktas mot handlingen och sorg över den skada mannen vållar andra.

De stereotyper som har sin grund i bristfällig psykologisk eller mental förmåga är nu redovisade. Jag övergår härnäst till en redovisning av sådana stereotyper som har sin referens i olika uttrycksformer för maktfullkomlighet.

Maktfullkomlighet

De stereotyper som är inordnade under den här rubriken är tolkade utifrån skribenternas karaktäristik av olika typer av beteenden som kan ge ett övertag genom olika känslor. Det utmärkande för de stereotypierna är de är uttryck för hat och hot, som leder till rädsla och underordning hos den som blir utsatt.

Den hatiske är framtolkad i de texter som följer. Texterna är likartade men skiljer sig åt innehållsmässigt. Den första texten kommer från Maja, 45-50 år. Hon har vuxit upp på landet, i en mindre stad och i en storstad. Hon har inte upplevt något förtryck, men hennes far upplevde sig förtryckt av socialdemokrater, som gjorde honom hatisk. Maja är *privatreliös*; hon är koordinator inom sitt arbete som alkoholterapeut och lärare i socialpedagogiskt behandlingsarbete. Hon går kursen av eget intresse och som kompetensutveckling inom sitt yrke. Maja menar att filmen uttrycker den *drivkraft* som ligger bakom kärleken till livet och barnen, samtidigt som den personen är beredd att dö för sin övertygelse. Drivkraften uttrycks som:

Hela världens dilemma och problematik [...] You are with me or against me. Jag kände väl egentligen bara det hat han själv utstrålade. [...] Nora hade räddat livet på alla de människor som nu skulle dö, om hon fått möjlighet (Maja).

Enligt hennes framtidsvision kommer livet att bli bra och den förståelsen har hon fått efter att läst boken: *Evas döttrar* av Marianne Fredriksson. Vidare menar hon att människor är resultatet av sina val och att kärleken behöver segra över hatet. Den här texten visar hän mot den hatiske som enligt NE är en person som *känner varaktigt hat*.

Hatet förstår jag som en känsla som Maja överför på bilden av mannen. Vidare förstår jag av texten att hon uppfattar att mannen riktar sitt hat mot sina motståndare. Det hatet blir drivkraften när kärleken är bristfällig. Därmed kan en övertygelse vara ett substitut för kärlek. Texten kan även tolkas som en indelning av mänskligheten, eller en åtskillnad mellan kvinnor och män där också könsspecifika egenskaper kan framstå som oförenliga.

Nästa text är likartad, men den handlar mer om hot än hat. Därför är stereotypin här benämnd *den hotfulle*. Texten är skriven av Mia, 36-40 år, som har vuxit upp i en storstad. Hon har känt sig förtryckt av sina syskon, men menar att det var ingenting i förhållande till det förtryck som råder i mannens kontext. Hon kan känna sig maktlös inför visst förtryck, men hon nämner inte vilket. Varför hon har valt att gå kursen formuleras i följande citat:

[...] jag är intresserad av psykologi och väldigt intresserad av mina drömmar och dess symboler, arketyper osv. Vårans själ med dess uttryck och påverkningar som projektioner, det med myter är också väldigt intressant hur livet består av många av dessa, ständigt återkommande myter (Mia).

Om filmen har hon skrivit följande:

[...] skrämmande, vilken verklighet vi egentligen lever i. Han dödar massor med oskyldiga människor [...] ger pengar till dessa som fortsätter med denna våldshandling. [...] obehag av hatet som dessa bär på som är så mycket viktigare än allt annat. [...] dottern med dessa dubbla budskap pappan ger henne (Mia).

Den stereotypi texten kan hänföras till är hämnaren eller den hatiske. Men när hennes framtidsvision läggs till texten, övergår hämnaren eller den hatiske till den hotfulle. Jag citerar texten:

I framtiden tänker jag mig själv i ett hårdare samhälle där folk har blivit tvungna att dela sin vardag med dessa människor. Samtidigt (parallellt) måste man leva med den glädje som livet ger. Vi lever med en ständig hotbild om hur maktlös man kan vara. Alla kan bli offer. Samtidigt som man måste motarbeta de mörka krafterna som inte får ta övertag. (Mia)

I den här texten finns det en indelning av människorna i *vi* och *dom* samt en önskan att slippa leva i samma samhälle som *dom*. Där blir självbombaren ett hot utifrån, medan de övriga blir maktlösa och eventuella offer. Den stereotypin blir då den hotfulle. Enligt min tolkning blev hon rädd och i viss mån vred, ilsken eller hatisk. Hennes emotioner skapar olika typer av handlingsberedskap och hon beskriver tre sådana, som är: att gå emot, att retirera och att vara kvar.

Självmondsbenägenhet

I den följande texten benämner jag respektive stereotypi sedan gör jag en uppräknig av vilkas texter som är stereotypifierade enligt den och vad de personerna kände.

*Melankolikern*²³¹ är karaktäriserad av fem kvinnor i vårdgymnasiegruppen. Samtliga kände empati²³² för dottern eller mannen i filmen. I lärarutbildningsgruppernas texter har *melankolikern* karaktäriserats av två kvinnor. Abbis kände först rädsla, men när mannen talade med dottern blev hon gripen och sedan blev hon arg. De känslorna är motstridiga och leder till två typer av handlingsberedskap. Belina däremot kände sorg och hon tog emot den sorg som hon uppfattade att mannen bar på. Melankoli är enligt Cullberg ett personlighetsdrag som kan ligga bakom självmondshandlingar.

Självmondsdaren är karaktäriserad av tre kvinnor och två män. Ebis bestämelse av mannen är självmondsbombare. Hennes berättelse om filmen stämmer inte överens med handlingen i filmen. Hon berättar i stället om en väninna, vars far tog sitt liv. Det minnet kan ligga som ett raster över hennes tolkning, som därmed blir ett återgivande av ett annat livsöde. De känslor som tydliggörs i texten är frustration och sorg. Hon har generell uppfattning att föräldrarna är de sammanhållande länkarna i alla familjer.

De anteckningar som Kain och Kristin har skrivit innehåller varken några emotioner eller värderingar som kan tolkas som emotioner, mer än de som själva stereotypin kan innehålla. I Kristers text däremot, tydliggörs en sorg som visar sig i hans längtan efter arbete, kärlek och en egen familj. Han lyfter fram en längtan efter roller som är både vanliga och eftersträvarsvärda i varje mänskligt samhälle, och som hör ihop med människans tillhörighetsbehov och existens i varandet och blivandet.

Självmondsdaren och massmondsdaren är karaktäriserad av fyra kvinnor. Amis har inte nämnt några motiv bakom självsprängningen. Jag kopplar ihop hennes bestämning med morden dagen innan, som hon också refererar. Filmerna väckte mörka funderingar, och hon kände både rädsla och sorg, som är motstridiga känslor. Benitas text vittnar om att filmerna var svår att förstå, varpå hon kände förvirring, blev äcklad, förvånad och fundersam. I Ermas noteringarna finns inga namngivna känslor och hennes karaktäristik är själv- och massmondsdaren. Med stöd av Edas text förstod hon inte filmerna som hon bedömde obegripliga, varpå hon kände obehag.

231 Cullberg 1986: 272-281

232 Enligt Ne är Empati', inlevelseförmåga att kunna leva sig in i en annan människas känslösläge och behov.

De olika tolkningarna som visar hän till stereotyper är nu redovisade. Under nästa rubrik diskuteras stereotypierna som en form av personlig interaktion med omgivningen

Stereotyper – interaktion med omgivningen

Den här redovisningen av hur stereotypierna kan förstås utifrån det personliga sammanhanget är baserad på de tolkade texterna från vårdgymnasiegruppen och lärarutbildningsgruppen. Deras texter är något mer omfattande än de som är skrivna av komvux- och arbetsmarknadsgruppen. De innehåller en kort berättelse om dem själva och deras framtida intentioner. I diskussionen utgår jag från stereotypierna och emotionerna bakom dem. Därefter följer en diskussion kring hur stereotypin hör ihop med det personliga sammanhanget och bekräftar de egna karaktärsdragen samt valet av det framtida yrket. Den avgränsning jag har valt innebär att maktfullkomliga stereotyper inte diskuteras i det här avsnittet.

Först väljer jag ut stereotyper som är framtolkade ut texterna från vårdgymnasiegruppen och därefter texter från lärarutbildningsgrupperna. Som jag tidigare noterade, har jag en specifik förståelse av texterna från vårdgymnasiegruppen. Deras karaktäristik av patienters tillstånd ligger till grund för en omvårdnadsdiagnostik. Jag har också en tidigare profession som vårdlärare och god kännedom om innehållet i deras utbildningar.

Den argumenterande texten tar sin utgångspunkt i stereotypin *melankolikern*. De skribenter som bedömer mannens tillstånd eller karaktärsdrag som melankolikern noterar eller beskriver empatin för mannen eller dottern i filmen. Deras beskrivningar av mannen eller omnämnda karaktärsdrag hör direkt ihop med en omvårdnadsdiagnostisering som kan ligga till grund för omvårdnadshandlingar i det kommande yrket.

De som har karaktäriserat mannen som *sociopaten* eller *psykopaten* hänför till en psykiatrisk diagnos. Den kännetecknas som: frånvaro av skuld-känslor, obenägenhet att underordna sig samhällets regelsystem, brist på planering; svårigheter att leva sig in i andras situation och att lära av egna misstag. Deras bedömning av mannens karaktärsdrag kan utgöra en inlärd kunskap från den psykiatriska litteraturens beskrivningar av störda personligheter. Genom karaktäristiken bekräftar de att de har uppnått vissa av omvårdnadsprogrammets kursmål inom ämnet psykiatri. De påvisar också en bedömningsfärdighet av människors personlighetsdrag.

Med hänvisning till delresultatet från vårdgymnasiegrupper förefaller deras karaktäristik vara ett inlärt diagnostiseringsystem. De emotioner som väcks upp genom perceptionen kan aktivera ett yrkesspecifikt språk. Det språket är internt och används för att förstå och tillfredsställa vårdbe-

hövande personers behov och för att vara välfungerande i den kommande kontexten. Därmed övergår jag till lärarutbildningsgruppernas texter som är stereotypifierade som offer.

Offerstereotyper

De tolkningar som den här redovisningen bygger på är arkiverad vid Åbo Akademi. I vissa fall har jag gått tillbaka till den avskrivna urkunden för att därifrån lyfta fram varje persons dåvarande och framtida kontext. De framtolkade stereotypierna sammanförs slutligen med respektive persons kontext. Jag väljer ut ett fåtal texter från varje stereotypi.

Anna har karaktäriserat mannen som *ondskans offer*, hennes emotioner var sorg, en känslomässig smärta, känsla av hopplöshet och rädsla. De emotionerna förbereder olika typer av handlingsberedskap. Både ondska och godhet existerar som fenomen enligt hennes verklighetsuppfattning. Hon har en positiv inställning till framtiden, som kan ha sin referens i hennes egen bearbetning av det som skett i hennes liv. Hennes motstridiga emotioner, som tillsammans uppfattningen om människan som existentiell varelse och hennes lösning på hur svårigheter bearbetas kan utgöra grunden för stereotypin.

Bland dem som har karaktäriserat mannen som *offer genom förtrycket* beskriver Adana att hon vill bli en person som kan påverka samhället i positiv riktning, och konstaterar att vi lever i en skyddad värld. Hon kände sorg, obehag och upprördhet, vilket innebär motstridiga emotioner som leder till olika typer av handlingsberedskap. Hennes yrkesval innebär ett rolltagande som innefattar ett inflytande på barnen, som i en förlängning innebär att hon motverkar förtryck. Därmed bekräftas hennes intentioner likartade mannens, men hans karaktärsdrag är grundlagda genom förtryck.

Akta är kristen; hon tycker om att påverka andra, sprida kunskap, och öka människors förståelse för varandra. Hon blev arg och anger en moralisk kluvenhet i fråga om att förstå en handling som bedömds oacceptabel. Hon uppfattade att mannen sökte *absolution* för sin handling. Hennes val av uttryck förstärker hennes religiösa tillhörighet, och sätter in mannen i en religiös kontext. I karaktäristiken av mannen framställs hon själv som en föränderlig personlighet som tar ställning och vill påverka.

Slutligen nämner jag Aron, som kände olust. Han är intresserad av historia och samhällskunskap. I texten är han kritisk mot västmakterna som bedömer självbombare som galningar. Han hänför filmens handling till dagens datum, som var den 11/9 2003. Hans framställning tydliggör ett politiskt intresse och modet att våga ifrågasätta makthavarnas karaktäristik av självbombare. Med utgångspunkt i kontexten bekräftar stereotypin

både yrkesvalet och hans intressen som goda. I enlighet med de tolkade texterna hjälper den värderande karaktäristiken betraktaren att tydliggöra sina egna personlighetskaraktäristika som också framställs som grund för och bekräftelse av de egna intressena.

Bland de texter som är tolkade som *offer genom och mot en övermakt* uttryckte Bellan motstridiga emotioner, som även kan ha påverkat henne fysiskt. De övrigas emotioner var inte motstridiga, men de lyfter fram handlingen som ett etiskt dilemma och att en övermakt är den ytterst ansvariga. De för en diskussion kring makt och maktlöshet. Den senare anses föda resignation, tvivel, ångest och övertygelser om att våldshandlingen är rätt handling. Vidare anser de att det är fel att döda, men att människorna tvingas till det som sista åtgärd för att själva komma till tals. Deras resonemang gör dem till personligheter som tar itu med orättvisor och maktlöshet. Genom deras resonemang kring handlingens konsekvenser för frun, dottern och de övriga offren, blir de relationsorienterade. Diskussionerna innefattar en värdering som upphöjer den egna kulturen och de egna idealen i förhållande till de ideal som antas finnas i andra grupper.

I texterna som är tolkade som *offer genom manipulation eller annat tvång* var emotionerna skiftande i fråga om motstridighet. Brita är en av dem som kände motstridiga känslor. Hon kände sorg, smärta, hopplöshet och rädsla. De känslorna grundlägger motstridiga handlingar. Hon refererar våldshandlingarna i Sverige dagen innan, och menar att våldshandlingar utförs av sjuka människor. Den bedömningen om våldsverkares karaktärsdrag uttrycktes i nyhetssändningen som vi tittade på strax innan filmen spelades upp. Därmed kan kognitiva felslut bero på hur vioreflekerat använder mediernas formulerade värderingar och uppfattningar när vi inte finner ord för den påkomna situationen. De personer som framhåller att självbombaren är manipulerad eller tvingade till handlingen, lägger ansvaret på en grupp. I flera texter från lärarutbildning C hänförs gruppen till någon stat i det forna Sovjetunionen eller till *israeliska* grupper. Gisslandramat i Beslan kan ligga till grund för de förra bedömningarna. Männen i lärarutbildningsgruppen framställer förhoppningar om världspolitiska förändringar, men de har inte beskrivit sig själva som förändrare. Brita däremot beskriver sig själv som förändrare.

De som har karaktäriserat *fanatikern* har uppfattningar att handlingen har sin grund i tron d.v.s. religionen eller att personen styrs av olika principiella idéer. Utifrån det kan fanatikern också tolkas som martyr eller offer. I de här texterna visar det sig att filmen har påverkat informanternas sätt att beskriva sig själva och deras intentioner. Det exemplifieras i den följande bedömningen, som följs av en självbeskrivning.

Adona bedömer att mannen är en tragisk personlighet som prioriterar idéer och principer högre än mänskliga relationerna. Han överreagerar på bagateller eller saknar förmåga att leva ett värdigt liv. I självbeskrivningen uttrycker Adona ovisshet, eftersom vem som helst kan göra vad som helst. Den beskrivningen kan höra ihop med både filmens handling och våldshandlingarna dagen innan. Men ovissheten om vem som kan vara våldsvarkare kan även ha sin grund i Mellanösternfrågan med hänvisning till att hon hänför självbombningar till Gaza. Handlingen berörde henne med referens till hennes uttryckta upprördhet: *att en människa kan gå så långt för det den tycker är rätt eller fel*. I framtidsperspektivet skriver hon, att hon inte skulle ta sitt liv för det som hon bedömer är rätt eller fel, och som hon vill ändra på. Hon kände medlidande för dottern och de människor som skulle skadas. Underförstått har hon också blivit rädd.

Emma, 46-50 år, har vuxit upp i en storstad där det fanns förtryck på grund av den höga invandringen. Vidare menar hon att invandringen också hade bidragit till en segregerad i staden. Hon anser att rasism är ett självklart fenomen eftersom olika etniska grupper inte förstår varandra. Hon har arbetat inom vården och varit egenföretagare inom hotell- och restaurangbranschen. Hennes intressen är andra människor oavsett ålder och utvecklingsfas. Intresset för andra visar sig i tankarna om Nora och hur hon mår. Själv är hon en sökare och benämner schamanismen som *vårt gamla arv*. Hon bedömer att mannen är självmordsbombare och undrar hur sådana försvarar sina handlingar. Vidare menar hon att det är mycket svårt att sätta sig in i självbombares psyke. Hon är bedrövad över *krigen i religionen och guds namn*, som hon anser är ett fenomen som alltid har pågått och kommer att pågå, oavsett tidsepok. Hennes framtidsvision är ganska dystera med hänvisning till att det blir *bara värre*; terrorismen kommer allt närmare och den finns troligen i Sverige inom en snar framtid. Slutligen beskriver hon sig själv som påverkaren som alltid försöker att påverka andra människor till samverkan med och förståelse för varandra, och hon har förhoppningar om en ljus framtid. Genom hennes karaktäristik blir mannen en person som hon tar avstånd i från och den grupp han tillhör är ett hot utifrån. Den bedömningen är baserad på karaktäristiken och hennes känslor, som hon benämner: sorg, förtvivlan och ont i magen. Mellan raderna framträder också rädsla eller hotfullhet. Utifrån hennes text uppfattar jag att bestämning av karaktäristiken leder till avståndstagande, som i sin tur återupprättar den egna tryggheten och självförståelsen. De emotioner som har väckts upp tillsammans med uppfattningen att invandringen har lett till segregation och rasism, kan ha avgörande betydelse för karaktäristiken.

Härnäst diskuteras emotionerna och den personliga kontexten med utgångspunkt i stereotypin *offer genom religionen* eller *politiska motsättningar*

och religionen. Estrid kände motstridiga emotioner och funderade över hur hon i framtiden kan skydda sina barn och barnbarn. Hon ska bli förskolelärare. Filmen aktiverade hennes beskyddande egenskaper som kan hänfö- ras till modersrollen. Jag bedömer att Estrid fokus är dottern i filmen, med hänvisning till följande citat:

[...] som talade till sitt barns mor och till sin dotter [...] en avskedshälsning.
(Estrid).

Hon tror att terrorangrepp, religiösa och politiska motsättningar kommer att finnas i Sverige. Utifrån detta funderar hon över hur hon ska skydda sina barn och barnbarn. Hon har varit undersköterska inom äldreomsorgen, vilket också innebär att modersrollen tränas i form av omvårdnads- handlingar.

Eja har namngivit emotionerna ilska, avsmak, rädsla och illamående. Hon vill arbeta med barn eftersom hon stimuleras av det. Hennes fram- tidsperspektiv är att bevara hälsan och göra så gott hon kan. Hon anger LaVey som möjlig religiös uppfattning. Den rörelsen grundades år 1966 av Anton LaVey och beskrivs som en satanistisk rörelse.²³³ Utifrån LaVeys budord och tabun förstår jag det perspektivet som en proteströrelse mot de abrahamitiska religionerna. Både Ejas religiösa kontext och de motstridiga känslorna kan utgöra en gemensam grund för både hennes stereotypifie- ring och uppfattningen att filmen var propagandaladdad.

Skribenterna bakom de texter som håller fram en *religiös offerhandling*, har skilda perspektiv som utgångspunkt för sin kategorisering. I den ena texten finns följande uppfattning om våldet och människors hänsynslöshet gentemot varandra:

[...] allt elände runt omkring, ute i samhället. Att hot, våld mm ökar och att män- niskor inte tar hänsyn till varandra (Elina, 26-30 år).

Elina har uttryckt emotionerna: rädsla, medlidande och sorg. De känslorna grundlägger olika typer av handlingsberedskap. Hon anger att det blir viktigt att skapa trygghet och motverka våldshandlingar bland barn i det kommande yrket. Med utgångspunkt i den bedömningen har filmen påverkat henne att bekräfta yrkesvalet. Hon blir både våldsförebyggare och trygghetsskapare. I karaktäristiken av mannen använder hon både generella våldshandlingar och den i filmen som utgångspunkt för bedöm- ningen.

233 <http://www.churchofsatan.com>, <http://www.laveycraft.com>

Emira, 18-25 år, lyfter fram vikten av att en dotter kan känna stolthet över sin faders handlingar, varpå hon frågar hur Nora uppfattar handlingen. Samtidigt framställer hon uppfattningen att fadern influerar dottern. Hennes emotioner var ilska, besvikelse och upprördhet över mannens handling, och sorg. Genom identifikationen med dottern blir hon sorgsen över att inte flickan kunde känna stolthet över sin far. Hon kan också bli orolig över terrordåd. Hon bedömde att mannen i filmen ville uppfattas som stark, men han var svag. Emira vill känna att hon ger något till andra samtidigt som inte gör så mycket för andra. Därför känner hon sig mycket egoistisk. Båda kvinnorna karakteriserar handlingen som en offerhandling, men var den inordnas beror på om de utgår från våldet generellt eller identifierar sig med dottern. Båda kvinnorna använder filmens handling som utgångspunkt för beskrivningen av framtidsvisionerna.

Stereotypin *politiskt offer* är karakteriserad av nio personer. Jag väljer ut tre av dem. Adine, 18-25 år, kände disparata emotioner som leder till deltagande i sorgen, tycka synd om, ett tillbakadragande och flykt från. Hon lever i enlighet med sina värderingar, som inte berättar om, men de kan anas genom hennes karaktäristik av mannen. Hon hoppas att hon alltid kommer att vara modig nog att formulera sina uppfattningar om företeelser, även om de strider mot gängse uppfattning. När hon därefter tänker på mannen som en far är han fruktansvärd. Med utgångspunkt i karaktäristiken av mannen kan hennes egna karaktärsdrag liknas vid en ideolog, som lever enligt sina värderingar och har modet att gå emot den stora massans åsikter. Hennes karaktärsdrag är motsatsen till dem hon uppfattar hos mannen. Genom den värderande bedömningen av fadern i filmen har hon ett fadersideal som inte uttrycks, men det är en tänkbar polaritet.

Barbra, 18-25 år, vill hjälpa barn och ge dem verktyg till att skapa förändring; påverka sin egen framtid, ta kontroll över sitt liv och inte finna sig i vad som helst. Hon diskuterar självsprängningen utifrån rätt eller fel handling. Hon kände olustkänslor och fick en tyngdkänsla i magen, som kan vara kroppsliga symtom på motstridiga emotioner. Hennes framtida handlande är motsatsen till självbombarens handling.

Eleonor, 18-25 år, anser att framtiden har mycket att ge, och den kommer också att ta. Hennes emotioner var rädsla, sorg och känslor av obehag. Hon lyfter fram filmens moraliska dilemma utifrån att döda i demokratins namn när det är fel att döda. Hon beskriver även att hon förstår den andre utifrån sin egen erfarenhet. Flera av skribenterna, som har karakteriserat det politiska offret, har skrivit att det fanns förtryck där de växte upp, men per definition²³⁴ beskriver de marginalisering av olika grupper.

234 Definitionen är hämtad i NE under sökordet förtryck.

Fyra personer har karakteriserat *frihetsoffret*. Bland dem lyfts männens texter fram som en beskrivning av hur filmens handling kan ligga som grund för deras självbeskrivningar. Bengt, 18-25 år, beskriver en smygrasism som han själv har blivit utsatt för i Sverige. Han tillhör den kristna ortodoxa kyrkan, är våldsmotståndare och förstår palestinska självbombare som frihetskämpar utan andra valmöjligheter för förändring. Han tar ställning mot både våldet och förtrycket. Esra, 31-35 år, diskuterar filmen utifrån historiska perspektiv och som den svages kamp mot den starke. Han problematiserar våldet utifrån regeringars respektive individers våldshandlingar. Han kommer fram till att benämningen frihetskämpe resp. terrorist är avhängig av bestämmarens kontext och intentioner. Han kände vanmakt som är ekvivalent med den maktlöshet han uppfattar hos självbombaren. I framtidsvisionen finns en förhoppning om ökad integration. Vidare anser han att Internet kan sprida sådan information att vi själva kan ta ställning till hur det förhåller sig.

De texter som är tolkade enligt *ospecificerat offer* är bestämda av skribenterna som självmordsbombare samt självmordsbombare och terrorist. Ebba, 18-25 år, kände motstridiga känslor och beskriver att människovärdesprincipen inte gäller för alla människor. I det framtida arbetet vill hon höja livskvalitén för utsatta barn. Genom karaktäristiken och uppfattningen kan filmens handling ligga som grund för hennes visionära lärarroll, som innebär att elevernas tankefrihet ska beaktas. Den beskrivs med utgångspunkt i filmen:

Det värsta du kan göra mot din fiende är att tänka självständigt. Jag kanske inte skall vara så snabb att döma ut människor jag möter. Se till att mina framtida elever tar till sig citatet ovan (Ebba).

Hennes moraliska aspekt är att handlingar behöver rättfärdigas. Det ansvaret har fadern överfört på dottern. Fadern får därmed en viktig funktion som en ansvarstagande och god manlig förebild för dottern. Med utgångspunkt i Ebbas egna intentioner är offerstereotypin en bekräftelse och ett rättfärdigande av hennes eget yrkesval, som innebär att hon ska verka för barnens självständiga tänkande. I det fadersideal som framställs har ansvarstagandet en viktig betydelse med hänvisning till att *dottern måste axla den moraliska aspekten av faderns handling*.

Den andra texten är skriven Erik, 26-30 år, som kände rädsla och frustration. Hans berättelse om filmen är fokuserad på fadersrollen. De karaktärsdrag som han tillskriver självbombaren är väldigt bestämd och fokuserad samt att han vill leva. Därefter skriver han om sin egen fadersroll, tänker på sina egna barn och sedan är tankarna tillbaka i filmen. Han vill inte

att mannen i filmen ska dö, utan gå hem till sin dotter. Eriks beskrivna personlighetskaraktäristika är arbetsledaren, den förstående mannen som kan sätta sig in i andras situationer och tänka i nya banor. Han kan inta en kritisk inställning till mediernas dikotoma beskrivningar av politiska våldsverkare och han är den gode fadern som tar ansvar för sina barn och sitt arbete. Men han känner rädsla och frustration inför hur vissa människor förhåller sig moraliskt mot andra och också mot miljön. Han är rädd för vad som kommer att ske, och han vill förändra människors moraliska handlande mot varandra och miljön, men kan inte. Hans riktade emotioner ligger till grund för stereotypin som tillsammans med självbeskrivningen utgör en bekräftelse av honom som den gode fadern, arbetsledaren och läraren samt en icke fördömande personlighet.

Benny och Birger har till en början karaktäriserat *offret*, som senare i texterna *övergår till desperadon* för att slutligen vara både ock. Benny kände förtvivlan, misstro och medkänsla. Efter fyra års lärarvikariat ska han utbilda sig till lärare. I den korta berättelsen bekräftar han läraryrket som ett gott val. Han anser att det är viktigt att leva i nuet och inte i framtiden. Birger däremot kände sorg och rädsla inför situationen, avsky och förbannelse över förtrycket samt hat mot dem som dödar oskyldiga. Han har inte skrivit något om syftet med att gå lärarutbildningen eller om de framtida intentionerna. I den här texten tydliggörs emotionernas betydelse i stereotypifieringen. När de initiala emotionerna förändras sker det per automatik en förändring av stereotypin. Därmed har emotionerna en avgörande betydelse bakom stereotypierna.

Åtta personer har karaktäriserat *desperadon*. Bland dem väljer jag ut texterna från Bille 18-25 år och Emil 36-40 år. Bille kände hat, ilska, vemod och sorg. De känslorna är motstridiga och skapar motstridig handlingsberedskap. Han har erfarenhet av våld och dödsfall samt narkotikamissbruk. Han kan och vill hjälpa ungdomar som har det svårt och vara en god förebild. Han beskriver sig som rastafari som har en framtidsförhoppning om att:

slippa allt meningslöst skit som våld och krig + (politik) (Bille).

Med utgångspunkt i både karaktäristiken av självbombaren och självbeskrivningen blir Bille den planerande antivåldsverkaren Hans yrkesval bekräftas också som värdefullt genom stereotypin desperadon.

Emil nämner inga känslor, men handlingen var en moralisk konflikt för honom. Han har praktiserat som lärare och trivdes. Han beskriver sig som en vuxen man och en medmänniska. Han kan inte acceptera våldshandlingen, men han förstår *mekanismerna* bakom den samtidigt som den är

obegriplig. Han anser att den dubbelheten har sin grund i att han inte har någon erfarenhet av krig. I skolan är han medmänniskan, som han också framstår som i beskrivningarna av filmen och i hur han förstår desperationen. Genom resonemanget kring filmen bekräftar sina karaktärsdrag, de egna handlingarna och yrkesvalet.

Den sista stereotypin är *soldaten*. Den är karaktäriserad av Babel 25-30 år, som kände förtvivlan. Den känslan grundade sig i en eller låg till grund för bedömningarna:

[...] människors oförmåga till självständigt och kritiskt tänkande om nyhetsrapporteringarna och västmakternas uttalanden om självbombningar (Babel).

Slutligen bedömer han att världspolitiken har gått så långt att fredliga och demokratiska lösningar inte beaktas för vissa grupper i världen. Han ifrågasätter den karaktäristik massmedierna och betydande personer tillskriver självbombare. Hans bestämmelse av självbombaren är soldaten som använder sig av mindre konventionella metoder än andra soldater. Inför framtiden är han optimistisk och han ska verka genom en pedagogik som möjliggör fritt, — mångsidigt — och kritiskt tänkande hos eleverna. Yrkesvalet har sin grund i hans syfte att forma fritt tänkande individer. Hans text bekräftar honom som en fritt — och kritiskt tänkande person. När han bestämmer att självbombaren är en soldat använder han samma dikotomi som medierna och västmakterna använder sig av när de beskriver regeringsstyrt våld som fredsbevarande och demokratiskapande handlingar. Genom filmens handling beskrev han sig själv som en fri och kritiskt tänkande individ och utifrån det redogjorde han för sina uppfattningar och de mål han har i sin lärargärning. Soldaten är en här en typ av stereotypi som alltid hör ihop med överordning – underordning. De utför de order som ges av de med högre rang och ger order till de med lägre rang. Därmed blir hans stereotyp motsatsen till Babels eget sätt att fungera.

Aktivitetinriktade stereotyper

Frihetskämpan är den stereotypi som tolkats fram i texterna från Ada och Biggan, 46-50 år. Jag väljer ut Biggans text eftersom den är den mest komplicerade, och visar hän mot både *frihetskämpan* och *hämnanaren*. Hon anser att handlingen är riktad mot politikerna som en hämndaktion mot det mannen själv har upplevt. Därefter ändrar hon sig och skriver att han kämpar och satsar allt för demokratin som också ger frihet. Senare beskriver hon det ökade våldet i Sverige, som jag uppfattar som våldshandlingarna dagen innan. Vidare menar hon att det som sker i livet och bearbetas, leder till att människan blir starkare och hon ska sträva efter att hennes egna barn ska

lyckas i livet. De handlingar hon lyfter fram har sin referens i modersrollen som hon är förtrogen med. Aktualiseringen av den kan höra ihop med både handlingen i filmen och våldshandlingarna mot både flickan i Arvika och Anna Lind dagen innan. Hennes karaktäristik kan inte relateras till en bekräftelse eller ett rättfärdigande av yrkesvalet eller framtidsvisionerna. Men hennes berättelse om hur hon har bearbetat sina problem är troligen en konsekvens av filmens handling.

Stereotypin *rebellen* är framtolkad i fyra texter. Jag väljer ut Aftis och Arjas texter. Aftis emotioner var rädsla och sorg. Hon har arbetat inom omsorgen i 21 år och har tillförsikt inför sitt framtida arbete som lärare. Arja tycker om att arbeta med barn och önskar sig make, barn och villa, som inte kommer att förändra hennes inställning till att arbeta med barn. Den karaktäriserade stereotypin är en upprorisk person som griper till vapen och riktar sig mot den bestående ordningen, kulturen och politiken. De som har karaktäriserat rebellen har stor tillförsikt inför framtiden, beskriver sig själva som ganska nöjda och inte upproriska på något vis. Deras självbeskrivningar är motsatsen till rebellen.

Demokratiomstörtaren är den stereotypin som Elisa, 26-30 år, har karaktäriserat. Hennes beskrivna emotioner var sorg, ilska och hat. Hon beskriver sig själv som en fredlig och omtänksam person. Hon tillhör ingen fredsoorganisation men vill göra en samhällsinsats mot våldet genom att påverka barnen via information. I självbeskrivning tillsammans med intentionerna för det kommande yrket blir hon den goda samhällsbevararen. Både självkaraktäristiken och syftet med de egna handlingarna är diametrala motsatta i förhållande till självbombarens. Det kan vara både filmen och gisslandramat i Beslan²³⁵ som kan ligga till grund för hennes uppfattning, men det behöver inte vara så eftersom hon inte tar upp det. Den här stereotypin finns bara i lärarutbildning C och den kan grunda sig i mediernas beskrivningar av den politiska problematiken i Tjetjenien.

Jag lyfter nu fram Alf och Börjes texter som är inordnade under stereotypin *hämnnaren*. De texterna utgör en beskrivning av hur männen utifrån stereotypin gör en bestämning av sin självförståelse. Alf är 26-30 år och uppvuxen på landsbygden, där det bodde människor som *förtryckte* andra. Förtrycket utövades i form av mobbing och andra handlingar som var ett uttryck för att de starka kuvade de svaga, vilket skedde mellan vuxna, vuxna och barn, och mellan barn samt att de välutbildade såg ner på dem med lägre utbildning. Under frågan om Alf uppfattar sig som religiös står det: *Dunderateist*. Han ska bli lärare med hänvisning till att han i 11-årså-

235 Den pojke som avled tillhörde den grupp som blev utsatt för gisslandramat den 1 september år 2004 <http://www.sesam.se> sökdatum 2008-02-18 under sökordet gisslandramat i Beslan.

dern hade han *en jättedålig lärare som vikarierade ett tag*. Målet för hans lärargärning är att några av framtidens barn ska få en bra lärare. För övrigt ska han leva ett *Svenssonliv* och få bättre ekonomi så att *resor/upptäcktsfärder kan göras oftare*. Han uppfattar att självbombaren har en förvriden samhällssyn, och tror att handlingen ska skapa mening för de efterlevande, men nytt hat kommer att födas. Vidare uppfattar han självbombarens kultur som hämndlysten: *tand för tand gäller i dessa religiösa länder*. Den bedömningen ligger till grund för stereotypin hämnaren.

Börje, 18-25 år, har en annan förståelse av hämnaren. Han har vuxit upp i en småstad där han blev illa behandlad och förtryckt av vissa svenskar. Börje är muslim och har valt att bli religionslärare eftersom han tycker att ämnet är intressant. Han konstaterar att han skulle kunna känna mycket hat eftersom muslimer har och kommer att få många svårigheter genom det förtryck som de blir utsatta för, och de kallas för *terrorister*. Han tror inte att våldshandlingar löser några problem. Om filmen har han skrivit följande:

[...] inte att han sa så mycket om varför han skulle göra attentatet. Varför han hatade dem så mycket. Men filmen har ett mycket stort budskap. Man kan lära sig mycket från filmen. [...] i hela sitt liv bara sett krig. Och han har fått ett stort hat mot sina motståndare (Börje).

Börje tar sin utgångspunkt för diskussionen i att krig skapar hat mot motståndarna. Filmens handling och förståelsegrunden bakom handlingen har fått betydelse i båda männens beskrivningar av sina egna och självbombarens kontext, men förståelsegrunden för filmen och de egna erfarenheterna av kränkningar skiljer sig åt. Alf ska bli lärare eftersom han hade en *jättedålig* lärare som barn. Yrkesvalet är en revansch varpå han blir äreräddaren som ger andra det han själv behövde, men inte fick. Börje har blivit utsatt för kränkningar på grund av att han är muslim och han ska bli religionslärare. Han blir också äreräddaren, men han tar revansch genom religionen och erövrar status i det samhälle som har kränkt honom.

De texter som är tolkade som den *hotfulle*, är skrivna av Astrid och Eskil. Båda är i åldersgruppen 18-25 år. Astrid älskar barn och tycker att hon passar bra som lärare. Filmens kom *nära inpå* henne, varpå hon blev stel och stressad. Hon brukar inte fundera över framtiden, vilket hon tror beror på att hennes rädsla för att Sverige och världen ska förändras och för att hon hatar krig. Troligen aktualiserade filmen hennes inneboende rädsla för hur Sverige och omvärlden kommer att förändras. Eskils vill jobba med barn och ungdomar utifrån sina intressen. Han kunde delvis förstå mannens frustration och tolkade in en *oerhörd vrede* hos honom. Själv skulle han

aldrig kunna bli så frustrerad att han spränger sig. Vidare bedömer han att mannen i filmen är förgöraren av liv, som han menar att terroristen är. Utifrån den bedömningen framställs den hotfulla. Eskil menar också att den egna demokratiska kulturen värderar egna och andras liv högre i förhållande hur självbombarens kultur värderar människors liv. Både Astrid och Eskil beskriver sig själva som relationella och kärleksfulla. De bedömer och värderar den egna kulturen som god, men den riskerar att blir sämre. Deras självbeskrivningar grundar sig troligen i att filmens handling också har aktualiserat en hotbild hos dem.

De nästkommande stereotypierna hör ihop karaktärsdrag som grundar sig i bristfällig psykologisk och mental förmåga.

Bristfällig psykologisk och mental förmåga

De texter som diskuteras under den här rubriken är de som är tolkade enligt den *svекfulle fadern*, den *svекfulle fadern och modern*, *egoisten* och *narcis-sisten*. De stereotypierna är sammanförda under en rubrik eftersom de karaktärerna har en grund i en bristfällig jagutveckling enligt flera teoretiska inriktningar inom psykologin.

Den *svекfulle fadern* är karaktäriserad av Blossom 25 år. Hon blev förbannad, kände olust och obehag, varpå hon ville skrika. Hon är uppvuxen i en storstad. Under hennes skoltid blev hon utsatt för olika typer av trakasserier. I den kommande lärarrollen ska hon skapa en bättre skolmiljö än den hon själv hade och hon ska kämpa för ett demokratiskt samhälle, trots det hårda och tuffa klimat som råder inom skolorna i Sverige. Hon har haft en positiv syn på framtiden, men mordet på Anna Lind förändrade den. Hon anser att det finns *ett jättehott mot demokratin i den värld vi lever i*, vilket hör ihop med handlingen i filmen. Samtidigt menar hon också att självbombarens handling kan vara den svages rop på hjälp, men det är fel att döda. Genom att ställa karaktäristiken av mannen i förhållande till självbeskrivningen blir Blossom antivåldshjälten och demokratikampen. Hennes yrkesval bekräftas genom karaktärsdragen, som ligger till grund för att hon kan föra en kamp i en hård och tuff miljö.

Ebon 18-25 år, kände en implicit rädsla, blev besviken över att självbombningar utförs. Hon lyfter framförallt fram faderns svek mot dottern, och även moderns, som enligt texten troligen har uppmanat fadern att spränga sig själv. I framtidsbeskrivningen är modersrollen framträdande, med hänvisning till att hon ska sträva efter ett tryggt liv, ge sina barn en trygg uppväxt och lära dem vad som är rätt och fel samt försörja dem ekonomiskt. Hennes karaktäristik av både mannen och den tänkta modern i filmen är motsatsen till den moder som Ebon beskriver att hon ska bli. Enligt min tolkning har filmens handling troligen aktualiserat hennes mo-

dersroll. Den formuleras, varpå hon blir den goda modern som själv gör det som båda föräldrarna tillsammans ansvarar för i ett familjeförhållande. Hon blir moder både professionellt och privat.

I den text där stereotypin *egoisten* är karaktäriserad, är ilska och uppördhet uttryckta emotioner. Texten är skriven av Elsy, 18-25 år, som ska bli gymnasielärare i naturvetenskap. Hon tycker att det ska bli kul att jobba med ungdomar och dela med sig av den kunskap hon har. Hon beskriver filmen mest av alla i sin grupp. Efter beskrivningen tar hon dotterns roll och ställer mannen till svars för hans själviska handling. Hon har en positiv bild av framtiden och hon ska försöka uppfylla sina drömmar och göra andra lyckliga. Hennes uttryck: *att göra andra lyckliga* kan ha sin grund i filmen, som fick henne att ta dotterrollen. Hon själv blir altruisten som är motsatsen till egoisten. Hennes yrkesval bekräftas som gott genom både hennes bestämning av mannen och självberättelsen.

De texter som är tolkade enligt stereotypin *narcissisten* är skrivna av två män. De har inte beskrivit några emotioner i texterna om filmen, men väl i självbeskrivningarna. Det finns således ett samband mellan deras personliga kontext, deras emotioner och hur de karaktäriserar självbombaren. Deras karaktäristik beskrivs först och sedan beskrivs den personliga kontexten. Bamir, 18-25 år, ansåg att självbombarens handling utfördes för att han skulle bli sedd och att han trodde att han räddade andra genom att döda dem. Bamirs självbeskrivning är: *Jag gillar att jobba med människor*. I en förenklad tolkning med utgångspunkt i hur filmen kan ha påverkat skribentens beskrivning av sig själv, verkar narcissisten emot människor medan Bamir verkar för dem. Bamir är tacksam över att bo i en trygg kultur och då kan det vara nära till hands att förstå hans egen kontext som trygg och självbombarens otrygg. Otrygghetskänslan kan bero på hans uppfattning att människorna tror att dödandet av andra räddar dem. Han frågar sig om självbombarens religion har grundlagt självbombarens uppfattning.

Elis, 18-25 år, har karaktäriserat *narcissisten* och även *vettvillingen*, beroende på vad i texten läsaren grundar sin tolkning på. Han berättar om sitt tidiga liv då han var nära döden. Den berättelsen skulle troligen inte ha nedtecknats om det hade varit en annan film som hade visats. Och det kan vara så, att bilder av företeelser eller handlingar som kan associeras till döden, aktualiserar döden för dem som har en erfarenhet av den och i synnerhet då bilderna kan uppfattas som dokumentära.

I diskussionen kring stereotypin *galningen*, väljer jag ut texterna från Beppe 18-25 år och Bosse 26-30 år. De har formulerat emotionerna avsky och rädsla, som även kan benämnas som hat och rädsla. Beppe är kristen med tillhörighet i pingstkyrkan. Hans intentioner är att bli en glad och positiv lärare som kommer att arbeta med ungdomar. Han beskriver själv-

bombaren som *rätt sjuk*, och att han ville få frun och dottern att förstå var helt ofattbart. Eftersom Beppe tillhör pingstkyrkan har jag sökt efter hur självbombare och terrorister beskrivs i tidningen Dagen. De citat som följer är hämtade från den tidningen den dagen.

Nästa stund kom vreden över de terrorister som förvridit våra perspektiv och gjort vår värld så osäker, hotfull och ovänlig. Samtidigt kände jag stor tacksamhet över min litenhet, och min bön gick till en större Gud som älskar oss alla lika mycket, som inte gör skillnad på människor och som har ett betydligt bättre perspektiv.²³⁶

Enligt den här texten finns det olika gudar, men den Gud som texten åsyftar gör skillnad mellan människor. Den gud som författaren åberopar är större än muslimernas gud, och människan som tillber den större guden gör också skillnad mellan olika människor. Texten innehåller också en gudomlig hierarki trots att gud är gemensam för både judar, kristna och muslimer.

I samma tidning beskrivs islam ha en ondskefull agenda och att västerlänningar bör förstå det islamska hotet.

Attacken var en fruktansvärd chock. Jag kunde aldrig tro att de skulle göra något sådant. Det utmanade mig att blottlägga islams ondskefulla agenda. Media fylldes med frågor om islam. Och svar, som Mark A Gabriel fördömer som önsketänkande eller ren okunnighet. Enligt honom väljer många att ignorera att Muhammeds krigiska uppenbarelser i Medina upphäver det fredliga budskapet i de tidiga uppenbarelserna i Mecka. – Västerländsk media gör allt för att inte uppröra muslimer. Man målar en bild av islam som en fredlig religion. Jag är rädd att det kan få katastrofala konsekvenser i väst. – Européerna måste förstå att islams lära ser även dem som fienden. Västvärldens regeringar har ett ansvar att försvara sina medborgare. Bönen står kyrkan för.

Enligt citatet kommer islams lära att skapa katastrofala konsekvenser för européerna, och författaren uppmanar européerna att betrakta islam som en fiende. Genom att ta del av hur muslimer och islam bedöms och beskrivs i tidningen Dagen blev det lättare att förstå hur Beppe uppfattar mannen i filmen och även hans känslor som var avsky och rädsla.

Bosse har inte benämnt några emotioner. Han kommer att försöka påverka och göra en insats som lärare. I enlighet med hans framtidsperspektiv förstår han sin lärarroll som tongivande och han förväntar sig att få inflytande i många unga människors liv, vilket blir hans bidrag till medmännis-

236 Tidningen dagen den 11/9 2003

korna. I relation till hur Bosse karaktäriserade självbombaren så kan hans yttersta syfte vara att påverka eleverna till att bli själsligt friska personer som utför motsatsen till absurda och befängda handlingar. Galningen som stereotypi gör ett särskiljande mellan *vi* och *dom*, som jag också tycker mig finna i olika mediers beskrivningar av självbombare. Det kan även vara så att de som karaktäriserade galningen, var influerade av mediernas karaktäristik av gärningsmännen dagen innan.

Stereotypin *dåren* är en tolkning av både Bertils och Billys texter. Först beskrivs deras emotioner därefter diskuteras kontexternas betydelser. Bertil, 18-25 år, kände ilska som han riktade mot handlingen och sorg över vald handling. Han ska bli lärare eftersom han har haft många dåliga och inkompetenta lärare under sin skoltid. I lärargärningen, som innebär en utbildning av nya generationer, kommer han att lägga grunden för ett nytänkande och engagemang hos de uppväxande individerna. Vidare skall han genomföra olika förbättringar och förändringar inom sitt område, vilket betyder att han tar revansch. Självbombers handling var däremot en dåraktig aktion. Sedan menar Bertil att självbombaren inte hade behövt genomföra sprängningen om situationen hade varit genomtänkt och landet hade varit demokratiskt. Genom de slutsatserna diskuterar han emot sig själv. Vidare ansåg Bertil att terroristerna har en dödlig inställning gentemot världen och att deras människosyn är avskyvärd. Genom stereotypifiering blir han den kloka och nytänkande revanschören,²³⁷ som är motsatsen till dåren.

Billy tyckte synd om mannen, kände ilska över handlingen och sorg över vald handling. Han är 18-25 år, idrottsintresserad och han ska bli idrottslärare. Han ska hjälpa ungdomar framåt i livet, motverka våld och ondska samt sträva efter gemenskap och jämlikhet inom sitt yrke. Han uppfattade att självbombaren inte *förstod* att han skadade många oskyldiga och att många liv gick till spillo, men trodde att han gjorde rätt. Vidare tyckte han synd om mannen, som inte förstod vad livet går ut på. Framtidsförhoppningarna var att världen skulle bli mer jämlik, att länderna går samman och försöker stoppa all ondska.

I personbeskrivningen är Bertil den nyskapande pedagogen som kan sätta igång en pedagogisk revolution. Orsakerna bakom är hans erfarenhet av både inkompetenta och dåliga pedagoger. Han blir snillet, den nydanande, engagerade, kompetente läraren och därmed den ärevärdige. Billy framställer sig själv som fredsaktivisten, antivåldförespråkaren, och gruppledaren som vägleder ungdomar framåt i livet. Han strävar efter

²³⁷ Stereotypin revanschören är påhittad av mig genom en omvandling av ett verb till ett substantiv.

både gemenskap och jämlikhet, och önskar att världens nationer samman-sluter sig och går emot ondskan. Han blir därmed den ärevördige.

Den sista stereotypin under den här rubriken är *psykopaten*, som är karaktäriserad av Adele, 26-30 år. Hon bedömer att mannen saknade skuld-känslor, varpå hon kände ilska och vrede. Hon lyfter fram trygghet som ett av hennes viktiga behov. Hon strävar efter att få ett jobb som hon kan känna sig trygg med och slippa oron för att bli arbetslös. Hennes kontroll-behov är också stort och när hon förlorar kontrollen blir hon orolig och irriterad. Hon bedömer att arbete är värdefullt eftersom det ger trygghet. Vidare gör tryggheten henne till en gladare och bättre mamma. Filmen tycks ha aktualiserat hennes modersroll. Den fadersbilden som hon beskri-ver saknar moraliska åtaganden. Den tolkningen kan ligga till grund för den aktualiserade modersrollen. De intolkade karaktärsdragen kan också utgöra hinder för hennes goda moderskap och därmed hjälper stereotypin henne att distansera sig.

De stereotyper som härnäst diskuteras är de som innefattar en självmordsbenägenhet.

Självmondsbenägenhet

Stereotypin *melankolikern* är karaktäriserad av Abbis, 31-35 år, och Belina, 18-25 år. Abbis initiala emotioner var rädsla, därefter blev hon gripen och slutligen blev hon arg. Hon har inte skrivit något om framtidsperspektivet, förutom att hon vill arbeta med barn för de inverkar positivt på hennes sinnesstämning:

Man blir glad att vistas med barn. De är så positiva (Abbis).

Utifrån den beskrivningen av syftet med yrkesvalet tolkar jag in en melankoli hos skribenten. Den kan ha väckts upp när hon kände empati för Nora. Sedan beskrev hon att mannen var olycklig. Valet av yrke är underförstått en självhjälp till ett bättre välmående.

Belina har uttryckt ett trygghetsbehov och hon vill arbeta med män-niskor eftersom *det ger så mycket*. Jag uppfattar att filmen har aktualiserat kvinnornas trygghetsbehov. Den melankoli som uttrycks kan vara ett av personernas olika personlighetsdrag, som också yttrycks i deras självbe-skrivningar. Deras bedömningar aktualiserar både deras trygghetsbehov och deras behov av interaktioner med andra för välmäendets skull.

Den text som är tolkad som *självmördaren* är skriven av Ebis, 18-25 år, som tillhör Pingstkyrkan. Hon kände obehag, frustration och upprördhet. Hon beskriver en väninnas far som tog självmord. Med utgångspunkt i hennes text fungerade filmen som ett aktualiserande av både den familjära

och sociala kontexten. Hon värderade föräldrarna som mycket viktiga för familjens bevarande. Vidare tog hon upp att vissa föräldrar inte får tillåtelse att träffa sina barn. Ebis bestämning hör ihop med hennes personliga kontext och hon lyfter fram sin uppfattning om faderns och moderns betydelse för familjesammanhållningen.

Bland de texter som har tolkats enligt *självmördaren och massmördaren*, väljer jag ut texterna från Amis, 18-25 år, och Erma, 31-35 år. Amis emotioner var illa till mods, sorg och rädsla. Hon går utbildningen för hon vill arbeta med barn. I framtidsvisionen berättar hon om hur hon tidigare har hållit geografisk distans till självmördare och massmördare. Våldshandlingar dagen innan påverkade henne, varpå hon funderade annorlunda. Hon tror att självmorden och massmorden kommer att utövas i andra länder, men hoppas: *att alla skulle kunna hålla sams och respektera varandra*. Erma har också bestämt mannen som terrorist. Hon funderade över hennes barns framtid och varför våldet i världen pågår. Hon har inte nämnt några emotioner i texten. Med utgångspunkt i hennes funderingar över barnens framtid, har filmen troligen ruckat på hennes känsla av tillit inför framtiden. Båda kvinnorna har svårt att förstå våldshandlingar. I de här beskrivningarna framstår det personliga sammanhanget som det huvudsakliga intresset och att det kan vara svårt att förstå varför våldet i världen pågår. De våldshandlingar som utfördes i Sverige den 11/9 2003, särskiljs från självbombarnas våldshandlingar.

Med utgångspunkt i min tolkning av de här texterna, kan en bestämning av en främmande våldshandling ske enligt följande process: När det aktuella våldet är inhemskt aktualiserar det egna sammanhanget en otrygghetskänsla. I återskapandet av tryggheten förflyttas våldshandlingen tankemässigt till ett geografiskt avlägset område samtidigt som en negativt värdeladdad stereotypi formuleras, varpå personen kan distansera sig både fysiskt och relationsmässigt. Det kan exemplifieras genom Ermas text. I den har hon bestämt självbombaren som terroristen. Hon fick funderingar över sina barns framtid och varför våldet i världen pågår. När därefter självmördaren och massmördaren blir en stereotypi som hon tillskriver andra kulturer återerövrar hon den trygghetskänsla som är intimt förknippad med den egna kulturen.

De stereotypier som kan föras hän till de karaktärsdrag som ligger bakom klassifikationer av psykopatologiska personlighetsdrag och hur de kan höra ihop med personernas beskrivningar av den egna kontexten har nu redovisats. Deras egna självbeskrivningar innehåller sådana karaktärsdrag att de kan tolkas som en annan stereotypi i förhållande till den karaktäristik de har tillskrivit självbombaren, vilket diskuteras härmäst.

Våldshandlingens inverkan på personers självbeskrivningar

De texter som tolkas och redovisas i detta kapitel tydliggör hur varierande våldshandlingen i filmen har inverkat på betraktarens beskrivning av sig själv. Den här beskrivningen är strukturerad med utgångspunkt i framtolkade stereotyper och utifrån personernas grupptillhörighet. Jag börjar med olika offerstereotyper.

I de texter som har tolkats som någon form av offerstereotypi berättar skribenter från religionsgrupperna om egna eller nära anhörigas olika traumatiska upplevelser samt hur de hanterar egna svårigheter. De beskriver också upplevelser som hör ihop med den mänskliga existensen. I berättelserna tydliggörs även uppfattningar att en person kan vara både destruktiv och kreativ eller god och ond, på en och samma gång. Vissa personer har påverkats så djupt att de berättar om egna planer på suicid och hur de har hanterat sådana tankar. Vidare finns det berättelser om hur personer tänker om sig själva i sin profession och hur de ska hjälpa och stödja dem som har det svårt.

I religionsgrupperna har flera personer berättat om olika personliga trauman och om de har bearbetat dem. Analogt med hur två framtidsvisioner framställs har de kvinnorna antagit en viljestyrka genom stereotypifieringen av självbombaren. I självberättelsen framhåller de vikten av att leva vidare, trots svårigheter. En kvinnas text innehåller en berättelse om hur hon har varit offer och därefter blivit hjältinna. Hennes självberättelseberättelse hör intimt ihop med en påverkan genom filmen.

Texterna från lärarutbildningsgrupperna innehåller personberättelser om svårigheter som har bearbetats. Flera av personerna beskriver sig själva som någon form av förändrare, som förändrar genom olika typer av kognitiva påverkansprocesser. De berättar också att de är våldsmotståndare. Andra personer berättar om sina politiska ställningstaganden och för analytiska resonemang kring vem som bär det övergripande ansvaret bakom självbombarens handling. De personerna berättar om sina intressen som är samhällskunskap, politik och historia.

Flera personers självberättelser beskriver olika personliga egenskaper och färdigheter. Dessa är förändringsbenägenhet, moraliskt ansvarstagande och olika omvårdande egenskaper. De egenskaperna finns formulerade både i självbeskrivningen och i svaren på vad de såg, hur de uppfattade filmen och vad kände när de såg den. I återberättelserna av perceptionen blir skildringarna av den andra också en berättelse om dem själva. Då är det nära till hands att uppfatta självförståelsen som en väsentlig egenskap för hur förståelsen av den andre uttrycks.

Våldshandlingen i filmen ligger även som grund för berättelser om hur personer tar itu med orättvisor och maktlöshet i synnerhet då stereotypin är offer genom och mot en övermakt.

I en text har en kvinna skrivit att hon vill arbeta med barn eftersom hon blir stimulerad av det. Framtidsperspektiv för henne var att bevara hälsan och göra så gott hon kan. De andra texterna under samma stereotypi innehåller självbeskrivningar som kan hänföras till antivåldsvverkare och trygghetsskapare.

Vissa personer karaktäriserar sig själva som modiga sanningssägare som säger sitt, även om åsikterna strider mot gängse uppfattningar. I andra berättelser beskriver personerna sina framtida handlingar som motsatsen till självbombarens. I en text som är tolkad som *ospecificerat offer* framställer kvinnan vikten av alla människors lika värde, att autonomin beaktas och att alla är ansvariga för sina egna handlingar. Den andra texten är skriven av en man som fokuserade på fadersrollen, varpå hans egen fadersroll aktualiserades samt karaktäriserades som beskyddande och ansvarstagande. Han ifrågasatte mediernas dikotoma beskrivningar av politiska våldsvverkare varefter han framträder som en fritänkande individ.

De männen som tillhör religionsgruppen och som har karaktäriserat *offret eller desperadon* har självbeskrivningar som innehåller uppräknings av deras intresse för kursens innehåll och humaniora. Samtliga skribenter konstaterar att avsaknaden av demokratiska rättigheter leder till desperation. De bekräftar också den egna kulturen som demokratisk. I lärarutbildningsgrupperna har en person berättat om egna erfarenheter av våld, dödsfall och narkotikamissbruk. Hans egna egenskaper och färdigheter är den rationelle antivåldsvverkaren och medmänniskan, som kan förstå varför självbombningar utförs. Hans framtidsförhoppning är att människor ska få en bättre förståelse för varandra; och slippa meningslöst våld, krig och politik. Han såg filmen på eftermiddagen den 11/9 2003.

I texterna som karaktäriserat *fanatikern* är självbeskrivningarna relationsorienterade med en tydlig medkänsla för oskyldigt drabbade offer. Den ena personen berättar om sitt liv och lyfter fram en dyster framtidsvision, trots att hon hävdar att hon påverkar andra till samverkan med och förståelse för varandra. Jag uppfattar att filmen rubbade hennes grundtrygghet, varpå den momentana otryggheten utgjorde grunden för hennes motsäggelsefulla beskrivningar av sig själv. Fanatikern som stereotypi finns inte bland texterna från religionsgrupperna.

Två personer har bestämt självbombaren som den *religiöse krigaren* resp. *soldaten*. Den förra skribenten är en relationsorienterad man, med ett intresse för världspolitiska konflikter. Han medverkar till klargöranden då det råder missförstånd mellan personer och hjälper andra att tänka i nya

banor om sig själva. Den andra personen beskriver sig själv som en kritisk och fritt tänkande person. I lärargärningen ska han verka för att andra ska lära sig att tänka fritt i förhållande till hur medierna och makthavare vill att vi ska tänka. Båda tänker lika fritt om självbombaren och beskrivningen av dem själva är kongruent med hur de karaktäriserar. Ingen av dem skulle ha lyft fram den nedskrivna självberättelsen om de inte hade sett filmen.

I en text under stereotypin *frihetskämpen* lyfter en kvinna fram våldshandlingarna dagen innan. Vidare tar hon upp vikten av en bearbetning av de egna svårigheterna i livet samt diskuterar sitt kommande arbete utifrån modersrollen.

I de texter som är tolkade som *hämmanen* kan endast självbeskrivningarna från lärarutbildningsgruppen tolkas. Där framstår båda männen som revanschörer. Det förlorade anseendet eller kränkningen som de har utsatts för ligger till grund för deras val av yrke. De tar revansch i stället för hämnd, som blir en egenskap som de tillskriver självbombaren. Jag bedömer att filmens handling ligger till grund för deras berättelser om egen utsatthet och tidigare kränkningar.

Demokratiomstörtaren är en stereotypi som är karaktäriserad av personer i lärarutbildning C. Den stereotypin har inte funnits bland dem som såg filmen tidigare. Jag tolkar in en påverkan utifrån i den personens bestämelse av stereotypin. Jag relaterar den till våldsdådet i Beslan och mediernas beskrivningar av tjetjener.

Den *svекfulle fadern* är karaktäriserad av en kvinna vars far tog sitt liv. Hennes framtidsvision bygger på hennes livsberättelse. I den bekräftar hon sitt kommande liv som gott och meningsfullt. Den andra kvinnan under samma stereotypi blir genom självberättelsen den som tar tag i problem även i tuffa sammanhang. Hennes framtidsperspektiv har varit ljust, men efter mordet på Anna Lind vacklar hon och menar att demokratin är hotad. Hotet refererar filmen. I självbeskrivningen blir hon antivåldshjälten, demokratikämpen och en ansvarstagande person. Den person som ansåg att både fadern och modern svek dottern tar modersrollen i sin självberättelse. Genom den tar hon det ansvar som båda föräldrarna vanligtvis delar på. Personen som stereotypifierar egoisten tar dotterns roll, varpå hon tar itu med fadern. Hon vill göra andra lyckliga och det framtidsperspektivet har troligen sin grund i filmen och enligt hennes text blir hon altruisten.

Den som har karaktäriserat den *hatiske* berättar om sin fader som hatade socialdemokrater. Hennes förståelse har sin referens i tre skönlitterära verk, som beskriver hur hatet överförs mellan människor i brist på omvårdnad, trygghet och framförallt kärlek. I yrkesrollen kan hon utföra olika arbetsuppgifter och kärlekshandlingar som förhindrar att hatet överförs till nästa generation.

En av dem som har karaktäriserat *narcissisten* har tagit upp värdet av den trygghet som finns i Sverige, men han nämner inte mordet dagen innan. Den andra personen berättar att han var nära döden som barn. Jag anser att bådas berättelser grundar sig i upplevelsen av filmen.

Bland skribenterna till texterna som är tolkade som den *hotfulle* har en kvinna skrivit att hon kände sig maktlös. Den känslan kan ligga till grund för hennes indelning av mänskligheten i *vi* och *dom*. *Dom* beskrivs som hotfulla att leva med eftersom alla kan bli deras offer. Hon är intresserad av psykologi, drömmar och drömydning samt hur själen påverkas och uttrycks genom projektioner. För den andra kvinnans del kan filmen ha aktualiserat en farhåga om att Sverige och världen ska förändras och bli alltmer krigsdrabbad. Hon beskriver sig själv som kärleksfull och relationsorienterad. Slutligen mannens självbeskrivning som innehåller en berättelse om hans höga frustrationströskel. Han menar att den svenska kulturen är värnande av det egna livet såväl som andras liv.

Den text som tolkas som *manipulatören* beskriver personens eget intresse för pedagogik som karaktäriseras enligt förmedlingspedagogik. Genom filmen värderade hon handlingen mer positivt än tidigare. Hennes beskrivning av filmen belyser hur hon genom emotioner och kognition förändrade sin tidigare uppfattning.

Personen bakom bedömningen av mannen som *den gode och onde*²³⁸ beskriver den egna personligheten i motsägelsefulla perspektiv. Hon vill lära andra människor att förstå samtidigt som hon skriver att hon *ALDRIG* vill förstå. I det här fallet kan hon ha blivit så pass påverkad av filmen att hon hade svårt att skriva en enhetlig berättelse om sig själv.

De som har karaktäriserat *galningen* kan vara influerade av mediernas karaktäristik av de män som mördade var sitt offer dagen innan. Den ena personen tillhör Pingstkyrkan, vars nyhetstidning ger en mycket hotfull bild av islam. Hotbilden visar sig i hans text där han beskriver sitt hat gentemot och sin rädsla inför mannen i filmen. Han själv framställs som den glada och positiva läraren. Den andra självbeskrivningen karaktäriserar påverkaren som vill ha inflytande i andras liv. Båda personernas texter gör ett särskiljande mellan *vi* och *dom*. Särskiljandet grundar sig troligen i filmens handling med hänvisning till de värderingar och kategoriseringar som redan tidigare var formulerade i medierna.

Kategoriseringarna av *dären* innehåller en självbeskrivning som tangerar stereotypin snillet med hänvisning till att han ska bli den nydanande, engagerade och kompetente läraren. Den andra självbeskrivning framställer fredsaktivisten, antivåldsföreläsaren och gruppleddaren som strävar efter gemenskap och jämlikhet.

238 Den tolkningen är redovisad i den text som är arkiverad vid Åbo Akademi.

Personen bakom karaktärstiken av *borderlinepersonligheten* hade haft en utmattningsdepression innan hon deltog i studien. I texten om filmen försöker hon förklara den på en kognitiv nivå, men när hon ska skriva om sina emotioner avbryts skrivandet. Jag tolkar att hennes avbrutna beskrivning av både emotionerna och de kognitiva tankekedjorna hör ihop med både intryck av filmen och hennes utmattningsdepression.

I personbeskrivningarna under stereotypin *psykopaten* tydliggör den ena personen ett rolltagande som liknar en gestaltterapeut, som också söker efter mening i det hon gör. Genom filmens handling aktualiserades både terapeut- och modersrollen. Den senare har förändrat henne till en alltmer emotionell person. För den andra personens del aktualiserade filmen hennes stora behov av kontroll och trygghet, som troligen lyfts fram p.g.a. filmen. Hon lyfter också fram modersrollen.

Bland dem som har karaktäriserat *stackaren* berättar den ena kvinnan att hon har arbetat inom vården. Hon kan må olika från dag till dag, vilket också inverkar på hennes framtidsvisioner. Den andra personens självberättelse karaktäriserar en relationsorienterad person som har skräck för att drabbas av krig. Den tredje personen beskriver sig själv som den kommande läraren, vars roll motsvarar den ansvarstagande fadern, som är motsatsen till stackaren. Deras berättelser, självkaraktäristik och intentioner skulle förmodligen ha beskrivits annorlunda om de inte hade påverkats av filmen.

De som har karaktäriserat *melankolikern* har självberättelser där melankoliska drag kan anas och de beskriver också sina trygghetsbehov. Jag anser att de egenskaperna och behoven aktualiserades av filmen.

Den som karaktäriserade *självmördaren* berättar om en väninna vars fader tog sitt liv. I hennes fall aktualiserade filmen både den familjära och sociala kontexten.

I de texter där *självmördaren* och *massmördaren* är karaktäriserade tar en kvinna upp att hon påverkades av våldshandlingarna dagen innan. Hon tror att självmord och massmord är handlingar som utförs i andra länder på grund av osämja. Hon hoppas att alla kan hålla sams och respektera varandra. Genom det personliga framtidsperspektivet förflyttar hon sig ut- och in i sin självberättelse, vilket kan vara en form av distansering för att kunna bevara grundtryggheten. Den andra självberättelsen handlar om den kvinnans barns framtid. Hon såg filmen ett år senare än den förra. Utifrån ett hypotetiskt resonemang angående deras texter kan det förhålla sig enligt följande: I bådas sammanhang rubbar filmen personernas trygghetskänsla. För att återerövra tilliten och tryggheten inför framtiden är det nödvändigt att förflytta våldshandlingen till en geografiskt distanserad

plats. Genom att tillskriva andra kulturer den negativt värdeladdade stereotypin kan trygghetskänslan infinna sig igen.

Sammandrag

Den här texten är menad som ett diskuterande sammandrag av tolkningen utgående från teorier om stereotyper. Mitt syfte med tolkningen och struktureringen var att i bearbetningen av informanternas beskrivningar få:

- en uppfattning om vad personen beskriver som orsak bakom handlingen
- en beskrivning av hur självbombarens karaktärsdrag uppfattades
- förståelse för vad informanten kände när han eller hon såg filmen.

Jaget är både subjektet för sinnesintrycken och tolkaren av dem. Tolkningen hör ihop med jagets medvetenhet om kroppen, uppfattningen om omvärlden och människorna i den samt medvetna psykiska fakta över tid. De innehållen kan utgöra grunden för *formuleringen* av stereotyper. De har uppkommit genom jagets användning av minnesdata om inre och yttre processer samt om vem personen är över tid.

De karaktärsdrag som är uttryckta i texterna kan vid en närmare granskning och en påföljande tolkning hänföras till stereotyper av mer generellt slag. Utifrån detta kan den här forskningen ge skäl för tolkningen att stereotypierna, i många fall, är kognitiva omdömen som ofta är av alldagligt slag. I de texter där uttryckta emotioner saknades var det väsentligt att använda värderingen av handlingen som hjälp för att dra slutsatser om den uttryckta stereotypin motsvarar definitionen av den. Karaktäristiken av självbombaren kan hänföras till den sociala tolkningsinriktningen enligt Illmans teorigenomgång. Den hör ihop med den personliga kontexten, individuella tolkningen, känslor, motivationer, värderingar och makt.²³⁹

Stereotypierna i det här materialet är även av sådan karaktär att de kan appellera till vissa kvinnors behov av att vårda, i andra fall kan karaktärsdragen väcka ilska eftersom beteendet uppfattas som svekfullt och egoistiskt. Den karaktäristik som självbombaren har blivit tillskriven kan skapa förakt och förringande hos dem som tar del av den. Utifrån detta vägleder stereotypierna människan att söka efter grupptillhörighet, att förstå och kontrollera verkligheten samtidigt som stereotypin särskiljer människor i olika gruppgemenskaper.

De egenskaper eller karaktärsdrag som inryms i stereotypin hör intimt ihop med personens emotioner. Emotionerna hör ihop med den egna kon-

239 Illman 2004: 97ff

texten och bygger förmodligen också på personens uppfattning om orsakerna bakom våldshandlingen. De uppfattningar som tydliggörs i materialet skiljer sig inte nämnvärt åt mellan dem som förstår handlingen med utgångspunkt i en grupp som saknar demokratiska fri- och rättigheter. Hos dem är emotionerna likartade. De uppfattningarna skiljer sig avsevärt i förhållande till den som uppfattar att gruppen är demokratiomstörtare. Hennes emotioner var motstridiga. Bland dem som uppfattar att våldshandlingen grundar sig i personliga egenskaper eller bristfälliga egenskaper, skiljer sig emotionerna markant.

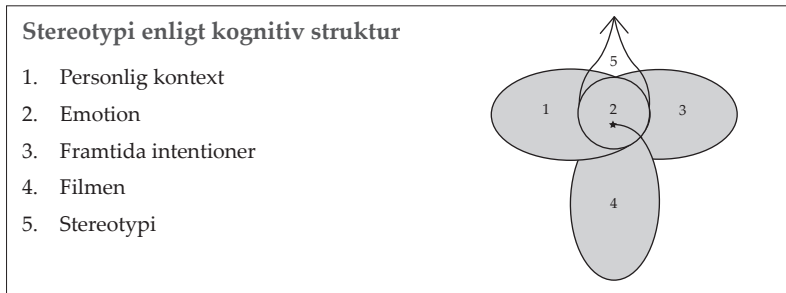
Orsakerna bakom reaktionerna kan vara både medvetna och omedvetna erfarenheter som kan handla om förlust av grundläggande behov som aktualiseras, men de formuleras genom en karaktäristik. Den består av olika typer av kulturellt inlärd uttryck för en specifik uppfattning om vissa karaktärsdrag. Vid en ytlig och oreflekterad läsning av hur karaktäristiken överensstämmer med stereotypin framstår en viss bestämd stereotypi som självklar. Men vid en närmare granskning och tolkning av karaktärsdragen i jämförelse med hur olika stereotyper beskrivs i NE och psykiatrisk litteratur, har informanterna namngivit en annan stereotypi som innefattar andra karaktärsdrag.

Om jag utgår från karaktäristiken hos de uttryckta emotionerna som hör ihop med en persons tolkning av bilden på självbombaren får jag en uppfattning om vilken stereotypi som framställs. Om jag utesluter personens bestämda stereotypi och söker efter hur personen har uppfattat orsakerna bakom handlingen får jag en annan uppfattning om vad personen i fråga menade. I de fall jag lägger till emotionerna som en grund för vilken uppfattning, karaktäristik och därmed stereotypi som beskrivs, kan i vissa fall ytterligare stereotyper framträda ur det enskilda materialet. När den framtolkade stereotypin slutligen ställs i relation till tolkarens egen kontext och används som utgångspunkt för hur den bekräftar personens intentioner som goda, stämmer det i samtliga fall. Genom detta blir stereotypierna och även tolkningarna av dem relativa. Den stereotypi som är bestämd av en tolkare och vidare formuleras och kommuniceras till en mottagare kan uppfattas olika beroende på mottagarens förståelse, det allmänna opinionsläget och de generella värderingarna av handlingarna.

I de fall olika stereotyper är formulerade inom en kontext med likartade värderingar kan den ha samma betydelse för flera människor, men den kan även ha andra betydelser.

Enligt den här studien gäller följande: För personer utanför gruppen har stereotypin andra betydelser än informanternas bestämmelse av vad den syftar till att beskriva. I mina olika läsningar av materialet har det också visat sig att bestämmelsen av stereotypin har förändras över tid. Den an-

dra läsningen av materialet gjordes två år efter den första. Läsningarna av samma material har också utförts utifrån olika djup. Den stereotypi som vid en första läsning framstod som ett offer för en grupps framtida frihet har, vid ett senare tillfälle och med ett annat djup, blivit ett offer genom manipulation. Betydelsen av karaktäristiken förändrades ytterligare när både emotionerna och personens egen kontext används som tolkningsgrund. Där blir den uttryckta stereotypin en annan än den underförstådda. De emotioner som aktiverade i stereotypifieringen är också formulerade både explicit och implicit. Det komplicerar användandet av stereotyper ytterligare när de används som förståelsemodeller i beskrivningen av den andre. Med utgångspunkt i det här materialet kan en stereotypi åskådiggöras i den bild som följer.

Bilden ska förstås enligt följande: Varje person har en personlig kontext som också ligger till grund för personens intentioner. I det sammanhang där en person påverkas genom olika typer av perceptioner sker det en påverkan på både den kognitiva och emotionella nivån. I samband med att informanterna såg filmen influerades de sålunda på både en kognitiv och en emotionell nivå, varpå det kognitivt inlärd språket, i vissa fall, gav uttryck för emotionen i form av stereotyper.

Genom stereotypifieringen av självbombaren sker det per automatik en implicit karaktäristik av den egna personligheten som också tar sig formen av en stereotypi. Den stereotypin är som regel motsatsen till självbombarens och de egna karaktärsdragen förefaller vara egenskaper som är eftersträvansvärda inom den egna kulturen.

Komplex och arketyper

Den föregående analysen av det empiriska materialet låg till grund för att detta kunde presenteras enligt kognitiva strukturer i form av stereotyper. Genom den bearbetningen har jag fått fram informanternas uppfattningar, som leder vidare till en karaktäristik som också kan bekräfta den egna kontexten och de egna intentionerna. Vidare har analysen tydliggjort emotionernas och värderingarnas betydelse bakom de uttryckta eller underförstådda stereotypierna. För att ytterligare fördjupa vår förståelse av de processer som medierat våld kan väcka hos personerna fortsätter min analys med en redogörelse för vad den analytiska psykologin kan bidra med. Här är således tolkningen en mer djupgående analys av vad de psykologiska strukturerna och emotionella faktorerna bakom kan få för betydelse i en individs upplevelsevärld.

Jaget är ansvarigt i alla tolkningsprocesser, men i vissa tolknings-sammanhang använder det både medvetet och mindre medvetet material. Det utgör medvetandets centrum och använder tidigare kommunicerade erfarenheter för förståelsen av tillvaron. Därefter kommuniceras perceptionerna för att individen ska agera. Enligt den tidigare analysen var både emotionerna och värderingen av bilden avgörande faktorer bakom den stereotypi som kunde tolkas fram.

I de sammanhang där personliga interaktioner äger rum utan större affekt eller fascination, projicerar interaktörerna medvetna egenskaper på varandra. Värdeladdningarna som framställs i sådana sammanhang har kommunicerats kognitivt, är neutrala och associationerna görs utifrån ett inlärt språk. De situationerna är välkända, tränade och har likartad betydelse för de interagerande parterna och därmed sker ett möte mellan personer som därefter kan återberättas utan större svårigheter.²⁴⁰

Sådana situationer eller sammanhang som innefattar starka emotioner och negativa värderingar kan däremot höra ihop med omedvetna fenomen, som främst finns i det personligt omedvetna. De fenomenen eller egenskaperna blir så småningom medvetna genom olika typer av interaktioner med andra och genom jagets sökande inåt mot det inre existensrummet. Därmed ska jag lyfta fram komplexeorin som en annan förståelse bakom stereotyper.

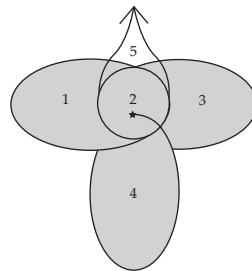
Komplex

Jung studerade människors affekter och kom fram till att vissa ord skapade stor affekt, som också hade en fördröjd effekt, som visade i att det påföljande sammanhangets associationer blev fördröjda. Utifrån detta skapade han ett ordassociationstest som användes som ett diagnostiseringsinstrument för den påföljande terapin. Testet och resultaten av den påföljande terapin ligger till grund för hans komplext teori.

Ett komplex kan förstås som en sammansatt lagbundenhet.²⁴¹ Det verkar i det personligt omedvetna och innefattar energiladdningar. Energiladdningarna är psykiska element som är grupperade kring ett känslöbetonat innehåll. Komplexet består av ett kärnelement vars ena faktor är en betingad erfarenhet som är relaterad till omgivningen. Den andra faktorn i kärnelementet är en immanent, d.v.s. naturlig disposition hos individen. Sekundärt finns associationer som är skapade runt kärnelementet.²⁴² Associationerna kan utgöra stereotypier med hänvisning till att det karaktäristiska för kärnelementet är dess *känsloton*, som innebär en affektiv betoning som inrymmer en *värdekvälité*. Vidare har kärnelementet en *konstallerande* kraft av samma *energetiska värde*, varpå den skapar en *specifik konstellation av psykiska innehåll*.²⁴³ Detta illustreras i den följande bilden som åskådiggör stereotypier som ett aktiverat komplex.

Stereotypier som uttrycksformer för ett aktiverat komplex

1. Det personligt medvetna
2. Jaget som interagerar
3. Det kollektivt medvetna
4. Aktiverat komplex i det personligt omedvetna
5. Stereotypi

Den här bilden ska illustrera hur en perception aktiverar ett komplex, vars associationer kan utgöra olika typer av stereotypier. Bilden ska alltså åskådiggöra perception och tolkning när ett komplex är aktiverat.

241 Under ett handledningstillfälle uppstod en spontan ordlek med begreppet komplex, varpå min handledare uttryckte komp-lex eller kom-plex varpå Jungs komp-lexteori kan framställas som en lagbundenhet.

242 Jung 1994: 300

243 Jung 1994:300ff

I det här sammanhanget har jaget (2) tagit emot en bild i det yttre existensrummet, varpå jaget söker efter förklaringsmodeller i det personligt (1) och kollektivt medvetna (3). Samtidigt aktiveras ett komplex i det personligt omedvetna (4). Kärnelements känsloton som också innefattar en värdekvälité, förs upp till den personligt och kollektivt medvetna nivån (1 och 3). På den nivån verkar komplexets konstellerande kraft varpå det medvetna, kognitivt inlärd och välkända uttrycksformerna komponeras utifrån både värdering, emotion och karaktäristik. Därefter uttrycks den komponerade sammansättningen av jaget (2) i form av en eller flera stereotypier. Hur stereotypierna förhåller sig till komplex diskuteras under nästa rubrik.

De framtolkade stereotypierna i förhållande till komplex

De stereotypier som är framtolkade ur texterna och namngivna enligt *olika typer av offer* diskuteras här i förhållande till komplex. Mannen har uppfattats som offer genom olika typer av fenomen som kan ha sin referens i ondska, ideologi, ideologi och ondska, religion och politik. Både ideologi och religion kan förstås som olika ideologier. Med utgångspunkt i de olika offerstereotypierna kan de ha sin grund i ett aktiverat maktkomplex. Det kan bero på att religioner kan uppfattas som och utgöra en maktfaktor. Ideologier kan också uppfattas och även fungera som en maktfaktor. Vidare kan olika utövanden av politiska ståndpunkter uppfattas och utgöra olika typer av maktfaktorer.

Komplexet består av två komponenter. Den ena är en betingad erfarenhet som är relaterad till omgivningen och den andra är en naturlig betingelse hos individen. Sekundärt finns associationer som är skapade runt kärnelementet.²⁴⁴ Det karaktäristiska för kärnelementet är den affektiva känslotonen, som har en värdekvälité. Samma beskrivning kan även gälla för stereotypier. De psykiska energiladdningarna utgör grunden för olika typer av emotioner som i sig förbereder människan inför olika typer av handlingar. De emotioner som grundlägger flykt från är reaktioner på perceptioner som tolkas som fara eller hot. Faran eller hotet har genom det kollektivt medvetna formulerats som en kulturspecifik beskrivning, som i sin sammansättning kan vara olika typer av karaktärsdrag. De olika karaktärsdragen utgör olika typer av tolkade sinnesintryck, som genom en form av betingning får en känsloton som också får en värdekvälité. Den senare innefattar därmed samma typ av konstellerande kraft som den kraf-

ten hade som skapade det psykiska innehållet, vilket kan förstås som en komparerad lagbundenhet.

De stereotypier som tolkats fram ur lärarutbildningsgruppens material är olika karaktärsdrag som kan vara grundläggande för *desperadon, den oansvarige, hämnaren, den hatiske, den hotfulle, borderlinepersonligheten, psykopaten eller stackaren*. De stereotypierna kan ha sin referens i samma makt-komplex som de förra. Flera av stereotypierna kan även vara maktkomplex som hör ihop med skuggans arketypp, som också består av omedvetet psykiskt innehåll. De stereotypier som är karaktäriserade av en man som har känt starka negativa emotioner gentemot självbombaren kan också vara ett uttryck för att samma form av maktkomplex har aktiverats. I beskrivningen av sig själv har han antagit motsatsen till den karaktäristik han tillskrivit självbombaren.

I samtliga texter har det visat sig att grundproblemet handlar om ett maktperspektiv som innehåller olika möjligheter till över- respektive underordning för den ena parten. Texterna innehåller också olika uppfattningar som har sin grund i människors associationer kring makt och maktlöshet utifrån betraktarens eller självbombarens perspektiv. Dessutom är grunduppfattningen förenad med sådana emotioner som kan höra ihop med överordning – underordning samt föreställningar om hur människan kan förlora – erövra eller erålla – bevara olika typer av maktperspektiv.

Helmut Hark menar att vissa komplex med sina starka emotioner skapar såväl positiv motivation som negativa verkningar.²⁴⁵ Utifrån detta kommer jag att välja ut ett antal tolkade stereotypier från vårdgymnasiegruppens texter som också diskuteras utifrån komplex. De komplexen har andra emotionella grunder och betingelser än de förra. Som jag tidigare noterade finner jag texterna från den gruppen speciellt belysande.

Den argumenterande texten tar sin utgångspunkt i stereotypierna melankolikern och psykopaten. De skribenter som har bedömt att mannens tillstånd eller karaktärsdrag är *melankoliska*²⁴⁶ noterar eller beskriver empatin för mannen eller dottern i filmen. Deras beskrivningar eller karaktäristik av mannen kan mycket väl höra ihop med en omvårdnadsdiagnostik som ligger till grund för särskilda omvårdnadshandlingar i informanternas kommande yrke. De inlärdas bedömningarna för det kommande sammanhanget kan utgöra den kognitiva grunden för deras bedömning. De har också blivit känslomässigt berörda, och de beskriver sådana emotioner som grundlägger beteenden som deltagande i, och engagemang för olika typer av relationella omvårdnadshandlingar. Det aktiverade komplexet kan bestå av betingade erfarenheter av relationella, vårdande och närande

245 Hark 1997: 130

246 Cullberg 1986: 271

kvalitéer, som också kan utgöra en naturlig disposition hos individen. De sekundära associationerna kring kärnelementet hör ihop med den emotionella känslotonen som också har en värdekvantitet. Hos de här personerna kan värdekvantiteten utgöra behovet att bemöta människor relationellt och emotionellt. De karaktärsdragen utgör också goda egenskaper hos människor som arbetar inom vården. Associationerna som framställs kan utgöra ett reflekterande kring vissa vårdvetenskapliga texter och därmed kan uttrycken för associationerna vara kognitivt inlärd. Utifrån komplext teorin kan stereotypin melankolikern förklaras enligt följande resonemang: Kärnelementets konstellerande kraft har samma energetiska värde som den är skapad av och den specifika konstellationen består av sådant psykiskt innehåll som den skapar. Komplexet utgör därmed en sammansättning av emotionella, relationella och vårdande egenskaper som därefter uttrycks som behov att utföra likvärdiga omsorgshandlingar. Emotioner som väcks upp kan ha sin grund i ett aktiverat komplex och associationerna kring intrycken kan aktivera ett yrkesspecifikt språk. Språket är internt och utgör en förståelsegrund för vad vårdtagare inom den vårdverksamheten kan behöva i form av åtgärder. Det språket är en nödvändig kommunikationsfärdighet hos en välfungerande vårdare.

Utifrån den här diskussionen kan stereotypier grunda sig i både emotioner och inlärd karaktäriserande begrepp och formuleringar. De stereotypier som har uttryckts är varierande komparationer av associationer, som ibland utgör den gängse definitionen av stereotypierna. Formuleringarna som har använts är relativa. Det innebär att det som vid en läsning har tolkats som en viss stereotypi, har vid en annan läsning fått en ny betydelse som uppfattats som annan stereotypi. Detta talar för att stereotypierna är föränderliga, vilket beror på mottagarens förståelse av de presenterade karaktärsdragen. Relativiteten är även avhängig av grundföreställningen bakom handlingen och intentionerna med den. Dessutom lever vi människor i dynamiska samhällen där det ständigt sker olika typer av värderingsförändringar och de olika rollerna uttrycks med nya typer av artefakter.

Med beaktande av ovanstående har jag alltså först analyserat materialet utifrån den kognitiva nivån, som därefter har diskuterats i förhållande till hur komplexen på den personligt omedvetna nivån kan vara aktiverade. Det mervärde diskussionen har bidragit med har att göra med att stereotypier består av olika associationer som satts samman och komparerats med den personliga kontexten och framtida intentioner. Utifrån antagandet att stereotypier består av sådana associationer kan de också fungera som symboler, som är sammansatta tecken med komplexa och flytande betydelser.²⁴⁷ Det som skilljer stereotypierna från symboler är att stereotypierna

247 Gilhus, Mikaelsson 2003:125

kan vara kulturella och personliga sammanställningar som uttrycker de inre symbolerna. Hur de uppfattas av mottagaren hör däremot ihop med emotionerna bakom och den framställda värderingen. Därmed övergår jag till en arketypteoretisk analys av de framtolkade stereotypierna, som är en djupare förståelse av informanternas receptioner.

De stereotyper som har analyserats fram i det förra kapitlet och även diskuterats enligt komplex kan analyseras vidare med hänvisning till en djuppsykologisk nivå. Den möjligheten är sammanhängande med den framtolkade stereotypins föränderlighet som visade sig i den fördjupade läsningen och vidare i den dialog jag förde mellan det som uttrycktes i texterna och definitionerna i både NE och psykiatrisk litteratur. Slutligen kunde stereotypin förändras ytterligare när den ställdes i relation till skribentens egen kontext och egna intentioner. I de texter där skribenten uttryckte flera emotioner kunde karaktäristiken tolkas som flera stereotyper. Genom den struktureringen av materialet framträdde informanterna med olika karaktärsdrag, som också kan tolkas enligt stereotypiteori. Deras karaktärsdrag var annorlunda, och ibland dikotoma, i förhållande till de drag som lyftes fram hos självbombaren. Dikotomierna i texterna tydliggjorde en form av destillat av både skribenten och den andre när jag försökte förstå en specifik stereotypi. Diskussionen enligt komplext teorin ger en annan eller djupare förståelse för vad sker inom individen när han eller hon uttrycker olika typer av stereotyper. Därmed kan stereotyper vara uttrycksformer för att ett komplex i det personligt omedvetna har aktiverats. Stereotypierna analyseras vidare utifrån arketypteorin, som om de skulle vara uttryck för komplex, som därmed kan ge en fördjupad förståelse av vad vi kan projicera in i bilden på självbombaren. Vissa av dem analyseras utifrån den *personliga skuggans arketyper*, vilket utgör innehållet i nästkommande avsnitt. Därmed kan stereotyper vara uttrycksformer för att ett komplex i det personligt omedvetna har aktiverats.

Skuggan med implicita personer

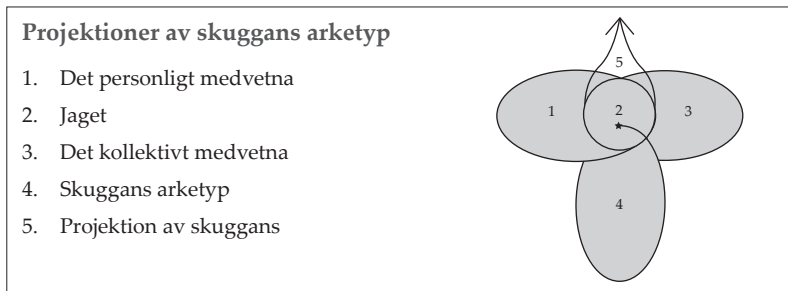
Tolkningen i enlighet med arketypteorin är framförallt djupare än den kognitiva och den tar hänsyn till det personligt omedvetna på ett annat sätt än vad komplext teorin gör. Därmed övergår jag till en analys av stereotypierna utifrån arketypteorin. Analysens syfte är att skapa en fördjupad förståelse för reaktionerna på och karaktäristiken av perceptionerna.

Presentationen av arketyperna är processinriktad och tar sin första utgångspunkt i de arketyper som hör ihop med både det personligt medvetna och det personligt omedvetna, som utgör *personen* resp. *skuggan*. Den senare utgör personans motsats enligt den personens uttryckta karaktäris-

tika och den är bunden till bärarens genus. De arketyperna har fått sina uttrycksformer genom: personens familj, olika roller och interaktioner med andra och från de värderingar som är framställda i den egna kontexten. Dessutom innefattas omgivningens socialpsykologiska tolkningsmönster av både roller och handlingar, som också visar sig i olika typer av artefakter och yttre attribut. De olika värderingarna av både personlighetskaraktäristika och olika handlingar är oftast kulturbundna. De rolltaganden som görs leder till en specifik persona som har sin motsats i den personliga skuggan.

Jaget spelar en avgörande roll i tolkningssammanhang och har huvudfunktionerna i medvetandeprocesserna. *Jaget* utgör subjektet för medvetandet och därmed är det aktivt i tolkningen av sinnesintrycken.²⁴⁸ Därmed kan jaget förstås som en sammansättning av medvetna psykiska fakta över tid. Det drar till sig innehåll utifrån såväl som från det omedvetna. Till följd av detta utgör jaget centrum för det medvetna, uppmärksamheten, begären och behoven. I en förlängning över tid är det delaktigt i en utvidgning av det medvetna.

Jaget tolkar handlingar och händelser i den yttre världen samt de egna inre psykologiska och fysiologiska processerna. Vissa av tolkningarna kan vara projektioner av skuggans arketyp. De projektionerna är vidhäftade negativa emotioner som uttrycks genom negativt värderade karaktärsdrag. De karaktärsdragen kan tolkas som stereotyper och bekräftas som mindrevärdiga i förhållande till personens anlagda persona. Projektioner av skuggans arketyp illustreras av den kommande bilden.

Jaget (2) har genom olika sublimeringsprocesser byggt upp en persona som reflekterar det personligt medvetna enligt olika situationsbundna roller.²⁴⁹ Den utgör en ram för hur jaget agerar i bestämda situationer. Rollerna är kulturspecifika och utkristalliseras genom ett kulturspecifikt

248 Jung 1993: 168

249 Jung 1993:193

raster som är personliga återspeglings av det kollektivt medvetna. Skuggans arketyper däremot är personans motsats och den utgör det personligt omedvetna.

Inför analysen enligt skuggans arketyper har jag gjort ett urval av texter ur mitt material. De är i första hand skrivna av män som har reagerat på perceptionen med starka negativa emotioner eller negativt värderade stereotypier. Intrycken från filmen har påverkat informanten så att emotionen har grundlagt en handlingsberedskap för att angripa mannen eller ta avstånd från handlingen samtidigt som den egna personligheten och kontexten upphöjs och bekräftas. Det andra urvalet är anteckningarna från kvinnorna i arbetsmarknadsgruppen och deras samtal efter filmvisningen, som nedtecknades strax efteråt. De texterna analyseras sist under en särskild rubrik.

I analysen av texterna beskriver jag en persona genom referat, därefter beskrivs den lokala kontexten. Sedan lyfter jag fram sådana referat eller citat som kan karaktärisera en viss *personas skugga*, och som kan vara mer eller mindre omedveten vid det tillfället. Emotionen som hör ihop med skuggprojektionerna är avhängig av jagets medvetenhet om den. Ju mer omedveten skuggan är desto starkare är projektionens vidhäftande negativa emotioner. Presentationen av analysen rubriceras enligt den framtolkade skuggan.

Antihjälten

Jag börjar med att beskriva Kjells persona. Han är 46-50 år, läser på komvux för en personlig utveckling. Hans kulturella sammanhang är ett brukssamhälle där de flesta har varit industriarbetare. Tidigare hade de flesta i samhället möjlighet att arbeta inom industrin utan några större krav på utbildning. Bland industriarbetarna och andra yrkesgrupper fanns och finns det starka fackliga traditioner samt tydliga men oskrivna normer för hur den stora gruppen ska leva sina liv och verka för förändringar. De handlingsmönster som används i arbetarrörelsens frihetskamp, partipolitik och fackföreningsarbete är framförallt demonstrationer för olika fri- och rättigheter. Vidare har strejker fungerat som en alternativ metod för att uppnå demokrati, rättvisa och frihet. Handlingsmönstren är väl inarbetade i den lokala kontexten. Beslutsfattandet av förändringsåtgärder bereds först i det specifika kollektivet, varefter fackföreningen eller det politiska partiet fattar beslut om vilken handling som ska vidtas för att uppnå de önskvärda förändringarna eller målen.

Kjell karaktäriserar sig själv som en demokrati- och frihetskämpe och han bedömer även självbombaren som en demokratikämpe. Men värde-

ringen av handlingen och karaktäristiken omvandlar självbombaren till antihjälten, vilket visar sig i följande citat:

[...] *kämpade för demokrati* och spelade in ett avskedsvideo till sin dotter. [...] att spränga sig själv och andra, är ärligt talat meningslöst. Som *död kan man inte kämpa*. [...] onödigt lidande. Alla stöder inte fascistregimer. [...] spelar med för att överleva. [...] kan han ha sprängt sina egna. Ärligt talat mycket korttänkt. [...] Avsky inför vad som skulle hända (Kjell).

En demokratikämpe är jämförbar med frihetskämpen och därmed hjälten. Metoden som självbombaren använder skapar onödigt lidande och bedöms som meningslös. Bedömningarna som framställs är värderingsbedömningar och även moraliska eller etiska utgångspunkter för olika typer av handlingar. Senare i texten anses självbombaren inneha egenskapen korttänktethet varpå han fattar ett eget oöverlagt beslut, vilket omvandlar honom till antihjälten. Den tillskrivna egenskapen och bedömningen av det påföljande beslutet kan vara en projektion av den personliga skuggan, som kan ha sin grund i en personlig återspeglning av det kollektivt medvetna. Därmed kan stereotypin ge uttryck för både en personlig och kollektiv skugga. I den egna kontexten är de formella maktbesluten väl överlagda och förankrade i gruppen, och medlemmarna förväntas ställa sig bakom och genomföra den föreslagna åtgärden.

Kjell karaktäriserar sig själv som en frihets- och demokratikämpe:

Skall alltid slåss för friheten och demokratin, men inte på det sättet som i filmen (Kjell).

Han har ingen erfarenhet av förtryck. Han känner avsky inför självbombarens metod eftersom en död man inte kan kämpa. Metoden är även riskfylld eftersom allierade kan sprängas. Dessutom skapar den onödigt lidande bland oskyldiga.

Kjell har bestämt att självbombaren är en frihets- och demokratikämpe. Den negativa värderingen av handlingen tillsammans med karaktärsdraget *mycket korttänkt* omvandlar mannen till antihjälten, som fattade ett eget oöverlagt beslut.

Det moraliska ställningstagandet som framkommer i texten kan höra ihop med vår kulturella värdering av döden som fenomen, och att döda enligt eget beslut. Både beslutet och att döda är mycket negativt värderade, men de står i proportion till syfte och vem eller vilka som dödar och dödas.

Genom den värdering som görs framstår den egna personan och det egna kollektivets vedertagna metoder i frihets- och demokratikampen

som goda. Värderingen och beskrivningen bekräftar också det hierarkiska beslutsfattandet som både rationellt och värdefullt. Vidare förstärks legitimiteten för de egna metoderna samtidigt som den egna kulturen bekräftas och värderas god.

I materialet finns inte Kjells uppfattning om den kollektiva beslutsgången redovisad och den behöver inte stämma överens med min.

Vettvillingen

Texten som refereras, citeras och analyseras är skriven av Seved, 56-60 år, som har åttaårig skolgång bakom sig. Därefter har han arbetat inom pappersmassaindustrin och bott på samma plats under sitt vuxna liv. Han vill leva ett lugnt och harmoniskt liv, vilket också framstår som en karaktäristik av honom själv.

Den pappersmassaindustri han har arbetat vid har haft många anställda, men under de senaste 15 åren har den moderniserats till en digitaliserad processindustri. Moderniseringen innebar att många pappersmassaarbetare rationaliserades bort.

Seved har bedömt att mannen enligt följande citat:

Jag såg en *snedvänd* bild av det samhälle vi lever i. Sjuk. Hat (Seved).

Citatet innehåller ordet *snedvänd*, som jag tolkar innehålla samma betydelse som ordet förvrängd har. Karaktäristiken framställer självbombaren som en person med en förvrängd uppfattning om det västerländska samhället, vilken också utgör grunden för självsprängningen. Personer som har en förvrängd samhällsbild och som också är sjuka är sammansatta uttryck för en galning.²⁵⁰

Seved kände hat när han såg självbombaren. Den känslan beskrivs i NE som: *ytterst djupt känd motvilja vanligen mot någon/något som ett hot, en ond maktfaktor eller dylikt.*²⁵¹

Med hänvisning till att hat beskrivs som en djupt känd motvilja skulle skuggan kunna vara vettvillingen.²⁵² Med utgångspunkt i Seved önskan att få leva lugnt och harmoniskt liv är den karaktäriserade projektionen en diametral motsats till det personligt eftersträvarvärda tillståndet, som innefattar både liv, lugn och harmoni.

De texter som är skrivna av männen i de lokala grupperna och därefter analyserade enligt skuggans arketyp är nu redovisade. Jag har också valt ut ett litet antal texter som är skrivna av män i lärarutbildningsgrupperna

250 Galningen beskrivs i NE som en själsligt sjuk person.

251 NE under sökordet hat.

252 Vettvillingen beskrivs i NE som en vettlös person som handlar helt omdömeslöst

för samma form av analys. I den gruppens texter är självbeskrivningarna och framtidsvisionerna korta. Många texter är även svåra att relatera till personligt sammanhang och de flesta beskriver flera olika känslor. De texter som har tolkats enligt den personliga skuggan lyfts fram under rubrikerna: Hämnaren, Galningen och Dären.

Hämnaren

Hämnaren²⁵³ är karaktäriserad av Alf och Börje. Alf, 26-30 år, har vuxit upp på landsbygden där mobbing var ett vanligt beteende i form av den starkares förtryck av de svagare. Beteendet var vanligt hos vuxna såväl som barn. De med högre utbildning såg också ner på dem med lägre utbildning. När Alf var 11 år hade han *en jättedålig lärare som vikarierade ett tag*, varpå han bestämde sig för att bli lärare. Hans målsättning med lärargärningen är *att några av framtidens barn skall få en bra lärare*. De övriga intentioner är att leva ett *Svenssonliv*, få en bättre ekonomi så att *resor/upp-täcktsfärder kan göras oftare*. Hans religiösa inställning är *dunderateist* som också reflekteras i hans bedömning av självbombaren och dennes kultur enligt följande: *tand för tand gäller i dessa religiösa länder*. Självbombaren har en förvriden samhällssyn, och tror att handlingen ska skapa mening för de efterlevande, men nytt hat kommer att födas. De emotioner som uttrycks är mental trötthet, men i de uttryckta värderingarna framträdet både hat och vrede, förtvivlan och sorg. Jag tolkar mental trötthet som dränerad på psykisk energi, vilket kan vara ett tillstånd som kan vara kroppens reaktion på motstridiga känslor.

Börje, 18-25 år, har vuxit upp i en småstad där det fanns förtryck och han blev illa behandlad av vissa svenskar. Han är muslim och har valt att bli religionslärare eftersom han tycker ämnet är intressant. Börje konstaterar att han skulle kunna känna mycket hat eftersom muslimer har det kärvt och kommer att få många svårigheter genom det förtryck de blir utsatta för. Dessutom blir de kallade terrorister. Han tror inte att våldshandlingar löser några problem. Det han har skrivit om filmen är följande:

[...] inte att han sa så mycket om varför han skulle göra attentatet. Varför han hatade dem så mycket. Men filmen har ett mycket stort budskap. Man kan lära sig mycket från filmen. [...] i hela sitt liv bara sett krig. Och han har fått ett stort hat mot sina motståndare (Börje).

Börje tar sin utgångspunkt för diskussionen i att krig skapar hat mot motståndarna och att hatet ligger till grund för hämnanden.

253 Enligt NE är hämnaren en person som utkräver hämnd för egen eller annans räkning.

Filmens handling och förståelsegrunden bakom handlingen har fått betydelse i båda männens beskrivningar av sina egna och självbombarens kontexter. Deras förståelsegrunder och egna erfarenheter av kränkningar skiljer sig åt. Alf har en berättelse om att han utsatts för olika typer av trakasserier när han växte upp. Trakasserarna var personer i högre samhällsklasser och sådana med högre utbildningsnivå. I hans text återfinns både hat och vrede som riktas mot islam, muslimska samhällen och människor som är muslimer. Den sorg jag finner mellan raderna handlar om hans erfarenhet av kränkande handlingsmönster bland vissa människor i hembygden och de barndomsminnen som hör ihop med skolan.

Med utgångspunkt i arketypteorin kan Alfs jag ha blockerats av det personligt omedvetna i samband med tolkningen av perceptionen. I det personligt omedvetna fanns det lagringar av emotioner som hörde ihop med olika typer av kränkningar i form av trakasserier. De fungerade som ett blockerande filter som skapade illusionen av en hämndaktion, vilket projicerades på självbombaren. Skuggprojektionerna skulle kunna representera både en personlig och en kollektiv skugga med hänvisning till att den flyttades över på både självbombaren och hans kollektiv.

Börje är muslim. Han har erfarenhet av trakasserier och kränkningar som är relaterade till religionen. Han har en annan uppfattning om handlingen. Han anser att kriget kan ha orsakat det hat som leder till en hämnd mot ett yttre kollektiv. I hans fall kan den personliga skuggan vara mer medveten, med hänvisning till att de kränkningar och trakasserier han utsätts för måste bearbetas kontinuerligt för att han ska kunna stå ut och leva i den kultur han lever. Därigenom kan det personligt omedvetna bli mindre blockerande i samband med perceptionen av självbombaren. I Börjes fall blir ändå den personliga skuggan hämnaren, men den är laddad med lägre affekt i förhållande till hur den framträder i Alfs text. Den skillnaden kan även bero på att skuggprojektionerna på den kollektiva nivån skiljer sig markant. Börje har sin religiösa tillhörighet och kanske en kollektiv person i den kollektiva skugga som Alf har gett uttryck för.

Både Alf och Börje har blivit utsatta för olika typer av trakasserier och kränkningar, men de tar inte hämnd utan revansch. Alf ska bli lärare eftersom han hade en jättedålig lärare som barn. Hans val av handling är en revansch och ger andra det han själv behövde men inte fick. Börje, som är muslim och har blivit utsatt för kränkningar på grund av religionen, ska bli religionslärare. Han tar revansch genom religionen och erövrar status både i den ursprungliga kulturen och i det samhälle vars medlemmar kränkt honom.

Galningen

Bland de personer som har karaktäriserat självbombaren som *galningen* väljer jag ut texterna från Beppe, 18-25 år och Bosse, 26-30 år, för en analys enligt skuggans arketyp.

Beppes religiösa kontext är Pingstkyrkan, han vill bli lärare och arbeta med ungdomar genom att vara en glad och positiv lärare. Eftersom han tillhör pingstkyrkan har jag tidigare lyft fram hur deras dagstidning karaktäriserar självbombare och värderar samt beskriver islam som religion. Enligt den tidigare citerade texten formulerade skribenterna i tidningen Dagen en gudomlig hierarki, där olika religioner företräds av olika högt uppsatta gudar. Artiklarnas författare menade att islam skapar katastrofala konsekvenser för västvärlden och därför bör européerna betrakta islam som sin fiende.

Den karaktäristik som Beppe har framställt som självbombarens är: *rätt sjuk, med ett ofattbart beteende i förhållandet till frun och dottern*. Den bedömningen är en motsatt karaktäristik i förhållande till Beppes egna egenskaper, som är glad och positiv. Med utgångspunkt i ett kristet normativt värderingssystem gör Beppe en bedömning av mannen som representerar motsatsen till den kristna kärlekstanken. Utifrån den förståelsegrunden kan karaktäristiken av självbombaren, antas vara ett uttryck för Beppes personliga skugga. Hans persona är den kristna, glada och positiva läraren, vars *jag* beskriver självbombaren som rätt sjuk och ledd av önskan att få frun och dottern att förstå den kommande terrorhandlingen. Den rädsla och avsky han har formulerat kan förklaras utgående från det islamska hotet och det faktum att muslimer värderas, karaktäriseras och beskrivs som hotfulla i tidningen Dagen.

Bosse, 26-30 år, har vuxit upp i en medelstor stad. Han har valt lärarutbildningen för att eventuellt kunna *påverka något*. Han uppfattar att lärarrollen innebär inflytande i många unga människors liv. Självbombarens inflytande däremot, kan utläsas i citatet:

[...] man och far som ska begå massmord och självmord. Han riktar sig främst till sin dotter och hoppas hon skall förstå. Uppfattade inte vilket land han är i, men regimen verkar vara odemokratisk och han vill försöka påverka. Ändamålet helgar medlen i mannens ögon. Svårt att inte bli blockerad i tankegångarna av att mannen är galen. Han vill säkert väl men har fel verklighetsperspektiv (Bosse).

Självbombaren vill väl och försöker påverka men utifrån en galenskap och felaktig verklighetsuppfattning. Mannen saknar också förmåga att bedöma vilka handlingar som är korrekta respektive felaktiga.

Bosses bedömning av de egna handlingarnas konsekvenser är försiktig, men enligt intentionerna får han stort inflytande i många unga människors liv. Han kommer att *bidra med något*, men vad är inte formulerat. Den avbrutna formuleringen kan bero på att det personligt omedvetna har blockerat jaget eller på en ovana att formulera sig skriftligt. I relation till hur han karakteriserade självbombaren kan hans yttersta syfte vara, att genom pedagogiska metoder påverka eleverna till att bli själsligt friska personer som utför motsatsen till absurda och befängda handlingar. Det är vissa uttryck i texten som talar för att de egna karaktärsdragen innefattar rationalitet, logiskt tänkande och förmåga att påverka genom kognitiva metoder och processer. Men i texten frångår han de logiska resonemangen och avbryter skrivandet innan han har uttryckt hur, till vad och varför han vill påverka.

Galningen är en skuggprojektion, som jag tycker mig finna i olika mediers beskrivningar av självbombare och därmed kan galningen vara en kollektiv skugga som därefter blir en personlig skugga för en del män i en specifik kontext. Det kan även vara så att de som har karakteriserat galningen är influerade av mediernas beskrivning av gärningsmännen bakom våldshandlingarna dagen innan. Båda mördarna karakteriserades som sjuka, som också kan betyda att de bedömdes som galningar.

Beppe kände avsky och rädsla som även kan vara hat och rädsla. De emotionerna kan vara motstridiga, men de behöver inte vara det. Hans känslor kan även ha sin grund i de skrämselfartiklar och den propaganda som förs i tidningen Dagen och även i andra medier, angående islam och muslimer. Bosse namnger inga känslor utan konstaterar att mannen är galen. Den slutsatsen är troligen formulerad av andra, innan den är upptagen i Bosses medvetande och vokabulär.

Dåren

De som har projicerat in dåren i bilden på självbombaren är Bertil och Billy. Båda är 18-25 år. Bertil har haft många dåliga och inkompetenta lärare under sin skoltid och därför har han valt läraryrket. I sin framtida lärargärning vill han att lägga grunden för nytänkande och engagemang genom att förbättra och förändra så mycket som möjligt inom skolans område, vilket kan betyda revansch. Självbombaren däremot utförde en dåraktig aktion och diskuterade emot sig själv. Han hade heller inte behövt utföra självsprängningen om den var genomtänkt och landet hade varit demokratiskt. Bertil uppfattade också att terroristerna har en tillintetgörande inställning gentemot omvärlden och att deras människosyn är avskyvärd. Den här texten är motsägelsefull i och med att handlingen hänförs till ett förhatat beslut som har sin grund i ett odemokratiskt samhälle. Samtidigt motiverar han inte sin uppfattning, att terrorister har en dräpande inställning till värld-

den och att deras människosyn är avskyvärd. Det har jag som läsare svårt att förstå som ett logiskt resonerande utifrån ett beskrivet sammanhang.

Billy är idrottsintresserad, ska bli idrottslärare, hjälpa ungdomar framåt i livet, motverka våld och ondska samt sträva efter gemenskap och jämlikhet inom sitt yrke. Han bedömde att självbombaren trodde att han utförde korrekt handling. Däremot förstod självbombaren inte att handlingen skulle göra mer skada än nytta, att många oskyldiga skulle dö och att liv skulle gå till spillo. Vidare tyckte han synd om mannen som *inte förstod vad livet går ut på*. Därefter framställs förhoppningar om *att världen blir mer jämlik, att länderna går samman och försöker stoppa all ondska*. Billys resonemang blir också svårt att förstå för mig som läsare, förutom att mannen i filmen framställs som dåren.

I ljuset av personbeskrivningen är Bertil den nyskapande pedagogen som kan sätta igång en pedagogisk revolution. Orsakerna bakom hans syfte att förändra är en personlig erfarenhet av inkompetenta och dåliga pedagoger. Han blir den nydanande, engagerade och kompetente läraren, han är den ärevördige. Billy är enligt sin beskrivning fredsaktivisten, anti-våldsförespråkaren, gruppledaren som vägleder ungdomar framåt i livet, med en strävan efter både gemenskap och jämlikhet. Han hyser också önsknings om att världens nationer sammansluter sig och går emot onskan. Därmed blir han den ärevördige, enligt min tolkning.

Både Bertils och Billys *personor* är motsatsen till dåren, som kan tolkas som deras personliga skuggarketyp i det här specifika sammanhanget.

Min förståelse av hur deras texter har tillkommit och avslutats är: samtidigt som perceptionen av självbombaren skulle tolkas av jaget blockerade den personliga skuggan bilden av självbombaren. Därmed lades ett specifikt personligt och kulturellt raster mellan bilden av självbombaren och jaget, varpå jaget medvetandegjorde bilden av självbombaren och filmens handling som en irrationell illusion. När den irrationella illusionen skulle presenteras i en text, som en läsare därefter skulle förstå, blir formuleringen ett uttryck för hur illusionen har bidragit till att personen i sin text påvisar sin egen irrationalitet. Det logiska resonerandet uttrycks irrationellt, varpå den personliga skuggan kan tolkas in av läsaren.

De texter som analyseras vidare enligt den personliga skuggan är den text som är skriven av mig efter samtalet med kvinnorna i arbetsmarknadsgruppen. Efter rubriken följer en situationsbeskrivning som är viktig att lyfta fram för sammanhangets skull.

Egocentriska mödrar

Innan jag beskriver situationen efter filmvisningen ges en redogörelse för mina allmänna intryck av kvinnorna i den här gruppen och deras arbetsuppgifter.

Mitt första intryck vid besöket på kvinnornas arbetsplats var deras propra klädsel i kjol och blus, att de månade om sitt utseende och respekterade varandra. Jag tolkade deras kvinnlighet genom olika typer av identitetsmarkörer som klädsel, smycken, frisyren och smink samt genom de roller som de antog genom sina arbetsuppgifter. De hade också snyggat upp sig inför arbetsdagen och mötena med arbetskamraterna.

På arbetsplatsen var arbetsuppgifterna könssegregerade. Kvinnornas arbetsuppgifter kan relateras till tjänande, närande och beskyddande verksamhet. De skötte köket och husgeråden, tvättade och lagade kläder som därefter såldes för att samla in pengar till Röda Korset. Deras funktioner på arbetsplatsen kan ha sitt ursprung i moderlig eller familjär omsorg.

Texten som ligger till grund för analysen enligt skuggans arketyp är hämtad från den minnesanteckning jag skrev ner direkt efter att jag lämnade gruppen. Den beskriver framförallt de reaktioner som filmen aktiverade och de diskussioner som följde bland kvinnorna i gruppen. Jag uppfattar att både mitt besök och filmen utlöste de påföljande reaktionerna och diskussionen som följde. Situationen efter filmvisningen var följande:

Den kvinnliga arbetsledaren kom till mig sade: du får inte gå härifrån för många är så väldigt arga. Jag följde med henne för att träffa kvinnorna, som hade samlats och satt runt ett bord. En av kvinnorna sade: Det här var hemskt och att hon skulle behöva utsättas för något så hemskt när det skulle bli jul och allt. Hon antydde vidare att hon hade varit med om så mycket hemska saker nu innan jul, men det här var kulmen. Kvinnorna fortsatte sitt resonemang om självbombare och uttryckte:

[...] så konstigt att mödrarna fostrade sina söner till sådana handlingar. Att de bara kunde fostra sönerna till att vara massmördare för att sedan bli martyrer.

Det fanns en stor ilska bland kvinnorna som först riktades mot mig som hade utsatt dem för filmen. Därefter riktades den mot självbombarnas mödrar, som diskuterades utifrån att de fostrar sina söner till massmördare som därefter blir martyrer. Genom kvinnornas resonemang tydliggjordes en gemensam persona som innebar den goda relationsorienterade kvinnan som avskydde våld. Hon fostrar sina söner till att bli planerande och samstämmiga i förhållandet mellan handling – värdering – känsla. Vidare

skulle sönerna bli logiskt resonerande i förhållandet mellan handling – konsekvens – mod. Sandra instämde inte i de övrigas diskussion.

Därmed är det viktigt att lyfta fram de karaktärsdrag eller egenskaper som självbombarnas mödrar uppfattades ha förstärkt genom den fostran sönerna fick. Både karaktärsdragen och egenskaperna är hämtade från svarsformulären, där de också utgör stereotypier. De stereotypierna är: *desperation*²⁵⁴ (Sally), *bristfällig kongruens* eftersom att döda och samtidigt älska sitt land och sin familj inte hör ihop (Seja), *offer för en ideologi* eller den som för en *kamp mot ondskan* (Sandra), personlighetsdrag som gör att en person är *beredd att offra sitt och andras liv till ganska liten nytta* i det stora hela (Sara) och *feghet*²⁵⁵ (Sonja).

De egenskaper som självbombarna har uppfostrats till är jagsvaghet. Därmed skulle mödrarna inte ha gett barnen tillräcklig närhet under den första tiden i livet, vilken är förutsättningen för att barnet skall utveckla tillit.²⁵⁶ På bilden, som inte fanns i filmen, projicerades moderliga egenskaper som grundlägger förtvivlan, som därefter leder till att sönerna utför våldshandlingar. Vidare grundlade självbombarnas mödrar bristfällig kongruens mellan känsla och handling, svårigheter att förstå handlingars konsekvenser samt egoism. De projektionerna är egenskaper som kan representera en borderlinepersonlighet.²⁵⁷

Den del av psyket som projicerar skuggan är det personligt omedvetna, inte det medvetna subjektet som är jaget. Under projektionen lägger sig det omedvetna mellan jaget och omvärlden. Därigenom isoleras subjektet från omvärlden varpå omvärlden blir en kopia av det som är okänt hos personen själv, dvs. en omedveten faktor som skapar illusioner om både världen och personen själv.²⁵⁸

I det här sammanhanget ansåg kvinnorna att självbombarnas mödrar uppfostrade sina söner till massmördare för att sönerna därefter skulle upphöjas till martyrer. Mödrarna var alltså ansvariga för självsprängningarna, inte självbombarna. Enligt det synsättet är mödrarna även ansvariga för sönerns goda sidor. Med utgångspunkt i det resonemanget kunde de här kvinnorna uttrycka sig genom en persona som är ansvarstagande både i förhållandet till dem själva och till deras barn, även när barnen är vuxna. Den rollen innefattar modersarketypens uppbyggande och sammanhållande sida samt den överbeskyddande och fasthållande egenskapen. Deras

254 Den kursiverade texten är mina bedömningar av kvinnornas svar.

255 Enligt NE betyder begreppet fegis en som på ett klandervärt sätt är ovillig att utsätta sig för risker eller obehagligheter ens för en god saks skull.

256 Winnicott 1993, 1998. I detta sammanhang hänvisar jag kortfattat till objektrelationsteorin, trots att jag inte har den som huvudteori i mitt arbete. Se även Eriksson 1997: 32-33, Eriksson 1993: 225 -, Klein 216-228,

257 Cullberg 1986: 182

258 Jung 1994: 22-23

skuggprojektioner bestod av den destruktiva och egocentriska kvinnan, som fostrade sina söner som en bekräftelse av moderns väsentlighet för sönernas framgångar.

Det är även väsentligt att lyfta fram situationen strax innan filmvisningen för en djupare förståelse av sammanhanget. Många personer var från början irriterade över mitt besök. Inledningsvis informerade jag att jag skulle stanna kvar efter filmvisningen ifall någon ville diskutera filmen, mitt besök hos dem eller andra viktiga frågor. Med hänvisning till att arbetsledaren påpekade att jag måste stanna kvar och sätta mig ned bland kvinnorna, föreställde sig kvinnorna att jag skulle lämna dem i deras upprördhet. Därmed var inte min information medveten efter filmvisningen. Utifrån det sammanhanget är det nära till hands att tolka situationen som en kollektiv projektion av bristfälligt ansvarstagande för de egna handlingarna samt inkongruens mellan ord och handling. Det kan också vara så att jag redan på förhand väckte olika emotioner, som genom perceptionen skapade illusionen av en oansvarig personlighet som också uppfattades smita från sitt ansvar. Den slutsatsen kommer jag fram till med hänvisning till att de antog att jag inte skulle finnas kvar och ta emot de känslor och tankar jag eller filmen hade väckt upp.

De anteckningar som kommer från den här kvinnogruppen tillsammans med deras resonemang om självbombares mödrar kan också analyseras enligt modersarketyper. Men den analysen överlåter jag åt andra. I stället gör jag en sammanställning av projektionerna enligt skuggans arketyp och hur jag förstår dessa.

Sammandrag – skugga versus persona

Den personliga skuggans arketyp har visat sig som en polaritet gentemot den persona som implicit uttrycks i självbeskrivningen. Skuggan framträder i beskrivningen av och genom emotionen som den illa omtyckta andre. Både personan och skuggan kan bestå av fler än en stereotypi. Den stereotypi som innefattar bestämda karaktärsdrag kan förstås olika beroende på vad användaren uttrycker om sig själv respektive de definierade karaktärsdrag den personliga skuggan innefattar. Därmed kan skuggan utgöra en personlighetsegenskap som blivit omedveten genom jagets sublimeringsprocesser av icke önskvärda egenskaper och behov.

Jung definierar skuggan som den *lägre definierade* delen av personligheten. Den är en summering av kollektiva psykiska *egenskaper som är oförenliga med den livsform människan valt att leva i*. Den kan även associeras till

den relativt självständiga delpersonlighet som benämns komplex och den förhåller sig kompensatoriskt till jagmedvetandets olika roller.²⁵⁹

Om den personliga skuggan består av omedvetna karaktärsdrag som kan uttryckas enligt en eller flera stereotypier, kan inte stereotypier vara omedvetna eller kognitiva produkter som finns latent inom oss. Däremot kan stereotypier vara både omedvetna och medvetna egenskaper och erfarenheter som uttrycks enligt kognitivt konstruerade produkter. De hör ihop med emotioner som kan vara reaktioner på både medvetna och omedvetna faktorer, som sedan formuleras utifrån kulturspecifikt uttryckta karaktäristika. Vidare bestämmer stereotypierna både den egna och andras personlighet genom ett personligt och kulturellt tolkningsmönster. I tolkningen av den yttre världen använder sig människan av olika typer av symboler. Den bild som har tolkats innehåller flera situationsbundna symboler, som kan associeras till olika mänskliga situationer och därmed har symbolerna i det inre existensrummet aktiverats. När dessa interagerar med samma typer av symboler i det yttre existensrummet kan skuggans arketyp aktivera motsvarande situationsbundna symboler i det inre existensrummet. Därmed lägger sig det personligt omedvetna som ett tolkningsraster över situationen. I tolkningen av en specifik handling eller specifik situation omvandlar skuggans arketyp olika typer av situationssymboler, varpå tolkningen kan utgöra olika omedvetna sidor som projiceras in i bilden av den andre. De omedvetna sidorna är avhängiga av tolkarens personliga sammanhang, i vilket vissa beteenden och karaktärsdrag är sublimerade av jaget genom jagets utveckling av en kulturspecifikt välfungerande person. Genom sublimeringsprocessen blir andra egenskaper och beteenden omedvetna eftersom de är negativt värderade i den egna livsformen. Därmed utgör de en del av skuggans arketyp som projiceras på personer av samma kön som också personen vill angripa eller ta avstånd ifrån.

I den här analysen har jag diskuterat utifrån det personligt omedvetna. Den förra baserade sig på komplext teorin och den utgör också en diskussion utifrån det personligt omedvetna. Både den personliga skuggan och komplexen hör ihop med psykiska strukturer eller fenomen som ligger på en psykiskt djupare nivå. Den nivån benämns det kollektivt omedvetna. På den nivån hör både komplexen och den personliga skuggans arketyp ihop med andra arketyper. En av dessa är fadersarketyper. Hur de hör ihop beskrivs under nästkommande rubrik.

---

259 Jung 1992: 368

Fader av gott och ont

För männens del hör den personliga skuggan ihop med fadersarketypen men för kvinnorna hör den ihop med modersarketypen, som också visade sig i den diskussion kvinnorna i arbetsmarknadsgruppen förde efter filmvisningen. Både faders- och modersarketyper är psykiska strukturer som är verksamma på den kollektivt omedvetna nivån.

Det kollektivt omedvetna är enligt teorin gemensamt för alla människor. Det innefattar psykiska strukturer för exempelvis faderliga eller moderliga funktioner. De faderliga och moderliga funktionerna kan vara olika beroende på familjekonstellationen, det samhälle familjen lever i och den epok människorna lever i. Vidare är funktionerna avhängiga av de speciella behov som varje specifikt sammanhang eller varje specifik situation ska tillgodose och den dynamik som råder i varje mänsklig gemenskap. De blir speciellt tydliga i människors kamp för överlevnad och strävan efter utveckling.

Materialet innehåller flera texter som kan analyseras enligt fadersarketyper. Bland dessa har jag gjort ett medvetet urval för en vidare analys. I den söker jag en djupare förståelse av hur våldssituationer kan påverka människor som blir vittne till sådana. Grunden för analysen är hur fadersarketyper beskrivs av C. G. Jung. Den inledande beskrivningen är en sammanställning av hur den arketyper framställs i teorikapitlet.

Fadersarketyper är en fantasibild av fadern, som är både individuell, kulturell och universell. Den individuella bilden hör ihop med den familjära fadern. De kulturella uttrycksformerna är de kulturellt accepterade bilderna av faderns funktioner och hur de framställs i den egna kulturen. Den universella fadersarketyper däremot innefattar grundläggande mänskliga funktioner som kan formuleras och affirmeras som manliga egenskaper.²⁶⁰ Genom den medvetna formuleringen och affirmationen av bilder för manliga egenskapen får respektive bilder av fadersarketyper en skuggsida, som utgör en arketypisk skugga.²⁶¹

I teorikapitlet framgår det att fadersarketyper finns representerad i myter, legender, sagor och berättelser. Där utgör den en viktig funktion för både individen, gruppen och samhället, och även för motståndarna. Den förutsätter en gemensam existens av ursprungliga bilder som är symboliska produkter, som tolkas av och uttrycks genom individen. Fadersarketyper har dessutom utvidgande egenskaper som fungerar genom en mer eller mindre medveten projektiv delaktighet i människans självutveckling.²⁶²

---

260 Jung 1993: 127

261 Jung 1992: 368

262 Jung 1993: 129

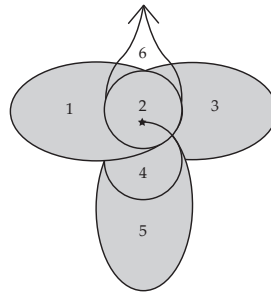
De texter som väljs ut för en analys enligt fadersarketyper är ett begränsat antal. De innehåller sådana karaktärsdrag som värderas som goda faderliga egenskaper. De egenskaperna inryms i männens självbeskrivningar. Vidare är det texter som framställer goda och dåliga egenskaper i beskrivningen av självbombaren. Dessutom innehåller texterna sådana emotioner som leder till olika former av handlingsberedskap hos den enskilde individen. Urvalet grundar sig också på sådana texter som innehåller beskrivningar av behov som fadern förväntas tillgodose. Självbombaren däremot anses inte tillgodose de behoven, eftersom skribenterna riktar olika anklagelser mot honom med referens till familjesammanhang. Genom det urvalet framträder den fadersbild som projiceras som den önskvärda optimala fadern och de behov han förväntas tillfredsställa hos söner och döttrar. Därutöver framträder de sidor hos fadersarketyper som kan vara skuggan av det svenska fadersidealet som fanns under den tid då studien utfördes. Den kan också ha en referens i eller utgöra flera mäns personliga skugga.

Presentationerna av texterna som analyseras tar sin utgångspunkt i de stereotypier som har tolkats fram i det föregående kapitlet. De är olika typer av offerstereotypier som har politiska grunder, desperadon, frihetskampen – rebellen och demokratiomstörtaren. Därefter följer sådana stereotypier som karaktäriserar bristfällig psykologisk mognad eller låg intellektuell kapacitet som personliga faktorer som anses leda till självsprängning. Slutligen utgår diskussionen från hämnaren samt den hatiska och hotfulla sidan i fadersbilden. Jag lyfter fram det som stereotypin uttrycker men nu strävar jag efter att med hjälp av arketypteorin ge skeendet djupare känslomässig förståelse med utgångspunkt i fadersarketyper. Hur fadersarketyper hör ihop med skuggan åskådliggörs genom följande bild som också ska illustrera hur en projektion av fadersarketyper går till.

De olika fälten i bilden ska förstås enligt följande: 1 Det personligt medvetna, 2 Jaget, 3 Det kollektivt medvetna, 4 Den personliga skuggan som också innefattar ett komplex, 5 Fadersarketyper, 6 Projektioner av fadersarketyper.

Den uttryckta projektionen med dess vidhäftande emotioner

1. Det personligt medvetna
2. Jaget
3. Det kollektivt medvetna
4. Den personliga skuggan som också innefattar ett komplex
5. Fadersarketypen
6. Projektioner av fadersarketypen.

Utgångspunkten för förståelsen av bilden är att jaget har mottagit en bild eller en annan form av sensorisk retning. Jaget (2) strävar efter att förstå intrycken och verkställa handlingar utifrån situationen, varpå det söker efter tolkningsmodeller i det personligt medvetna (1) och i det kollektivt medvetna (3). Vidare aktiveras komplex och den personliga skuggan i det personligt omedvetna (4). Hur processen fortskrider och aktiverar fadersarketypen (5) kommer jag fram till genom den kommande analysen, som utgår från olika stereotypier.

Offret

Här presenteras olika texter som har tolkats enligt olika typer av offerstereotypier. Det kognitiva inslaget i en offerstereotypi består i de här sammanhangen av antagandet att en person kan offra sitt liv och även andras till förmån för något ytterligare. Den typen av offer som lyfts fram är *offer för nationen*, karaktäriserad av Jonna i åldersgruppen 18-25 år, med intresse för beteendevetenskap. Hon läser analytisk psykologi som komplettering till andra studier. Hennes bedömning av filmen är att självbombaren lämnar sin familj som en offerhandling, varpå hon funderade över orsakerna bakom handlingen. Vidare uppfattas självbombaren som både beslutsam, ledsen och uppgiven, varpå hon kände sorg och vemod. I en närläsning av texten är empatin²⁶³ för dottern i filmen tydlig.

I bedömningen av filmen kan Jonna²⁶⁴ förstå att en fader kan lämna sin familj, offra sig själv och andra för att skapa en bättre framtid för de övriga människorna. Utgångspunkten för bedömningen är att familjen är en del

263 Empati betyder att kunna leva sig in i en annan människas känsloläge och behov.

264 I kapitlet stereotypier och emotioner citeras väsentliga delar av den ursprungliga texten.

av en större enhet. Sedan funderar hon över de bakomliggande orsakerna, som underförstått framstår som svåra samhälleliga omständigheter.

De dubbelbottnade egenskaperna *beslutsam* och *uppgiven*, som Jonna projicerade in i bilden av självbombaren är motstridiga tillstånd. Sådana är karaktäristiska för en arketyper i det kollektivt omedvetna. I det här exemplet utgör de en av många dikotoma sidor, vilket också är karaktäristiskt för fadersarketyper.

Jung menade att arketyper är en fantasiprodukt av psykologisk karaktär som saknar verklighetsvärde. Däremot har den ett högt psykologiskt värde.²⁶⁵ Jag menar att det psykologiska värdet visar sig i texten genom det känsloläge Jonna försattes i, och hennes olika tankar om fadern i förhållande till de samhälleliga omständigheterna.

Den andra stereotypin, *offer för friheten*, är karaktäriserad av Maria, 26-30 år, som har varit engagerad djuraktivist och är eklektiskt troende. Hon kände ilska över alla typer av destruktivitet, våldshandlingar och den vanmakt som mannen i filmen måste ha känt. Hennes *tårar välldde upp*, men hon *höll dem tillbaka*. Hon har personliga förhoppningar om att kunna härberga både sina mörka och ljusa sidor. Sedan känner hon tacksamhet över att inte vara så utsatt som mannen i filmen och skuld över sin egen bekvämlighet och tacksamhet. Samtidigt ansåg hon att det fanns känslor av vanmakt bakom självsprängningen. Hon kände empati för mannen och ilska över allt våld som existerar i världen. Orsaken till att jag tolkar den här texten som ett uttryck för en projektion av fadersarketyper hör ihop med hennes personlighet som innefattar både *mörka och ljusa sidor*. För hennes del kunde det vara så att bilden av självbombaren aktualiserade hennes egna dikotoma egenskaper som hon därmed blev medveten om. Jung menar att projektioner av arketyper är ett uttryck för både den omedvetna och den momentant medvetna situationen,²⁶⁶ som också visar sig i Marias text. Hennes projektion var en sammansättning av egna omedvetna och bipolära egenskaper som hon också projicerar in i filmen.

Marias text kan också analyseras enligt animusarketyper. Animus funktion är att uttrycka omedvetna själsliga bilder för jaget. De uttrycks som manliga egenskaper som framträder som illusioner och är behäftade med starka emotioner, som kan lägga grunden till olika typer av handlingsberedskap.

När animusprojektionerna med deras vidhäftande emotioner kommuniceras genom text, andra metoder eller andra personer, blir jaget medvetet om vissa egenskaper som hör ihop med självet arketyper. Den projektionen är tydlig i Marias text enligt följande tolkningsresonemang: Hon reagerade

---

265 Jung 1993: 128

266 Jung 1993: 128

med ilska mot alla former av destruktivitet och våldshandlingar samtidigt som hon tolkade in en känsla av vanmakt hos självbombaren. Genom sitt skrivande om filmen blev hon medveten om sina egna ljusa och mörka sidor. För henne fungerade bilden av självbombaren enligt animus, som i hennes fall medvetandegjorde självets dikotoma egenskaper. De egenskaperna kan i sin yttersta polaritet formuleras som ljusa och mörka sidor inom en totalitet.

Stereotypierna *frihetsoffret*, *hjälten*, *domaren* och *skuldbäraren*²⁶⁷ är karaktäriserade av Mona, 46-50 år.²⁶⁸ Hon har vuxit upp på landsbygden. Som barn kände hon krav på att uppfylla andras förväntningar i stället för att vara sig själv. Därför visade hon *sig i sämre dager* än hon var och *intresse för det som var* eller *beskrevs som tillåtet*.

I texten framställs frihetsoffret som samtidigt gör sig själv till hjälten, domaren och skuldbäraren. Emotionerna som hör ihop med de stereotypierna är illa berörd, sorg, skräck, skuld och nedstämdhet. De känslorna är motstridiga och mobiliserar energi för olika typer av handlingsberedskap inför flera motstridiga handlingar. Enligt min uppfattning är handlingarna: gå ifrån, stanna kvar och rikta energin inåt för att sörja, fly samt låsa fast genom skulden. Vidare har filmen fått Mona att ta olika roller, och texten innefattar flera olika stereotyper som också väcker motstridiga känslor eller vice versa. Därefter blir Mona medveten om sina egna motstridiga karaktärsdrag, varpå hon blir rädd och deprimerad. Hennes karaktäristik av mannen blir därmed en projektiv beskrivning av henne själv, som hon också blir medveten om när hon skriver om filmen.

Desperadon som ville göra något för demokratin är karaktäriserad av Maje,²⁶⁹ 41-45 år. Hennes uppfattning av vad och hur är dubbelbottnad. Å ena sidan är mannen frihetsoffret, å andra sidan desperadon och därefter likställs den senare med förtryckaren. Hon känner empati för dottern och antipati över att fadern överför sin ångest på dottern, och också ilska över självsprängningen.

De olika stereotypierna eller associationerna kring självbombaren som därefter preciseras enligt olika roller, kan grunda sig i en aktivering av fadersarketyper. I aktiveringen omvandlar fadersarketyperna olika typer av rollsymboler i det inre existensrummet. Under omvandlingsprocessen skulle rollsymbolerna kunna generera olika typer av emotioner som också förbereder olika handlingar. Därmed kan rollsymbolerna aktivera starka dynamiska krafter som är svåra att hantera.

267 Begreppet skuldbärare finns inte i svenskan, men jag använder det som karaktäristik av en person som bär andras skuld-känslor.

268 Texten finns citerad stereotypikapitlet.

269 Texten citeras där den analyseras enligt stereotypi.

Stereotypin det *politiska offret* har folkets frihet och demokratiska rättigheter som de yttersta intentionerna. Den är karaktäriserad av sju kvinnor och tre män. Jag citerar en text för att påvisa svårigheten i att diskutera den med utgångspunkt i stereotypier, eftersom den kan tolkas enligt flera:

frustrerad och hjälplös [...] har kommit till en punkt där man högt kan säga att man dödar oskyldiga människor, barn och föräldrar och ta med sin dotter som exempel på åldrar och ändå skrida till verket så är det fruktansvärt. Att känna att enda utvägen att göra sin röst hörd är att tysta den för alltid och hoppas att den lever kvar i andra. [...] måste vara så här på vissa ställen i världen, att demokrati bara är ett ord som inte har någon innebörd. Att folket inte har något att säga till om utom att det är enstaka individer som styr. [...] fruktansvärt att den mannen, för jag såg honom inte som en far då han lämnade sin familj. Han såg väl att han gjorde något för sin dotter, man jag är inte av den åsikten (Adine 18-25 år).

Orsakerna bakom sprängningen är frustration och hjälplöshet som övergår i desperation. Därefter tilldelas självbombaren narcissistiska drag som förväntas överföras till nästa generation. Därpå övergår han till en frihetskämpe i en diktatur och slutligen den svekfulle fadern som genom handlingen förlorar sin faderstatus. Många olika stereotypier har karaktäriserats. Slutligen har jag bestämt en av dem som *politiskt offer*. Här diskuteras texten utifrån fadersarketyper för att förstå resonemanget på en djupare nivå.

Jung menar att arketypen är en faktor och ett anlag som inte kan iakttagas. Den verkar under den mänskliga utvecklingen och strukturerar det medvetna materialet enligt bestämda figurer. När arketypen projiceras omedvetet har den en tvingande karaktär, och hur den verkar kännetecknas av numinositet.²⁷⁰ Jag tolkar att Adines projektioner har sin grund i en aktivering av fadersarketyper som tydliggör hennes faders betydelse. Hon menar att en fader som sviker dottern förlorar faderstatus med hänvisning till att en fader lämnar vare sig familjen eller dottern; han får heller inte utnyttja dottern eller överföra sina värderingar på henne. I texten visar sig olika gestaltningar av både fadersrollen och dotterrollen. Hon har också överfört och projicerat frustration, hjälplöshet och desperation samt svekfullhet som självbombarens känslor och egenskaper. De projicerade egenskaperna är motsatsen till de manliga egenskaper som värderas som goda i den egna kulturen. Emotionerna och värderingarna vägleder henne i valet av partner och önskvärd fader till sina barn. De egenskaper som hon projicerade på självbombaren kan utgöra en skuggsida av den familjära och

270 Jung 1998: 150

den kulturella bilden av fadern. Därför kan sådana känslor och egenskaper bli ignorerade eller sublimerade hos män i den egna kulturen, vilket leder till att de också kan utgöra en del av många mäns personliga skugga. Därmed blir de också den personliga fadersbildens skuggsida. När den arketypiska skuggan projiceras in i en bild blir den behäftad med disparata emotioner, vilket skedde i Adines fall.

Frihetsoffret är karaktäriserat av Ejdra och Enia, i åldersgruppen 41-45 år. Ejdra lyfter fram att fadern lämnar sin familj och att den handlingen gav självbombaren ångest. I hennes text framstår familjen som den allra viktigaste institutionen. Vidare framhåller hon vikten av att alla människor behandlas enligt människovärdesprincipen och hon tycker illa om när de som inte kan försvara sig far illa. Hon reagerar negativt på att fadern lämnar familjen. I texten framställs ett rättvisepatos som utgör grunden för hennes resonemang. Utifrån det blir självbombaren ett frihetsoffer. För hennes del kan fadersarketyper ha aktiverat olika rollsymboler, varpå skuggan av den personliga fadersbilden framställs samtidigt som aktiveringen också skapade reaktionerna.

Enias text är också centrerad kring fadern i filmen, som hon bedömde ville leva. I bedömningen tolkar hon in ångest. Sedan känner hon den sorg som Noras kände för att fadern inte kunde leva vidare för hennes skull samtidigt som hon känner ilska över att han dödade många oskyldiga människor. Själv önskar hon ett harmoniskt liv för både sig själv och familjen. För hennes del har fadersrollen aktualiserats, varpå hon tar dotterns roll och känner empati. Sedan känner hon ilska mot faderns orättvisa dödande av oskyldiga. Därpå framhåller hon att den personliga faders handlingar är viktiga för de bekräftar hennes påbrå och därmed heder. Genom aktiveringen av fadersarketyper antar hon dotterrollen. I den använder hon olika handlingar som mönster för de roller hon tilldelar fadern. Utifrån den tolkningen fungerar arketyper också som både rollgivare och rolltagare.

Det *ospecificerade offret* är karaktäriserat av fem kvinnor och två män. Jag väljer här den som Erik, 26-30 år, har skrivit. Han har varit brevbärare och arbetsledare, har egna barn och vill arbeta med barn. Han bedömer sig passa som lärare och värderar läraryrket som det viktigaste yrket. Han har bestämt mannen som självmordsbombare och terrorist. I bedömning av självbombarens karaktärsdrag finner han att mannen är *bestämd och fokuserad*. Sedan kritiserar och ifrågasätter han mediernas *ytliga beskrivningar av terrorister*. Den rädsla och frustration han kände riktas mot hur vi människor förhåller oss till vår omvärld eftersom vi varken fokuserar på de väsentliga världspolitiska problemen eller på miljöförstöringen. Genom inlevelse i hur självbombaren kände sig under videoupptagningen aktualiserades hans egen fadersroll, varpå han vill gå hem till sin dotter. Med

fadersarketyper som utgångspunkt för förståelsen, har jag i det tolkande perspektivet kommit fram till att fadersarketyper har aktiverat både omvårdarrollen, det egna behovet av närhet till dottern samt beskyddarinstinkten under ett och samma ögonblick. Den omvårdande sidan och faderns behov av intimitet med dottern utgör mänskliga egenskaper som kan genusbestämmas, och de bestäms oftast som kvinnliga eller moderliga egenskaper. De aktiveras i och förbereder relationsorienterade handlingar. Andra egenskaper som visar sig i texten är fritt tänkande om handlingar med grunden i en dialektisk förståelse av både världspolitiken och miljöförstörelsen. De egenskaperna är mänskliga och universella. De kan representeras av inre symboler som uttrycks genom faderliga eller moderliga rolltaganden. Det som är beskrivet och kategoriserat talar för en fadersbild som innefattar både manligt och kvinnligt där både relationella²⁷¹ och omvårdande egenskaper är integrerade i personligheten.

De nästkommande tolkningarna består av sammansatta stereotyper som kan representera *både offer och desperadon*. Därefter presenteras tolkningar som inordnats under stereotypin *desperadon*.

Jessie²⁷² har karaktäriserat *både offret och desperadon*. Hon kände tragik, empati, sorg och förvirring. Hennes intentioner är att skapa ett meningsfullt liv, ge sina barn goda minnen och styrka. Intentionerna kan grunda sig i sådana färdigheter som social kompetens, relationsorienterad personlighet med förmåga att skapa känsla av sammanhang samt förmåga att inge styrka och tillit hos barn. Bedömningar av mannen i filmen är grundad i hennes inlevelseförmåga, som kan vara en motsats till mannens karaktärsdrag. Jessie har läst psykologi på avancerad nivå och hon använder kunskaperna i bedömningen av mannen. Hon bedömer handlingen som ett självmordsattentat.

Bilden av mannen aktualiserade både beteendevetarrollen och modersrollen. Hennes känslor skapar en likartad handlingsberedskap. Den förvirring hon nämner tolkar jag som en mental påverkan som kan bero på en känslomässig motstridighet, som inte beskrivs i texten. Förvirringen kan hon även ha försökt överföra till eller projicera på självbombaren.

Desperadon är också karaktäriserad av Jana som är författare. Hon kände stark avsky, maktlöshet och empati. De emotionerna är motstridiga och skapar handlingsberedskap för motstridiga handlingar. Hon för ett politiskt resonemang utifrån den rådande världspolitiken som är styrd av USA och Storbritannien, vilken anses vara en av orsakerna till desperationen. Vidare diskuteras arabiska regimer utifrån kvinnoförtryck. Det reso-

271 Begreppet relationella används av mig i betydelsen av empatisk personlighet som är relationsorienterad och har social kompetens.

272 Texten citeras i kapitlet *Stereotyper och emotioner*.

nemanget grundar sig i uppfattningen att människovärdesprincipen ska gälla för alla människor. Filmen har berört henne på en mycket djup nivå. Utifrån hennes åsikt om arabiska regimer bedömer jag att hennes text har tillkommit genom en aktivering av fadersarketyper, som vidare har aktiverat och omvandlat symboler för makt resp. maktlöshet. Makt och maktlöshet är två polära egenskaper som kan lägga grund för desperation bland de maktlösa. De har symboliska kvalitéer både i det yttre och inre existensrummet och de kan omvandlas genom en aktivering av fadersarketyper.

I olika styrelseskick världen över är det vanligt att maktinnehavaren beskrivs som landsfader. Det uttrycket innefattar både maktutövning och upprätthållande av välstånd. Därmed kan vissa typer av ledare inom olika maktstrukturer utgöra en projektion av fadersarketyper.

Gemensamt för samtliga vars texter har tolkats i enlighet med stereotypen desperadon är att förtryck leder till desperation. Många av kvinnorna kände disparata känslor. Det kan höra ihop med att de kan ha erfarenhet av maktlöshet och är medvetna om den maktskillnad som kan råda mellan kvinnor och män. Männerna kände sorg över att vissa människor inte har makt över sina egna liv. Både kvinnorna och männen bekräftar den egna kulturen som demokratisk, och väsentligheten av att mänskliga rättigheter tas i beaktande. Utifrån deras resonemang är rättviseperspektivet en väsentlig grund för ett samhälle. Rättvisa kan vidare reflekteras som en viktig egenskap hos den faktiska eller tilltänkta fadern.

Jung skriver att det kollektivt omedvetnas arketyper och därmed fadersarketyper är fantasibilder kring och inför sådan handlingsberedskap som är förbunden med en numinös känsla.²⁷³ Utifrån den sammansättningen kan fadersarketyper affimeras i form av bilder, som sedan kan tolkas som både makt — maktlöshet och desperation — uppgivenhet. Bilderna är förbundna med en numinös känsla, som betyder att de är både fascinerande och skräckinjagande. För vissa personer kan emotioner ha lägre laddning. Trots den, förbereder de personen inför motstridiga handlingar och därför kan de liknas vid en numinös känsla. Därigenom kan projectioner av fadersarketyper även skapa förvirring hos personen. I de flesta texterna har det också visat sig att personerna har antagit eller diskuterat olika roller som hör ihop med faders- och modersrollerna. Utifrån detta kan fadersarketyper omvandla olika typer av rollsymboler. Därmed går jag vidare bland stereotypierna för att ytterligare förstå hur fadersarketyper kan fungera på den kollektivt omedvetna nivån och inom individen.

Frihetskampen är karakteriserad av två kvinnor och en man. Jag refererar och diskuterar den text som är skriven av Biggan.²⁷⁴ Karaktäristiken vi-

273 Jung 1992: 362

274 IF 2008/6

sar hän mot både *frihetskämpen* och *hämnnaren*. Hon har inte uttryckt några känslor och jag finner heller ingen aggressivitet eller sorg i formuleringarna. Däremot skulle de karaktärsdrag som hon har lyft fram kunna grunda sig i olika motstridiga känslor som: tycka synd om, vara rädd för, känna sympati och sorg för. Den förståelsen har sin referens i det föregående referatet av Jungs text.

I stället för en beskrivning av vad Biggan kände har hon nämnt svårigheter som hon har haft de senaste tio åren. Genom en bearbetning av dem har hon blivit stärkt. Vidare påtalar hon vikten av att bearbeta sina egna svårigheter, vilket kan tala för att hon uppfattar det som ett annat sätt att lösa kampen för frihet. Den beskrivningen hör också ihop med hur Jung beskriver arketyper, eftersom den är ett koncentrerat uttryck för den psykiska situationen enligt en helhet.²⁷⁵

Rebellen är karaktäriserad av tre kvinnor och en man. Jag väljer Arjas och Sams texter. Arja, 18-25 år, beskriver en kluvenhet eftersom hon kunde förstå en handling som hon inte accepterar. Hon kände ilska eftersom mannen inte brydde sig om att han dödade fäder och mödrar. De starkaste reaktionerna hör ihop med att han dödar oskyldiga och att fel människor drabbas. Den synpunkten betyder att det kan vara rätt att döda som en straffpåföljd. Den kluvenhet hon känner beror troligen på att handlingen kan vara en moralisk konflikt.

Sam, 55-60 år, riktar sina emotioner till olika nivåer enligt följande: han blev gripen av filmen, kände sorg över hur samhället fungerade och sympati för dottern i filmen. Texten är mycket knapphändigt formulerad men hans känsla för dottern tydliggörs som en faderlig egenskap. Han anser att handlingen har sin grund i ett politiskt förtryck, men han kan inte acceptera metoden. Hans eget framtidsperspektiv innefattar förhoppningen att få vara frisk.

Demokratistörtaren är karaktäriserad av Elisa, 26-30 år, som kände sorg, ilska, hat och som var mycket upprörd. Hennes känslor var motstridiga men de flesta leder till en handlingsberedskap för angrepp mot och försvar samtidigt som hon behöver rikta energin inåt för att hantera sorgen. Hon beskriver sig som en fredlig och omtänksam person, vilket kan uppfattas som motstridigt i förhållande till vad hon kände. Hon tillhör ingen fredsorganisation men vill göra en samhällsinsats mot våldet och påverka barn genom information. Genom beskrivning av sig själv och yrkesvalet blir hon den goda samhällsbevararen, som är motsatsen till den karaktäristik hon har tolkat in i självbombaren och hans syfte med handlingen. Den här texten har jag lyft in här med hänvisning till att den är motstridig. Den

---

275 Jung 1993: 128

innehåller även en beskrivning av att arketyper har aktiverat olika typer av roller inom individen.

I de texter som hitintills har analyserats enligt fadersarketyper har de flesta beskrivit emotioner som grundlägger olika typer av handlingsberedskap under samma tillfälle. Vidare har varje skribent tagit olika typer av roller som var och en hör ihop med familjära sammanhang. Därmed övergår jag till andra typer av stereotyper, som analyseras enligt fadersarketyper.

Smitaren

Den svekfulle fadern och egoisten är karaktäriserad i många texter. Den text Blossom har skrivit vittnar om självbombaren som inte tog hand om en flicka i nöd. För henne var filmen en förklaring av det meningslösa våldet. Hennes känslor var så starka att hon ville skrika.²⁷⁶

Utifrån stereotypiteori är Blossoms text är svårtolkad med hänvisning till att hon benämner många olika stereotyper. I tolkningen blev den svekfulle fadern den avgörande stereotypin.

Nästa text är skriven av Ebon som kände besvikelse över mannens val av handling och rädsla utifrån att filmen var hemsk. Rädslan övergick senare till ilska. Hon riktar känslan av besvikelse mot fadern som dödar oskyldiga istället för att vara hemma hos dottern, som behövde honom. Vidare riktas besvikelsen mot modern, som inte skyddar dottern från vetskapen om vad fadern har gjort. Hon formulerar känslan av besvikelse, som därefter övergår i obehag och ilska. Den moderligt omhändertagande och beskyddande sidan aktiverades hos henne.

De här texterna tyder på döttrars behov av en fader som inte sviker dottern. De behoven kan ha sin grund i hur vi uppfattar de faderliga egenskaperna. När väl dottern blir sviken övergår besvikelsen i andra starka känslor som leder till att gå emot och gå i från. I de redovisade tolkningarna tydliggörs olika rolltaganden som hör ihop med familjära sammanhang. Perceptionen av självbombaren i filmen aktualiserade således fadersrollen, modersrollen och rollen som dotter.

Egoisten framställs enligt karaktäristiken i flera texter. Jag väljer att analysera Elsys text enligt fadersarketyper. Hon har skrivit mest av alla i den gruppen. Hennes emotioner var ilska, upprördhet och en underförstådd vrede som också mobiliserar hennes psykiska energi. Den använder hon till att ta itu med mannen, varpå hon ställer honom till svars för hans handlingar. Hon tar alltså fostrarrollen, som egentligen är en faders- eller modersroll. När en fader uppfattas som *egoistisk, svekfull och ansvarslös* i far

276 Hennes text om emotionerna citeras i stereotypikapitlet.

– barnrelationen, och framförallt i relationen med döttrarna, startar reaktionerna i besvikelsen. Den omvandlas sedan till ilska som omvandlar personen till en moralisk uppfostrare. Perceptionen aktualiserade också den personliga faderns betydelsefulla egenskaper. Han behöver vara relationsorienterad, ansvarstagande, och framförallt närvarande och bekräftande av den uppväxande dottern. De egenskaperna är en kulturellt beskriven bild av fadern, vars skugga aktualiserar olika familjära roller.

Den andra texten som lyfts fram är skriven av Adele 26-30 år. Hon namngav emotionerna ilska och vrede samt bedömde att mannen saknade skuld känslor. För henne var tryggheten viktig, vilket visade sig i ett stort kontrollbehov. Både trygghets- och kontrollbehovet har resulterat i hennes val av utbildning som leder till ett framtida arbete, som hon kan känna sig trygg i och slippa arbetslöshet. Hon blir irriterad och orolig när hon förlorar kontrollen. Tryggheten gör henne till en gladare och bättre mamma. Hos henne aktualiserades modersrollen. De egenskaper hon projicerar på fadern i filmen är avsaknaden av faderliga moraliska åtaganden, vilka där- efter aktualiserar modersrollen. De karaktärsdrag som hon tillskriver mannen i filmen kan utgöra hinder för det goda moderskapet. Den fader som inte tar sitt moraliska ansvar för dottern, är enligt min tolkning, den familjära fadersbildens skugga. De egenskaperna är beskrivna i olika berättelser om faders angrepp på presumtiva fiender som soldater, krigare eller varför inte terrorister. Adele behöver en man som är ansvarstagande, ger henne trygghet och är delaktig i försörjningen av hennes familj, vilket är en grund för att hon ska fungera bättre som moder.

Den text som jag har tolkat som *borderlinepersonligheten* är skriven av Jannit,²⁷⁷ 36-40 år. Hon är högt utbildad inom naturvetenskap och arbetade med både forskning och utveckling. Hon hade varit sjukskriven en längre tid med diagnosen utmattningsdepression. Hennes karaktäristik av självbombaren är *kluven i sitt inre*. Vidare visar han *hat, förtryck, skam, självförakt*, men *stolthet* över den kommande handlingen.

När en person är kluven i sitt inre kan den karaktäristiken klassificeras som en *borderlinepersonlighet*. Den personligheten liknar den schizofrena. Skillnaden är att *borderlinepersonligheten* har en realitetsuppfattning, som den schizofrena saknar. Både schizofreni och *borderline* är främst psykiatriska diagnoser.

De känslor som filmen väckte hos Jannit beskrivs som en process, men i beskrivandet av processen avstannar hennes skrivande. Däremot skriver hon att hon har svårt att förstå att mannen är övertygad om att han gör rätt och att han uttrycker motstridiga känslor.

277 Texten citeras där den analyseras enligt stereotypier.

Om jag utgår från överföring när jag diskuterar Jannits uppfattning att mannen hade ett motstridigt känsloliv, kan hon också ha känt både rädsla, vrede, ilska och förakt. Hon söker också en kognitiv förståelse för självbombarens handling. Den relaterar hon till stress- och hatfyllda situationer i mannens liv. Medan hon söker efter den kognitiva förståelse av handlingen försöker hon samtidigt att formulera sina egna emotioner, varpå den fortsatta beskrivningen av de egna emotionerna avbryts. Genom hennes avbrott i skrivandet förstår jag att hon nått en sådan psykologisk nivå som hon kanske saknade ord för att beskriva. Samtidigt aktiverades fadersarketyper varpå olika motstridiga egenskaper projiceras på självbombaren.

Den stereotypi som är framtolkad har blivit namngiven av mig och i det sammanhanget är stereotypin baserad på kognitiva strukturer. Men Jannit har förflyttat sig från den kognitiva nivån till den kollektivt omedvetna nivån och där aktiverar bilden på självbombaren fadersarketyper. Fadersarketyper omvandlar olika roll- och situationssymboler som i sin omvandling aktiverar olika emotioner som grundlägger olika typer av handlingsberedskap. I det momentana sammanhanget avbryts både tankarna och preciseringen av dem, varpå slutförandet av uppgiften uteblir. Därmed skulle en aktiverad arketyp i det kollektivt omedvetna kunna medverka till momentan handlingsförlamning och tillfälliga kognitiva störningar. Eftersom texten är skriven av en person som är van att formulera både sina iakttagelser och intellektuella slutsatser är de kognitiva störningarna av speciellt värde i det här sammanhanget, vilket talar för att arketyper påverkar individen på både den kognitiva och den djupt emotionella nivån.

Dårfinken

De texter som analyseras här har karaktäriserats som någon form av dårskap. Jag börjar med *narcissisten* som även kan vara vettvillingen. Skribenterna är Bamir och Elis i åldersgruppen 18-25 år. Bamir ansåg att självbombarens handling utfördes för att han skulle bli sedd, vidare trodde självbombaren att han räddade andra genom att döda dem. Bamir funderar över hur länderna, som självbombare kommer ifrån, från början och fram till nutid (år 2003), *kan hamna i sådana här situationer*. Han uppfattar att vissa länder har styrelseskick som leder till att medborgarna *hamnar i liknande situationer*.

Bamirs beskrivning av sig själv lyder: *Jag gillar att jobba med människor*. I en förenklad tolkning och med utgångspunkt i filmen kan den utgöra en plattform för skribentens självbeskrivning. Både narcissisten och vettvillingen verkar mot andra människor, Bamir däremot verkar för. Han är tacksam över att bo i en trygg kultur. Jag har uppfattat att hans egen kon-

text är trygg och självbombarens otrygg. Otryggheten kan bero på hans uppfattning att människorna tror att dödandet av andra räddar dem, varpå han funderar över religionen som den eventuella källan bakom självbombarens uppfattning. Sedan bedömer han att han har bristfälliga kunskaper om andra kulturer.

I Elis anteckningar finns det motsägelser angående självbombarens karaktärsdrag. Han har varken beskrivit eller namngivit några känslor. Med utgångspunkt i texten har han uppfattningen att självbombare tillhör ett kollektiv där fäderna har anslutit sig till en organisation, som i kollektiv bemärkelse består av oberäkneliga terrorister. Medlemmarna har planerat dådet under en längre tid och när en person har fattat sitt beslut, ångrar han inte beslutet. Den uppfattningen är motsatsen till den förra. Han lyfter också fram en idé om att självbombaren, som tar sitt liv, ställer till svårigheter för både sig själv och dottern. Den bedömningen innefattar en idé om att det kan skipas rättvisa i ett kommande liv, men Elis har inga religiösa preferenser för övrigt. Slutligen berättar han att han var nära döden som mycket liten. Den berättelsen skulle troligen aldrig ha framförts om inte filmen hade aktualiserat en situation som kan relateras till både liv och död. Det kan vara så att bilder av företeelser eller handlingar som kan associeras till döden aktualiserar döden för dem som har en erfarenhet av den och i synnerhet då bilderna kan uppfattas som dokumentära.

Den fadersbild som Bamir och Elis refererar till är ett kollektivs implicita skugga i form av en projicerad egenskap, som kan ha sin grund i en aktivering av fadersarketyper. Arketyper är enligt Jung alltid kollektiv för ett folk eller en epok. Den har uppstått genom en förtätning av otaliga likartade förlopp varpå den är en grundform för en återkommande psykisk upplevelse.²⁷⁸ Den arketytiska skuggan i projicerad version kan lägga grunden för både rasism och marginalisering av olika personer med referens till de länder som anses inneha och utveckla terrorismen.

De flesta människorna har erfarenheter av situationer som handlar om liv och död. Sådana situationer i nya skepnader eller i okända uttrycksformer väcker erfarenheter som är både bearbetade och obearbetade. Därmed kan sådana situationer förleda oss till att uttrycka oss kategoriskt om andra. Den nivå som aktiveras är den kollektivt omedvetna nivån, som uttrycks med hjälp av ett kognitivt inlärt språk. Språket omformar obegripliga och negativt värdeladdade handlingar till att vara normala handlingar bland människor i ett okänt kollektiv.

Härnäst analyseras de texter som jag har hänfört till *dåren*. Aptis och Egita, i åldersgruppen 18-25 år, har skrivit dessa. Aptis är kristen och tillhör Missionsförbundet. De känslor hon namnger är irritation och ilska

278 Jung 1993: 129

samt att hon kände sig ledsen och bedrövad. Den världsbild som framställs är framförallt centrerad kring Sverige med utgångspunkt i att hon ska skapa en bättre tillvaro för svenska barn som har det svårt. Enligt hennes beskrivning av självbombaren är han vilsen, saknar förståelse för hur världen fungerar och sjuk eftersom han lämnar fru och barn. Den bild hon skapar av mannen genom sin berättelse är en däre eller galning som också är en typ av offer för religionen och för något som inte kan bestå. Hon uppfattar också att mannen bedömer sin religion och sin terroristgrupp som mer värdefull än familjen, eftersom han offerar sig för dem. Bilden innehåller en oformulerad karaktäristik av den önskvärda fadern, som är logiskt resonerande, rationell och orienterad i tid och rum. Han värderar frun och barnet som det allra viktigaste i livet, vilka får en större betydelse än både religionen och den egna gruppen. De önskvärda och underförstådda faderliga egenskaperna är motsatsen till självbombarens karaktärsdrag.

Stereotypin *dären* är min definition och den bygger på de karaktärsdrag Aptis anser att mannen har. Hon har bestämt honom som terrorist. Min tolkning bygger på den *därskap* som är framställd som det karaktäristiska hos den som offerar sig för religionen och gruppen. Genom den generaliseringen har hon begränsat mannens karaktäristiska. Den stereotypin är en av de egenskaper som kan framträda genom en aktivering av fadersarketypen. När fadern lämnar frun och i synnerhet dottern blir han skuggan av den personliga och familjära bilden av fadern. I den karaktäristiken har känslorna en avgörande betydelse för tolkningen eftersom de förberedde olika typer av handlingsberedskap, varpå Aptis tog omvårdarrollen, som hon genom sin tanke riktar till barnen i Sverige. Samtidigt blir mannen i filmen en yttre destruktiv kraft som riktar sin energi mot andra, men för den egna gruppens och religionens väl.

Den karaktäristik som Egitas text innehåller kan även hänföras till politiskt offer. Hon har bestämt mannen som självmordsbombare och nämner att han för en kamp, som han ber sin dotter om förlåtelse för. Hon uppfattar att fadern vill att dottern ska överta kampen, varpå mannen karaktäriseras som psykiskt störd. Sedan uppfattar hon att mannen överlämnar ansvaret för handlingen på dottern, vilket hon anser är dumt. Utifrån den uppfattningen och bedömningen smiter fadern från sitt ansvar, som har sin grund i en avsaknad begåvning, varpå hon funderar över hur dottern har hanterat sin egen situation. Slutligen frågar hon sig själv om mannen är tvingad till handlingen eller om den grundar sig i ett autonomt beslut. Hennes slutsatser är att det krävs endera galenskap eller tvång bakom det beslutet. Egita känner sig trygg inför framtiden, men filmen gjorde henne orolig. Oron relateras till en framtida ovisshet som även kan tolkas som oro för att någon i familjen kan bli drabbad av våld eller dö genom en handling

som utförs av någon utomstående. De känslorna är existentiella. Filmen har, mer eller mindre momentant, påverkat hennes grundtrygghet och tillit inför framtiden.

Både Aptis och Egita värderar faderns ansvar för familjen högt. Det visar sig framförallt i hur de uppfattar att flickan reagerar. Med hänvisning till att de starkaste reaktionerna ligger bakom deras gemensamma uppfattning att dottern tvingas axla ansvaret för faders handlingar, är ansvarstagande en viktig egenskap eller färdighet hos den personliga fadern.

Med utgångspunkt i hur fadersrollen beskrivs och formuleras i Sverige under den här tiden, har fadern omvårdande sidor samtidigt som han avkrävs ansvarstagande för sina barn. Det gäller när han lever tillsammans med barnets moder i en kärnfamilj, i särboförhållanden och efter separationer. Den familjära och kulturella bilden av fadersrollen kan ha en avgörande betydelse för hur självbombaren som fader uppfattas och beskrivs i materialet. Den karaktäriserande bilden av den önskvärda fadern kan grunda sig i den personliga och kulturella uppfattningen om att fadern och modern har samma typ av ansvar för och ska tillgodose samma behov hos barnet. Därmed kan självbombaren kategoriseras som mer eller mindre dårligt i samband med att han uppfattas svika familjen och framförallt dottern, och i synnerhet när han gör det för den egna religionen eller gruppen räkning. Men hans handling är identisk med den som varje soldat eller krigare väljer, men den formuleras inte så och den berör en minimal grupp av svenska män och kvinnor.

De stereotyper som diskuteras härnäst hör ihop med olika typer av hot.

Hotaren

Stereotypin *hämnnaren* är karaktäriserad i flera texter. De som diskuteras här är skrivna av Emada och Eivor, i åldersgruppen 18-25 år. Båda diskuterar faderns handling utifrån dotterns perspektiv. Emada²⁷⁹ bedömde att mannen var förtryckt, ångerfull och att han skämdes för att han egentligen inte ville dö, varpå hon blev upprörd över den självömkan, som hon tolkade som såg mannen. Hennes känslor kan grunda sig i uppfattningen att fadern sviker dottern, varpå hon kände förakt mot den fadersbilden, vilket också innebär ett förringade av honom. Hon skulle heller inte vilja veta eller känna till att hennes egen far utförde handlingar som strider mot kollektivets moraliska normer. Med utgångspunkt i det ställningstagandet tolkar jag hennes känslor som likartade sådana som uppstår vid förlorad heder. För hennes del har fadern ett högt betydelsevärde i form av bekräf-

279 Texten citeras i ett tidigare kapitel.

tare. De egenskaper en god fader behöver ha är därmed känslomässig styrka, vars motpol är självömkan, ånger och skam.

I Eivors text framkommer det att hon blev förbannad när hon såg filmen, samtidigt som hon *verkligen lider med dottern*, som fick *se filmen efter att han tagit sitt liv*. Hennes uppfattning att det parti som fadern hade röstat på var valets förlorare framställer självsprängningen som en hämndaktion, med grunduppfattningen att olika folkgrupper inte fungerar tillsammans, vilket hon tycker är hemskt.

Både Eivor och Emada har framställt att de vill vara ovetande om vissa handlingar som deras fäder har gjort, och i synnerhet sådana handlingar som strider mot den rådande moralen. De vill heller inte se sådana sidor som är negativt värderade hos sina fäder. Båda kvinnorna formulerar motstridiga känslor som leder till olika typer av handlingsberedskap, men de riktar dem mot olika fenomen.

Den hatiske och den hotfulle är karaktäriserade av Maja, 45-50 år, och Mia, 35-40 år.²⁸⁰ Maja har erfarenhet av att hennes far alltid har hatat socialdemokrater eftersom han kände sig förtryckt av dem. Hatet tolkar hon också som drivkraften bakom självbombarens handling. Hon menar också att filmen uttrycker den *drivkraft* som ligger bakom kärleken till livet och barnen. Samtidigt menar hon att självbombaren genom hatet eller hans uppdelning i *vi* och *dom* är beredd att dö för sin övertygelse. Maja anser att hat är frånvaro av kärlek och att kärleken behöver segra över hatet. När hon såg filmen kände hon det hat som hon tolkade in hos självbombaren. Det uppfattar jag som en överföring av en känsla, men det kan också vara en inlärd bedömning som hon har lärt sig av sin far. När emotionen därpå omvandlas till ett karaktärsdrag kan den egenskapen, mer eller mindre omedvetet, projiceras på mannen i filmen. Texten kan även tolkas som en indelning av mänskligheten i *vi* och *dom*; i kvinnor och män, eller en indelning enligt egenskaper som kan framstå som oförenliga.

I en text är den hotfulle karaktäriserad på ett likartat sätt men den skiljer sig även från den föregående. Den är skriven av Mia, 36-40 år, som har vuxit upp i en storstad. Hennes intressen är psykologi, de egna drömmarna, hur drömmarna uttrycks genom olika symboler och hur vi människor interagerar genom projektioner samt av olika förståelsegrunder för mänskligt liv som uttrycks i olika myter. Hon har känt sig förtryckt av sina syskon, men menar att det var ingenting i förhållande till det förtryck som råder i mannens kontext. Hon kan känna sig maktlös inför vissa former av förtryck, men hon nämner inte vilka dessa är. Hon bedömer att filmen var skrämmande. Den bedömningen kan grunda sig i hennes föreställning att vissa våldshandlingar backas upp av och grundar sig i hat. Den kan även

280 Bådas texter citeras i tolkningen enligt stereotypier.

bero på hennes uppfattning att dottern for illa med hänvisning till att fadern uppfattades lämnade *dubbla budskap*.

Den stereotypi som texten kan hänföras till är *hämnnaren* eller den *hatiske*. När den formulerade framtidsvisionen läggs till texten, övergår hämnaren eller den hatiske till den hotfulle. Texten innehåller också en indelning av människorna i *vi* och *dom* och en önskan att slippa leva i samma samhälle som *dom*. Självbombaren blir därmed ett hot utifrån medan de övriga blir maktlösa och eventuella offer. Enligt min tolkning kände hon rädsla och i viss mån vrede samt ilska och även hat. Hon själv beskriver tre typer av handlingsberedskap som är att gå emot, att retirera och att vara kvar.

I de här texterna är det troligen den kulturellt medvetna fadersbildens skugga som projiceras in i bilden på självbombaren. Den mest framträdande egenskapen som handlingen anses grunda sig i är hatet. När en person är hatisk och kombinerar den djupt svårhanterliga känslan med en övertygelse övergår den personen till att bli hotfull. Den sidan av fadern utgör en arketypisk skugga som kan vara svår att både hantera och förstå. Men den kan rymmas inom varje människa och, enligt min uppfattning, den utgör den delar av det innersta existensrummet. Den träder i kraft vid ett överhängande hot utifrån och handlar om att rädda sig själv och nära anhängarna från den totala undergången. Den är grundad en djupt mänsklig egenskap, men den aktualiseras inte förrän hotet om förgörelsen eller förintelsen är ett faktum.

Med utgångspunkt i de texter som har analyserats och redovisats enligt fadersarketyper följer här ett sammandrag. I det lyfter jag fram den personliga bilden av fadern och den önskvärda fadern. Vidare kommer jag att diskutera vissa texter teoretiskt. De texter som även kan tolkas enligt animus utgör en egen kategori i sammanställningen.

Sammandrag – fader visar hän mot gott och ont

De stereotyper som har analyserats enligt projektioner av fadersarketyper har alltså en referens till fadern. Stereotypierna kan vara skuggan av den personliga och den kollektivt medvetna fadersbilden. Resultatet anger att flera stereotyper kan utgöra olika karaktärsdrag som kan innefatta skiftande omedvetna såväl som medvetna egenskaper i den personliga såväl som den kollektivt medvetna fadersbilden.

Min uppfattning angående arketypeteorin är, att den förklarar och beskriver arketypen genom ett allegoriskt språk. Men för att förstå hur en omedveten egenskap aktiveras och uttrycks är det nödvändigt att genom analys utforska vilka funktioner fadern har för dottern och sonen samt vilka behov fadern förväntas tillfredsställa hon sina barn. Vidare har jag förstått att den personliga bilden av fadern tillskrivs karaktärsdrag som

är allmänt accepterade och värderas som goda för den enskilde individen. Egenskaperna tillgodoser och uppfyller specifika behov och önskemål hos dottern och sonen. De är också viktiga för modern eftersom olika typer av interaktioner äger rum i ett familjeförhållande som är en specifik samverkansform. Den familjära samverkansformen kan skifta beroende på de normer som råder under en tidsepok, i en samhällsklass samt i religions-tillhörigheten och nationen.

I de utvalda texterna har det visat sig att de familjära och kollektivt medvetna bilderna av fadern innefattar en man som är trogen och står fast vid sin familj. De tydliggör också en idealiserad fadersbild där egenskaper som problemlösande och hjälpsam är eftersträvansvärda manliga karaktärsdrag. Dessutom är det viktigt att fadern handlar enligt kloka överväganden och finns närvarande som stöd och styrka för dottern. Vidare är han rättvis och utför handlingar som dottern kan känna stolthet över.

Bilden av självbombaren gjorde att personerna genom karaktäristiken tog olika roller. De rollerna hör ihop med barn-, moders- och fadersrollen, men även andra roller som exempelvis sådana som tydliggör engagemang i världspolitiska frågor. Jag tolkar fadersarketypens funktion som *omvandlare av både situations- och olika rollsymboler*, som hör ihop med både olika familjära sammanhang och olika yrken. I omvandlingen aktualiseras olika former av karaktäristik som kan refereras till många olika stereotypier, som är bundna till en specifik kontext och situation. Eftersom rollsymboler är sammansatta av olika innebörder har aktiveringen av dem lagt sig som ett raster över bilden som därmed blir svår att förstå och beskriva. De olika rollerna bekräftas eller förkastas utifrån den personliga kontexten.

De texter som är skrivna av män och är analyserade enligt fadersarketypen lyfter fram personliga faderliga egenskaper. Den familjecentrerade fadern har även ett engagemang utåt för andra människors ökade välbefinnande. Mannen som har karaktäriserat det *ospecificerade offret* bedömde att självbombaren var bestämd och fokuserad. Hans egen fadersroll är omvårdande och beskyddande. Han har behov av närhet till sin dotter. De egenskaperna kan i ett genusperspektiv vara både kvinnliga och manliga, och de kan relateras till kulturspecifika moderliga eller faderliga sidor. Män som lever i en kultur som strävar efter jämlikhet i omvårdnad och fostran av barnen måste av nödvändighet bejaka och integrera sina moderliga egenskaper som en del av deras persona för att vara välfungerande i sitt eget sammanhang.

En fader som lämnar sin familj i syfte att stå i kollektivets tjänst kan uppfattas som offer när han genom självsprängningen vill åstadkomma en förändring av andras maktutövning och kränkningar av olika mänskliga rättigheter. När fadern uppfattas *offra sig för eller blivit offrad* genom något

och familjen är inorporerad i ett större sammanhang, uppfattades hans karaktärsdrag som motstridiga. De som har karaktäriserat *desperadon* har aktualiserat modersrollen. Den ena blev förvirrad och lyfte fram väsentligheten av meningsfullt liv. Hennes egenskaper och familjära intentioner kan vara motsatsen till de egenskaper och intentioner hon projicerade på självbombaren. Den andra kvinnan tydliggör olika egenskaper hos självbombaren som handlar om makt – maktlöshet som hänförs till olika politiska maktpositioner bland makthavare i olika delar av världen. Dessa kritiserar utifrån genus, makt och maktlöshet.

Under rubriken *Smitaren* framställs flera olika behov hos skribenterna. Vidare framhåller flera kvinnor vikten av att en fader inte sviker sin dotter. I en text tydliggör skribenten att den svikna dottern går emot fadern och därefter går hon i från honom.

I texterna där *narcissisten* karaktäriseras refererar skribenterna ett kollektivs arketyppiska skugga. Den projektionen kan lägga grunden för både rasism, förföljelser och marginalisering av personer som har en tillhörighet i eller kommer från länder som av medier och politiker uppges hysa, stödja och nära terroristiska organisationer.

Enligt analysen har fadersarketyper aktiviserat universella manliga egenskaper, som projicerats in i bilden på självbombaren. Under den processen formulerade informanterna skuggan av den familjära och kulturella bilden av fadern. Den sidan tillhör det omedvetna, men uttrycks genom ett kognitivt inlärt språk. Den fadersbild som projicerades är enligt min tolkning *skuggan* av den familjära och behövda fadern.

Skuggan eller den omedvetna sidan av den universella fadersbilden hjälper den enskilde att formulera de önskvärda och behövda egenskaperna hos en fader. De stereotyper som är formulerade har jag konstruerat utifrån kognitiva strukturer. Tolkaren av bilden har använt sig av ett tolkningsmönster från det personligt – eller det kollektivt omedvetna i form av omvandlade rollsymboler. Hur den omvandlingen går till beskrivs härnäst utifrån en teoretisk utgångspunkt och utifrån den text som är tolkad enligt *borderlinepersonligheten*.

När personen såg självbombaren sökte hon efter en kognitiv förståelse av självbombarens handling samtidigt som hon formulerade sina känslor, varpå hennes skrivande upphörde. Jag tolkar avbrottet som ett uttryck för att hennes *jag* övergick från *perception* till *introspektion*. Introspektionen aktiverade fadersarketyper som omformade olika rollsymboler i det kollektivt omedvetna. Jaget som har den tolkande funktionen i det medvetna förstod varken de uttrycksformer som aktualiserades eller de emotioner som hon skulle benämna. Därmed avbröt hon sitt skrivande.

Övergången från perception till introspektion förstår jag som en växelverkan. När jaget inte kan förstå och förklara det yttre sammanhanget växlar den psykiska energin riktning och söker efter förståelse inåt i det omedvetna. På den omedvetna nivån aktiveras fadersarketyper som omvandlar rollsymboler och samtidigt aktiveras emotioner för adekvat handlingsberedskap. Därmed lägger sig sammansatta rollsymboler över bilden varpå jaget inte kan förstå eller beskriva den.

De vars karaktäristik har en referens i *dären* har en implicit beskrivning av den behövda eller önskvärda fadern. Han är logiskt resonerande och rationell, orienterad i tid och rum, och han sätter frun och barnet i främsta rummet. Därigenom blir frun och barnen viktigare än både religionen och den egna gruppen. Självbombaren blir skuggan av den personliga och familjära eller idealiserade fadersbilden. Genom *faderns skugga* antog en person omvårdarens roll som hon uttrycker enligt min omskrivning: *omvårda svenska barn som har det svårt*. Den rollen kan genusbestämmas som feminin. För den andra personens del, ruckade filmen på det existentiella välbefinnandet. Detta visade sig i hennes mer eller mindre momentana förlust av grundtrygghet och därmed tillit inför framtiden. Vidare uppfattade hon att fadern överlämnade ansvaret för framtida handlingar på dottern. I bådas texter värderas faderns ansvar för familjen högt. De starka reaktionerna grundar sig i uppfattningen att dottern uppfattas tvingas ta moraliskt ansvar för faderns handlingar och känslan av besvikelse som aktiveras när han uppfattas svika dottern till förmån för den egna religionen eller gruppen.

De som har karaktäriserat *hämnnaren* diskuterar handlingen utifrån dotterns perspektiv. Båda kvinnorna ansåg att det var viktigt att hålla dottern ovetande om faderns handling och hans, i deras tycke, bristfälliga egenskaper. De tydliggör också faderns stora betydelse i bekräftandet av dottern där han även framstår som en representant för hennes heder.

Den *hatiska* och *hotfulla* sidan av fadern är framställd av två kvinnor. Den ena har tolkat in hat i bilden, vilket kan ha sin referens i hennes erfarenhet av hat. Bedömningen skulle kunna vara kognitivt inlärd, men den kan även tolkas som en överförd emotion. Den andra personen strävar efter att förstå våra projektioner och interaktioner med andra; hon karaktäriserar hämnaren. När den karaktärsbeteckningen sammanförs med framtidsvisionen övergår bilden av mannen från hämnaren eller den hatiska till den hotfulla, som hon inte vill leva i närheten av. Utifrån den tolkningen kan stereotyper inte utgöra kognitiva bedömningar. Däremot kan stereotyper grunda sig i mer eller mindre omedvetna reaktioner som bedöms kognitivt av både tolkaren och den som tar emot tolkningen av perceptionen.

Med utgångspunkt i analysen har jag skapat ett teoretiskt förståelsemönster. Det grundar sig på hur en projektion av fadersarketyper fungerar i tolkningsprocessen. Perceptionen aktiverar jaget som inte förstår intrycken. Jaget riktar den psykiska energin inåt i sökandet efter förståelse, varpå fadersarketyper aktiverar olika rollsymboler. När rollsymbolerna aktiveras uppträder olika emotioner som till sin karaktär är motstridiga och skapar en motstridig handlingsberedskap. De motstridiga emotionerna kan inte beskrivas och därmed kategoriseras tolkningen i stället. Kategoriseringen av intrycken är en omedveten beskrivning av både emotioner och sensoriska intryck som formuleras genom ett specifikt kognitivt inlärt språk.

Flera texter som har analyserats enligt fadersarketyper kan också analyseras enligt animus, som är projektioner av *själens* bilder av manliga egenskaper. Dessa medvetandegör självets arketyp genom en pågående utvecklingsprocess. Genom analysen enligt fadersarketyper kan jag därmed förstå, att många av de projektioner som visar sig enligt olika typer av stereotypier också representerar olika omedvetna egenskaper i det inre existensrummet.

Självet på gott och ont

De texter som analyseras med utgångspunkt i självets arketyp är de som innehåller diametralt motstridiga emotioner, oftast tillsammans med en karaktäristik som kan höra ihop med: det yttersta goda – det yttersta onda, gud – djävulen, manligt – kvinnligt, destruktivitet – kreativitet eller med en ideologi vars tabun har sin motsats i en utopi. Den sammansättningen utgör en möjlig grund för en analys enligt självets arketyp, med hänvisning till att självet är en sammansatt totalitet. Arketyper självets komposition består av alla tänkbara psykiska egenskaper som människan kan behöva använda sig av under livsresan. Vidare är självets funktion transcendent och den verksamheten beskrivs av Jung som en funktion som är sammansatt av andra funktioner. Den möjliggör en övergång från en inställning till en annan enligt en *formningsprocess* där motsatserna förenas. Självet är den levande symbolen.²⁸¹

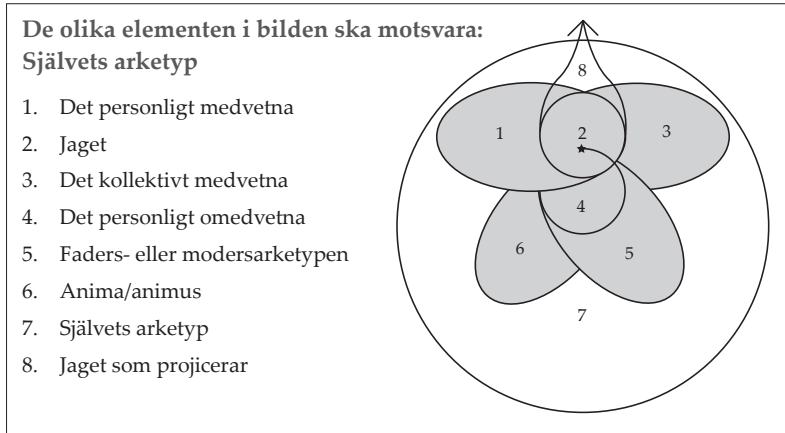
Självet potentialitet kan inte förstås av dem som saknar erfarenhet av den diametralt motstridiga upplevelsen som också ingriper i personligheten. Självet är ett postulat för en förståelse av det mänskliga psyket. I sin totalitet innefattar det egenskaper eller strukturer som möjliggör att människan kan uppleva och kommunicera en religiös erfarenhet, projicera en gudsbild och det yttersta goda och onda. Utifrån detta är självet en enhet

281 Jung 1993:213

av motsatser, en *complexio oppositorum*, som därmed är den yttersta och den innersta psykologiska grunden för det mänskliga livet och den dynamik som råder i mänskliga samhällen. Vidare är självet grundfunktionen eller grundmönstret för jaget, som formar personan och den personliga skuggan genom interaktioner med det kollektivt medvetna.

Bilden som följer visar hur själkets arketyp kan illustreras.

I jagets (2) interaktioner med det kollektivt medvetna (3) och självet (7), formar och omformar självet olika symboler för helhet och splittring. De olika egenskaperna som hör ihop med fadersrollen uttrycks genom en kulturspecifik fadersbild som kommunicerar kulturellt acceptabla handlingsmönster, vilka aktiveras av fadersarketypen (5). Vidare innefattar självet grunden för modersarketypen (5) som genom jagets medverkan formar och omformar olika modersroller. Moderns olika sidor uttrycks genom en kulturspecifik bild med kulturellt acceptabla handlingsmönster. På en ännu djupare psykisk nivå aktiveras anima – animus (6) som omformar olika symboler som hör ihop med de olika rollerna vi tar i samband med förälskelse, passion eller i samband med hat. Den arketypen är verksam i vårt allra innersta existensrum och arketypens innehåll och funktioner blir under livsresan, på ett eller annat sätt, alltmer medvetet material.

När Jung genom sitt allegoriska språk beskriver och förklarade själkets arketyp, använder han sig av amplifikationsmetoden. Utifrån hans tolkning av olika texter framstod det mänskliga psyket som en symbolisk beskrivning av ett psykiskt tillstånd eller egenskap. Amplifikationen kan ge personen en ny och djupare förståelse för den aktuella problematiken och erbjuda en lösning.

Flera av texterna som Jung använde när han amplifierade är bibliska. Den mest kända är analysen av *Jobs bok*. I den söker han en djuppsykologisk förståelse av den kristna gudsbilden i människors upplevelsevärld. Analysen utgör en psykologisk diskussion med utgångspunkt i hur det onda kan existera och utgöra en problematik för människan när hon har bestämt att gud är god. Vidare söker han en djupare psykologisk förståelse av sambanden mellan gud och djävulen och det yttersta goda och det yttersta onda; kampen mellan gud och djävulen som psykologiskt handlar om strävan att återförena motsatser till helhet.

I materialet från de lokala grupperna finns det inga texter som innehåller motstridiga emotioner, men väl i det övriga och i synnerhet i texterna från religionsgruppen. Det finns texter utan beskrivningar av motstridiga känslor som framställer en storhet utanför dem själva som, till viss eller stor del, styr dem utifrån eller inifrån. De texterna analyseras utifrån arketypen självet. De flesta texterna som analyseras är hämtade från religionsgruppen och består av ett antal utvalda texter. De texter som analyseras först är karakteriserade av fyra kvinnor och två män, och tolkade som olika typer av offer. Vidare analyseras sådana texter som karakteriserar olika typer av psykiska karaktärsstörningar. De är skrivna av tre kvinnor. Samtliga texter som analyseras inleds med en mycket kort personbeskrivning.

Innan analysen kan det vara på sin plats att lyfta fram de bilder som visades i filmen. Personbilderna är mannen i baksätet i en bil, som är parkerad vid sidan av en mur och en ung kvinna sedd snett bakifrån. Mannen är mörkhårig och iklädd en svart jacka. Den unga kvinnan har halvlångt cendréfärgat hår. De artefakter som visas är en vit barnkänga, en gevärskula, ett äpple som mannen tar en tugga ifrån, och därefter lägger han ner äpplet i ett vadderat kuvert. Ytterligare artefakter är bältet med bomber som mannen visar när han drar ner jackans dragkedja.

Kulan beskrivs av mannen som ett kluster. När den träffar offret sprängs den, varpå mängder av småkulor sprider sig i offrets kropp. Bilen kommuniceras som ett mindre avgränsat sammanhang i en större kontext som också är avskild från omgivningen genom en mur. Innanför muren ska mannen spränga sig själv och de som befinner sig där splittras i partiklar. De bilderna och det sammanhang som filmen skildrar har jag också i åtanke när jag analyserar omvandlingen av perceptionen till en projektion av självet.

Helhet och splittring

Den text som analyseras först är skriven av Madde,²⁸² 51-55 år. Hon är kristen, mycket välutbildad och har även läst religionspsykologi. Hon återger sina tolkningar av mannens sinnesstämning, sin värdering av beslutet bakom självsprängningen och uppfattningen att filmen var ett dokument. I svaren framgår det att hon blev rädd och fick rysningar, hon kände stor smärta och stor sorg. Mellan raderna framträder både oro, ångest och fruktan; samtidigt framställer hon en tillit inför en förändring som innebär att gå från den onda till den goda tillvaron. I framtidsvisionen bedömer hon sig själv som gammal och att samhället har blivit förändrat. Vidare har hon förhoppningar om att makt, pengar och även att materialismen ska få mindre betydelse för människorna. Hennes verklighetsuppfattning innefattar ondskan som ett bland andra fenomen.

Med hänvisning till emotionerna och framtidsvisionen kan hon beskriva en projektion av självet arketyper. De namngivna emotionerna är till viss del motstridiga, men de skapar olika typer av handlingsberedskap. Formuleringen *RÄDDx*, har en viktig betydelse i min tolkning. Jag har resonerat enligt följande: Madde har ett kommande paradiset som en framtida förhoppning. När hon har formulerat den ideala tillvaron försätts hon till en emotionell nivå där fruktan råder. Därpå formulerar hon emotionen rädd i versaler som hon också multiplicerar. Under den momentana sekvensen i tolkningsprocessen har troligen intellektet och det medvetna kopplats bort. Sedan minns hon ett tidigare möte med ondskan, vilket inte beskrivs. I och med förhoppningen om och tillit till en annan kraft som i framtiden avlöser ondskan kan hon förflytta sig till ett annat mentalt tillstånd. Under det tillståndet framställer hon ett samhällsideal där alla levande varelser kan leva i gemenskap med varandra.

Den beskrivning hon har av självbombaren är associerad med hans separation från frun och dottern. Det starkaste intrycket av mannen är sprängladdningen *under skjortan*. I återgivandet omvandlar hon bomberna till en sprängladdning under skjortan, varpå bomberna blir mycket intima med mannens kropp. Den beskrivningen är en omskrivning av den bild som visades.

Självet är enligt Jung en intellektuell hypotes och den arketyper innefattar empiriska symboler med betydande numinositet. Med utgångspunkt i Maddes text tolkar jag att självet med dess *omformning av numinösa symboler* har aktiverats genom bilderna och filmens handling. Självbombaren och de olika artefakterna tillsammans med en muntlig berättelse om vad som hade hänt och vad mannen skulle göra kan också utgöra en allegorisk be-

282 Texten citeras i tolkningen som hänförs till stereotypier.

skrivning av en rit eller det som sker under den symboliska leken i lekområdet. De symboler som har omvandlats kan höra ihop med en religiös erfarenhet. Genom det allegoriska språket uttrycker Madde fenomen som till sitt yttersta handlar om helhet och splittring, liv och död, separation och förening, utplånande och skapande.

Jag tolkar sammanhanget enligt följande: När Madde såg filmen aktiverades jaget för en tolkning av perceptionen. Den psykiska energi som riktades utåt fokuserade bilden och berättelsen i filmen. Jaget kunde tolka avskedsfrasen till hustrun och återge den. Det andra som visades i filmen saknade jaget erfarenhet av, varpå den fokuserade utåtriktade psykiska energin söker vidare efter en förståelse av den sammansatta bilden. Den sammansättningen består av olika symboler som inte är kommunicerade tidigare och därmed är den svår att beskriva. Utifrån det ändrar den psykiska energin riktning, varpå energin fokuserar symbolerna i det inre existensrummet. Symbolerna i det yttre existensrummet har genom introjektion tagits in i det omedvetna där de i en intensiv men ordnad spridning söker efter likartade symboler. De yttre symbolerna överför intryck som på den inre nivån symboliserar liv – död, förening – särskiljande, ont – gott och paradiset – helvete. Därmed aktiveras självet arketyp. Arketypen omvandlar de numinösa symbolerna, som lägger sig mellan jaget och omvärlden. Det tillstånd som personen då befinner sig i kan vara en illusion av en övergång från ett symboliskt mellanrum till ett annat symboliskt mellanrum. Det illusoriska tillståndet framställer dikotomierna liv och död, förening och särskiljande, gott och ont eller paradiset och helvete. För att ta sig ur det tillståndet används tidsperspektivet, varpå jaget söker efter förklaring bakåt i tiden. I samma ögonblick, under illusionen, uttrycks förhoppningar om avlösning genom det goda som kommer. Därpå finner sig tryggheten igen.

De symboler som har aktiverats och omformats kan, var för sig, aktivera likartade grundsymboler i självet, varpå både motstridiga emotioner av motsatta karaktärer också kan aktualiseras. Genom symbolomvandlingen kan det uppstå en typ av momentan handlingsförklaring med hänvisning till att de numinösa symbolerna är förenade genom sina motsatser. Därmed kan projektioner av självet även lägga grunden för motstridiga handlingar såväl som för handlingsförklaring.

Den andra texten som analyseras är skriven av Maud,²⁸³ 36-40 år, som är troende och tillhör Svenska kyrkan. Hon för privata och filosofiska samtal med gud. Hon har sedan tidigare har en gymnasieutbildning i omvårdnad. Hennes grundinställning är optimism inför framtiden. Hon studerar för

283 Texten citeras i tolkningen enligt stereotypier.

att kunna arbeta som handläggare vid migrationsverket. Vidare vill hon hjälpa flyktingar så att de känner sig trygga i Sverige.

De emotioner som hon har överfört på självbombaren är känslomässig smärta; rädsla och hat samt tro, hopp och kärlek. Självbombaren karaktäriseras som ett offer som uppfattas både skrämmande, grym och sorgsen. Hela sammanhanget representerar mörker och ondska. Vidare anser hon att alla människor är ansvariga för handlingen, att mannen har blivit ett offer genom ondskan, som därefter offerar sig med syftet att verka mot den.

Både emotionerna och karaktäristiken innefattar motstridigheter som förbereder människan inför många olika typer av handlingar. Genom att ansvaret för handlingen förläggs på alla människor blir alla skyldiga till den. Hennes globala helhetsperspektiv på sammanhanget och handlingen ligger till grund för att mannens handling kan förstås utifrån självetypes arketyp, som är totaliteten inom oss, och som också omger oss. Den totalitet som omger oss kommuniceras människor emellan varpå den sammanför människor. När den inre totaliteten kommuniceras utifrån ensidighet, splittrar den olika grupper av människor med en referens i olika typer av tillhörigheter.

När självetypes arketyp projiceras har numinösa symboler lagt sig mellan jaget och det yttre existensrummet och därmed utgör beskrivningen av fenomenen och handlingarna en framställning av en illusion. Den inrymmer en verklig, skrämmande, grym och sorgsen person som även beskrivs i termer av tillit, hoppfullhet och förenande. Dessa faktorer i en sammansatt totalitet är både det särskiljande och förenande, ondska och godhet. Den beskrivningen stämmer överens med Jungs, som menar att självetypes projektioner är de dikotoma sidorna som också utgör självetypes transcendent funktion i förhållande till det medvetna, vilken leder till ökad självinsikt.²⁸⁴

Sådana handlingar som vi uppfattar att andra utför för att åstadkomma, bevara eller försvara en grupps enhet eller helhet kan genom illusionen uppfattas som splittring. Den illusionen är förenad med olika typer av emotioner som grundlägger olika typer av handlingsberedskap. Utifrån det resonemanget har alla självetypes arketyp inom sig, och den kan aktiveras av symboler som kommunicerar olika grundförutsättningar för mänskligt liv.

Enligt vad jag har kommit fram till hitintills, omvandlar självet grundsymbolerna. I omvandlingsprocessen påverkas personen mycket starkt eftersom självetypes symbolomvandling grundlägger både olika typer av starka emotioner och illusoriska karaktäristika. Det tillståndet kan liknas vid en sammansatt momentan förvirring med kaosrelaterade emotioner.

---

284 Jung 1993: 157

De som lyfter fram ondskan menar att den har sin referens i en ideologi eller religion. Hur människor tänker om ondska visar sig i nästa text, skriven av Jetta,²⁸⁵ 41-45 år, som vid intervju tillfället var arbetslös. Hennes framtidsperspektiv gick ut på att *försöka se positivt på framtiden* och förhålla sig till livet enligt den *ljusa sidan*. Hon har förhoppningar att få nära relationer, ett arbete samt möjlighet till framtida resor. Det karaktäristiska hos mannen är enligt henne att han underordnar sig och offerar sitt liv för en grupp och dess politiska åsikter. Vidare menar hon att *det svarta* faktiskt finns och att vi gärna skärmar av oss från det. Hon uppfattade att mannen i filmen uppmanade dottern att följa hans väg och att hon skulle *misstro alla andra människor* samt bedömde att hans omvärldsuppfattning var tragisk och dyster.

I texten använder hon svart som ett adjektiv som hon också har strukit under på ett annat ställe i texten. De synonymer som där kan ersätta ordet svart är svårt och ondskefullt. Därmed skulle mannen kunna uppfattas som ett offer för en ideologi som hör ihop med fenomen som kan tänkas ge upplysningar om ondska. I framtidsvisionen beskriver hon att andra utanför henne styr över det som händer med henne. Hon har själv bestämt mannen som självmordsbombare. Jag tolkar att självbombaren och filmens handling har berört henne på en mycket djup känslomässig nivå, varpå hon förlorade kontrollen över sig själv. När en person befinner sig på den nivån, kan emotionerna försvåra medvetna preciserade beskrivningar av både framtida initiativtaganden, viljanden och göranden.

Texten innehåller en dyster omvärldsuppfattning och ödsliga förhoppningar om framtiden. Utifrån den verklighetsuppfattningen och den förvirring hon kände, kan både självbeskrivning och beskrivningen av självbombaren grunda sig i en projektion av självet. De omvandlande grundsymbolernas dynamiska krafter kan ligga till grund för den förvirring hon nämner i texten. Genom förvirringen kunde hon även ha missförstått frasen *tänk självständigt* och tolka den som *misstro alla andra människor*.

Med utgångspunkt i den momentana kognitiva förvirringen kan en projektion av självet förklaras enligt följande: När en grundsymbol i det kollektivt omedvetna omvandlas kan den psykiska energin skapa en momentan kognitiv förvirring. I samband med förvirringen försöker jaget att förstå illusionen, varpå den uttrycks i form av många olika karaktärsdrag eller stereotyper. Dessa är inlärd uttrycksformer för ett yttre välkänt betyende, som i en sammansättning blir ett uttryck för ett inre omedvetet sammanhang eller kaos, som ännu inte har kommunicerats som ett medvetet fenomen.

---

285 Jetta citeras där texten tolkas enligt stereotyper.

I materialet finns en likartad uppfattning, förmedlad av Jan,²⁸⁶ 51-55 år, som är föreläsare, egen företagare och pastor. Hans resonemang talar för självbombaren som en maktlös stackare, som är förblindad av ondskan, som också kan förblinda både gärningsmän och offer. Vidare lyfter han fram ondskan som det tänkbara fenomenet bakom handlingen, varpå självbombaren uppfattas utgöra ett onskans offer.

De intentioner som framställs av Jan är att han överlämnar sig själv till en storhet som styr honom inifrån eller utifrån. Den laddning som beskrivs i texten är ringa, förutom den frustration han formulerar. Den kan utgöra en underförstådd berättelse om förlorad handlingsberedskap genom motstridiga känslor eller förlust av psykisk energi. Andra förklaringar till den ringa laddningen är Jans pastors- och själavårdsgärning som troligen har gett honom erfarenhet av självets projektioner. De har förmodligen kommunicerats under det själavårdande mötet och i bönen, varpå laddningarna kan ha tonats ner.

Mitt syfte med att diskutera texten utifrån självets arketyp hör ihop med Jans uppfattning om att ondskan förblindar både gärningsmän och offer. Den uppfattningen innehåller både underförstådd fascination och fruktan. Om detta tänker jag så här: När väl självets dikotoma egenskaper bearbetas kan projektionerna förlora viss numinositet. En annan tänkbar förståelse är att självets projektion växlade över och medvetandegjorde olika passiva karaktärsdrag som inte har formulerats tidigare. Om det är så, får Jans liv en avgörande betydelse för hur han uppfattar sig själv, varpå hans egna erfarenheter får den avgörande betydelsen i det själavårdande arbetet. Hans innersta blir mottagare av projektioner och överföringar, vilket blir hans yttersta verktyg för försoning och läkedom.

Den text som är tolkad enligt stereotypin *religiös eller politisk offerhandling*, är skriven av Julie,²⁸⁷ i 35-årsåldern. Han har arbetat inom en högteknologisk sektor. Han läser analytisk psykologi av nyfikenhet. Hans övriga intressen är mystik, religiösa idéer, psykologi och filosofi samt hur människor i världen har det och även miljöfrågor. Tio år innan var han med om en mycket svår trafikolycka som gjorde honom till *ett kalli*. Därefter har han gjort mycket stora framsteg både intellektuellt, psykiskt och fysiskt. Han utgår från livstraumat i personbeskrivningen och därifrån går han framtiden tillmötes med förhoppningar om många upplevelser. Han särskiljer mellan projektiva identifikationer och att bevittna det som sker, som han ska föra i framtiden.

När han bedömer självbombarens sinnesstämning identifierar han hopplöshet och tragik, och han menar att mannen har tappat tron på livet.

²⁸⁶ Texten citeras där den analyseras enligt stereotypier.

²⁸⁷ Texten citeras där den analyseras enligt stereotypi.

Handlingen karaktäriseras som en religiös eller politiks offerhandling som har sin grund i *religiös okunnighet* och *fanatism*. Uppfattningen att självbomberas handlingar har religiösa grunder har tidigare formulerats av både västerländska medier och politiker.

Jag tolkar Julles text som en projektion av självet arketyp därför att trafikolyckan och hans tillstånd efter den spelar stor roll i hans självberättelse. I det här sammanhanget har han sett mannen i filmen, bedömt hans situation som hopplös, tragisk och att han hade tappat tron på livet. Den beskrivningen är en tolkning av det yttre som kan återspegla sig i det inre. Julle har varit nära döden och han minns hur det var att komma tillbaka till ett liv i gemenskap med andra. En del i den processen är bland annat studier i religion, religionspsykologi och filosofi. Det liv han hade före trafikolyckan nämns inte. Utifrån detta kan den egna sorgen över förlusten av livet före olyckan ha aktualiserats. Därmed kan sorgen över den egna livsprocessen göra sig påmind, varpå jaget förflyttar sig till en kognitiv nivå. På den nivån bedömer jaget att handlingen grundar sig i religiös okunnighet och bestämmer att mannen är fanatiker. Det handlar inte om den personliga skuggan utan om skuggan till livet och den totala livsprocessen. När sorgen över ett tidigare liv tar överhand, kan människan omedvetet använda sig av kognitiva förklaringsmodeller, annars kan hon gå under. I det sammanhanget är stereotypin ett kulturellt uttryck för en skugga som hör ihop med djupgående psykologiska processer som ligger utanför den medvetna sfären. De symboler som har omvandlats är grundsymboler som hör ihop med liv – död, separation – förenig och gud – djävulen. De symbolerna uttrycks i både profana och religiösa sammanhang.

Nästa text är skriven av Mirra,²⁸⁸ 36-40 år, som är uppvuxen både på landet och i en storstad. På landsbygden växte hon upp tillsammans med krigsflyktingar från andra världskriget. Samtliga på den orten var underkastade en maktavare som var jordägaren. Hon arbetar inom sjöfarten, är ordförande i facket, ledare inom en idrottsgren; hon har studerat kulturvetenskap och arkeologi, och hon är ensamstående förälder till en dotter i tonåren. Hennes livsinställning är att det finns något ytterligare bortom den här verkligheten. Hon går kursen för att, om möjligt, förstå det hon ser och kunna förklara det hon *inte ser*.

Filmens handling uppfattas som en kamp som överlämnas till dottern. Därefter värderar hon handlingen, varpå hon kommer fram till att en handling som värderas som ond har flera sidor.

De känslor hon beskriver är att tycka synd om och frustrationen i att vilja förändra men inte kunna, varpå hon känner empati. Vidare skriver hon, *att hon varken kan förstå eller acceptera handlingen*. Egentligen har hon förstått att

288 Texten citeras där den analyseras enligt stereotypi.

handlingen grundar sig i en vilja att förändra, men inte kunna, men hon accepterar den inte.

Den här texten talar för en medvetenhet om att handlingar som värderas som onda, också kan vara goda i en förlängning eller goda för en speciell grupp under speciella omständigheter. Texten talar också för att olika handlingar som värderas som onda också kan uppfattas ha sin grund i något ytterligare eller något bortom det som primärt bedöms ligga till grund för handlingen.

I tolkningen av texten tydliggörs hennes eget perspektiv på tillvaron som ett sökande bakom eller bortom den sinnliga empirin och kanske inåt mot det omedvetna. I självberättelsen antyder hon bearbetningar av olika personliga trauman och kränkningar. Samtidigt framstår hon som en viljestark personlighet som tar både det faderliga och moderliga ansvaret för familjen. När hon i egenskap av filmbetraktare ser bilden av självbombaren kan hon förstå och formulera den, även om den delvis är en projektion av självet, men hon kan inte acceptera den moraliskt.

De texter som är tolkade enligt offerstereotyper beskriver syftet med handlingen som en kommande nyordning för andra människor. Självbombaren har varit ett onskans offer innan sprängningen och genom sprängningen offerar han sig själv och andra för en nyordning. Den uppfattningen om offerhandlingen kan vara en projektion av självet arketyp. Antagandet att den stereotypin hör ihop med självet arketyp grundar jag på hur Jung beskriver självet arketyp. Den lyder:

Självet slutligen visar sig på grund av sina empiriska egenskaper vara eidos (idé) för alla de föreställningar om en högsta helhet och en enhet som man framförallt finner i alla monoteistiska och monistiska system.²⁸⁹

Självet egenskaper visar sig genom olika bilder av föreställningar om en högsta enhet. De bilderna representerar olika föreställningar som kan ha en referens i en ideologi eller religion.

Den andra gruppen stereotyper som analyseras enligt självet arketyp är olika typer av jagsvaghet och omnipotens som uttrycks i form av olika psykologiska och psykopatologiska diagnoser.

Jagsvaghet och omnipotens

Under den här rubriken kan flera texter ur materialet lyftas fram för en analys. Jag har begränsat antalet till tre eftersom mängden inte ligger till grund för den fördjupade förståelsen.

---

289 Jung 1994:55

Först analyseras den text som är skriven av Jane,²⁹⁰ 46-50 år. Hon har karakteriserat mannen som den *oansvarige*, den *hämndlystne* eller den *hycklande* personligheten. Den texten kan även analyseras enligt animus som är den arketyper som medvetandegör vissa delar av självet.

Från början tyckte hon synd om alla tre i filmen. I kommentarerna tar hon upp separationen från hustrun, varpå hon bedömer att mannen är förljugen och ångerfull.

Sprängningen kan ha uppfattats som en hämndattack mot dem som hade skadat den nämnda flickan som han stängde dörren för, som han ångrar. Handlingar som människor ångrar att de utförde eller inte utförde är grunden för skuldkänslor. Mannens skuldkänsla uppfattas ha sin grund i *att han inte brydde sig tidigare*, som kan vara ett uttryck för egoism eller jagsvagheter. Därpå skriver hon om kulan som flickan skottsbadades av och den multipliceras i hennes notering, varpå jag tolkar den som en symbol för både helhet och splittring.

I bedömningen av fadern framställer hon att han önskade att dottern ska överta hans beteenden, vilket fick Jane att känna både rädsla och sorg för att slutligen känna äckel. Äcklet har jag tolkat som en fysisk reaktion på avsky, avsmak, vämjelse och aversion.

Utgångspunkten för min tolkning, som följer härnäst, är att självet arketyper omformar samtliga symboler som hör ihop med liv – död, gud – djävul, tro – misstro etc.

När självbombaren uppmanade sin fru att finna en ny man uppfattade Jane det som en lögn. Hon uppfattade även att han uppmanade dottern att följa hans väg. De tolkningarna av uppmaningarna som formulerades i filmen kan vara projektioner. De kan höra ihop med självet omvandling av symboler som representerar tro, sanning, tillit och kärlek. De symbolerna har sin motpol i misstro, lögn, oro och hat.

De yttre symbolerna för tro, sanning, tillit och kärlek är representerade i det yttre existensrummet. I en kristen kontext kan begreppen symboliseras av korset, ankaret och hjärtat. I vissa kristna sammanhang är Jesus en personifierad symbol för begreppen, i andra sammanhang gäller det sammansatta begreppet Jesus Kristus. Motpolen kan symboliseras av djävulen, mammon eller liknande.

Med utgångspunkt i Janes text kan hennes tolkning ha gått till enligt följande resonemang. När Jane ser bilden av självbombaren som tar avsked från sin fru, kan hon identifiera sig med frun. Den identifikationen hör ihop med hennes egna erfarenheter av separationer, varpå hon känner fruns känslor och förstå hennes behov av stöd. Därpå känner hon empati för både dottern och mannen. När han tydliggör sitt syfte förändras Janes

290 Texten citeras där den tolkas enligt stereotyper.

emotioner varpå mannen uppfattas som oansvarig, hycklande och hämndlysten. De uttrycksformerna för karaktärsdrag är uttryck för både jagsvaghet och omnipotens. Grundsymbolerna som har aktiverats kommunicerar förening – separation, liv – död, kärlek – hat och tillit – misstro.

Genom symbolomvandlingen frigörs olika emotioner som i sin motstridighet kan blockera tolkningen av det hörda eller lästa, samtidigt som de numinösa symbolerna lägger sig mellan jaget och bilden av självbombaren. Det hon ser, hör och läser på textremsan, kan höra ihop med en aktivering av självet arketyp, som skapar en illusorisk bild mannen. Vad han vill att frun och dottern ska göra uppfattas som en lögn. Han uppfattas också förleda dotter till att vandra i hans fotspår, varpå Jane känner äckel. Det äckel hon känner kan vara en fysisk påverkan som har sin grund i en mängd motstridiga emotioner, vilket också kan legalisera ett avståndstagande från vidare engagemang.

I berättelsen som Minna,²⁹¹ 35-39 år, har skrivit, tar självbombaren sin gestalt i *egoisten, den svekfulle och ansvarslöse fadern*. Den här analysen utgår från hennes självberättelse, verklighetsuppfattning, karaktäristik av självbombaren och framtidsvision. Därefter lyfter jag fram hennes emotioner.

Med utgångspunkt i den långa självbeskrivningen och berättelsen om faderns självmord, har filmen aktualiserat ett personligt trauma som hon behövde berätta om. Traumat handlar om hennes far som var psykiskt sjuk sedan hon var i 12-årsåldern, då hon för första gången förstod att han tänkte ta sitt liv. Senare, och vid flera tillfällen, bad han henne *ordna hem saker* som han skulle använda för att ta sitt liv. Hon beskriver faderns hot om självmord, hans kontrollbehov och hans överbeskyddande sidor samt hans bekräftelser av henne och hans fysiskt varma närhet. När hon gör en tillbakablick tänker hon på hur kärleksfull hennes barndom var och att den ligger till grund för den hon är idag, och som hon också vill vara.

Hennes verklighetsuppfattning inrymmer existensen av något ytterligare och att vi människor är en del av gud. Hon tar sitt personliga ansvar och vårdar sig själv. Vidare känner hon både *vördnad, respekt, och kärlek till Gud, Universum och allt levande*, som är en delaktighet i att läka universum till helhet. Hennes uppfattningar innebär att människan bär ansvaret för hur hon förhåller sig till tillvaron och sig själv.

De emotioner hon har namngivit är: *sorg, förtvivlan, ilska och ångest*, som hon riktar och använder, varpå hon tar rollen som dottern. Därutöver nämner hon tillstånden *tryckande och förvirring*, som kan vara analogier för en upplevelse av en utifrån kommande kraft som skapar *förvirring*. Den kraften är illusorisk men den känns fysiskt och kan vara ett konglomerat av motstridiga emotioner som väcks upp när självet arketyp aktiverar sym-

291 Texten citeras där den tolkas enligt stereotyper.

boler som består av förenade motsatser. När dessa aktiveras av stimuli utifrån skapar de en illusorisk bild av perceptionen samtidigt som bilden är vidhäftad med motstridiga emotioner, som i en överföring behöver en tillfällig mottagare. I det här sammanhanget fanns det ingen mottagare varpå emotionerna kommer tillbaka som en motöverföring utan reducerad intensitet. Därmed kan de uppfattas som tryckande utifrån. Projektionen av självet arketyp kan heller inte förstås av det medvetna utifrån dikotomin och därmed kan det uppstå en momentan mental förvirring hos betraktaren.

Jag uppfattar tolkningsprocessen enligt följande: När Minna såg bilden och hörde faderns farväl såg hon också scenen som åskådiggjorde separation mellan far och dotter, varpå det personligt medvetna påminde henne om den egna uppväxten. Därmed kan hon identifiera sig med dottern. Identifikationen hör ihop med det kognitiva och i synnerhet minnet av far - dotterrelationen. I beskrivning av uppväxten framställer hon, att hon flera gånger var ombedd att hjälpa sin fader att ta sitt liv. Hon är dottern, som symboliserar liv och det kommande livet, som vägrar att medverka till faderns självmord. När hennes emotioner har väckts upp och överförs till bilden reflekteras de tillbaka som en o reducerad motöverföring, varpå den personliga sorgen över faderns död aktualiseras. Därefter nedtecknar hon sin livsberättelse. Genom självet illusion, dvs. det omedvetna bedömer hon självbombaren som egoisten, den svekfulle och ansvarslöse fadern, varpå hon kan bedöma sin egen far som god och närvarande, men psykiskt sjuk.

Självet arketyp som består av motsatsernas förening, kan genom dess många motpolar fungera som den differentiering som hjälper jaget att sortera ut det goda i det egna livet, trots att det har varit traumatiskt.

De personliga intentionerna grundar sig i hennes livserfarenhet och genom den bekräftar hon sitt liv som gott och meningsfullt. Hennes traumatiska uppväxt, relationen till fadern och även modern har bearbetats med hänvisning till att hon kan berätta om fadern och självmordet. Hon har distans till hur faderns psykiska ohälsa påverkade familjen, som för henne blev en livsvisdom. Vidare uppfattar hon sig själv som del av universum, som hon också läker. Den beskrivningen går väl ihop med Jungs beskrivning av självet, vars yttre reflekteras i det inre och vise versa.

Den skildring som har en referens till *psykopaten* är skriven av Mari,²⁹² 46-50 år, som är gestaltterapeut. Hon är intresserad av antroposofi och läser kursen för att få nya perspektiv på omvärlden. Hennes emotioner var *motstridiga känslor och mycket ilska*, som också uttrycks i det *åsiktsutbyte* som hon strävar efter att få med mannen i filmen.

---

292 Texten citeras där den analyseras enligt stereotypi.

Meningsbytet med självbombaren utgör olika frågor om sambanden eller det motsägelsefulla mellan kärlek, döda och dödas. Hon kan inte förstå hur människor fungerar med hänvisning till att vissa kan älska och döda. Därefter diskuterar hon utifrån hur mannen har påverkats av den unga flickan han stängde dörren för, hur hans samvete har påverkats av hennes död och om självsprängningen är en hämndaktion mot dem som sköt flickan. Det är framförallt separationen från dottern som aktiverar henne.

I framtidsperspektivet har hon lyft fram andra världskriget och nazisternas koncentrationsläger, varpå hon frågar sig själv om hon skulle ha kunnat hjälpa dem med risk att själv dö. Fadern i filmen har aktiverat hennes modersroll och utifrån den diskuterar hon sig själv som tänkbar hjälte. Den rollen handlar om att älska och kunna döda eller riskera att dödas. Den är en roll i den mänskliga existensen och exempel på hur den som förenar människor, också särskiljer dem från varandra. Hennes tidsperspektiv är en annan dimension som är viktig att lyfta fram. I framtidsvisionen förflyttar hon sig till svunnen tid, då hon inte var född, för att därefter beskriva hur hon har förändrats under sitt liv och vidare framåt till nutid. Slutligen mynnar beskrivningen ut i formuleringar om hur hon tänker om sig själv i framtiden.

Jag anser att hennes reaktioner kan grunda sig i en aktivering av självet arketyp som också projiceras. Genom projektion ser hon mannen framför sig som en splittrad fader med hänvisning till att han kan både älska och döda. I kommunikationen med bilden använder hon gestaltterapeutiska redskap, varpå hon kommer fram till att mannen är känslolös. Den slutsatsen kan grunda sig i den monolog hon förde med den illusoriska bilden självet hade skapat genom projektionen. Dessutom har flera känslor aktiverats och överförts på bilden av självbombaren. Därpå kan känslorna reflekteras tillbaka i form av en motöverföring som innehåller stor ilska. Projektionen aktualiserade också frågan: skulle jag, med risk att dö, skulle kunna separera från mina barn för att rädda andra ur en dödlig situation? Den frågan besvarade hon inte.

De återgivanden som tidigare har tolkats enligt stereotypier och därefter analyserats enligt självet arketyp är utvalda. De kan analyseras teoretiskt utan vidlyftiga spekulationer i de människornas liv. Fler texter kan analyseras enligt självet arketyp, men med hänvisning till mina syften med analysen anser jag att tillräckligt material har bearbetats.

För det första har det varit viktigt att förstå hur en perception av en självbombare innan aktion kan beröra människor och vilken psykologisk nivå den berör personerna på. De andra syftena har varit att skapa en teoretisk plattform för hur olika arketyper, arketyper i kombination med symboler kan åskådiggöra en sammansatt teori. Genom de omfattande och varier-

rande analyserna har jag förstått att arketyperna fungerar som en symbolomvandlare.

Sammandrag – projektioner av självet arketyper

De berättelser som först har tolkats enligt stereotypier och därefter analyserats enligt självet arketyper sammanställs här. Den första kvinnan ansåg att handlingen hade sin grund i makt, pengar och materialism. Vidare hörde den ihop med olika krafter av gott och ont på en metafysisk nivå. Hon har en personlig erfarenhet av ondskan och ställer sina förhoppningar till en annan kraft som ska verka för godhet som också den implicerar en metafysisk värld. Med hänvisning till hennes verklighetsuppfattning, beskrivningar av mannen och hennes emotioner som är disparata, menar jag att den projektion som är förlagd på självbombaren kan bestå av grundsymboler som har omvandlats av självet arketyper.

Den andra skildringen som är värdefull att diskutera är de projektioner och överföringar som skribenten lade in i bilden av självbombaren. Dessa var smärta, rädsla, hat, mörker, ondska, ett offer samt tro, hopp och kärlek. Den projektionen innehåller de flesta karaktärsdrag som en människa kan utveckla under sin livstid. I sitt tillägg i uppfattningen om filmen har hon skrivit: *verklig, grym och sorgsen*. Genom den bedömningen tillför hon ytterligare projektioner som också kan höra ihop med självet arketyper. Den karaktäriserar en gudsbild som liknar den som Jung diskuterade med referens i Jobs bok. Slutligen kompletteras bilden av självet numinösa egenskaper genom hennes känslor av hopplöshet, förtvivlan och sorg.

Filmens återgivning och berättelsen om nära relationer, kärleken till och separationen från anhöriga samt egna tillkortakommanden innehåller flera dikotomier som troligen kan nå det omedvetna innan olika försvarsmekanismer används av jaget. Det kollektivt medvetnas eller det yttre existensrummets reflektioner av en motsägelsefull enhet, kan inte återberättas genom tidigare kommunicerade och normativa uttryck för en totalitet. Återberättaren har endast tillgång till olika typer av redan formulerade stereotypier som i dikotoma uttrycksformer kan tolkas enligt självet arketyper. Självet arketyper har i det här sammanhanget uppfattats som *symbolomvandlare* av grundsymbolerna. Dessa finns representerade i både det yttre symboliska rummet och det innersta existensrummet. I det senare kan grundsymbolerna existera enligt en typ av reflektorer. När jaget ska medvetandegöra sensoriska intryck som ännu inte är kommunicerade, söker jaget inåt mot det omedvetna. Genom jagets kontextuella uppfattningar och begrepp förklaras receptionen enligt flera typer av stereotypier som är vidhäftade starka och motstridiga emotioner. När ett fenomen består av motsatser av karaktärsdrag, reflekteras och aktiveras likartade symboler

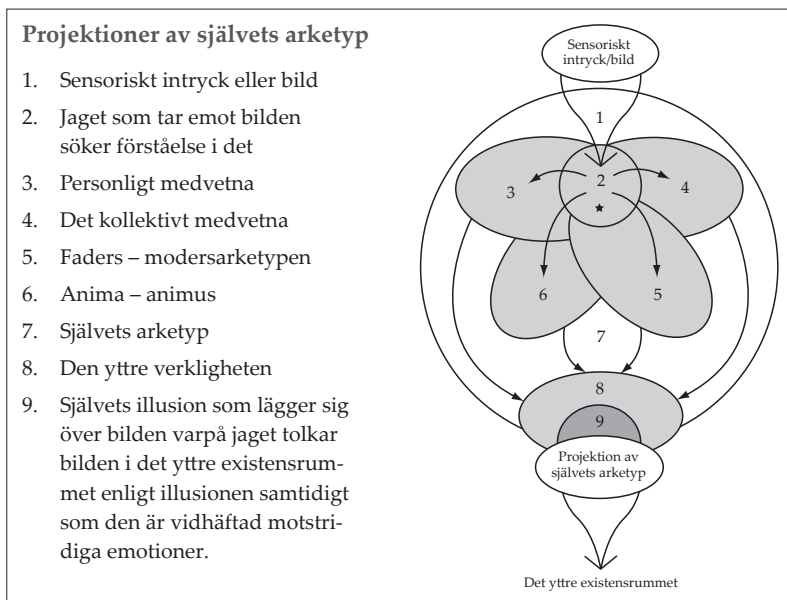
av själkets arketyper. Dessa lägger sig mellan jaget och omvärlden. Därmed skapas den illusoriska världen, varpå tolkningen beskrivs i termer av godhet – ondska, destruktivitet – kreativitet eller andra motstridiga egenskaper som samtidigt är vidhäftade motstridiga känslor, som är aktiverade under ett och samma ögonblick. På så sätt kan bilden av en självbombare reflektera själkets arketyper, och erfarenheten kan liknas vid den numinösa upplevelsen enligt Otto.

Personerna har påverkats av bilden på självbombaren på en mycket djup psykologisk nivå. De som har påverkats kan inte bedömas som känsliga eller mindre känsliga personer. Bilden och berättelsen når långt ner i människans personliga och universella djup, och fenomenet är mycket svårt att hantera.

I själkets omvandling av olika grundsymboler friställs olika typer av psykisk energi som grundlägger olika slags emotioner som kan vara diametralt motsatta. Den bildprojektion överförs till den bild eller den retning som har aktiverat självet innehåller särskilda motsatser. När emotioner i form energier som förbereder olika typer av handlingar överförs på bilden, blir inte överföringen mottagen. De överförda emotionerna tillsammans med den illusoriska bilden blir ett konglomerat av diametralt olika emotioner, som förbereder olika typer av motstridiga handlingar. Dessa försätter individen till ett stadium som kan liknas vid handlingsförflamning. Det tillståndet kan med religionsvetenskaplig terminologi klassificeras som ett möte med det heliga eller den heliga upplevelsen.

I en tillbakablick på de texter som har analyserats enligt själkets arketyper har samtliga karaktärer som tidigare tolkats enligt stereotypier en referens i en religion, ideologi eller psykopatologi eller psykologisk inriktning.

Med utgångspunkt i det resonemanget kan själkets arketyper, om självet är en enhet av motsatser som omformar symboler, lägga sig som ett raster mellan jaget och objektet, något jag tidigare framhållit. Det kan även uttryckas som att omformade bilder från det inre existensrummet lägger sig över bilderna i det yttre existensrummet. Därmed kommuniceras inte den faktiska bilden, utan en egenskap som till sitt yttersta har en specifik funktion. Själkets projektioner blir obegripliga för medvetandet eftersom den erfarenheten inte har kommunicerats tidigare. Den emotionella laddning *symbolomvandlingen* har skapat leder till att projektionen är vidhäftad starka och motstridiga emotioner som i sin tur grundlägger motstridiga handlingar. Detta illustreras i följande bild:

Självet är, enligt min förståelse, en *symbolomvandlare*²⁹³ av samtliga symboler i såväl det yttre som det inre existensrummet. Omformningen av symbolerna skapar flera arter av emotioner som grundlägger olika slags handlingsberedskap för skilda kategorier av handlingar. De handlingarna kan vara att splittra och söndra, fly från, försvara mot, förgöra eller förinta, ta avstånd från, gå i från, bli kvar, stanna kvar, gå till och förenas med. Handlingarna grundar sig i emotioner som hat fruktan, skräck, rädsla, vämjelse, motvilja, äckel, sorg, längtan till, kärlek, passion och fascination. De emotioner som självet omformning av symboler aktualiserar är, enligt min analys av det här materialet, av motsatt karaktär, vilket beror på att symboler har viktiga funktioner i det mänskliga livet.

Grundsymbolerna uttrycker de mest elementära och grundläggande betydelseerna för mänskligt liv, och de har en avgörande betydelse för människans identitetsskapande och inre mognad. Dessa symboler kan därefter indelas i fenomensymboler, situationssymboler och rollsymboler,²⁹⁴ som omformas genom aktiverade arketypen. I de tidigare analyserna kom jag fram till att skuggans arketyp omformade olika situationssymboler.

293 Begreppet *symbolomvandlare* har vuxit fram ur min teoretiska förståelse av arketypen självet.

294 Holm 2006:22

Faders- och modersarketyper omformar olika roll- och situationssymboler. Slutligen: självet arketyper omvandlar alla symbolkategorier samtidigt som motstridiga emotioner ger sig till känna.

Därmed är det på sin plats att sammanfatta och diskutera avhandlingen.

Sammanfattning och avslutning

Föreliggande avhandling har behandlat ett forskningsmaterial om perceptioner och tolkningar av medierat våld. Den viktigaste frågan i avhandlingen är hur våldet kan påverka den som ser det och hur det kan förstås i återgiven form. Den våldshandling som studerats är en självbombare i spelfilmen *Möte med ondskan*.

I inledningskapitlet definieras min förståelse av begreppet ondska, vilket också ligger till grund för avhandlingens titel. Därpå följer min beskrivning av filmen och en kort presentation av tidigare religionsbeteendevetenskaplig medieforskning. Den är en övergång till min uppgiftsbestämning som mynnar ut i en precisering av forskningsuppgiften. Med hänvisning till att självbombare oftast kategoriseras som terrorister, lyfter jag fram olika studier kring och definitioner av terrorism. Begreppet används som ett politiskt maktfördelningsverktyg och kan också legalisera krigshandlingar som per definition är terrorism.

Därefter redogör jag tematiskt för vetenskaplig forskning kring självbombare. Jag börjar med Jones som diskuterar det idealiserande perspektivet i religioner, vilket kan höra ihop med upplevelsen av det heliga enligt Rudolf Otto. Vidare diskuterar han religionen med utgångspunkt i lekområdet enligt Winnicott. Under och i leken, som är mycket allvarlig och lekfull, sker det en transformation av symboler som kan förstärka eller förändra tidigare uppfattningar. De forskningsresultat som är redovisade hör ihop med de teorier forskaren använder i analysen av materialet. Den kontext materialet är inhämtat från och materialet i sig får också betydelse för resultatet. Forskarens egen kontext kan också vara väsentlig att lyfta fram för att ge en djupare förståelse av forskningsresultatet. Dessa är således relativa. Ett viktigt fenomen bakom självbombarens rolltagande är, enligt min genomgång av forskningen, berättelser om likartade handlingar och lekområdets betydelse för transformationen av olika roller, som är muntligt och skriftligt traderade. De visualiseras också i både konst och medier och är kulturspecifika under en viss samtid.

I kapitlet Det teoretiska ramverket beskrivs de teorier som jag har använt i både struktureringen och analysen av materialet. I den första bearbetningen av materialet har jag först använt mig av *fenomenografisk metod*,

som är en forskningsinriktning inom hermenutiken. Den forskningsinriktningen fokuserar på tänkandets innehåll av vad och hur, som är riktat mot speciella innebörder. Uppfattningarna betecknar en insikt om innehåll, innebörd eller förståelse som vidare visar hän mot, vad jag menar, en handling. I tolkningen av texterna hade jag en förståelse angående mina informanter utifrån ett existentiellt perspektiv som jag benämner ett *existentiellt mellanrum*.

Hermeneutiken har en lång tradition av texttolkning men den lovar varken de rätta eller ovillkorligt goda tolkningarna. Men den är ett rimligt alternativ för att pröva hur handlingar kan förstås. Mitt hermeneutiska förhållningssätt till texterna innebär att jag har strävat efter att begripa hur informanterna förstår handlingen i filmen. Varje individ, var för sig, uppfattas beskriva sina känslor och uppfattningar utifrån sitt unika sammanhang, vid det tillfället. Det förhållningssättet kan hänföras till den *aletiska hermeneutiken*, som förutsätter att historiskt förmedlade föreställningar tillämpas i en samtid av uttolkaren. Varje tolkning innehåller förfluten tid, nutid och framtid enligt sammanbundna moment som förmedlas via språket. Vidare har jag fört en dialog med och aktivt ställt frågor till texten. Utgående från svaren har en ny fråga ställts, varpå processen har startat om genom den nya erfarenheten.

Därpå presenteras *symbolteori* och framförallt Holms utvidgade rollteori som också används som en förståelsegrund i den senare analysen.

I struktureringen av materialet använde jag mig av *stereotypiteori* och sökte efter den ursprungliga beskrivningen i Walter Lippmans text. Som framgår av hans notapparater använder han Jungs komplexteori. Den personligt omedvetna faktorn som inverkar i kategoriseringen av den andra är enligt honom omedvetna komplex. Utifrån detta presenteras *den analytiska psykologin* och hur jag förstår och använder den.

Eftersom arketypteorin i regel blir negativt kritiserad redogör jag för viss kritik som har sin grund i att den kan uppfattas olika av olika personer. Kritiken kan även ha sin grund i hur vissa kritiker uppfattade Jung som person. Vidare redovisas viss postjungiansk litteratur och hur den kan användas samt viss forskning där Jungs teorier används för att förstå hur det mänskliga psyket reflekteras i kulturen och vice versa. Vissa forskare som har studerat teorin har kommit fram till att Jung borde ha fått vetenskaplig erkänsla för sina teorier. Därpå presenteras min användning av den analytiska psykologin, där jag framförallt fokuserar på Jungs egna verk i svenska översättningar. Kapitlet avslutas med mina frågeställningar.

I kapitlet Forskningsmaterialet redogör jag för insamlingen av materialet. Metoden för insamlingen kan upprepas av andra forskare i nya sammanhang. Materialet är indelat i följande grupper: De lokala grupperna

som består av komvuxgruppen, vårdgymnasiegruppen och arbetsmarknadsgruppen. Religionsgruppen består av religionspsykologi- och religionsvetargruppen. Lärarytbildningsgrupperna består av lärarytbildning A, B och C. Personerna i de olika grupperna har tilldelats en pseudonym vars initialbokstav är identisk för den enskilda gruppen. Genom detta kunde jag med fördel tolka och analysera texterna i två större grupper. Dessa är religionsgruppen och de övriga grupperna. Hur många som ingår i resp. grupp nämns i samma kapitel. De som har svarat på frågeformuläret har en yrkesbakgrund med en spridning från hemmafru, fabriksarbetare till själasörjare och forskare inom naturvetenskap. De personer som har svarat på frågorna har en utbildningsnivå som är från sjuårig folkskola till akademisk examen. Materialet är skapat i samband med olika yttre våldkontext, vilket också beskrivs i samma kapitel. Vidare är materialet mycket omfattande. Vissa texter är fragmentariska, medan andra är långa berättelser om framförallt personerna själva. De texter som saknar en beskrivning av personens egen kontext och framtida intentioner har varit svåra att analysera, eftersom analysen är avhängig en kontextuell förståelse. Materialet i sin helhet innehåller mer än tillräckligt med analyserbara texter. Dessa har använts i både tolkningen med en referens i stereotypier och analys enligt arketypteorin. Svårigheten var att begränsa de olika analyserna, som innebar en bortsortering av vissa texter för att lyfta fram andra. Urkunderna och de första tolkningarna är arkiverade vid Folkloristiska arkivet, Åbo Akademi.

Min forskningsuppgift var att försöka förstå och belysa hur medierat våld uppfattas av och påverkar den som på ett eller annat sätt blir vittne till det. Huvuduppgiften har därefter brutits ner till olika uppfattningar som har inordnats under olika stereotypier. Syftet med den indelningen var att närmare undersöka, identifiera och beskriva i första hand de emotioner som filmperceptionen aktualiserade och att belysa deras roll i tolkningsprocessen. Vidare syften var att belysa dels hur perceptioner och tolkning av våldshandlingar påverkar betraktarens, dels självbeskrivning om dagsaktuella våldshandlingar visar sig i tolkningen. Det slutliga syftet var att genom analys enligt arketypteorin förstå på vilken psykologisk nivå människor kan påverkas av medierat våld.

Den teoretiska utgångspunkten för skribenternas tolkningsprocess är jagfunktionen, enligt den analytiska psykologin, där *jaget är subjektet för tolkningen*. Vidare hör tolkningen ihop med jagets medvetenhet om kroppen, uppfattningen om omvärlden och människorna i den. Jaget består också av medvetna psykiska fakta över tid, minnesdata om inre och yttre processer samt vetskapen om vem personen är över tid. Utifrån detta verkställer jaget tolkningen av perceptionen.

Den här forskningen kan bekräfta att stereotypier är kognitiva om-dömen, som ofta är av alldagligt slag. De hör ihop med den personliga kontexten, individuella tolkningen, emotioner, motivationer, värderingar och makt. I det här materialet är de av sådan karaktär att de hos kvinnor kan appellera till behov att vårda för att i andra fall väcka ilska eftersom beteendet uppfattas som egoistiskt och svekfullt. Bland andra texter talar karaktäristiken för att de tolkade egenskaperna kan skapa förakt och förringande hos dem som tar del av tolkningen. Stereotypierna vägleder människan i hennes sökande efter grupptillhörighet, förståelse och kontroll av verkligheten samtidigt som stereotypin särskiljer människor i olika grupp-gemenskaper. Vidare hör stereotypins innefattande karaktärsdrag ihop med tolkarens emotioner som också bygger på uppfattningar om orsakerna bakom. De grundläggande behoven eller orsakerna bakom reaktionerna kan vara medvetna eller omedvetna erfarenheter som formuleras genom karaktäristik. Den är en kulturspecifik uppfattning om vissa karaktärsdrag som vid en ytlig och oreflekterad läsning framstår som självklar. Vid en komparativ studie och en djupare analys av materialet framstår informantens karaktäristik av självbombaren som en annan stereotypi än den fastställda. När den framtolkade stereotypin förstås utifrån tolkarens personliga kontext och intentioner bekräftar karaktäristiken informantens personliga egenskaper och den egna kulturen. Genom stereotypifieringen, i det här materialet, sker det per automatik en implicit stereotypifiering av den egna personligheten som är motsatsen till den framställda. Dessutom implicerar stereotypin en eller flera emotioner. Därmed är stereotypier relativa och uppfattas olika beroende på mottagarens förståelse, det allmänna opinionsläget och de generella värderingarna av handlingen.

Utifrån det här materialet kan stereotypier utgöra specifika kompositioner av värderingar, emotioner och karaktäristik enligt en lagbundenhet som är jämförbar med komplex enligt Jung. Det mervärde den diskussionen har bidragit med är att *stereotypier består av olika associationer som satts samman och komparerats med den personliga kontexten och framtida intentioner*. Utifrån att stereotypier består av sådana associationer kan de också fungera som symboler, som är sammansatta tecken med komplexa och flytande betydelser. Det som skiljer stereotypierna från symboler är att stereotypierna kan vara kulturella och personliga sammanställningar för de inre symbolerna. Hur de uppfattas av mottagaren hör däremot ihop med emotionerna bakom och den framställda värderingen.

Med utgångspunkt i stereotypier och emotioner valdes ett antal texter ut för en vidare analys enligt *skuggans arketyp*. Jung definierade skuggan som den *lägre värderade* delen av personligheten. Den är en *summering av kollektiva psykiska egenskaper som är oförenliga med den personens valda livs-*

form. Skuggan kan även utgöra den delpersonlighet som benämns *komplex* och den förhåller sig kompensatoriskt till jagmedvetandets olika roller.²⁹⁵ De stereotyper som förenas med emotioner som leder till handlingsberedskap för angrepp mot eller avståndstagande från mannen i filmen har analyserats enligt skuggans arketyp. Diskussionen bland kvinnorna i arbetsmarknadsgruppen tillsammans med deras anteckningar har också analyserats enligt skuggans arketyp. Dessa rubricerades enligt den karaktäristik som är motsatsen till de personernas explicit och eller implicit formulerade egenskaper och karaktärsdrag. De egenskaper som deltagarna har tillskrivit mannen i filmen är *antihjälten, vettvillingen, hämnaren, galningen och dåren*. Den persona som framställs i respektives text är motsatsen till de egenskaper som de har tillskrivit självbombaren. I diskussionen bland kvinnorna framställdes mödrarna till självbombarna som fostrare av presumtiva massmördare, som senare skulle upphöjas och tilldelas martyrstatus. Genom den fostrargärningen ansågs självbombarnas mödrar tilldelas högre status i deras kollektiv.

Utifrån den analysen kom jag fram till att stereotyper kan vara både omedvetna och kognitiva produkter och fungerar som komplex i det omedvetna. De emotioner som betraktaren kände kan vara uttryck för både omedvetna och medvetna faktorer som formuleras enligt kulturspecifika karaktäristika. Bilderna som har tolkats och återgivits innehåller flera situationsbundna symboler som kan associeras till olika mänskliga belägenheter, varpå *symbolerna i det inre existensrummet aktiveras och omvandlas av skuggans arketyp*. Bilden framställs sedan tillsammans med en negativ emotion, varpå tolkningen kan utgöra olika omedvetna och sublimerade sidor som förläggs på den andra. Projektionen bestämmer både den egna och andras personligheter genom ett icke-enhetligt tolkningssystem. I den processen aktiveras och omvandlas olika symboler som hör ihop med situationsbundna tolkningsmönster för olika handlingar. Utifrån detta kom jag fram till att skuggans arketyp fungerar som en *omvandlare av situationssymboler*. Det personligt omedvetna utgör således *ett tolkningsraster som består av olika omvandlade situationssymboler*. Både den personliga skuggan och komplex hör ihop med psykiska strukturer eller fenomen på en djupare nivå än den personligt omedvetna. Detta visade sig också genom analysen av kvinnornas samtal som kunde bero på en aktivering av modersarketypen.

Både skuggan och personen kan bestå av fler än en stereotypi, men båda har samma genusbestämning. Vidare hör båda ihop med endera faders- eller modersarketypen på den kollektivt omedvetna nivån i form av psykologiska strukturer som innefattar olika funktioner. Funktionerna i sin

tur är avhängiga de särskilda behov som varje specifikt sammanhang eller situation behöver tillgodose och den dynamik som råder i de mänskliga samhällena. De är speciellt tydliga i människors kamp för överlevnad och utveckling.

De stereotyper som har en referens till fadern har analyserats enligt fadersarketyper. I det sammanhanget kan de utgöra skuggan av den personliga, idealiserade och kollektivt medvetna fadersbilden. Med utgångspunkt i resultatet kan flera stereotyper utgöra olika karaktärsdrag som rymms i den universella fadersbilden. Dessa i sin tur kan innefatta olika medvetna såväl som omedvetna egenskaper i den personliga och kollektivt medvetna fadersbilden.

Jung beskriver och förklarar fadersarketyper genom ett allegoriskt språk. Därmed är det nödvändigt att användaren av teorin utforskar vilka funktioner fadern förväntas ha för dottern, sonen och vilka behov han förväntas tillfredsställa hos sina barn. Utifrån analysen har jag förstått att en omedveten egenskap aktiveras och uttrycks enligt ett motsatsförhållande. De omedvetna fadersanlagen aktiverar de egenskaper som kan tillgodose och uppfylla specifika behov hos dottern, sonen och även den presumtiva eller faktiska modern. De önskvärda sidorna är eftersträvansvärda egenskaper för den familjära interaktionen som också är mer eller mindre grupp- och kulturspecifik. Den familjära samverkansformen skiftar beroende på de rådande normerna, samhällsklassen, religiös — eller ideologisk tillhörighet och även nationell tillhörighet.

I männens texter lyfts de personliga fadersegenskaperna och de egna behoven fram. Den familjecentrerade och omvårdande fadern har behov av närhet till dottern och ett yttre engagemang i rättvisefrågor. Fadern som lämnar sin familj för att stå i kollektivets tjänst har karaktäriserats som offer. När han *offrar sig eller blivit offrad* uppfattas hans karaktärsdrag vara motstridiga. De som har karaktäriserats *desperadon* har lyft fram egna tillstånd som förvirring och vilken betydelse mål — mening, makt — maktlöshet får för människorna.

Bland de texter som finns under rubriken *Smitaren* har filmen aktiverat sådana personliga behov som formulerar de familjära, kollektivt medvetna eller önskvärda egenskaperna hos fadern. Dessa innefattar trohet och att stå fast vid sin familj. Vidare ska han vara problemlösande, rättvis, hjälpsam, klok, närvarande, stöttande och stärkande av den uppväxande individen samt utföra hedervärda handlingar. I bedömningen av självbombaren framställs han enligt olika former av psykopatologi och jagsvagheter.

Under rubriken *Därfinken* framställs även sådana karaktärsdrag och emotioner som ligger bakom tolkningen enligt *narcissisten*. I en kommunikation med andra kan den framställda uppfattningen lägga grunden för

den nyrasism som beskrivs i introduktionskapitlet. De texter som har en referens till *dåren* innehåller en implicit beskrivning av den behövda och önskvärda fadern. Han är logiskt resonerande, rationell, orienterad i tid och rum, och han sätter frun och barnen i det främsta rummet. I det sammanhanget blir självbombaren skuggan av den personliga, familjära och idealiserade fadersbilden. Genom projektionen av faderns skugga antog en person modersrollen i vilken hon kommer att omvårda svenska barn som har det svårt. En annan person reagerade på att dottern tvingades axla ansvaret för faderns moraliskt tveksamma handling.

I analysen enligt fadersarketyper har stereotypierna i resp. text uttryckts och tolkats som flera. De flesta informanterna har nämnt motstridiga emotioner och vissa har även känt förvirring. Det mervärde, som analysen med hjälp av fadersarketyper har bidragit med, är att den tydliggör att personerna har påverkats på en mycket djup psykisk nivå, som inte kan åskådliggöras utifrån kognitiv teori. Vissa av informanterna har fått en momentan förlust av sin grundtrygghet. Vidare har det också visat sig att filmen har aktualiserat tankar om liv och död där det egna livets skörhet framträder i texterna.

Bilden av självbombaren utgjorde en grund för betraktarens olika rolltaganden. Dessa var framförallt familjära, men de tog även andra roller som hör ihop med världspolitiskt engagemang, vilket uttrycktes genom en personlig karaktäristik. Utifrån detta visar resultatet att fadersarketyper fungerade som en *symbolomvandlare av både rollsymboler och situationssymboler*. Omvandlingen kan lägga grunden för olika typer av karaktäristik samtidigt som den aktualiserar olika typer av emotioner som förbereder olika typer av handlingsberedskap.

I både tolkningen och förmedlingen av upplevelsen har filmbetraktarna använt sig av ett tolkningsmönster från det personligt eller kollektivt omedvetna i form av omvandlade roll- och situationssymboler. De roller som antogs är också kultur- och situationsspecifika och utgjorde den persona de ljöd igenom som också formulerade den andre som skuggan.

Vidare tydliggjorde analysen att de kollektiva uppfattningarna och värderingarna har en avgörande betydelse i bedömningen av handlingar, vilka formuleras genom ett avståndstagande från den grupp människor mannen tillhör. Den goda eller idealiserade fadern är en flexibel personlighet som även kan ändra inställningar i moraliska frågor. Självbombaren däremot är rigid, han har låg social kompetens och väljer bort mänskliga relationer varpå han blir marginaliserad.

Olika typer av symboler kan aktiveras av omformade symboler som uttrycker en universell roll eller ett universellt fenomen. När den okända symbolen för den rollen eller fenomenet ska tolkas aktiverar respektive

arketyp sådana symboler som har sin referens i rollen eller fenomenet. Utifrån detta förstår jag sambandet mellan fadersarketyper och animus med utgångspunkt i det material som har analyserats. Resonemanget grundar sig i resultat av analysen enligt fadersarketyper. I den analysen sökte jag efter den personlige fadersbildens beskrivna och önskvärda egenskaper. Dessa noterades och utgjorde en grund för vilken typ av personlighet kvinnorna i materialet skulle kunna attraheras av, bli kära i och vilja få barn med. De karaktärsdragen är motsatta i förhållande till de som har projicerats in i bilden av självbombaren. Animus är, enligt teorin, projektioner av själens bilder som har som yttersta syfte att medvetandegöra självets arketyp. Därmed kan många av projektionerna som visar sig enligt olika stereotypier också representera egenskaper i det inre existensrummet.

Med utgångspunkt i teorin och det analyserade materialet kan en animusprojektion representera olika skuggor i ett medvetet manligt kollektiv. Därmed utgör de skuggorna också ett kvinnligt kollektivs omedvetna animusprojektioner. Genom detta projicerar kvinnorna de medvetna och önskvärda egenskaperna på männen. Vidare sker det ett rolltagande i vilket de önskvärda egenskaperna kännetecknas genom männens kollektiva persona. Den kollektiva personen utgör därmed vissa motsatser till den kollektivt omedvetna fadersbilden som i sin helhet motsvarar den universella fadersbilden. Det har också visat sig att flera kvinnor har blivit medvetna om dikotoma egenskaper inom sig själva genom de projektioner som jag har tolkat enligt animus. De dikotoma egenskaperna är representativa för Jungs beskrivning av de egenskaper som utgör självets arketyp. Därmed övergår jag till en diskussion kring vad jag har kommit fram till utifrån analysen enligt självets arketyp.

De texter som analyserats enligt självets arketyp innehåller diametralt motstridiga emotioner som grundlägger motstridig handlingsberedskap. Personerna bakom texterna är från 37 till närmare 60 år. Deras verklighetsuppfattning innehåller aspekter som ligger utanför och bortom den iakttagbara världen. Var och en av dem har varit med om olika personliga trauman som också har bearbetats. Texterna är i vissa fall beskrivande, medan andra är karaktäriserande. De trauman som beskrivs är personliga erfarenheter av kränkningar – upprättelser, makt – maktlöshet, separation – förening, tillit – misstro, liv – död och ondska – godhet.

En kvinna blev berörd på en mycket djup nivå, varpå hon kände stor smärta, sorg och rädsla. I samband med beskrivningen kände hon även oro, ångest och fruktan. Med utgångspunkt i de senare emotionerna kunde hon växla över till en tillit inför framtiden. Samtidigt med omväxlingen blev jaget medvetet om ett tidigare möte med något ondskefullt. Under den sekvensen i tolkningsprocessen används tidsperspektivet, varpå jaget

förflyttar sig till en prospektiv nivå och formulerar förhoppningar om en avlösning av en god kraft. Texten innehåller både motstridiga emotioner och fenomen. Jung menar att självet arketyper kännetecknas av ett spel av ljus och skugga, en helhet vari motsatserna är förenade genom en betydande *numinositet*.²⁹⁶ Den formuleringen är likvärdig informantens analogi och hennes emotioner har en betydande numinositet.

I den andra texten framställs självbombaren som motstridiga emotioner. Den beskrivningen förstår jag som en överföring av de egna emotionerna till bilden på självbombaren. Därefter aktualiseras skribentens fruktan, rädsla och sorg, varpå hon formulerar sitt tillstånd som meningslöshet och hopplöshet, och hon känner både förtvivlan och sorg. I hennes text finns det inga beskrivningar på självbombaren. Däremot namnger hon diametralt åtskilda emotioner och egenskaper hos honom. Detta formuleras av Jung som en *complexio oppositorum*,²⁹⁷ vilket betyder en sammansättning av motsatser. Hennes formulering kan även utgöra ett emotionellt uttryck för självet dikotoma egenskaper som också utgör den transcendent funktionen.

Alla som har deltagit i studien har uppenbarligen blivit berörda på en mycket djup psykologisk nivå. Flera av deltagarna skulle egentligen ha behövt ha en person att samtala med efter filmvisningen. Under ett sådant samtal skulle vissa informanter ha behövt få överföra de svåraste emotionerna på en annan person som en temporär avlastning, och också fått hjälp att formulera vad som skedde inom dem.

Min avhandling inleds med en diskussion kring det massmediala utbudet av våldet i världen och frågan hur vi kan påverkas av detta. Utgående från resultaten av den här forskningen påverkas vi på en mycket djup nivå av perceptioner av våldshandlingar, och framförallt sådana våldshandlingar som är kategoriserade som terrorism. För att förstå det våldet är det nödvändigt att både visualiserade scener och verbala berättelser om sådana handlingar följs upp med ett berättande och beskrivande språk som innehåller både adekvata redogörelser och förståelsegrunder för handlingen.

I den här avhandlingen har forskningsmaterialet bearbetats utifrån olika analyser. Genom den djupare analysen enligt arketypteorin har det visat sig att människan som tar del av medierat våld blir berörd på en mycket djup psykologisk nivå. Den våldssituation som har berört personerna i den här forskningen är filmen om självbombaren. Det yttre våldssammanhanget i samhället hade mindre betydelse än våldshandlingen i filmen, som kanske också nedtonade det aktuella våldet. Enligt vad jag har slutit mig

---

296 Jung 1993: 203

297 Jung 2003: 217

till väckte den för stunden iakttagna våldshandlingen personernas egen traumatik och olika behov av bekräftelse och trygghet. I samband med att den andra tillskrivs hotfulla eller icke önskvärda egenskaperna kan tilliten återerövas. Samtidigt blir den egna traumatiken belyst utifrån ett nytt perspektiv varpå den också kan få en ny acceptans. Dessa slutsatser har jag kommit fram till genom de informanter som har formulerat sig i texten. Men vad som utspelade sig inom dem som inte formulerade sig kan vara helt andra erfarenheter och emotioner, eftersom alla har reagerat på filmen eller på min närvaro i rummet.

När vi genom våra sinnen deltar i en våldshandling berörs vi emotionellt. Hur vi berörs är beroende av våra egna personliga referenser, erfarenheter och också djupt mänskliga fenomen som ännu inte har blivit medvetna. Oavsett bearbetningen av erfarenheterna har det visat sig att alla som deltagit i studien har tagit en eller flera roller. Den eller de roller de har tagit är avhängig den arketyp som har aktiverats. Det våld vi ställs inför i genom våra nyhetsmedier kan beröra oss så djupt att symbolerna i det innersta existensrummet aktiveras genom självet arketyp. Därigenom omvandlas sådana symboler som hör ihop med liv – död, gud – djävulen och gott – ont varpå den upplevande känner motstridiga emotioner. Därmed försätts människan i en känslomässig och kognitiv position som egentligen behöver bearbetas tillsammans med någon annan person som har en likartad men bearbetad erfarenhet. De våldsscener som visas i medier och relateras till etniska och religiösa grupper riskerar att lägga grunden för, eller varför inte, kan redan ha lagt grunden till nya former av rasism.

De som har deltagit i min forskning representerar olika typer av personligheter med skiftande bakgrunder och varierande framtida intentioner. De personer som har gett uttryck för de djupaste och svåraste emotionerna är mycket välutbildade och har ett språk med vilket de kan formulera de flesta av sina tankar och emotioner. Bland dem uttrycktes mycket svårhanterliga emotioner genom både karaktäristik och analogier.

Jag förstår människans deltagande i nyhetsrapporteringar via television, radio och tidningar som ett mer eller mindre reellt deltagande i handlingarna. I det sammanhanget skapas det olika typer av förståelser, bekräftanden eller förstärkanden av tidigare uppfattningar. Vi påverkas av det vi deltar i och våra uppfattningar grundläggs genom olika typer av kombinationer av emotioner och kognition. Därför är det nödvändigt att förstå det som sker i världen utifrån ett skildrande perspektiv med ett beskrivande och begripligt språk. Därefter kan människan ta ställning för eller emot olika former av politiska våldshandlingar. Vi är tränade i det kategoriserande språket, men det ger ingen beskrivning av det vi ser eller hör. Däremot är det relativt och delar det in människorna *vi* och *dom* där *vi* tillskrivs

de goda och *dom* de dåliga egenskaperna. Därför är min nästa forsknings fråga: Hur hanterar den ensamma människan sina emotioner efter att hon i sitt hem sett olika typer av bilder på lemlästade människor samtidigt som våldsverkarna till handlingarna beskrivs med religiösa och etniska prefix? Vad kan kombination av motstridiga emotioner tillsammans med förklaringar med referens i etniska grupper leda till för den utpekade gruppen? Dessa frågor är mycket viktiga att söka svar på för att förstå olika typer av påverkansformer.

Jag har alltså visat i min avhandling att informanternas formuleringar av på film upplevt våld kan analyseras på flera sätt. Ett är att granska deras text och lyfta fram de stereotypier de återger av både självbombaren och sig själva, och också deras egna reaktioner. Detta har jag framställt som stereotypiska strukturer som har både en kulturell förankring men också självfallet en helt individuell anknytning. Det innebär att människor som befinner sig i en filmsituation eller liknande kan ta olika roller och aktualisera erfarenhetsinnehåll som ligger på ett djupliggande plan hos individerna. Men jag har även fört analysen vidare genom att ta in den analytiska psykologin. Det har inneburit att stereotypierna och rollerna som personerna aktualiserat på ett djuppsykologiskt plan har förts till en mer dynamisk nivå. Det innebär också att de aktualiserade strukturerna fått en tolkning där kollektivt omedvetet innehåll förts samman med personligt erfarenhetsmaterial, vilket i vissa fall kan innebära en djup påverkan på individen och en temporär emotionell kris. Att bli delaktig i terrorism eller annat liknande våld antingen på film, i TV, i radion, i dagspressen och på Internet kan således aktualisera mycket starka upplevelsemässiga strukturer hos individerna som egentligen behöver en mottagare för bearbetning. Den analytiska psykologin har följaktligen på ett väsentligt sätt bidragit till förståelsen av vad som sker inom människan i en situation där våld på ett eller annat sätt presenteras för individen.

Summary and conclusion

The present thesis has treated a research material about perceptions and interpretations of mediated violence. The most important question in the thesis is how violence can affect the person watching it and how it can be understood in mediated form. The act of violence studied is a selfbomber in the film *Encounter with Evil* (*Möte med ondskan*).

In the introductory chapter my view of the concept of *violence* is developed, which also forms the basis for the title of the thesis. Next follows a description of the film, a short review of previous media-based research in the psychology of religion. This constitutes a transition to a delimitation of the research tasks at hand. Considering the fact that selfbombers are frequently categorized as terrorists, I highlight various studies and definitions of terrorism. The concept is used as a political instrument of power distribution and it can also be employed to legitimize acts of war that are in fact terrorism.

Following this overview, I conduct a thematic review of various studies on selfbombers. I begin with Jones who discusses the idealizing perspective in religions, which can be connected to an experience of the sacred, according to Rudolf Otto. Jones further discusses religion from the intermediate area of experience according to Winnicot. During, and in the game, which is both serious and playful, there is a transformation of symbols that can reinforce or transform previous understanding. The results presented are connected to the theories the researcher uses in the analysis of the material. Both the context in which the material has been collected and the material itself are significant for the result. The researcher's own context can also be important to highlight in order to obtain a deeper understanding of the results. They are, in other words, relative. In my review of previous research, an important phenomenon behind the role-taking of the selfbomber is narratives about similar acts and the significance of the intermediate area of experience for the transformation of various roles, which are transmitted both orally and in writing. They are also visualised in art and the media and they are culture specific.

In the chapter The theoretical framework, the theories used to structure and analyse the material are described. In the initial processing of the material I employed a phenomenographic method, which focuses on the questions *what* and *how* and is aimed at eliciting specific meanings. In my

view, the meanings/attitudes signify an awareness of content, meaning or understanding pointing towards an action. In the interpretation of the texts I had an understanding of my informants from an existential perspective that I term *existential space*. Phenomenography is a branch of hermeneutics.

Hermeneutics has a long tradition of interpreting texts but promises neither the right interpretations nor the beneficial ones. However, it is a viable alternative to test how acts can be understood. The hermeneutic approach to the texts involves a search for understanding how the informants see the plot of the film. It is assumed that each individual describes his or her emotions and impressions based on his/her unique context, and on that occasion. This approach can be connected to alethic hermeneutics, which presupposes that historically mediated conceptions are employed by the interpreter. Each interpretation contains elements of the past, the present and the future in connected strands and mediated by language. In addition, I have conducted a dialogue with the text and actively questioned the text. Based on the answers a new question has been posed, and the process starts anew with the new experience.

After this, theories of symbolism are presented, notably Holm's expanded theory of roles which is also used as a basis for the later stages of analysis.

To structure the material I used theories of stereotyping and searched for the original description in Walter Lippman's text. As can be seen from his notes, he employs Jung's theory of complex. According to him the personally unconscious factor involved in the categorisation of the other are unconscious complexes. Based on this, I give an account of how I understand and use analytic psychology.

Since the theory of archetypes is generally negatively criticized on account of the possibility of different interpretations by different people, I provide an account of some of this criticism. The background to this criticism can also be traced to how certain critics viewed Jung as a person. Some post-Jungian literature is reviewed along with research where Jung's theories are used to understand how the human mind is reflected in the culture and vice versa. Some researchers who have studied the theory have come to the conclusion that Jung should have scientifically recognised on account of his theories. After this, I discuss how I have used analytical psychology, where I focus on Jung's own works in Swedish translation. Finally, I present my research questions

In the chapter Research material I account for how the material was collected. The collection method can be replicated by other researchers in new contexts. The material has been divided into the following groups: The local groups consist of the adult education group, the nursing school group

and the labour market group. The religion group consists of the psychology of religion group and the religious studies group. The teacher education group consists of teacher education A, B, and C. All persons have been assigned a pseudonym whose initial letter identifies the individual group. This gave me the possibility of analysing the material in two large groups, the religious studies group on the one hand, and the remaining groups on the other. The size of each group is stated in the chapter. The professional background of my informants includes housewives, factory workers, spiritual advisers, and natural scientists. Their level of education varies from seven years of compulsory schooling to academic degrees. The material has been composed in varying external contexts of violence, which is also described in the chapter; the material is quite comprehensive. Some texts are fragments; others are long narratives about the persons themselves. Those texts that do not include a description of the informant's own context and future intentions have been difficult to analyse since the analysis hinges on a contextual understanding. On the whole, the material contains a sufficient number of analysable texts. The texts have been used both in the interpretation with reference to stereotypes and in the analysis based on the theory of archetypes. It was difficult to limit the various analyses, which meant sorting out some texts and highlighting others. The originals and the initial interpretations are deposited at the Folkloristic Archive, Åbo Akademi.

The aim of my study was to try to understand and describe how mediated violence is perceived and how it influences a person who, in one way or the other, becomes a witness to it. The main issue has subsequently been divided into various perceptions, which have been categorised under different stereotypes. The purpose of this was to enable a closer examination, involving an identification and description of the emotions activated through the informant's perceptions of the film, and to elucidate their role in the interpretation process. A further purpose was to illustrate how perceptions and interpretations of acts of violence affect the viewer's description of him/herself, and whether current acts of violence are reflected in the interpretations. Based on an analysis of theories of archetypes, the final purpose was to understand on what psychological level people can be affected by mediated violence.

The theoretical starting point for the interpretation of the texts is the function of the ego in analytical psychology, where the ego is the subject of interpretation. The interpretation is further connected to the awareness of the ego of the body, perceptions of the world and the people in this world. In addition, the ego consists of conscious psychological facts gathered over time, memory data concerning internal and external processes and the

awareness of who the person is over time. Based on this, the ego performs an interpretation of the perception.

This study can confirm that stereotypes are cognitive judgements, often of a commonplace character. They are connected to the personal context, the individual interpretation, emotions, motivations, values and power. In this material they are of such a character that, among women, they can appeal to caring needs but also arouse anger since the behaviour is perceived as egoistical and deceitful. In other texts, the characterizations suggest that the qualities can create contempt and depreciation among those sharing the interpretation. Stereotypes guide people in their search for group identity, understanding and control of reality, at the same time as stereotypes separate people into various groups. Furthermore, the constituting characteristics of a stereotype are connected to the emotions of the interpreter and they build on his/her understanding of the underlying causes. The basic needs or reasons behind the reactions can be conscious or unconscious experiences formulated through characterisation. It constitutes a culture-specific understanding of certain characteristics which, on quick and unreflected reading, appear self-evident. Through a comparative study and deeper analysis of the material, the characterisation provided by the informant of the selfbomber emerges as a different stereotype compared to the one established by the informant. When the stereotype is understood on the basis of the personal context and intentions of the interpreter the characterisation confirms the personal characteristics and culture of the informant. Through stereotypification, as revealed in the present material, there is an automatic and implicit stereotypification of the informant's own personality which is the opposite of the one described. In addition, the stereotype implicates one or several emotions. Consequently, stereotypes are relative and are perceived differently depending on the understanding of the receiver, public opinion and the general evaluation of the act.

Based on this material, stereotypes can constitute specific compositions of values, emotions and characteristics which are comparable to the Jungian theory of complex. *This discussion has added to our understanding of stereotypes as consisting of various associations composed of and compared with the personal context and future intentions.* Based on the assumption that stereotypes consist of such associations, they can also function as symbols, compound signs with complex and fluid meanings. What separates stereotypes from symbols is that stereotypes can be cultural and personal combinations for the inner symbols. However, how they are perceived by the recipient depends on the underlying emotions and the explicit evaluation.

With the starting point in stereotypes and emotions a number of texts were selected for further analysis according to the *shadow archetype*. Jung

defined the shadow as the repressed part of the personality. It is a summation of collective psychological characteristics that are incommensurable with the way of life the person has chosen. The shadow can also be a part of the personality called complex and it stands in a compensatory relationship to the different roles of the conscious ego. The stereotypes that unite with emotions leading to a state of readiness for attacking or repudiating the man in the film have been analysed as belonging to the shadow archetype. The discussions among the women in the labour market group, along with their written notes, have also been analysed in terms of the shadow archetype. These were labelled according to the characterisation which constitutes the opposite to the explicitly or implicitly formulated qualities and character traits of these persons. The qualities attributed by the participants to the man in the film are *the anti-hero, the lunatic, the avenger, the madman, and the fool*. The persona outlined in the respective text forms the opposite to those qualities they have attributed to the selfbomber. In the discussion among the women the mothers of the selfbombers were characterised as raisers of prospective mass murderers, who would later be exalted and awarded martyrdom. Through this fostering achievement the mothers of the selfbombers were ascribed a higher status in their group.

From this analysis I arrived at the conclusion that stereotypes can be unconscious as well as cognitive products and that they function as a complex of the unconscious. The emotions experienced by the viewer can be expressions for unconscious as well as conscious factors that are formulated according to culture specific characteristics. The images that have been interpreted and reproduced contain several situation-bound symbols that can be associated with various human conditions, whereupon the symbols in the inner existence are activated and converted by the shadow archetype. The image is projected together with a negative emotion, after which the interpretation can constitute various unconscious and sublimated aspects that are added on to each other. The projection determines one's own as well as others' personalities through a non-uniform system of interpretation. In this process different symbols that are connected to situation-bound patterns of interpretation for various actions are activated and converted. Based on this, I arrived at the conclusion that the shadow archetype functions as a *converter of situation symbols*. The individual unconscious thus constitutes *an interpretative grid consisting of various converted situation symbols*. The personal shadow as well as the complex is connected to psychological structures or phenomena at a level which is beyond the individually unconscious. This was also shown in the analysis of the women's conversations which could depend on an activation of the mother archetype.

Both the shadow and the persona can consist of more than one stereotype, but both have the same gender. Furthermore, they are both connected to either the father or the mother archetype on the collectively unconscious level in the form of psychological structures comprising various functions. The functions are dependent on the special needs that have to be met in each specific context or situation, together with the dynamics prevalent in human societies. They are especially clear in people's struggle for survival and development.

Those stereotypes that have a reference to the father have been analysed in terms of the father stereotype. In this connection they can constitute the shadow of the individual, idealised and collectively conscious father figure. The results suggest that several stereotypes can constitute different characteristics contained within the universal father figure. In their turn, they can comprise various conscious as well as unconscious qualities of the individual and the collectively conscious father figure.

Jung describes and explains the father archetype in allegoric language. Thus, it is necessary for anyone who uses this theory to explore what functions the father is expected to have for the daughter, the son and what needs he is expected to satisfy among his children. From the analysis I argue that an unconscious quality is activated and expressed as a state of oppositions. The unconscious predispositions activate the qualities that can satisfy specific needs of the daughter, the son and also the prospective or actual mother. The desirable qualities are attractive to the familial interaction, which is also, more or less, culture specific. The forms of interaction differ depending on current norms, social class, religion or ideology, and nationality.

In the men's texts the personal fatherly characteristics and the individual needs are emphasised. The family-centred and caring father has a need of close contact with his daughter and an external commitment to questions of justice. The father who leaves his family to serve collective interests is characterised as a victim. When he sacrifices himself or is sacrificed, his characteristics are seen as contradictory. Those who have described the *desperado* have emphasised conditions such as confusion and the importance of goals and meaning as well as power – powerlessness.

Among the texts that have been placed under the rubric of the *Runaway* the film has activated needs among the informants which verbalise the familiar, collectively conscious or desirable characteristics of the father. These include fidelity and abiding by one's family. In addition, he should be a problem-solver, fair, helpful, wise, present, support the growing individual and he should perform honourable acts. In the assessment of the

selfbomber he is depicted in different forms of psycho-pathology and as having a weak ego.

Under the rubric of the *Crackpot* are represented such characteristics and emotions as are behind the interpretation of the narcissist. In communication with others this view can form the basis of the neo-racism described in the introductory chapter. The texts with a reference to the crackpot contain an implicit description of the needed, desirable father. He can reason logically, he is rational and he is oriented in time and space and he places his wife and his children first. In this context the selfbomber becomes the shadow of the personal, familiar and idealised father figure. Through the projection of the shadow of the father one informant assumed the role of the mother in which she takes care of Swedish children who are experiencing a difficult time. Another person reacted to the fact that the daughter was forced to shoulder the responsibility for the morally dubious acts of the father.

In the analysis with reference to the father archetype, several stereotypes have been expressed and interpreted in the respective text, and most informants have mentioned contradictory emotions and some have also experienced confusion. The added value of the analysis of the father figure is that it makes it clear that the informants may have been affected on a very deep psychological level, which is not made manifest on the cognitive level. Some of the informants have experienced a momentary loss of their basic sense of safety. Furthermore, it has also transpired that the film has brought out thoughts about life and death where frailty of the informant's own life transpires in the texts.

The image of the selfbomber constituted a basis for the role-taking of the viewer. The roles taken were primarily familiar ones, but also other roles associated with a commitment to world politics were taken. They were expressed through a personal characterisation. The results show that the father archetype functioned as a converter of symbols regarding role symbols as well as situation symbols. The conversion can form the basis for different types of characterisations and bring out different emotions that prepare for various types of readiness to act.

The film viewers, on the other hand, have made use of a pattern of interpretation taken from the individually or collectively unconscious in the form of converted role and situation symbols. The roles that were taken are also specific to culture and situation, and constituted the persona through which they resonated.

In addition, the analysis also made it clear that the collective understanding and values have a decisive influence on the evaluation of the acts, which is formulated as dissociation from the group of people to which the

man belongs. The good or idealised father is a flexible personality who can also have alternative views on issues of morality. The selfbomber, on the other hand, is rigid, renounces human relationships, is marginalised and has a low social competence.

Different kinds of symbols can be activated by converted symbols expressing a universal role or a universal phenomenon. When the unknown symbol for this role or phenomenon is to be interpreted the respective archetype activates symbols that have their reference in the role or in the phenomenon. This is how I see the relationship between the father archetype and Animus, based on the results of the analysis according to the father archetype. In this analysis I searched for the stated and desirable qualities of the personal father figure. They were noted down and formed the basis for what type of personality the women in the material could be attracted to, fall in love with and have children by. These characteristics are the opposite to those that have been projected onto the image of the selfbomber. According to the theory, Animus is projections of the images of the soul whose ultimate purpose is to make conscious the archetypal self. Thus, many of the projections made manifest according to different stereotypes can also represent qualities of the inner existence.

Based on the theory and the material under analysis, an Animus projection can represent different shadows in a conscious male collective. Through this, women project their conscious and desirable qualities onto the men. Furthermore, there is a role-taking in which the desirable qualities are characterised through the men's collective persona. The collective persona is thus to some extent contradictory in relation to the collectively unconscious father figure which in its entirety corresponds to the universal father figure. It has also transpired that several women have become conscious of dichotomous qualities within themselves through the projections that I have interpreted in terms of Animus. These dichotomous qualities are representative of Jung's description of qualities that constitute the archetypal self. I now turn to a discussion of my results based on the analysis of the archetypal self.

The texts that have been analysed with reference to the archetypal self contain diametrically opposite emotions revealing contradictory readiness to act. The persons behind the texts are between 37 and 60 years old. Their perceptions of reality contain aspects that are outside and beyond the material world. Every one of them have experienced personal trauma, which they have worked through. In some cases the texts are descriptive, while in others they are more characterising. The trauma described are personal experiences such as violation – rehabilitation, power – powerlessness, separation – unification, trust – distrust, life – death, and evil – benevolence.

One woman was affected on a very profound level and she experienced great pain, distress and fear. With a starting point in the latter emotions she was able to shift to a trust in the future. At the same time as this shift took place the ego became conscious of a previous encounter with something malicious. At this point of the interpretation process the time perspective is employed and the ego shifts to a prospective level and formulates hopes of a redeeming benevolent force. The text contains contradictory emotions and phenomena. Jung says that the archetypal self is characterised by an interplay of lights and shades, a whole in which the opposites are united by considerable numinosity. This formulation is equal to the analogy of the informant and her emotions have considerable numinosity.

In the second text, the selfbomber is characterised by contradictory emotions. I see this description as a transfer of the writer's own emotions onto the image of the selfbomber. After this, the fears and stress of the writer are activated and she formulates her state as meaninglessness, despair and distress. In her text, there are no descriptions of the selfbomber. However, she offers diametrically separate emotions and characteristics of him. Jung describes this as a *complexion oppositorum*, a complex of opposites. Her renderings can also be an emotional expression for the dichotomous characteristics of the self, which constitute the transcendent function.

All participants in the study have obviously been affected on a very profound psychological level. Several of the participants would really have needed a person to talk to after the film. During such a talk some of the informants should have had the opportunity of transferring the most difficult emotions on another person as a form of temporary relief. They should also have had the opportunity of verbalising what happened within them.

My thesis begins with a discussion of violence in the mass media and the question of how we are affected by this. Based on the results of this research it is possible to say that we are affected on a very profound level through perceptions of violence and above all through those categorised as terrorism. In order to understand violence it is necessary that the visualised scenes as well as the verbal stories be followed by an adequate account of the cognitive basis of violence by using narrative and description.

The research material has been subjected to various analyses. Through the deeper analysis according to Jung's theories of Archetypes it has been shown that people who watch mediated violence are affected on a very profound psychological level, in the present case the film about the selfbomber. The external societal context of violence had less significance compared to the act of violence in the film. My conclusion is that the act of violence that the informants watched activated the informants' own trauma along with different needs of confirmation and safety. By attributing threatening

or non-desirable characteristics to the other, trust can be regained. At the same time, the person's own trauma is viewed in a new perspective which means that it can gain new acceptance. I have reached these conclusions by studying the verbal accounts of the informants. However, what happened within those who did not express themselves verbally can be completely different experiences and emotions, since everyone has reacted to my presence in the room and to the film.

When we take part in an act of violence through our senses we are affected emotionally. How we are affected depends on our own personal frames of reference, our experiences but also on deeply human phenomena that are not yet conscious to us. Regardless of how these experiences have been dealt with, the study showed that each participant took one or more roles. The role/s taken depended on the archetype that was activated. We can be so deeply affected by the violence we experience through news media that the symbols in the inner existence are activated through the archetypal self. Different types of symbols connected with life – death, god – the devil, good – evil are converted and the viewer experiences contradictory emotions. This places the person in an emotional and cognitive position that needs to be dealt with together with somebody who has a similar experience that he/she has dealt with. The scenes of violence related to ethnic and religious groups that are shown in media risk laying the foundations for new forms of racism; indeed, such foundations can already have been laid.

The participants in my study represent various personalities with varying backgrounds and varying future intentions. Those that expressed the deepest and most distressing emotions are highly educated and have access to a language through which they can formulate most of their thoughts and emotions. They expressed distressing emotions both through characteristics and through analogies.

I see people's participation in news reporting on television, the radio and in newspapers as more or less real participation in the acts themselves. In this connection, various types of understanding, confirmation or reinforcement of earlier experiences take place. We are affected by what we participate in and our understanding is shaped by various combinations of emotions and cognitions. It is therefore necessary to understand what happens from a narrative perspective using descriptive and concrete language. After that, we can position ourselves for and against different forms of political acts of violence. We have been trained to categorise but categorisation offers no description of what we see or hear. On the contrary, categorisation is relative and divides people into *we* and *they*, where *we* are attributed good qualities and *they* are ascribed bad qualities. Because of this my next research question is: How does a person who is alone handle his/

her emotions after having watched pictures/images of mutilated people at the same time as the perpetrators are described with religious and ethnic prefixes? What can a combination of contradictory emotions together with explanations with a basis in ethnic groups lead to in terms of the exposed group? It is very important to have answers to these questions in order to understand different forms of influence.

In sum, I have shown in my study that the informants' verbalisations of filmed violence can be analysed in different ways. One way is to examine their texts and identify the typifications they use of the selfbomber himself but also of their own reactions. I have described this as stereotypic structures which have a cultural relevance but also, naturally, a completely individual relevance. This means that in the situation of watching the film, the informants can take various roles and activate experience-based content on a much more profound level. But I have also taken the analysis one step further by including analytical psychology. This means that the stereotypes and the roles which the persons have activated on a more profound level have been taken to a more dynamic level. Thus, the activated structures have been given an interpretation where collectively unconscious content has been joined with personal experiential material, which in some cases can lead to a profound effect on the individual and a temporary emotional crisis. Taking part in terrorism or other acts of violence on film, television, the radio, in the press and on the Internet can, consequently, activate very strong experiential structures in the individual who would actually need a recipient for these to deal with them. Analytical psychology has thus contributed in a significant way to our understanding of what happens within a person in a situation where violence is presented to the individual in one way or the other.

Bilaga 1

Försättsblad och frågorna i frågeformulär 1

Information

Ditt deltagande är frivilligt!

Det Du skriver kommer att sammanställas utan att ditt namn finns med. Men jag kan komma att vilja ta kontakt med några av er i framtiden och därför behöver jag era namn.

Om du önskar att jag tar kontakt med dig, skriv till ditt telefonnummer efter ditt namn.

Frågorna i frågeformuläret som i faktisk storlek består av tre A4-sidor

Kodnummer

Namn.....

Kvinna ( ) Man ( )

Ålder: 18-25 26-30 31-35 36-40 41-45 46-50 51-55 56-60 61-65
 ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( )

Var har Du vuxit upp?

Markera det som stämmer in på dig:

Landsbygd Brukssamhälle Mindre stad Medelstor stad Storstad
 ( ) ( ) ( ) ( ) ( )

Uppfattar Du att det fanns någon typ av förtryck där du växte upp?

Ja ( ) Nej ( )

Om ja, gör en kort beskrivning .....

.....

Uppfattar du dig religiös? Ja ( ) Nej ( )

Om ja, vilken religion?.....

Vilken inriktning/vilket samfund?.....

Beskriv kort den/de grundutbildningar du har:

.....
.....
.....

Vilken var din huvudsakliga sysselsättning innan Du började här?

.....

Varför har du valt den här kursen? Skriv gärna på andra sidan.

Om filmen

Skriv dina svar under varje fråga med dina egna ord. Välj att skriva det som är aktuellt för dig.

Om du känner att du kan, får du gärna vara berättande i skrivandet.

Vad såg du?

Hur uppfattar du filmen?

Vad kände du när du såg filmen?

Hur tänker du om dig själv och framtiden?

Bilaga 2

Kodnummer

Namn.....

Kvinna ( ) Man ( )

Ålder: 18-25 26-30 31-35 36-40 41-45 46-50 51-55 56-60 61-65
 ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( )

Var har Du vuxit upp?

Markera det som stämmer in på dig:

Landsbygd Brukssamhälle Mindre stad Medelstor stad Storstad
 ( ) ( ) ( ) ( ) ( )

Uppfattar Du att det fanns någon typ av förtryck där du växte upp?

Ja ( ) Nej ( )

Om ja, gör en kort beskrivning .....

.....

Uppfattar du dig religiös? Ja ( ) Nej ( )

Om ja, vilken religion?.....

Vilken inriktning/vilket samfund?.....

Varför har Du valt att gå den här utbildningen?

.....

.....

Om filmen

Skriv dina svar under varje fråga. Använd dina egna ord. Välj att skriva det som är aktuellt för dig.

Om du känner att du kan, får du gärna vara berättande i skrivandet.

Vad såg du?

Hur uppfattar du filmen?

Vad kände du när du såg filmen?

Hur tänker du om dig själv och framtiden?

Bilaga 3

Tabell 1.1-1.8

Antalet informanter per grupp, indelade efter kön och hur många av texterna som kan tolkas enligt stereotypier och hur många som kan analyseras vidare.

1.1 Komvuxgruppen

Ålder i intervall	18-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	56 -	Ej svarat	Antal totalt
Komvuxgruppen Kvinnor	2	4	3	1	2	1	-	-	3	16
Antal svar som har stereotypifierats	1	2	2	1	2	1				9
Antal svar som har analyserats djupare	1	-	-	1	1	-				3
Komvuxgruppen Män	1	-	1	-	1	1	1	-	-	5
Antal svar som har stereotypifierats	1		1		1	1	-			4
Antal svar som har analyserats djupare	1		-		-	1				2

1.2 Vårdgymnasiegruppen

Ålder i intervall	18-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	56 -	Ej svarat	Antal totalt
Vårdgymnasiegruppen Kvinnor	4	2	1	3	2	1	1	1	-	15
Antal svar som har stereotypifierats	4	2	1	2	2	-	1	1		13
Antal svar som har analyserats djupare	-	-	-	1	2	-	1	-		4

1.3 Arbetsmarknadsgruppen

Ålder i intervall	18-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	56 -	Ej svarat	Antal totalt
Arbetsmarknadsgruppen Kvinnor	-	-	-	1	-	1	-	5	-	7
Antal svar som har stereotypifierats				1		1		4		6
Antal svar som har analyserats djupare				-		1		1		2
Arbetsmarknadsgruppen Män	-	-	1	-	1	-	4	5	-	11
Antal svar som har stereotypifierats			1		1		2	4		8
Antal svar som har analyserats djupare			-		-		1	1		2

1.4 Lärarutbildning A

Ålder i intervall	18-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	Antal totalt
Lärarutbildning A Kvinnor	12	4	3	3	2	-	24
Antal svar som har stereotypifierats	12	4	3	3	2		24
Antal svar som har analyserats djupare	12	4	3	3	2		24
Lärarutbildning A Män	2	2	-	1	-	-	5
Antal svar som har stereotypifierats	2	2		1			5
Antal svar som har analyserats djupare	2	2		1			5

1.5 Lärarutbildning B

Ålder i intervall	18-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	Antal totalt
Lärarutbildning B Kvinnor	11	-	-	1	-	1	13
Antal svar som har stereotypifierats	11			1		1	13
Antal svar som har analyserats djupare	10			1		1	12
Lärarutbildning B Män	10	2	-	-	-	-	12
Antal svar som har stereotypifierats	10	2					12
Antal svar som har analyserats djupare	10	2					12

1.6 Lärarutbildning C

Ålder i intervall	18-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	Antal totalt
Lärarutbildning C Kvinnor	20	6	4	3	2	1	36
Antal svar som har stereotypifierats	19	6	4	3	2	1	35
Antal svar som har analyserats djupare	16	6	4	3	2	1	32
Lärarutbildning C Män	4	2	1	1	-	-	8
Antal svar som har stereotypifierats	4	2	1	1			8
Antal svar som har analyserats djupare	4	2	1	1			8

2.2 Sammanställning av antalet personer vars texter som har tolkats och redovisats enligt skuggans arketypp

Stereotypi som uttryck för skuggans arketypp

	Antihjälten	Vettvilligen	Hämmaren	Galningen	Dåren	Egocentriska mödrar
Pseudonym och ålder	Kjell 46-50 år	Seved 56-60 år	Alf 26-30 år	Beppe 18-25 år Bosse 26-30 år	Bertil 18-25 år Billy 18-25 år	Sally 61-65 år Seja 36-40 år Sara 46-50 år Sonja 56-60 år

2.3 Sammanställd redovisning av de personer vars texter har tolkats och redovisats enligt fadersarketypen

Huvudgrupp som uttryck för fadersarketypen

	Offer	Smitaren	Dårfinnen	Hotaren
Pseudonym och ålder	Jonna 18-25 år Maria 26-30 år Adine 18-25 år Ejdra 41-45 år Enia 41-45 år Erik 26-30 år Jessie 41-45 år Jana 46-50 år Biggan 46-50 år Arja 18-25 år Sam 55-60 år Elisa 26-30 år	Blossom 18-25 år Ebon 18-25 år Elsy 18-25 år Adele 26-30 år Jannit 36-40 år	Bamir 18-25 år Elis 18-25 år Aptis 18-25 år Egita 18-25 år	Emada 18-25 år Eivor 18-25 år Maja 46-50 år Mia 36-40 år

2.4 Sammanställd redovisning av de personer vars texter har tolkats och redovisats enligt självet arketypp

Huvudgrupp som uttryck för självet arketypp

	Helhet och splittring	Jagsvaghet och omnipotens
Pseudonym och ålder	Madde 51-55 år Maud 36-40 år Jetta 41-45 år Jan 51-55 år Julle ca 35 år Mirra 36-40 år	Jane 46-50 år Minna 36-39 år Mari 46-50 år

Källor och litteratur

Källor

Folkloristiska arkivet vid Åbo Akademi:

IF 2005/3 *Möte med ondskan*. IF 2005/31.

IF 2008/6 Beskrivning och tolkning av samtliga texter. Arkivhandling.

Litteratur

- Alexandersson, Mikael 2006. *Den fenomenografiska forskningsansatsens fokus*. Ingår i *Kvalitativ metod och vetenskapsteori* utgiven av Starrin, Bengt & Svensson, Per-Gunnar. Lund: studentlitteratur.
- Alm, Ivar 1973. *Från Freud till Jung*. Uppsala: Almqvist & Wiksell Informationsindustri AB.
- Alvesson, Mats & Sköldbberg, Kaj 1994. *Tolkning och reflektion Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund. Studentlitteratur.
- Atran, Scott 2003. *Science Magazine*. March 2003. v. 299. pp 1534.
- Axelsson, Tomas 2008. *Film och mening En receptionsstudie om spelfilm, filmpublik och existentiella frågor*. Uppsala: ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS.
- Bergom Larsson, Maria 1989. *Nedstigning Texter kring en myt*. Delsbo: Bokförlaget Åsak, Sahlin & Dahlström AB.
- Bolen, Jean Shinoda 1992. *Gudinnorna inom oss*. Solna: Centrum för Jungiansk psykologi AB.
- Bolen, Jean Shinoda 1993. *Gudarna inom oss*. Solna: Centrum för Jungiansk psykologi AB.
- Brown, Rupert 1995. *Prejudice – Its Social Psychology*. Oxford: Blackwell Publishers
- Caldararo, Niccolo 2006. *Anthropological Quarterly - Volume 79, Number 1*.
- Cirlot, Juan E. [1971] 1993. *A Dictionary of Symbols*. London: Routledge.
- Chomsky, Noam [2003] 2005. *Hybris – USA:s strävan efter global dominans*. Stockholm: Ordfront.
- Clark, Richard A. [2004] 2007. *Fiender överallt Amerikas krig mot terrorismen En skildring inifrån Vita huset*. Stockholm. Natur och Kultur.
- Cooper, J. C. [1978] 1990. *Symboler. En uppslagsbok*. Hälsingborg: Forum.
- Crafoord, Clarence 1994. *Människan är en berättelse Tankar om samtalskonst*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Cullberg, Johan [1984,1985] 1986. *Dynamisk psykiatri i teori och praktik*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Cullberg, Johan 1976. *Kris och utveckling*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Daun, Åke 1989. *Svensk mentalitet*. Simrishamn: Rabén och Sjögren.

- Dewey, John 1933. *How We Think*. I later works volum 8 (ed) Jo Anne Boydston, 1986. Carbondale and Edwardville:southern Illinois Univercity press
- Eliade, Mircea 1968. *Heligt och profant*. Stockholm: Verbum.
- Eliade, Mircea [1958] 1993. *Patterns in Comparative Religion*. London:sheed and Ward Stagbooks.
- Erikson, H. Erik [1982] 1997. *The Life Cycle Completed*. New York, London: W.W NORTON & COMPANY.
- Erikson, H. Erik [1950] 1997. *Barnet och samhället*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Filosofi Lexikonet 1988. Stockholm: Bokförlaget Forum AB.
- Fisk, Robert [2005] 2006. *The Great War of Civilisation: The Conquest of the Middle East*. London: Harper Perennial.
- Fisk, Robert [2005] 2007. *Det stora kriget för mänskligheten: Kampen om mellanöstern*. Stockholm: Norstedts.
- Fredrickson, George M. [2002] 2005. *Rasism en historisk överblick*. Lund: Historiska media.
- DeMarinis, Valerie 1998. *Tvårkulturell vård i livets slutskede Att möta personer med invandrarbakgrund*. Lund:studentlitteratur.
- Gardell, Mattias 2005 *bin Laden i våra hjärtan*. Globaliseringen och framväxten av politisk Islam. Stockholm: Leopard Förlag.
- Giddens, Anthony [1989.] 1994. *Sociologi*. Lund:studentlitteratur.
- Gilhus, Saelid, Mikaelsson, Lisbeth 2003. *Nya perspektiv på religion*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Gothóni, Réne 1996. *Carl Robert Cerderholms liv, verk och intellektuella individuation*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Sociteten.
- Gothóni, Réne 2002. *Inledning: Humanioras egenart*. Ingår i *Att förstå inom humaniora* utgiven av Ghotóni René. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Sociteten.
- Hammer, Olav 1999. *Profeter mot strömmen Essäer om mystiker och magiker i modern tid*. Stockholm : Wahlström & Widstrand.
- Hark, Helmut 1997. *Jungianska grundbegrepp från A till Ö*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Helenius, Ralf 1990. *Förstå och bättre veta*. Malmö: Ralf Helenius och Carlsson Bokförlag.
- Holm, Nils G. [1997] 2006. *Människans symboliska verklighetsbygge. En psykofenomenologisk studie*. Åbo: Religionsvetenskapliga skrifter nr 40 Åbo Akademi.
- Holm, Nils G. 2002. *Att förstå religiösa erfarenheter*. Ingår i *Att förstå inom humaniora* utgiven av Ghotóni, René. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Sociteten.
- Horney, Karen 1970. *Våra inre konflikter*. Stockholm: Rabén och Sjögren.
- Horney, Karen 1974. *Att förverkliga sig själv*. Stockholm: Rabén och Sjögren.
- Illman, Ruth 2004. *Gränser och gränsöverskridanden Skildrade erfarenheter av kulturella möten i internationellt projektarbete*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Illman, Ruth 2006. *Stereotypes: The Symbolic Image of the Other*. Ingår i *Bridges of Understanding Perspectives in Intercultural Communication* utgiven av Öivind Dahl, Iben Jensen and Peter Nynäs. Oslo: Unipub forlag Oslo Academic Press.
- Israeli, Raphael 2003. *Islamikaze: Manifestations of Islamic Martyrology*. Southgate: Taylor& Francis.
- Jones, W. James 2002. *Terror and Transformation. The Ambiguity of Religion in Psychoanalytic Perspective*. USA and Canada: Brunner-Routledge.

- Jung, Carl Gustav [1959] 1981. *AION Researches into the Phenomenology of the Self*. London: Routhledge.
- Jung, Carl Gustav [1959] 1995. *Arketyper och drömmar*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Jung, Carl Gustav [1976, 1974, 1971] 2003. *Litteratur, myter och symboler*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Jung, Carl Gustav [1962] 1992. *Mitt liv. Minnen, drömmar, Tankar*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Jung, Carl Gustav [1964] 1995. *Människan och hennes symboler*. Stockholm: Forum.
- Jung, Carl Gustav [1954] 1985. *The Practitce of Psychotherapy. Essays in the Psychology of the Transfererence and other subjects*. Princeton: Princeton University Press.
- Jung, Carl Gustav [1976] 1993. *Psykologiska typer*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Jung, Carl Gustav [1929-1959] 1998. *Psykologi och religion*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Jung, Carl Gustav [1929-1959] 1994. *Psykets dynamik och struktur*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Jung, Carl Gustav 1996. *Själen och döden. Om individuation*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Jung, Carl Gustav [1954] 1993. *Svar på Job*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Juergensmeyer, Mark [2000] 2003. *Terror in the Mind of God. The global rise of religious violence*. Third Edition. Columbia and Princeton: University press of California.
- Keintzel, Raimar 1994. *CG Jung En kritisk granskning*. Örebro: Libris.
- Klein, Melanie [1948] 1992. *Kärlek, skuld och gottgörelse*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Jean-Klein, Iris 1997. *Palestinian Militancy, Martyrdom and Nationalist Communities in the West Bank during the Intifada*. Ingår i *Martyrdom and Political resistance* utgiven av Pittgrew Joyce. Amsterdam: VU University Press/CASA.
- Krokmark, Torsten 1993. *Erfarenhet – undervisning – inläring*. Ingår i *Som vi uppfattar det*. Utgiven av Säljö Roger m.fl. Lund: studentlitteratur.
- Larsson, Staffan 1986. *Kvalitativ analys – exemplet fenomenografi*. Lund: studentlitteratur
- Lewis, Bernard [1967] 2003. *The Assassins. A Radical Sect in Islam*. London: Orionbooks.
- Lewis, Bernard [2003] 2004. *The Crisis of Islam. Holy War and Unholy terror*. United States: Random House.
- Lincoln, Bruce 2003. *Holy terrors. Thinking about Religion after September 11*. Chicago and London: The university of Chicago Press.
- Linderman, Alf 1996. *The Reception of Religious Television Social Semeology Applied to an Empirical Case Study*. Uppsala: ACTA UNIVERCITATIS UPSALIENSIS.
- Liungman, Carl G. 1999. *Ideogram och symboler*. Malmö: Intergraf AB.
- Nagy, Marilyn 1991. *Philosophical issues in the psychology of C. G. Jung*. State University of New York Press: Albany.
- Nynäs, Peter 2007. *”Finns det någon som känner min röst?” En religionspsykologisk studie av objektsökande tolkningsprocesser i radioandaktreception*. Nora: NYA DOXA.
- McCauley, Clark R. 2004. *The Psychology of Terrorism*. New York. Social Science Research Council.
- Milton-Edwards, Beverley, Hinchliffe, Peter [2001] 2004. *Conflicts in the Middle East since 1945*. London: Routledge.

- Moxnes, Paul [1995] 1999. *Hjältar – häxor – horor och andra djuproller i mänskligt samspel*. Stockholm: Natur och kultur.
- Nationalencyklopedin. se
- Noll, Richard 1997. *En modern mysteriereligiöns födelse*. Stockholm: Ordfront.
- O' Kane, Rosemary H. T. 2007. *Terrorism*. Great Britain: Pearson Education limited
- Orést, Febe 2006. *Processutvärdering som didaktiskt instrument*. Ingår i *Nya mål? Religionsdidaktik i en tid av förändring*. Uppsala:swedish Science Press.
- Otto, Rudolf [1923, 1950] 1958. *The Idea of the Holy*. New York: Oxford University Press. (Första tyska utgåvan 1917)
- Pascal, Eugene 1994. *Jung I våra liv Praktisk tillämpning av C G Jungs teorier*. Stockholm:svenska Dagbladet.
- Pape, Robert A. 2003. *The Strategic Logic of Suicide Terrorism*. American Political Science Review. Vol. 97, No. 3
- Peck, M Scott [1983] 1993. *Lögnens folk. Ett försök att förstå den mänskliga ondskan*. Örebro: Libris.
- Perera, Sylvia B.1992. *Inannas resa*. Solna: Centrum för Jungiansk psykologi AB.
- Perera, Sylvia B.1992. *Syndabocken*. Solna: Centrum för Jungiansk psykologi AB.
- Peste, Jonathan 2003. *Religion och terrorism*. Lund:studentlitteratur.
- Post, M. Jerrold, Sprinzak, Ehud and. Denny, Laura M. 2003. Artikeln: *The Terrorists in Their Own Words: Intervjuer with 35 Incarcerated Middle Eastern Terrorists. Terrorism and political violence*. Vol 15. No. 1. Frank Cass Journal.
- Progoff, Ira 1953. *Jung's psychology and its social meaning*. New York: Anchor Books.
- von Raffay, Anita 1993. *Drömbild: Underjorden*. Solna: Centrum för Jungiansk psykologi AB.
- Richards, Graham 2008. *Jung's Social Psychological Meanings*. Journal of Community & Applied Psychology. 18: 108-118.
- Samuels, Andrew 1994. *Jung och post-jungianerna. Nya Inadvinningar i den analytiska psykologin*. Stockholm: Gedins.
- Sjöström, Ulla 1994. *Hermeneutik – att tolka utsagor och handlingar*. Ingår i *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Utgiven av Bengt Starrin & Per-Gunnar Svensson. Lund. Studentlitteratur.
- Stevens, Anthony 1997. *Privata myter Om drömmar och drömmande*. Stockholm: Gedins.
- Sundén, Hjalmar 1981. *Persona och anima En tillämpning av C G Jungs psykologi på sex författare*. Stockholm: Proprius förlag AB.
- Sundén, Hjalmar 1959. *Religionen och rollerna*. Stockholm. Diakonistyrelsens bokförlag.
- Säljö, Roger m fl. 1993. *Som vi uppfattar det Elva bidrag om inlärning och omvärldsuppfattning*. Lund. Studentlitteratur.
- Tilander, Åke 1990. *A Theme in C. G. Jung's Psychohistory: An Analysis of the Origin and Development of a Complex*. Uppsala: Teologiska Institutionen, Uppsala Universitet.
- Ulvens, Mikael 1993. *The essence and existence of phenomenography*. Ingår i *Nordisk Pedagogik*.
- Weisstub, Eli, Galil-Wesstub, Esti 2004. *Collective trauma and cultural complexes*. Ingår i: *The Cultural Complex. Contemporary Jungian Perspectives on Psyche and Society*. East Sussex and New York: Brunner-Routledge.

- Vikström, Björn 2005. *Den skapande läsaren Hermeneutik och tolkningskompetens*. Lund:studentlitteratur.
- Wikström, Owe 1982. *Raskolnikov Den kluvnes väg mot helhet i Dostojevskijs Brott och straff*. Bodafors: Doxa
- Winnicott, Donald W. [1957] 1998. *Barnet, familjen och omvärlden*. Stockholm: Natur och kultur.
- Winnicott, Donald W. [1971, 1981] 1993. *Lek och verklighet*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Winter, Jenny 1985. *Problemformulering undersökning och rapport*. Lund: Liber.
- Wolkstein, Diane & Kramer Samuel Noah 1995. *Inanna himlens och jordens drottning*. Stockholm: Trevi.
- Von Franz, Marie-Louise: [1985] 1994. *Skuggan och det onda i sagan*. Stockholm: Gedins förlag.
- Wulff, M. David. [1991] 1997. *Psychology of religion: classic and contemporary*. New York: Wiley.
- Zweig, Connie (red) 1993. *Att vara kvinna*. Solna: Centrum för Jungiansk Psykologi AB.

Internet

- <http://www.cooperativerecearch.org.context.jsp?item=a041883beirutbombings> sökdatum 2007-07-04.
- <http://www.cooperativerecearch.org.context.jsp?item=a041883beirutbombings> sökdatum 2007-07-04.
- <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html> sökdatum 2007-05-02.
- Clark Richard A. 2007 En beskrivning inifrån Vita Huset om hur det diskuterades om flygattacken den 11/9 och olika attacker utförda av USA eller andra. <http://www.dn.se/Dnet/jsp/polopoly.jsp?d=577&a=139177> sökdatum 2007-05-02.
- http://www.eu-upplysningen.se/templates/EUU/StandardRight/Template_2490.aspx sökdatum 20070601.
- http://www.fn.se/faq_answer.asp?nodeid=108&faqcatid=7&iLev=1&iHasChild=0 sökdatum 20070601.
- <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/teach/alqaeda/glossary.html> sökdatum 2007-06-01.
- <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/03/20030327-10.html> sökdatum 2008-10-08.
- <http://www.nytimes.com/books/first/h/hoffman-terrorism.html> sökdatum 2007-06-01.
- <http://discovermagazine.com/2003/oct/featdialogue/> sökdatum 20070626.
- http://www.src.org/spet11/essays/mcauley_text_only.htm sökdatum 2004-01-04.
- <http://www2.amnesty.se/ap.nsf/0/D8DF7ED8B8CDDFF12C1256E78004B4E5?opendocumet> sökdatum 2007-10-23.
- <http://www.human-nature.com/nibbs/02/history.html> sökdatum 2007-06-16.
- http://www.svd.se/dynamiskt/kultur/did_15171824.asp sökdatum 2008-10-09.
- http://www.svd.se/dynamiskt/kultur/did_15171824.asp sökdatum 2008-10-09.
- <http://www.cjp.se> sökdatum 2008-10-16.
- <http://xroads.virginia.edu/~Hyper/Lippman/cover.html> sökdatum 2009-09-21.
- <http://www.psychology.lu.se/enheter/SocCog/Project.asp> sökdatum 2007-05-21.
- <http://www.psychology.lu.se/enheter/SocCog/Project.asp> sökdatum 2008-03-05.
- [http://www.pimahb.se/web3/\(imodsbuyy5ovb2yt1oph0fbc\)/loggainEng.aspx](http://www.pimahb.se/web3/(imodsbuyy5ovb2yt1oph0fbc)/loggainEng.aspx) sökdatum 2008-03-05.
- <http://www.sesam.se> sökdatum 2004-09-10.
- <http://www.sesam.se> sökdatum 2004-09-10.
- <http://www.sesam.se> sökdatum 2008-02-18 under sökordet gisslandramat i Beslan.
- <http://www.churchofsatan.com>, www.laveycraft.com.

<http://www.dagen.se> sökdatumet 2003-09-11.

<http://www.gestalfterapeuterna.se/sagframeset.html> sökdatum 2008-05-07.

Näst intill dagligen tar vi del av olika typer av medierade våldshandlingar och bl.a. sådana som benämns attentat av självmordsbombare. De våldshandlingarna får också religiösa och etniska förtecken. Men vad är det som sker inom människan när hon tar del av det medierade våldet och framförallt sådant våld som är definierat som terrorism?

Med grund i människors egna upplevelser, känslor och tankar lyfter den här studien av filmreception fram komplexiteten i människors tolkning av en självbombare. Filmen i fråga är Möte med ondskan av Johan Lindfors Bergman och Reza Parza. Studien baserar sig på en undersökning av vad flera olika grupper uppfattat och upplevt. De personer som har deltagit i studien har skrivit om filmen utifrån frågorna: Vad såg du? Hur uppfattade du filmen? Vad kände du när du såg filmen?

Med utgångspunkt i hermeneutisk metod och symbolteori lyfts stereotypiers roll i receptionen fram. För att ytterligare belysa djupare skikt av receptionen stöder sig studien även på rollteori som kombineras med den analytiska psykologin. Här stiger arketypernas roll fram på den inre scenen.

Åbo Akademis förlag
ISBN 978-951-765-498-2